

ABDULHAMID AHMED EBU SULEJMAN

UNIVERZALNA CIVILIZACIJSKA
KUR'ANSKA
VIZIJA

TEMELJNO ISHODIŠTE ZA ČOVJEKOV PREPOROD

biblioteka posebna izdanja

ABDULHAMID AHMED EBU SULEJMAN

UNIVERZALNA CIVILIZACIJSKA
KUR'ANSKA VIZIJA

TEMELJNO ISHODIŠTE ZA ČOVJEKOV
PREPOROD

biblioteka posebna izdanja

Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman
UNIVERZALNA CIVILIZACIJSKA
KUR'ANSKA VIZIJA
TEMELJNO ISHODIŠTE ZA ČOVJEKOV PREPOROD

Naslov originala:

Er-Ru'je el-kevnije el-hadarije el-kur'anije:
el-muntalak el-esas li el-islam el-insani

S arapskog preveo Enes Karić

Izdavači:

• EL-KALEM – izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u BiH
www.elkalem.com

• CNS – Centar za napredne studije
www.cns.ba

Za izdavače:

Selim Jarkoč
Ahmet Alibašić

Urednici:

Munir Mujić i Mustafa Prljača

Tehnički urednik:

Aida Mujezin

Lektor:

Tarik Jakobović

Dizajn:

Tarik Jesenković

Štampa:

BEMUST, Sarajevo

Za štampariju:

Mustafa Bećirović

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28-23-1

ABU Sylayman, 'Abdul Hamid

Univerzalna civilizacijska kur'anska vizija :
temeljno ishodište za čovjekov preporod /
Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman ; s arapskog preveo
Enes Karić. - Sarajevo : EL-Kalem : Centar za
napredne studije, 2010. - 401 str. ; 20 cm. -
(Biblioteka Posebna izdanja / EL-Kalem)

Prijevod djela: Er-Ru'je el-kevnije el-hadarije
el-kur'anije. - Bibliografske i druge bilješke
bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-23-271-8

I. Ebu Sulejman, Abdulhamid Ahmed vidi Abu
Sylayman, 'Abdul Hamid
COBISS.BH-ID 18312454

ABDULHAMID AHMED EBU SULEJMAN

UNIVERZALNA CIVILIZACIJSKA
KUR'ANSKA VIZIJA
TEMELJNO ISHODIŠTE ZA ČOVJEKOV
PREPOROD

S arapskog preveo Enes Karić

Sarajevo, 1431. god. po H. / 2010. godine

Izdanje ove knjige je realizirano zahvaljujući podršci
Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT)
INTERNATIONAL INSTITUTE OF ISLAMIC THOUGHT
Herndon, Virginia & London

Pripadnicima islama i sinovima čovjeka, nada(nje) i molitva da ummet iznova povrati, i da čovječanstvo iznova stekne, naravnu kur'ansku viziju, univerzalnu, civilizacijsku, od Boga čovjekoopunomoćiteljsku namjesničku viziju, viziju koja zagovara "argument/moć Istine", viziju pravde i dobročinstva, viziju truda, kreativnosti, darivanja, viziju znanstvenu i globalnu, viziju časti i dostojanstva, viziju bratstva i solidarnosti, viziju milosti, sigurnosti i mira. Nada(nje) i molitva za pokoljenja koja su radina, snažna, poduzetna, koja će doći s uvidom da upravljaju karavanom podvižništva i predvodništva, koja će izbaviti duh čovječanstva prema horizontima bratstva i pravde, prema obali sigurnosti i mira, u vremenu koje dolazi uskoro. On, Bog, Milostivi je, Koji čuje, Koji prima molitve.

Predgovor bosanskom izdanju

Jako je bitno u ovom predgovoru, koji pišemo povodom izdavanja ovog djela na bosanskom jeziku, ukratko ukazati na neka pitanja kojima se ono bavi kako bismo skrenuli pažnju na njihov značaj te olakšali posao onome koji ga bude čitao.

Prvo među njima odnosi se na to da božanska poslanica islama nije upućena samo onima koji za sebe tvrde da su muslimani nego ljudima i narodima svih boja, jezika, pripadnosti i rasa zato što je osnovni cilj poslanice islama usmjeravanje čovjekovog života i vladanja na ovome svijetu.

Suština je u tome da je islam vjera života (vitalnosti), samopotvrđivanja i udovoljavanja ljudskim potrebama, pojedinačno ili kolektivno, na jedan ispravan način, a ne vjera negativizma, zastrašivanja i odbacivanja života.

Takvo poimanje, zapravo, predstavlja nakaženje i izobličavanje poslanice islama te islamske vizije i uzvišenih ciljeva islama.

Takvog poimanja je kroz historiju bilo i još uvijek ga ima a djelo je snaga anarhije, despotizma i bestijalnosti zakona džungle. Cilj mu je da vlast i bogatstvo monopoliziraju savezi faraona, opsjenara i njihovih pristalica. To je poimanje nešto što kroz historiju i sve objavljene nebeske religije nije imalo i nema nikakve veze sa svrhom čovjekovog života i božanskom poslanicom.

Osnovni smisao života čovjeka kao, prema poslanici islama, namjesnika na Zemlji, jeste njegovo upućivanje i usmjeravanje kako bi spoznao način na koji može udovoljiti zahtjevima svoga života i postojanja koja su jednaka kod svih ljudi. Tako postoji razlika između čestitog čovjeka koji je na Pravome putu i istog takvog koji nije na Pravome putu, a sastoji se u tome kako se taj čovjek kojem je povjereno namjesništvo ponaša na Zemlji te kako crpi njena dobra, kapacitete i potencijale da bi udovoljio svojim ljudskim potrebama. Naime, postavlja se pitanje da li se pri tome pridržava vrijednosti pravde, samilosti i mira među ljudima ili mu je motiv neka od sklonosti i pobuda džungle, kao što su: nasilje, nepravda, tlačenje i ugnjetavanje?

Ko bez pristrasnih, nepravednih i nerazumnih predrasuda sagleda sve aspekte misije islama bez sumnje će uvidjeti da je islam vjera pozitivizma i međusobnog potpomaganja (saradnje), vjera vitalnosti i djelovanja, vjera zalaganja i inventivnosti (stvaralaštva), vjera napretka, dobročinstva i temeljitosti. Na tim osnovama, neizbježno će pojmiti da je islam vjera koja na ovome svijetu insistira na dobrim djelima i čestitom životu što će na onome svijetu, zasigurno, osigurati lijep ishod (tretman). Ta uzajamna povezanost (međusobna uvjetovanost) je definitivna i jasnija je od Sunca usred bijela dana, odnosno veza između dobrih djela u životu na ovome svijetu i lijepog ishoda (tretmana) na onom jasna je i obavezna. Ko bude činio dobro, dobro će i vidjeti, a ko bude činio zlo, zlo će i dočekati. Tvoj Gospodar neće nikome nasilje i nepravdu učiniti.

Drugo pitanje ima veze sa smislom slobode i njenim značenjem u islamu. Ovo je jedno od najznačajnijih pitanja koja su usko povezana s vraćanjem uloge islama u upućivanju čovječanstva, imajući u vidu da su njegova loša poimanja i iskrivljene predstave prvo što su nastojale postići snage anarhije i despotizma koje su ovladale čovječanstvom i muslimanskim narodima u posljednjih

nekoliko stoljeća, sve to u interesu saveza tirana i svećenih lica te rasizma, plemenskog fanatizma, zabluda i devijacija koje su naslijedili iz svojih ranijih kultura i filozofskih učenja.

Otuda je jako bitno biti svjestan da je sloboda čvrsti i postojani temelj u strukturi poslanice islama te jedna od osnova ispravnog i skladnog ljudskog života na Zemlji. U suprotnom, ne bi bilo odgovornosti, a poznato nam je i to da u vjeri nema prisile (*la ikrahe fi ed-din*).

Zato nas islam obavezuje prihvatanjem slobodne volje što treba biti put misionarske djelatnosti, društvenog unapređivanja i suživota svih pripadnika ljudskog roda, pojedinaca i kolektiva.

Imajući u vidu navedeno, važno pitanje koje treba postaviti i na koje treba dati jasan odgovor jeste: šta je smisao slobode u islamskom poimanju i da li se on slaže ili razlikuje od onoga u savremenom svijetu te njegove vizije i njegove materijalističke kulture?

Ovdje je bitno shvatiti da sloboda u islamskom poimanju nije stanje koje podrazumijeva skidanje uzda i situaciju u kojoj svaki čovjek čini što hoće, shodno svojim željama, bez ikakvih pravila i ograničenja, s ciljem da udovolji jedino svojim nagornima i pobudama kao i sebi bliskim osobama. Ako razmislimo o takvom poimanju slobode i njegovim utjecajima na ljudsko društvo, vidjet ćemo da to, zapravo, podrazumijeva samo anarhiju i nered te da je takvo ponašanje pravi kontrast istinskom značenju ljudske slobode.

Kako bismo razjasnili to pitanje i takvo poimanje (slobode) trebamo znati i vjerovati da sve što postoji, od ćelije i atoma do cijeloga kosmosa, predstavlja sisteme koji imaju svoja pravila i svoje propise te da svako postupanje protiv tih pravila i tih propisa neizbježno rezultira njihovim rušenjem. To bi bio božanski kosmički zakon koji se ne može poricati i ignorisati.

To bi značilo da sve što postoji ima svoj smisao i svoju svrhu te da ništa od toga nije ništavno i beznačajno.

To bi, isto tako, značilo da je život pojedinca i bilo koje ljudske zajednice sa svim njenim komponentama samo dio ovog kosmosa, da ima svoj smisao i svoju svrhu te da, u konačnici, podrazumijeva upotpunjavanje i uzajamnu povezanost s drugim kosmičkim sistemima. To je ono što ga čini sistemom po uzoru na druge kosmičke sisteme te u njemu, posljedično, nema mjesta za nered i anarhiju i ne može ga se smatrati ništavnim i beznačajnim. Isti je slučaj i sa sistemom ljudskih sloboda. Svako postupanje protiv pravila i propisa sistema ljudskih sloboda te suprotno onome što nalaže ljudska priroda, svrsishodnost i međusobno upotpunjavanje kosmičkih sistema zapravo nije sloboda nego nered, anarhija, zabluda i poremećaj.

Tako možemo vidjeti kako su sve minule ljudske civilizacije propale i platile cijenu nereda i anarhije kada su ih zadesili poremećaji despotizma i razuzdanog života i kada su se predale razvratu i strastima (užicima) nespojivim s ljudskom prirodom koja je svrsishodna, moralna i predodređena za međusobno upotpunjavanje i namjesništvo na Zemlji. U takvim su okolnostima propadale i nestajale civilizacije, kao što možemo pratiti kroz cijelu historiju.

Na osnovu gore navedenog, sloboda je prema ljudskoj prirodi i islamu pravo svakog pojedinca i svake zajednice. Ona im daje pravo da se služe svim korisnim metodama i sredstvima koja vode onome što je bolje kako bi udovoljili svojim potrebama te povećali svoje prihode i unaprijedili civilizaciju, a svako nasilje i ometanje zalaganja na tom putu smatra se djelovanjem protiv slobode i prava na život.

Kada čovjek, pozivajući se na slobodu, radi ono što je štetno i suprotstavljeno ljudskoj prirodi, svrsishodnosti postojanja, njegovoj etičnosti i međusobnom upotpunjavanju zakonitosti kosmič-

kih sistema njegovog postojanja, onda se tu ni u kojem slučaju ne radi o ljudskoj slobodi nego o neredu, anarhiji i ništavilu koje će u konačnici uništiti i pojedinca i zajednicu. Onaj koji se tako ponaša zaustavlja i poništava civilizacijsko podizanje i unapređivanje svoga ummeta, što je očito u slučaju ljudskih civilizacija i njihovih sudbina kroz cijelu historiju, a među njima i one islamske.

Ovdje se postavlja pitanje kako spriječiti nasilje nad istinskim slobodama i pravima ljudi na uživanje u istim te kako ih zaštititi od utjecaja korumpiranih i despotskih vlasti koje pravila i propise prilagođavaju svojim interesima kako bi monopolizirali vlast i bogatstvo te ugasi snage inventivnosti, stvaralaštva i unapređivanja u zajednici.

Odgovor bi bio da je princip dogovaranja (*eš-šura*) u zajednici, vođenje dijaloga i neovisno usaglašavanje sa svim grupacijama i komponentama te zajednice presudno i odlučujuće. Ne postoji mogućnost da zbog svođenja dijaloga i slobodnog kolektivnog mišljenja u granice prostornih i vremenskih prilika i okolnosti kolektivni um zaluta i pogriješi nakon što svaki pojedinac i grupa daju svoj doprinos, nakon što se svačiji glas čuje te se razmijene mišljenja uz punu slobodu (neovisnost) na koju despotizam tirana i opsjenara nema utjecaja kroz zastrašivanje i zatvaranje usta. Ovih preduvjeta ne smije biti lišena nijedna zajednica, jer u suprotnom predstavlja teren pogodan za grijehenje i lutanje. Ovi preduvjeti odgovaraju stanjima naroda i njihovim potrebama u svakom periodu razvoja ljudskog društva te na svakom nivou njegovih intelektualnih i materijalnih mogućnosti.

Sloboda i ispunjenje njenih preduvjeta bili su jedan od najvažnijih razloga upućivanja Božijeg Poslanika s posljednjom poslanicom Arapima kako bi je oni prenijeli cijelom čovječanstvu imajući u vidu da su u pustinji u kojoj su živjeli bili slobodni i neovisni te da im despotske vlasti te nakazne i izobličene filozofije i učenja nisu bile pomutile umove i oduzele slobodu svijesti i intuicije.

Imajući u vidu, dakle, da su bili potpuno slobodni i neovisni, krenuli su punom snagom iz pustinje, koja je bila u srcu (središtu) tadašnjeg svijeta, na sve strane, u pravcu Perzije, Bizantije, Egip-ta, Etiopije, Indije i dalje od njih. Bili su najsposobniji misionari za prenošenje poslanice islama na osnovu koje je Allahov Posla-nik, s.a.v.s., koji je upućen svim ljudima (svjetovima), zasnovao i uspostavio državu i zajednicu za svega nekoliko desetljeća te u formi koja je bila savršena za to doba i te prostore. Na taj način, on je dokazao cijelom čovječanstvu da je tu poslanicu moguće primijeniti u svijetu ljudi, pojedinačno ili kolektivno, svako pre-ma svojim mogućnostima, i da nema mjesta njenom odbacivanju pod izlikom da je to nestvarna (utopistička) idealistička vizija i imaginacija koju nije moguće primijeniti u stvarnom životu.

Jasno je, dakle, da ova božanska poslanica nije nestvarni (utopistički) idealistički poziv, nego je poslanica koja donosi koncepte, vrijednosti i sistem života i koja će postojati na Zemlji sve do Sudnjega dana, tako da iz nje svaki pojedinac i svaka skupina može crpiti uputu i spoznaju, shodno svojim mogućno-stima i čistoći duše.

Treće što smatram značajnim ovdje spomenuti jeste pitanje ciljeva (*el-mekasid*) koje u savremenom dobu privlači veliku pa-žnju učenjaka i mislilaca. Možemo kazati da je i djelotvoran lijek za slabost i nemoć islamske misli u posljednjih nekoliko stoljeća zapravo u uviđanju važnosti ciljeva, na čemu je još prije nekoliko stoljeća insistirao Eš-Šatibi. Sve što je, dakle, potrebno za obnovu i reformu islamske misli jeste revidiranje i utvrđivanje ciljeva te naglašavanje tog pitanja koje, međutim, s takvim značenjem i poimanjem, prema našem mišljenju, treba dodatno razmotriti.

Ako možemo zaključiti da je uzrok slabosti i nemoći u dje-lotvornom razvijanju islamske pravne nauke (*el-fikh*), kao jed-nog od razloga zaostalosti ummeta, to što nije prihvaćen koncept ciljeva (*el-mekasid*) i što taj koncept nije aktiviran u islamskoj

pravnoj nauci i oblasti zakonodavstva u muslimanskoj društvenoj zajednici, onda je to dobro. Dobro je u smislu činjenice da smo danas svjedoci pohvalnim zalaganjima među kojima su i ona koja nazivamo *fikhom manjina*, *fikhom kriznih situacija* i *fikhom* drugih pravnih i socijalnih aspekata kojima se je u savremenom svijetu neophodno pozabaviti.

Ako je to odgovor koji dajemo i na pitanje u vezi s intelektualnim i civilizacijskim zaostajanjem ummeta, zašto onda još uvijek vidimo kako ummet nazaduje i zaostaje te zašto, sve do danas, u suprotstavljanju tom ponižavajućem stanju nisu od koristi zalaganja i doprinosi Kurtubija, Ibn 'Ašura te onih prije njih i onih nakon njih u oblasti islamskog prava.

Prema našem mišljenju, uzrok takvom stanju leži u tome što je svrha znanosti o ciljevima (*ilm el-mekasid*) ograničena metodološka reforma i obnova u oblasti metodologije islamskog vjerskog prava koje, i pored svoga značaja, ostaje oblast djelimične i ograničene važnosti. Ako sagledamo historiju islamske pravne nauke, vidjet ćemo da se ona zasniva na četiti osnovna temelja: *Kur'anu*, *sunnetu*, *idžma' u* i *kijas u*, od kojih, u suštini, prva tri predstavljaju izvore islamske pravne nauke i zakonodavstva, dok je pravi izvorni metodološki instrument među ova četiri temelja *kijas* pod kojim se podrazumijeva situacija u kojoj isti sud (propis) vrijedi za dva različita slučaja iza kojih se krije isti uzrok (povod, motiv).

Kasnije su se pojavili hanefijski vjerski pravници, predstavnici škole mišljenja u Iraku, zemlji minulih civilizacija. Irak se razlikovao od Arabijskog poluotoka što je učinilo da neki slučajevi *kijasa* (analognog zaključivanja) između prethodnih slučajeva u Medini i na Arabijskom poluotoku te onih novih u Iraku dadnu rezultate koji nisu bili u duhu Šerijata. Zato su zauzeli stav da se muftija ne smije služiti *kijasom* i neoprezno prihvatati njegove rezultate te da vjersko-pravna rješenja treba donositi u skladu s du-

hom Šerijata, sve dok, ukoliko bude u mogućnosti, ne spozna i ne uvidi grešku u *kijas* (analognom zaključivanju). Takav način donošenja vjersko-pravnih rješenja nazvan je pravna preferencija (*el-istihsan*).

Naravno, ako o tome dobro razmislimo, vidjet ćemo da greška nije u primjeni parcijalnog *kijasa* između dva događaja ili slučaja nego u činjenici da se izmijenila cjelokupna slika usljed djelovanja faktora vremena i prostora. Shodno tome, nije nužno da parcijalni *kijas* dadne ispravne (autentične) rezultate na kojima, i pored suštinskih i opipljivih razlika u vremenu, prostoru i okolnostima, insistiraju univerzalna načela Šerijata, njegovih koncepta, vrijednosti i ciljeva.

Zato je bilo neophodno da vjerski pravници slobodno rasuđuju (*el-idžtihad*) i da u svjetlu univerzalnih načela koriste i one parcijalnim pristupom izvedene argumente kako bi zakoni kojima se zajednica upravlja, odnosno zakonodavni sistem, bili u stanju propisivati ono što će predstavljati ciljeve Šerijata u uređenju svakodnevnog života zajednice.

Smisao svega prethodno spomenutog jeste da je cilj kome treba težiti reforma i obnova islamske pravne i zakonodavne metodologije.

Zakon se, kao što je poznato, sastoji od sistemskih pravila i propisa koji uređuju život zajednice i ustanovljavaju najnižu moguću granicu djelovanja unutar zajednice koja će štititi prava te sprečavati činjenje nasilja i nanošenje nepravde, kao što insistiraju i na činjenju onoga što je obavezno, dok je svako dobro koje je iznad toga prepušteno svakom pojedincu da sprovodi u djelo u granicama svojih mogućnosti.

Tako imućna supruga, koja ima muža ograničenih prihoda, ako potroši nešto od svoga imetka kako bi pomogla svome mužu i porodici, čini dobro i pohvalno djelo, iako to nije dužna činiti niti to ulazi u okvir njenih obaveza. Ako to, dakle, ipak učini,

zaslužuje pohvalu i nagradu za isto. Ako, pak, uskrati pomoć i od svoga imetka ništa ne odvoji, na to je nemaju pravo prisiliti ni zakon, ni sudija, ni muž, imajući u vidu da je po zakonu i u granicama mogućnosti izdržavanje porodice obaveza muža i njegova uloga u formiranju porodice.

Ovdje je bitno naglasiti da se ciljevi nužno i metodološki moraju uvažavati i uzimati u obzir kada je u pitanju pravo, zakon i propisi.

Prema tome, kako bi se veća pažnja posvetila oblastima koje je u stvarnom životu naroda zadesila nemoć, slabost i loše poimanje, potrebno je, shodno razvoju situacije u datim društvenim zajednicama, pridati veći značaj aktiviranju spomenutih ciljeva i njihovom razmatranju kako bi ustrojstvo zajednica i njihovi zakoni i dalje bdjeli nad osiguravanjem osnovnih načela Šerijata u djelovanju društvene zajednice te njenim institucijama i zakonima.

Zato je u današnjem svijetu jako bitno da ti ciljevi povedu računa o konceptu ummeta, zajednice i njegovom općem poretku te da se u rastočenoj stvarnosti islamskog ummeta skoncentriše na osiguravanje pravila i propisa koji će štititi koncept ummeta, zajednice i njegovog identiteta te njegovo zakonodavstvo i institucije opskrbiti onim što će ga sačuvati od propadanja, različitih vidova slabosti, nemoći i ideološkog rata koji prijete njegovom identitetu, razara njegovu bit i uništava njegovu kulturu.

Posljednje i najbitnije među pitanjima u današnjem svijetu jeste razlikovanje gore spomenutih ciljeva i univerzalne vizije te spoznaja uloge svakog od njih u formiranju (izgradnji) ummeta i njegovom civilizacijskom hodu.

Ciljevi se na prvom mjestu, kako smo ranije naglasili, odnose na ustanovljavanje najnižeg i nužnog zakonskog ograničenja radi uređivanja odnosa među pojedincima u društvu i određivanje pitanja koja su bitna za definiranje identiteta općeg sistema ummeta.

Univerzalna vizija, pak, podrazumijeva veliki civilizacijski inventivni (stvaralački) životni kosmos. Taj kosmos pokreće njegov značaj za ummet u pretpostavljanju smisla čovjekovog postojanja, njegovih ciljeva, vrijednosti, poimanja i uloge u podsticanju društvene zajednice i njenih pripadnika na ozbiljan rad i zalaganje te civilizacijsku inventivnost (stvaralaštvo) i unapređivanje – a sve s ciljem čovjekova samopotvrđivanja i udovoljavanja, kvalitativnog i kvantitativnog, potrebama (zahtjevima) njegovog postojanja kroz sva vremena.

Taj okvir i taj egzistencijalni civilizacijski kosmos, čije dimenzije u svakoj zajednici i svakoj civilizaciji slika (utvrđuje) univerzalna vizija, jeste ono što podstiče svakog pojedinca, svaku skupinu, svaku instituciju i svaku društvenu komponentu, u svakoj zajednici i svakoj civilizaciji, u granicama njihovih mogućnosti, da rade, djeluju, inoviraju (kreiraju) i unapređuju. Ta nastojanja ne mogu se drugačije ni nazvati ni definirati doli kao inventivnost (stvaralačka sposobnost), temeljitost i preciznost te dobročinstvo, shodno onome što nalaže i na što podstiče univerzalna vizija ummeta u pogledu trasiranja puta pojedincu i zajednici te u pogledu udovoljavanja njihovim potrebama kao i u osiguravanju i unapređivanju ozračja ljepote u svijetu kojem žive.

To bi značilo da je islamska civilizacijska univerzalna vizija, za razliku od ciljeva, golemi prostor inventivnosti (stvaralaštva), unapređivanja i temeljitosti (savršenstva). Taj prostor ograničavaju jedino mjere-dometi koje je Allah, dž.š., pohranio u čovjeka, kao namjesnika na Zemlji, tj. mogućnosti, kapaciteti i inventivne (stvaralačke) sposobnosti čovjekove, te mjera u kojoj mu je potčinio sredstva i izvore i mjera u kojoj je čovjeku povjerio moći u zakonitostima stvorenog.

Otuda je uloga načela islamske univerzalne vizije podsticanje čovjeka, kao namjesnika na Zemlji, na rad, djelovanje, temeljitost, inventivnost i stvaralaštvo, u granicama njegovih moguć-

nosti te uz pomoć kapaciteta i potencijala kojima je opskrbljen, u svim pravcima, rukovodeći se pri tome ciljevima univerzalne vizije, njenim vrijednostima i konceptima.

Takvim poimanjem dolazimo do saznanja o ulozi ciljeva u ustanovljavanju pravila i propisa društvene zajednice te njenog zakonodavstva, kao i ulozi univerzalne vizije u odgoju i obrazovanju te formiranju mentaliteta i kulture koja će pokrenuti sposobnosti i kapacitete razboritog pravovjernog čovjeka kako bi udovoljio i svojim i potrebama svoje zajednice, unaprijedio njene izvore i potencijale te učestvovao u izgradnji (formiranju) civilizacije pravde, samilosti, napretka i mira.

Život na onome svijetu je prema islamskoj univerzalnoj viziji samo rezultat (plod) realizacije smisla čovjekovog postojanja i života na ovome svijetu. Taj rezultat (plod) biva u skladu s razboritošću svakog čovjeka u njegovom radu, djelovanju, temeljitosti i čestitom zalaganju, u skladu s mjerom u kojoj čovjek na razborit način realizuje smisao svoga postojanja na ovome svijetu i udovoljava svojim životnim potrebama te u skladu s onim što uradi za sebe i svoju sreću na onome svijetu, imajući u vidu da čistim dušama pripada mjesto sreće i poštovanja, dok će one nečiste, sa svojim zlim djelima i postupcima, završiti u jazbinama poniženja, patnje i prezira. Bez toga, ne bi bilo logike i pravde, niti bi čovjekov život na Zemlji imao smisla. Svaki čovjek ima pravo da bira. Ako se opredijeli za dobro, dobro će i vidjeti, a ako bude činio zlo, zlo će i doživjeti. Ako se opredijeli za pravdu i dobročinstvo, doživjet će sreću i blagostanje, a ako mu izbor bude nasilje, razvrat i nepoštenje, suočit će se s nesrećom i patnjom. “Ko uradi koliko je trun dobra vidjet će ga, a ko uradi koliko je trun zla vidjet će ga.” “Tvoj Gospodar nikome neće nepravdu učiniti.” Međutim nasilnici, razvratnici i oni koji su nemarni “sami sebi nepravdu čine”.

Nadati se je da će skretanje pažnje na ulogu kur'anske civilizacijske univerzalne vizije, uz uloženi trud i zalaganje u oblasti

ciljeva Šerijata, dovesti do svojevrsnog skoka u savremenoj islamskoj misli, kako bi se ummetu i čovječanstvu osigurala čvrstoća i nepokolebljivost a zreloj duhovnoj civilizaciji savremenost, sve to, dakle, u službi ummeta i njegovog izbavljanja iz ponora nazadovanja i zaostalosti, te u službi čovječanstva i sprečavanja nasilja i nepravde savremene materijalističke civilizacije sklone sukobima, i kako bi se, Allahovom, dž.š., voljom, osigurao razborit i besprijekoran veći progres i napredak.

Namjera mi je bila, dragi čitaocē, da u predgovoru ovoga izdanja ukažem na ova osnovna pitanja s ciljem da, bar djelimično, olakšam njihovo praćenje kroz samu knjigu, kao i koncepte na kojima se knjiga zasniva, i da, u ovom za čovječanstvo najtežem periodu, omogućim izvlačenje koristi (pouke) iz ovog prikaza kur'anske civilizacijske univerzalne vizije te pouke iz tragedija, nasilja, nepravdi i opasnosti koje idu uz aktuelnu materijalističku civilizaciju, od kojih je čovječanstvo u ovom dijelu svijeta, Bosni i Hercegovini posebno, vidjelo najgore oblike životinjskog, barbarskog, divljačkog i neciviliziranog postupanja zbog kojih na čelu čovječanstva i civilizacije izbija znoj srama koji historija neće biti u stanju izbrisati i odstraniti.

Allaha, dž.š., molimo da nas i čovječanstvo u cjelini uputi na Pravi put te da vrijednosti istine, pravde, bratstva, samilosti i mira ovladaju svijetom, jer On je Onaj Koji čuje i Koji se odaziva.

Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman

31. 08. 2010./21. 09. 1431. po Hidžri

UVOD

U ime Boga, Svemilosnog, Samilosnog!

“Zaista Kur’an ovaj vodi najispravnijem Putu.”¹ “Ti reci: ‘Kad bi se sakupili i ljudi i džini da nešto donesu nalik ovome Kur’anu, oni ne bi nešto nalik njemu donijeli, pa makar jedni druge pomagali.’”² “Elif. Lam. Ra. Ovo je Knjiga koju tebi objavljujemo da svijet izvedeš iz tmina na svjetlost dozvolom njihova Gospodara, na Put Silnoga, Hvaljenoga...”³ “A Mi i ovima Knjigu objavljujemo, čije ajete pomno prema Znanju razvrstavamo i kao Uputu i samilost je narodu koji vjeruje dajemo.”⁴

Božiji Poslanik, Bog ga blagoslovio i podario mu mir, po istini kaže:

Ali Ibn Ebi Talib (Bog njime bio zadovoljan) kaže: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: ‘Zbilja, nastat će smutnja!’ Pa sam ga ja (kaže Alija) pitao: ‘A šta je izlaz iz smutnje, Božiji Poslaniče?’ Na to je Božiji Poslanik rekao: ‘(Izlaz iz smutnje je) Božija Knjiga, u njoj su vijesti o onom/onima što bi(jahu) prije vas, i

---

¹ El-Isra’, 9.

² El-Isra’, 88.

³ Ibrahim, 1.

⁴ El-A’raf, 52.

navještenje o onom/onima što će doći poslije vas. Kur'an je presuda među vama, on je odsječni govor i nije lakrdija, koji silnik Kur'an napusti, Bog će ga uništiti, ko mimo njega uputu traži, Bog će ga prepustiti zabludi, Kur'an je čvrsto Božije uže, on je Mudra opomena, on je Pravi put, onaj kojim se ne skreće u strasti, Kur'anom se ne brkaju jezici, učenjaci ga se ne mogu zasititi, mnoštvom ponavljanja Kur'an se ne troši, divote Kur'ana se ne iscrpljuju, Kur'an je to za što džini – kad su ga čuli – nisu ni časa časili a rekli su: 'Mi smo zbilja Kur'an, koji divotu pobuđuje, slušali, koji Pravoj stazi vodi, i u njega vjerujemo mi!'⁵ Ko po Kur'anu govori, Istinu veli, ko po njemu radi, bit e nagrađen, ko po njemu sudi, pravedno sudi, ko Kur'anu poziva, upućen je na Pravi put"⁶

Šta me navelo da pišem ovu podulju, kontemplativnu, istraživačku raspravu o univerzalnoj kur'anskoj civilizacijskoj viziji? I zašto je pišem sada? I zašto na ovoj dionici niza mojih objavljenih knjiga i rasprava koje sam napisao tokom godina? Početkom 1380. godine po Hidžri (1960. godine po Isau, a.s.), kad sam u to vrijeme još uvijek bio u školskim klupama za akademski stupanj magistra na Trgovinskom fakultetu Odsjeka političkih nauka na Kairskom univerzitetu, pripremio sam knjigu *Islamska ekonomska teorija: filozofija i savremena sredstva*, ta knjiga nije magistarska teza iz političkih nauka, koja nije objavljena, a bila je pod naslovom "Britanska politika u Adenu i protektoratima između 1799. do 1961. godine", da bi iza toga slijedila doktorska disertacija 1973. godine iz međunarodnih odnosa na Univerzitetu Pensilvanija, Filadelfija (Sjedinjene Američke Države), koju je 1986. godine objavio Međunarodni institut za islamsku misao,

---

⁵ El-Džinn, 1-2.

⁶ Hadis prenosi Muslim.

na engleskom jeziku, a na arapski ju je preveo i objavio prof. dr Nasir el-Barik pod naslovom *En-Nezarijje el-islamijje li el-'alakat ed-duvelijje: Ittidžahat džedide li el-fjkr ve el-menhedžijje el-islamijje* (Islamska teorija međunarodnih odnosa: Novi pravci u mišljenju i metodologiji islama).

Uz važnost studije i proučavanja teorije međunarodnih odnosa u islamu, ta teza i knjiga koju sadrži za mene ima poseban značaj. Naime, teza je koristila i primijenila metodologiju iz koje je proizašla knjiga *Islamska ekonomska teorija*, a ta mi je teorija raskrila horizonte za metod razumijevanja tekstova (*menhedž fehm en-nusus*) i islamske tradicije (*et-turas el-islami*), dovela me je do neke vrste analize i teorijskog uvida koji je imao tragove, rezultate i racionalne vizije koje nije moguće ostvariti tradicionalnim metodološkim sredstvima (*bi el-vesa'il el-menhedžijje et-taklidi-jje*) u čisto savremenim institutima za islamske studije. To me navelo da koristim ovaj metod u bavljenju teorijskim problemom međunarodnih odnosa. Riječ je o metodi koji uključuje: tekstove Objave i njihove intencije, znamenja dolaska/primjene Objave u Vjerovjesnikovom dobu, svrhe njene primjene na početku ere prve četverice pravovjernih halifa (*fi sadr el-'ahd er-rašid*), te studije proučavanja čovjekove društvene naravi i kosmičkih zakona u kontekstu vremena i mjesta, uz nužno pridržavanje objektivnih, deduktivnih, istraživačkih i tačno utvrđenih metoda, u skladu sa mogućnostima i snagama. Ovaj metod predstavljao je ako ne neosvojeno, a onda, zasigurno, napušteno polje.

Dakle, metod koji sam slijedio u obradi teorije međunarodnih odnosa jeste isti onaj metod koji je prije toga doveo do islamske ekonomske teorije. Stoga sam nastavio proučavati islamsku teoriju međunarodnih odnosa i naučnih rezultata koji su uslijedili iz proučavanja i analize takve metodologije, pokušavajući da pojasnim uzroke koji objašnjavaju zašto je moguće da se služeći se ovom metodologijom ostvare naučni rezultati koji pokušavaju

da na naučan način objave/primijene uputu iz islamske poruke na današnju situaciju.

Među rezultatima ta dva iskustva je i to da sam postao svjestan i upozorio na značaj problema obnove metodologije islamskog mišljenja i istraživanja. Također, u rezultate te svijesti i moga iskustva sa područja naučnog rascjepa (*fi medžal el-fi-sam el-'ilmi*) između polja društvenih studija i polja islamskih studija (*bejne medžal ed-dirasat el-idžtima'ijje ve medžal ed-dirasat el-islamijje*) spada i moj poziv prijateljima i drugovima u Udruženju muslimanskih studenata u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi da osnujemo "Udruženje muslimanskih naučnika društvenih nauka" kako bi se započelo sa formiranjem generacija koje pripadaju naraštaju specijaliziranog naučnika na polju životne nauke na različitim područjima društvenih nauka, naučnika koji žele kontinuitet sa vjerovanjem i islamskim ciljevima, i sa tekstovima islamskog vjerovanja s ciljem rađanja djelotvornog, realističnog i naučnog islamskog mišljenja na različitim područjima života. Te bi generacije uzele u obzir činioce ispravne ljudske naravi i stvarnost koju živimo, njene mogućnosti i izazove, u svjetlu ciljeva Šerijata i upute autentičnih tekstova (*fi dav' mekasid eš-šeri'a ve hidaje en-nusus es-sahiha*), i u svjetlu implementiranja njihovih principa, pojmova i vrijednosti na promjenljive okolnosti vremena i mjesta, sa svojim definiranim svodom, potrebama, mogućnostima i izazovima. Sve to da bi se nakon osnivanja ovog Društva islamskih naučnika društvenih znanosti ustanovio Međunarodni institut za islamsku misao 1401. godine po Hidžri (1981. godine po Isau, a.s.), ta neovisna, mislilačka/duhovna islamska ustanova, predana da služi islamskom mišljenju polazeći od toga da islamskom ummetu ne manjkaju sredstva, niti mu nedostaju vrijednosti i uzvišeni ciljevi, već, unatoč tome što ih ima, ummet je doživio pad i nazadovao je (*kad tedehveret ve tehallefet*). A ta se zagonetka, neutralizacija i prezreno stanje

ummeta ne može razumjeti drukčije osim s pretpostavkom da je mišljenje i metod mišljenja pogodilo i zadesio poremećaj koji je pohranjen u samom srcu krize ummeta i krije se u njenim korijenima (*ve jekmunu fi džuzuriha*). To čini da ummet izgleda poput slabašnog djeteta koje ne zna kako da se koristi svojim nasljedstvom. Stoga je nužno, za otpočinjanje djelotvorne reforme (*el-islam el-fe'al*), započeti slijediti hod islamskog mišljenja i hod njegova metoda, te spoznati bolesti koje su ga pogodile (*ma'rife el-afat elleti esabethu*) i deformacije koje su ga zadesile, te kako se to dogodilo? Zašto se to dogodilo? I kako izliječiti krizu ovog mišljenja i deformacije i bolesti koje su ga zadesile? I da tako ovaj trud bude prvi prioritet u naporima reformatora i naporima reformskog mišljenja za ummet.

Avantura udublivanja u krizu ummeta i njegovo nazadovanje bila je briga koja je pratila moj um i srce još od doba djetinjstva, u školskim klupama u Mekki Mukerremi. To je zagonetka koja me je zbunjivala i stalno okupirala, o kojoj nisam prestao razmišljati tokom čitanja u porodičnoj biblioteci koja je sadržavala mnoštvo knjiga iz tradicije i povijesti ummeta, kao i djela koja su izdavana u prijevodu od velikih pisaca, spisatelja, književnika i mislilaca toga vremena, posebno u Egiptu, gdje je u to vrijeme jedini užitak i rasonoda u tihom domu bilo zadovoljstvo čitanja. Njegovi su rezultati bili moj studij političkih nauka, a efekat tog studija 1986. godine je pisanje sižea moga mišljenja i iskustva o *Krizi muslimanskog uma*, što je pokušaj razumijevanja i analize. U *Krizi muslimanskog uma* sažeo sam mnogo toga do čega sam došao razmišljanjem, predavanjima i pisanjem rasprava o ovom problemu. K tome, bavio sam se ponovnim doradivanjem mnogih problema knjige koju je izdao Međunarodni institut za islamsku misao, *Islamizacija znanja: plan i postignuće*, čije je prvo izdanje uredio šehid prof. dr. Ismail Faruki. U knjizi su objavljena polazišta studije Međunarodnog instituta za islam-

sko mišljenje kao i rezultati Međunarodne konferencije koju je sazvao Institut u Islamabadu o islamizaciji znanja (*islamijje el-ma'rife*) i islamizaciji metoda mišljenja i naučnog muslimanskog istraživanja. Prihvatio sam se da uredim još neka pitanja i teze te knjige, posebno značaj područja odgoja uz značaj polja obrazovanja, koje je brižno izdvojio prof. Faruki i insistirao na njemu, tu su i brojne druge popravke i dopune. K tome, tu je bio još i rad na detaljiziranju plana rada Instituta, kako bi Institut izdao ovu knjigu tako da u njenom prvom izdanju, 1986. godine, bude engleski i arapski tekst, stranica za stranicu. A te 1986. godine ubijen je profesor Faruki i njegova supruga dr. Lamija Faruki, neka ih Bog obaspe svojom milošću i nastani ih u prostranstvima dženneta.

Godine su mi protekle u univerzitetskoj nastavi, u omladinskim, naučnim i islamskim angažmanima, na Univerzitetu El-Melik Su'ud, Fakultet za administrativne nauke – Odsjek za političke nauke, Sekretarijatu Svjetskog foruma islamske omladine, Međunarodnom institutu za islamsku misao, Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji gdje sam proveo deset godina u nastojanju da pretočim u djelo viziju reforme mišljenja i psihološko-emotivnog odnosa prema životu, što je ustvari misija i cilj Međunarodnog instituta za islamsku misao. Pri realiziranju navedenoga, polazišno opredjeljenje bilo mi je sučeljavanje sa krizom muslimanskog mišljenja i to na način da pristupim praktičnom realiziranju koncepta islamskog integriranog znanja, kako na planu predmeta, tako na planu vizije, vrijednosti i konceptata, težeći ka znanju koje će biti korisno za zajednicu i životno i otjelovljujući na taj način iskonsku ljudsku prirodu i prirodne zakone u duhu sa stvarnošću, vremenom i mjestom, te sučeljavajući se sa krizom volje i svijesti kod muslimana koja se ukorijenila na polju odgoja i emotivnog stasanja djeteta. Svemu tome nastojao sam posvetiti se kroz tzv. "roditeljski odgoj", prije

svoga kroz kreiranje programa za takvo nešto. Radi ostvarenja navedenih zadataka Univerzitet je kreirao model kombiniranog studija koji je uključivao islamske i društvene znanosti.

Univerzitet je razvio i poseban nastavni predmet pod nazivom “porodica i roditeljstvo”, kao i predmet “kreativno mišljenje i rješavanje problema”, te predmet “Nastanak i pad civilizacija”. Univerzitet je također razvio dodiplomski studij na Pedagoškom odsjeku za oblast “Porodica i roditeljstvo”, zatim dodiplomski studij “Kreativno mišljenje i rješavanje problema” pri Pedagoškom odsjeku Fakulteta za znanosti o Objavi i humanističke znanosti. Cilj je bio da se ovi nastavni predmeti, nakon što se proizvede određeni broj nastavnika na univerzitetskom nivou, uvedu kao obavezni predmeti za sve studente Univerziteta kako bi ih se pripravilo da budu uzornim roditeljima, ljudima čije će porodice biti kadre odgajati generaciju koja neće patiti od praktičnih, ideoloških, intelektualnih i odgojnih devijantnosti.

Univerzitet se isto tako upustio u projekat općeobrazovne škole koja bi počinjala sa obdaništem i završavala sa srednjom školom. Ta škola bila bi u vlasništvu Univerziteta, razvijala bi se pod njegovom supervizijom i po programu koji bi zadao Univerzitet.

Važno je ovdje napomenuti da bi se, koliko je moguće, nastojalo nastavne programe i metodologiju razvijati u islamskom duhu i pritom na najbolji način voditi računa o potrebama učenika u različitim uzrastima. Škola bi vodila računa da nastava i aktivnost za učenike i učenice budu organizirani u skladu sa islamskim odgojnim, moralnim i socijalnim ciljevima, nastojeći da se djeci obezbjedi uravnotežen psihološki i socijalni razvoj u različitim etapama kroz koje prolaze. Učenici i učenice boravili bi zajedno od vrtića do kraja trećeg razreda osnovne škole. Zatim bi nastavi prisustvovali odvojeno, tj. postojala bi odjeljenja za dječake i odjeljenja za djevojčice, dok bi za slobodnog vremena i različitih aktivnosti bivali zajedno. Dakle, učenici i učenice bivali

bi i razdvoje i skupa. U određenim situacijama učenici i učenice mogu boraviti i skupa u istoj učionici, raspoređeni u odvojene klupe kako ne bi jedni drugima remetili pažnju. Poznato je, naime, da dijete počinje uviđati razliku između spolova u školskom dobu, te da dječaci i djevojčice u ovom dobu počinju osjećati naklonost jedni prema drugima.

U starijim razredima osnovne škole djeca počinju ulaziti u fazu biološke zrelosti, prvo djevojčice, a potom dječaci. Vodeći računa o tome postojale bi odvojene školske zgrade za dječake i djevojčice, tako da bi bila preduprijeđeno rasipanje pažnje, odnosno uvjeti koji omogućavaju uspostavljanje pogrešnih odnosa između učenika i učenica. Mladalačka neobuzdanost i nemar mogu uvijek navesti omladinu da pokušaju otkriti svijet seksualnog zadovoljstva, ne shatajući i ne mareći za svim dimenzijama odgovornosti i posljedica koje sa sobom nosi jedan takav postupak. Svjedoci smo takvoj pojavi u liberalnim društvima koja se ne pridržavaju nužnih odgojnih mjera i moralnih i vjerskih vrijednosti kakve propisuje islam. Naročito to do izražaja dolazi u školskom uzrastu, kada se ako se ne vodi računa, javljaju najružnije posljedice kakva je ona da maloljetnice zatrudne, te sve druge ružne posljedice koje nema potrebe detaljno obrazlagati.

Učenici i učenice pohađali bi nastavu u odvojenim školskim zgradama i u srednjoškolskom uzrastu. To je, dakako, uzrast koji nosi najviše opasnosti, jer ličnost u pubertetskom uzrastu karakterizira želja za neovisnošću, buntovništvo, nagli fizički razvoj i različiti spolni i psihološki pritisci koje to doba sa sobom nosi.

Za vrijeme studija na fakultetu studenti i studentice mogu pohađati nastavu u istim učionicama, stim što sjede na različitim stranama učionice.

Studenti i studentice mogu zajedno boraviti za vrijeme odmora i u studentskoj menzi, stim da postoje i posebne sale za one studentice koje žele biti izdvojene od muškaraca.

Univerzitet⁷ je bodrio mladiće da stupaju u brak sa svojim drugaricama, štaviše, davao im je i materijalnu potporu (*el-me'une el-malijje*), tu je bio i podsticaj njihovim skrbnicima da ih podupru i pomognu, stoga je bio rastući broj brakova između studenata i studentica na ovom univerzitetu.

Ovakvo ustrojstvo u odnosima spolova, sa odgojem i razvojem svijesti o "mjestu porodice i roditeljstva", te sistemi povezani sa aktivnostima studenata i studentica, gdje učestvuju svi zajedno, kao što su kulturne i društvene aktivnosti, i one aktivnosti gdje nisu pomiješani, kao što su sportske aktivnosti, sve to je doprinijelo da zapadanje u grešku bude rijetko, a, također, obično bi se čitava stvar okončala sklapanjem braka dotičnih strana (*jentehi el-emr bi zevadž el-atraf el-ma'nijje*).

Nakon okončanja moje dužnosti na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji, početkom 1999. godine po Isau, a.s., vratio sam se volonterskom radu na raspolaganju ondje gdje treba, kao što sam i započeo, i kao što je uvijek bio slučaj sa mnom i mojim drugovima, utemeljiteljima Udruženja muslimanskih studenata i Međunarodnog instituta za islamsko mišljenje, da pratim rad Instituta i njegove aktivnosti, te kako bi se posvetio i završio knjigu *Kriza muslimanske volje i svijesti (Ezme el-irade ve el-vidždan el-muslim)*⁸, koja smatra da je problem odgoja i svijesti temeljni problem. Naime, iz svojih razmišljanja, eksperimenata i iskustava jamačno sam se uvjerio u sljedeće: spoznaja ispravnog nije dostatna prakticiranjem ispravnog, niti je spoznaja pogrešnog dostatna nečinjenjem pogrešnog, ukoliko se čovjekova svijest ne ravna, prihvatajući nešto ili ga odbacujući, prema onome kako razum vidi to nešto. U Kur'anu, u kazivanju o Sinovima

⁷ Autor misli na Međunarodni islamski univerzitet u Kuala Lumpuru, gdje je bio rektor deset godina.

⁸ Skraćeni prijevod ovog djela objavljen je na bosanskom jeziku pod naslovom *Kriza islamske civilizacije* (El-Kalem, CNS, 2010.)

Israilovim u Egiptu, za to sam našao potporu, oslonac i dokaz. Kada je Bog, slavljani i veličanstveni, uputio Svoga vjerovjesnika Musaa, alejhi es-selam, da izbavi Jevreje, koji su bili tlačeni i bili roblje u rukama faraona, a Bog Slavljani i Veličanstveni, htio ih je izbaviti ukazujući im blagodat, sa njima je na Sinaj otišao i vjerovjesnik Musa. Bog mu je objavio Ploče Tevrata na “kojima je bilo objašnjenje za sve”,⁹ kako bi preporodio vjeru Jevreja i njihovo mišljenje koji su tokom vremena bili iskrivljeni i destruirani. No, to nije bilo sve. Bog im je, također, propisao da lutaju bespućem pustinje Sinaj četrdeset godina, da bi popravio njihov odgoj i svijest koji su bili uništeni ropstvom pod faraonima, te da bi među njima nikao naraštaj slobodnih ljudi, koji imaju moć, snagu i silu. Tek tada je “Davud ubio Džaluta”,¹⁰ i tek tada se vidjelo: “Koliko li samo bi četa malehništa što nadvlada toliko četa brojnih, Božijim dopuštenjem?!”¹¹

Kroz ovo putovanje mišljenjem, kad god sam se suočio sa važnim idejnim problemom koji je mjesto smetenosti, tuge i zapitanosti, ja sam se u njega udubljavao metodom znanja iz društvenih nauka i cjelovitim/obuhvatnim bavljenjem sa sažetom porukom Božanskog vjerskog teksta. Uvijek sam, u svim situacijama sa kojima sam se suočio, nalazio da priopćenje ciljeva Božanskih tekstova, njihovih pojmova, vrijednosti i načela, na naučan, stvaran, objektivan i životan način, daje islamske vizije koje vode i upućuju onom što odgovara svodu spoznaja ovog vremena, njegovih mogućnosti, potreba i izazova. Plod tih metodoloških primjena je jedan broj naučnih radova u sljedećim knjigama, raspravama i ogledima: *Nasilje i upravljanje sukobom prema islamskom mišljenju* (knjiga), *Čovjek između dva šerijata/zakona* (knjiga), *Problem udaranja žene kao sredstvo za rješavanje*

⁹ El-A'raf, 145.

¹⁰ El-Bekare, 251.

¹¹ El-Bekare, 249.

*bračnih razmirica*¹², “Sistem islamskih kazni: Trajno i promjenljivo” (poduža rasprava), “Problematika autokratije i korupcije u islamskom mišljenju i povijesti” (poduža rasprava).

Aspekt nejasnoće na ovom mjestu je u sljedećem: ako islam počiva na pravdi, kako onda tumačimo ovoliku količinu rastrojstva i nereda/korupcije (*el-fesad*) u vladajućim sistemima, u stvarnosti života ummeta? “Problematika autokratije i korupcije u islamskom mišljenju i povijesti” (*Iškalijje el-istibdad ve el-fesad fi el-fikr ve et-tarih el-islami*) jeste rasprava koja daje vidokrug i novo razumijevanje za političku reformu i sistem islamske vlasti.

Namjera iz ovog što je rečeno jeste objasniti dimenzije iskustva i truda kroz koje sam prošao od vremena djetinjstva do danas, priprava tog iskustva, truda, njegove zapitanosti i snovi, napose otkako sam ovo iskustvo i trud stekao tokom približno pedeset proteklih godina u analiziranju te pisanom i objavljenom izražavanju u rasponu od pola stoljeća, to jest od početka šezdesetih godina prošloga stoljeća, a to iskustvo sam započeo knjigom *Islamska ekonomska teorija, filozofija i savremena sredstva*, koja je objavljena u biblioteci El-Handži, u Kairu, 1960. godine.

Danas, sa prikućivanjem kraja životnog hoda i uz snagu da još dadnem, te uz bavljenje teorijom, analizom, kontempliranjem, predavanjem i pisanjem o *Krizi muslimanskog uma* i *Krizi muslimanske volje i svijesti*, uz pisanja i temeljna razmatranja, koja sam uradio prije i poslije ovih dviju knjiga, zapazio sam da tu ima još jedan broj pitanja i problema koji zbunjuju, koji neprestano oslovljavaju moj um i pojavljuju se pred njega tražeći odgovor.

Zapazio sam da “Krizna mišljenja i metoda” ukazuje na put, vodi ka postupku u kojem je razmišljanje ispravno, koje je upra-

¹² Objavljeno na bosanskom kao: Abdulhamid A. Ebu Sulejman, *Bračne nesuglasice: vraćanje ljudskog dostojanstva posredstvom viših ciljeva Šerijata*, Sarajevo, Ženski edukacioni centar Nahla i Centar za napredne studije CNS, 2009. (s engleskog prevela Elmina Mušinović)

vo sredstvo za spoznavanje destrukcije i znanje načina za rafiniranje kulture.

Također sam zapazio da “Krizna muslimanske volje i svijesti” ukazuje na problematiku pedagoških metoda i prakse od kojih trpi ummet i psihološko i duhovno podizanje njegovih pripadnika, ukazuje na traženi postupak za uspostavljanje granice pogrešnoj praksi i metodima u odgajanju muslimanskog čovjeka i odgoju njegove svijesti.

Pa ipak, istovremeno sam tada zapazio da puko znanje ispravnog metoda u mišljenju i ispravnog metoda u odgoju nije dovoljno za rješavanje krize koja unazađuje ummet, niti je dovoljno za izvođenje ummeta iz sfere margine i pasivnosti u sferu odbrane, kretanja, činjenja i aktivnosti, za ostvarenje reformskog, civilizacijskog i human(ističk)og istraživanja, koje jeste zadaća ummeta, i ummet je pozvan da je ispuni, i za to ima sva sredstva i pretpostavke.

Naime, nije dovoljno da posjeduješ sredstvo ako nemaš cilj ili svrhu za postizanja tog sredstva i njegova bivanja u tvom posjedu. Pošto postojanje i dolazak do sredstava, ako tu nema cilja ili svrhe u njihovom postojanju, neće pogurati onog statičnog, i neće doći do primjene sredstava. Jer kad bi sredstvo guralo i pokretalo onog ko nema cilja, muslimani bi već danas bili u drugačijem položaju, jer oni već imaju na raspolaganju oruđe i sredstva. Ali muslimani se ne pokreću niti su u inicijativi, iako znaju za svoj prezren položaj, znaju mnogo toga šta treba uraditi, te premda je pri njima obilje resursa i rudača, i svih potrebnih sredstava za ulazak u takmičarsku arenu te kreativnost, i pobjedu i vrhunstvo u njoj.

Islamski svijet je pretekao mnoge zemlje, među njima Japan, Kinu, Rusiju i druge nacije, u spoznaji izazova Evrope i Zapada, i potrebe da se suoči sa tim izazovima i prestigne te narode.

Usprkos tome, mnogi su narodi uspjeli da stignu, štaviše da prestignu i nadmaše mnoge zapadne zemlje i njihova materijalna

postignuća i izume. A kad su posrijedi islamski narodi, oni – uz svu zaprepaštenost, oponašanje i slijedenje Evrope i Zapada u svim stranama materijalnog i duhovnog života, te vojnog, ekonomskog i političkog – stigli su samo do ograničenog formalnog oponašanja (*muhakat kasire šeklije*), naime, samo do još veće dekadence, tromosti, trpljenja i nepravde, do povećanja ponora između našeg i njihovog svijeta.

Nakon ovih stoljeća u pokušajima slijepog slijedenja (*muhavele et-taklid*) i neuspjelog oponašanja (*el-muhakat el-fašile*) postalo je jasno kao sunce sljedeće: ma koliko bila obilna sredstva, i ma koliko se povećao trud, stanje se neće promijeniti niti će se sredstva upotrijebiti, ni stvari popraviti, ni terezija izravnati ukoliko tu nema univerzalne civilizacijske vizije (*ru'je kevnijje hadarije*) koja će muslimanskom čovjeku dati aktivno i zbiljsko značenje postojanja, i svrhu i cilj koji ga guraju ka postojanju i da mu vizija bude umjesto pokretača i poticaja na djelovanje, davanje i reformsko i preporoditeljsko kretanje.

Tu sam spoznao da je problematika vizije koja definira ciljeve i osigurava poticaj onaj prvi i najdublji temelj za svaki čin i pokret, ljudski i civilizacijski. Sve dok nema optimističke, civilizacijske univerzalne vizije koja će osigurati cilj i poticaj, ummet se neće pokrenuti, niti će se čovjek pokrenuti. Neće koristiti ni sredstva, ni pomagala, ni instrumentarij, neće koristiti ni prijetnje, ni upute, ni savjeti, ma koliko da ih bilo, i ma koliko bili dobri, ozbiljni i djelotvorni. Sve te prijetnje, upute, savjeti... jesu poput alatke koja je rasklopljena na sastavne dijelove. Bez obzira koliko je svaki dio alatke skupocjen (*gali*) i vrijedan (*semin*), i u ispravnom stanju, koliko ga smatramo važnim i cijenimo, ipak separatan/odvojeni dio neće izvršiti svoju ulogu, neće uroditi nikakvim plodom, ukoliko se ne stavi u viziju svoga cjelovitog bivstva koje je samo kao cjelovito u stanju dati i pokrenuti.

Možda je od navedenoga još jasniji slučaj da imamo hiljade onih koji posjeduju diplome visoke naobrazbe koju su stekli po metodologiji naučnog istraživanja, i iz pedagoških nauka, uz druge hiljade univerzitetskih stručnjaka, ali zato što nam nedostaje pokretačka vizija, ne koriste nam nimalo njihova sredstva i pomagala, ni njihove vještine, u pokretanju ummeta i njegovom podsticanju na djelovanje i kretanje. Jer činjenje i kretanje proishode iz vizije, cilja i poticaja koji je najbitniji i koji pokreće. Ko nema vizije, cilja i svrhe, taj se neće pokrenuti, bez obzira sa koliko informacija, sredstava i instrumenata raspolagao. Njima se neće okoristiti, niti će ih na pravi način rabiti. Takav čovjek je poput trgovca i biznismena, kad mu govoriš o nekom vrijednom naučnom predavanju o arheološkom otkriću ili rijetkom rukopisu, ili je nalik akademskom stručnjaku iz nauke o insektima ili kosmičkim sferama kad mu govoriš o novim izgledima u svijetu trgovine i biznisa, zato što, naime, svakog od njih pokreće samo njegov cilj i svrha.

Shvatio sam da mi je dužnost da temi univerzalne vizije posvetim pažnju koju zaslužuje, kako bi to, možda, koristilo da ummet iznova povrati svoje podsticaje, ciljeve i svoje islamsko graditeljsko, kreativno, civilizacijsko i dobrom prinoseće kretanje. Kroz to ummet, pritom, treba obnoviti i povratiti svoje vodstvo i pionirstvo u svjetskoj civilizaciji, u svjetlu svoje svete, plemenite, životne civilizacijske misije, kako bi sebe izbavio i kako bi spasio civilizaciju i čovječanstvo iza sebe.

Pitanje glasi: da li je trud koji je prethodio u obradi kriza mišljenja, metoda, svijesti i odgoja bio nepotreban i zaludan? Da li je bila dužnost ili najpreče to da počnem sa proučavanjem problema "univerzalne civilizacijske kur'anske vizije" i njene obrade prije negoli se posvetim proučavanju problema mišljenja i metoda, te problema volje i svijesti?

Odgovaram: ne bih se upuštao u tretiranje problema mišljenja i metoda, i problema volje i svijesti, da se nisam bio pozabavio – makar nesvjesno i nepotpuno – ovom kur'anskom, univerzalnom, civilizacijskom, životnom, plemenitom i smjernom vizijom.

Kao što ne bi bilo ni moguće, bez proučavanja i analize te praćenja problema mišljenja i problema odgoja, da spoznam za kučaste stvari problema univerzalne vizije, te kako se izobličila i kako je to utjecalo na putanju mišljenja i svijesti.

Prema tome, ovaj problem je cirkulirajući problem, on utječe i na njega se utječe, da bi se ostvarilo objašnjenje, razumijevanje i djelovanje.

Kad sam se kao osoba upućena u razumijevanje puta mišljenja i svijesti muslimana upustio u proučavanje uzroka propasti i izopačenja tog puta, to mi je omogućilo da razumijem univerzalnu islamsku viziju i njena značenja, njenu važnost i njene probleme, te da razumijem njeno izopačenje i uzroke toga izopačenja, te kako im stati na put i njima se baviti. Prema tome, razumijevanje problematike mišljenja i svijesti jeste nužni uvjet da se razumije kur'anska vizija i da se ona posvijesti, kao što je ta vizija nužna za razumijevanje muslimanskog mišljenja i svijesti.

Bilo kako bilo, sretan sam što mi je na kraju ovog truda, i upornog bavljenja problemom univerzalne kur'anske civilizacijske vizije, to omogućilo da dam odgovor, nastojeći da taj odgovor bude pažljiv i uvjerljiv, na jedan broj temeljnih egzistencijalnih problema koji su me zanimali u razumijevanju bića, njegova značenja, odnosa bića sa Bogom i sa drugima, te sa principima, vrijednostima i pojmovima koji su sredstva ove vizije i njen organon da bi se ona ostvarila i otjelovila u životnoj zbilji radi usrećenja čovjeka i čovječanstva i ostvarenja sreće, zadovoljstva i spokoja smjernoga čovjeka. “O, ti dušo smirena, vrati se svome Gospodaru zadovoljna, a i On zadovoljan s Tobom, pa uđi među

robove Moje, uđi u džennet Moj!"¹³ Nema sumnje da je takav kraj onih koji posjeduju djelatne i ispravne vizije na oba svijeta, s Božijom pomoći.

Nadam se da će ovo što sam napisao biti korisno i da će plemenito, životno i podsticajno djelovati na čitatelja. "A ja želim samo da dobro činim/preporodim, onoliko koliko mogu!"¹⁴

Također, nadam se da će se mislioci i reformatorsko vodstvo pozabaviti problemom univerzalne kur'anske civilizacijske vizije kroz više proučavanja i udublivanja te elaboriranja utjecaja ovog problema s odgojne, obrazovne i praktične strane na duše pripadnika ummeta. Nadam se da će to podstaknuti i kadar ummeta da se pozabavi obrazovanjem i odgojem i izgradnjom institucija ummeta kako bi se ummet preporodio i ponio svoj polog, kako bi se pokrenuo, i kako bi civilizacija duha, pravde, bratstva, solidarnosti, milosti, sigurnosti i mira polučila uspjeh, procvjetala i urodila plodom. "A toga Dana će se radovati vjernici Božijoj pomoći. On pomaže koga hoće, On je Silni i Samilosni."¹⁵

U Boga je uspjeh, na Njega se osloniti treba! On čuje i oduziva se!

Naša posljednja molba je: neka je hvala Bogu, Gospodaru svjetova!

Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman

Rijad, 09. 08. 2008. /

08. 08. 1429. po Hidžri

---

¹³ El-Fedžr, 27-30.

¹⁴ Hud, 88.

¹⁵ Er-Rum, 4-5.

UNIVERZALNA KUR'ANSKA CIVILIZACIJSKA VIZIJA

Univerzalna kur'anska civilizacijska vizija – temeljno ishodište za reformu

Svaki civilizacijski sistem ima univerzalnu viziju koju metodologija koristi i prakticira u mišljenju, kao što i svaka metodologija ima načela kojima se rukovodi i njima određuje metoda ishodišta tog mišljenja. Što je metodologija jasnija, aktivnija, univerzalnija, otvorenija u izražavanju same srži tog civilizacijskog sistema, to će ta metodologija biti djelatnija, učinkovitija i produktivnija. Odatle je savremeno civilizacijsko i akademsko bavljenje metodologijom mišljenja veliko i od središnje važnosti. Jer metodologija mišljenja je ta koja sa praktične strane određuje djelotvornost/učinkovitost svakog civilizacijskog sistema i prirodu njegovih pozitivnih ili negativnih utjecaja na zajednice i narode koji ne samo pripadaju pod okrilje tog civilizacijskog sistema već općenito sudjeluju u prinosima na putu ljudske civilizacije.

U problematiku sa kojom se suočavaju proučavatelji civilizacijskih sistema spada pomračenost i oprečnost koje zadese neke sisteme u izgradnji nekih od ovih metodologija, kao i što trpe suprotstavljenost i oprečnost između teorijskih ishodišta i praktične stvarnosti u životu tih zajednica.

Zbog važnosti ove univerzalne vizije, te metodologije mišljenja koja iz vizije slijedi, potrebno je da univerzalna vizija i njena metodologija mišljenja uživa pozitivan pristup međusobnog sklada i sređenosti. Stoga se proučavatelji civilizacija moraju baviti jednim fenomenom, naime pojavom bilo kakve pasivnosti ili oprečnosti u izgradnji ove univerzalne vizije i metodologije njena mišljenja (*menhedžijje fikriha*). Jer nepotpunost te metodologije i nepotpunost njezine strukture nužno mora ummet dovesti do civilizacijske pasivnosti i životne nedjelotvornosti, sa svim svojim negativnim utjecajima u formiranju mentaliteta ummeta i njegovog civilizacijskog sistema, a – nužno – to sve odvodi ummet u dekadencu i civilizacijsko propadanje (*el-inhijar el-hadari*).

Ali, ustvari, pošto metodologija mišljenja, njeni principi, vrijednosti i pojmovi primaju utjecaj, i daju svoj utjecaj, na univerzalnu viziju, jer metodologija mišljenja, u biti, nije drugo do sama sredstva za pokretanje univerzalne civilizacijske vizije za ummet, upravo stoga nije moguće da metodologija, niti njeni principi, vrijednosti i pojmovi koji su u vezi s tom metodologijom, uredi svoju strukturu i da bude djelotvorna ukoliko tu ne postoji univerzalna vizija jasnih obrisa, crta i ciljeva, koji su trajni u izgradnji svijesti ummeta i koje ne remete negativne stvari i oprečnosti. Jer u mjeri u kojoj univerzalna vizija, metodologija njenog mišljenja i principi te metodologije uživaju ispravnost polazišta, jasnoću ciljeva i skladnost strukture, u toj mjeri će ta vizija biti izvor podsticajne snage te individualni i kolektivni spas u bivstvovanju ummeta, ta vizija je temelj i osnovica za sve uspjehe, pozitivne prinose, i ljudsku civilizacijsku kreativnost koje ostvari čovječanska, svjetska civilizacija.

Zato prvo treba da slijedi rasprava o univerzalnoj civilizacijskoj viziji, njenom očitovanju i reformi njene strukture. Prije negoli budemo govorili o principima ove metodologije promišljanja općenito, i njenim islamskim principima posebno, te prije negoli

pobrojimo njene principe i upoznamo se sa njenim dimenzijama, iznimno je važno da prvo počnemo sa upoznavanjem i određivanjem univerzalne civilizacijske vizije koja ima ulogu korijena iz kojih izrastaju principi, pojmovi i vrijednosti. Ta vizija određuje prirodu tih principa, pojmova i vrijednosti, predstavlja njihovo izvorište, smjernice i velike ciljeve koji djeluju na otjelotvorenju te vizije i koji treba da se odraze primjenom i zadovoljavajućim naučnim metodom na strukturu te vizije, na njenu realizaciju, rezultate i ishodišta.

Mala pažnja koja se posvećuje upoznavanju univerzalne civilizacijske vizije ummeta, vizije koja je poput zemlje i tla iz koje izniču principi, pojmovi i vrijednosti, a, opet, ti su principi, pojmovi i vrijednosti, ustvari, kao cvijeće posredstvom kojeg korijene drveća daje da pupaju pupoljci plodova, ili su poput sredstava i instrumenata posredstvom kojih nekoji uređaj ostvaruje svoju svrhu. Dakle, nedostatna pažnja (koja je posvećena univerzalnoj civilizacijskoj viziji) je dovela do nepostojanja svijesti o strukturi univerzalne islamske vizije, i toga šta ona izražava: ishodišta principa, vrijednosti i pojmova koji otjelotvoruju metodologiju tog mišljenja i odnose među njima. Teško je otkriti sve to kako je pogrešno razumijevanje i iskrivljavanje zadesilo ovu viziju. Nema sumnje da se sve to ubraja u najvažnije okolnosti koje su dovele i vode do okoštavanja ove metodologije, do marginaliziranja njene upotrebe i njenih misaonih produkata, do nedjelotvornosti njenih principa, pojmova i vrijednosti koji iz nje izvire u stvarnosti mišljenja ummeta i stvarnosti njegovog života, a sve to unatoč obilju naslijeđa ummeta i intelektualnih izvora s područja metodoloških organona i instrumenata o ovim civilizacijskim principima, vrijednostima i pojmovima.

Budući da su korišteni metodološki principa mišljenja muslimanskih naroda, te samo tlo iz koga niču pojmovi i vrijednosti te ideje – bez sumnje – ona idejna, vjerujuća, univerzalna

kur'anska vizija ummeta, ili ono što se naziva “pogledom na svijet”, upravo zato što pogled na svijet određuje shvatanje čovjeka kao pojedinca, kao zajednice ili kao vrste svoga roda, određuje značenje njihove egzistencije, cilj te egzistencije i odnose sa jastvom (samim sobom), sa drugim, sa svijetom i sa univerzumuom u svim dimenzijama te egzistencije i njenim svrhama, to je, prema tome, upravo ova vizija kako korijen tako i tlo i izvor koji predstavlja ideološku pogonsku snagu koja određuje narav svjesne i pokretačke moći čovjeka i društva, određuje njihove smjernice i djelotvornost, daje obrise pravca njihova puta u životu i obim/domet snage tog čovjekova puta i njegov kreativni i stvaralački civilizacijski učinak u životu i povijesti.

I zato, sve što ova vizija bude jasnija, očitija, djelatnija i lakša za shvaćanje, za primjenu i spoznavanje, to će ona biti dalja od oprečnosti, od mitomanije i umišljanja. Što bude dalja od sofisterije (*es-sefseta*), praznog naklapanja i zamršenosti, to će biti dalja od jezika apstrakcije, suhe teorije i nametanja nasilnih premisa koje skrivaju nemoć i proturječnost. Sve što ova vizija više predstavlja svjesnu, ideološku, odgojnu, djelatnu i pokretačku snagu za pojedinca i za društvo, i sredstvo za metodologiju mišljenja društva te za sve čime pojedinac i društvo raspolažu – obilje sredstava za djelovanje, za kretanje i njegove norme – ona će biti snažnije utjelovljena u metodološkim principima mišljenja pojedinca i društva, i u svim pojmovima, vrijednostima i normama koje obuhvata ta metodologija.

A ako je ta vizija maglovita, usiljena, apstraktna, pasivna i mitomanska, tada će bogatstvo ummeta u principima, pojmovima i vrijednostima – a što su, zapravo, sredstva za ostvarenje univerzalne vizije i njenih normi – ostati suhoparne, oguglale, prazne riječi koje se ponavljaju u džamijama i na svetkovinama, ostat će časne i svete na rafama i unutar knjiga, izražavajući samo puke snove, suhoparnu tradiciju i pridike koje ne odgovaraju

stvarnosti života i prakse nimalo više od suhog slova na papiru od kojeg se teško može vidjeti ikakav trag bilo u životu pojedinaca, bilo u reprodukciji društava i metodu njihova razmišljanja, bilo u djelotvornosti njihova kretanja i ispravnosti njihova poslovanja. Primjer takve maglovite vizije je nalik rasklopljenom i rastavljenom stroju koji je pohranjen na policama! Taj stroj, usprkos tome što svaki njegov dio nosi skrivenu vrijednost, u stvarnosti ostaje puka rasklopljena mašina koja nema djelatne i proizvodne vrijednosti sve dok je jedna vizija i cjelovita univerzalna struktura ne sklopi i učini da ti dijelovi mašine budu djelatni i produktivni, to jest da učini da ti vrijedni nanizani dijelovi dožive preinaku u sredstvu i produktivnom instrumentu.

Prema tome, takvo što vidimo i osjećamo u stanju muslimanskog ummeta: nepostojanje prosvijećene svijesti, slabost produbljenog naučnog interesa za univerzalnu islamsku opću viziju ili "islamski pogled na svijet", maglovitost (*dababijje*) te vizije, površnost njena razumijevanja, pasivnost tog razumijevanja, njegova izobličenosť i ograničenosť. Sve to se ubraja u najvažnije temeljne, duboke uzroke koji su bili na djelu, i još uvijek djeluju, i koji objašnjavaju dezorijentiranost, lutanje, tumananje, propadanje, pocijepanost i nazadak od kojih trpi muslimanski ummet, njegovi narodi i pojedinci, a napose je to duboko i ubrzano tokom potonjih stoljeća pa sve do danas.

Zaslijepljenost obrazovane elite ummeta moćnim i trijumfalnim zapadnim klišejima, usljed naučnih i materijalnih postignuća Zapada i zbog naslijeđene sterilnosti mišljenja ummeta, uz vladavinu duha prihvatanja i oponašanja zapadne civilizacije od obrazovane i oponašateljske elite ummeta, u ovakvoj situaciji, jeste uzrok koji je doveo do toga da obrazovana elita usvaja, svjesno ili nesvjesno, metodologiju zapadnog mišljenja, s pogledom na život i univerzum što ga to mišljenje nosi u svom naumu, te se elita ne odlučuje, sa naučnom ozbiljnošću, na reformu ideja

svoga ummeta kroz teoriju, kritičko proučavanje svoje tradicije i metodologije mišljenja svoga ummeta, niti se odlučuje da ponudi, prije i nakon svega, univerzalnu viziju ummeta koja je nekada prije obnovila ishodišta svjetske civilizacije i donijela ummetu povijesnu slavu. Elita se, također, ne bavi pitanjima zašto je ta vizija ustuknula, zašto je s njom ustuknulo i mišljenje ummeta, njegova društvena struktura i civilizacijska misija?

Zato, ako se obrazovani muslimani, svih kvalifikacija i orijentacija, ne probude iz svoje učmalosti ili iz zaslijepljenosti, ako mislioci (*el-mufekkirun*), pedagozi (*et-terbevijjun*) i reformatori (*el-islamijjun*) – ozbiljno i sa naučnim, kritičkim i konstruktivnim duhom – ne otvore ladice svoje tradicije i civilizacije, oni neće moći djelotvorno zaustaviti nedostatke, zaostalost i dekadencu što su zadesili njihov ummet i marginalizirali njihovu egzistenciju.

Važno je da znaju da prva ladica od svih koju treba otvoriti jeste ladica islamske vizije (*mileff er-ru'je el-islamijje*) i ladica same istine koja je zadesila tu univerzalnu viziju, jer ona (vizija) je temelj i ishodište što predstavljaju ideološku osnovicu i misaono polazište te pokretač svijesti kod čovjeka. Sve dok ne budu znali uzroke koji su doveli do pomućenja univerzalne civilizacijske vizije ummeta (*gajmume ru'je el-umme el-kevnijje el-hadarijje*), do deformacije i pasivizacije te vizije, oni neće moći doprinijeti da ummet povрати svoju univerzalnu civilizacijsku viziju, s njenom pozitivnošću, djelotvornošću i snagom koja vuče i pokreće u životu pojedinca i ummeta, koja stavlja u čin bogatstva ummeta i sredstva njegova kretanja i njegova odnosa spram principa, pojmova i vrijednosti koje će ostvariti ličnost muslimanskog čovjeka (*juhakkiku zat el-insan el-muslim*) te ostvariti poruku islama (*juhakkiku risale el-islam*), njegovu univerzalnu, duhovnu, graditeljsku, kreativnu viziju. Jer ta vizija i, dosljedno tome, metodologija njenog mišljenja jeste osnovni temelj te zgrade i korijena koji hrane kretanje i rast, koji su izvor snage cvata u rastu stabla.

Prema tome, ovo važno pitanje na koje je trebalo svratiti pozornost sve od početka znakova buđenja ummeta, te mu dati veliku pažnju, ne prolaziti bez komentara pored njega, te ne donositi odluku prije negoli što prvo damo izričit odgovor na to pitanje čak i prije negoli govorimo o naslijeđu ummeta u principima, vrijednostima i pojmovima, dakle to važno pitanje odnosi se na samu suštinu univerzalne vizije islamskog ummeta i njenog civilizacijskog sistema, zašto se ta vizija deformirala, zašto je marginalizirana i kako?

Kako je deformirana opća univerzalna islamska vizija?

Na početku da kažem da mi znademo našu jučerašnju slavu, sve od povijesti Poslaničke epohe i početka civilizacijskih epoha muslimanskog ummeta, kao što, također, znademo do kakvog je žalosnog stanja došlo u potonjem dobu koje je zadesilo ummet kao i u današnjem svijetu. Stoga ne možemo tumačiti postignuća Poslaničke epohe i početka epohe Pravovjernih halifa (Ebu Bekra es-Siddika i Omera el-Faruka) i gorostasnih ljudi te epohe, odlučnosti njihovih redova, sjaja njihovih rezultata, postignuća i prinosa kojima je ubrizgana svježa nova krv u vene života svijeta i svjetske civilizacije. Da ta epoha i ti ljudi, njihova postignuća koja su izmijenila svijet i obnovila svjetsku civilizaciju, u kojoj je bilo zajednica koje su ostarjele, nekih koje su propale, a nekih koje su izvršile svoju zadaću pa ih zadesio nestanak, da, dakle, ta epoha (poslanička i pravovjernih halifa), ta generacija i ti ljudi nisu imali opću univerzalnu civilizacijsku viziju, živu i djelotvornu, koja ih je snabdjela aktivnošću, prodornošću, snagom misli i svijesti, što im je omogućilo da poluče sjajne rezultate koji su zabljesnuli svijet u kojem su živjeli i koji su ostali kao primjer, tradicija i postignuće u svijesti ummeta čak i danas, da, dakle,

nije bilo te vizije ne bi ostalo blještavoga traga te promjene koju je izvela ta generacija u tom svijetu, do te mjere da je došlo do promjene vjerovanja, kulture, organiziranja, odijevanja zajednica i naroda koji su stali pod bajrak islama. Štaviše, sve to je dostiglo jednu dimenziju bez premca i takmaca sve do danas, a ta dimenzija jeste promjene jezika tih naroda. Arapski jezik plemena Kurejš postao je jezikom zemalja sjevera Arabljanskog poluotoka i zemalja sjevera Afrike i velikog dijela zemalja istoka Afrike, gdje je svoje stope utisnula ta generacija. Bila je to generacija čiji utjecaj se proširio do dalekih horizonata.

Stoga, pitanje spram kojeg smo mi i čovječanstvo danas u prijekoj potrebi da znamo odgovor, glasi: šta je suština te vizije kojom se okitila ta generacija i koju je upoznala ta epoha? Šta joj je izvor (*ve ma masdaruha*): Kako se ostvarila? K tome, potrebno je u istoj mjeri da znademo i sljedeće: zašto je ta vizija i kako je ona, tokom stoljeća i epoha, izbljedjela i oslabjela, zašto je izgubila svoj utjecaj, djelotvornost i prodornost u ummetu islama da je čak ummet, koji je proistekao iz tog nekada slavnog ummeta, u svijetu danas postao, mimo svih naroda, slab, pasivan, ugnjeten, gubi aktivitet, djelotvornost i prodornost, postao je potlačen i upropašten, pogođen neznanjem, siromaštvom, zaostalošću. Današnji ummet ne može da se zaštiti od svoga ponora i marginalizacije, ne vrši nikakvu civilizacijsku ulogu, čak se vraća u prezreno stanje koje vidimo i u njega se osvjedočujemo u današnjem svijetu (*fi 'alem el-jevm*).

Prije negoli odgovorimo na ova pitanja i pokušamo objasniti opću univerzalnu civilizacijsku islamsku viziju, ili to što se također naziva "pogled na svijet", važno je da znademo, da dokučimo i prihvatimo da vizija prve generacije muslimana ne može biti ista univerzalna vizija koju želimo primijeniti danas kao troma naslijeđe iz naših potonjih stoljeća, naprosto zato što je naš položaj danas oprečan položaju spočetka povijesti umme-

ta. K tome, ta vizija (kao tromo naslijeđe iz potonjih stoljeća) je svojom cjelinom i utjecajem univerzalna teorijska vizija koja je pasivna, skoro da se od cjeline diskursa te vizije koji je u opticaju ne izražava ništa drugo doli zastrašivanje, uspomene, patvorine, pustih snovi i umišljaji koji ne predstavljaju ništa drugo do teret i brigu kojima se prte leđa čovjeka muslimana na jedan zbrkan i šablonski (*imla'i*) način. Korištenjem diskursa zastrašivanja (*hitab et-terhib*), zahtijeva se nešto što u diskursu čovjeka muslimana dostiže granicu "samopotiranja" (*ilga' ez-zat*) kako bi se ostvarila ta nadobudna, šablonska, zastrašujuća vizija i ispunili njeni uvjeti i šablonizam.

Vizija, s diskursom ovakvih obilježja, umnogome je negativna i pasivna vizija, ona – svjesno ili nesvjesno – poziva osjećanju tuge, pasivnosti, marginalizacije, a to u dušama proizvodi gubitak prodornosti i gorljivosti za traženjem znanja/spoznaje, za nadahnućem kosmičkim zakonitostima (*es-sunen el-kevnijje*), i za pozitivnim udjelom na planu čovjekove misije namjesništva na zemlji i civilizacijske i dobročinstvene izgradnje. Ovakav mentalitet i ne može ostaviti iza sebe, u cijelosti, ništa drugo do pasivan, malodušan ummet, koji je marginaliziran i potlačen, neaktivan i nedjelotvoran, koji gubi cilj, prodornost i gorljivost. Pojedince i društva koja imaju ovakav mentalitet karakterizira egoizam, pasivnost, slabljenje duha uzajamnog pregalaštva, i pomaganja, te gubljenje/ništenje duha društvenosti (*in'idam er-ruh el-džema'ijje*). Stoga nije ni čudo da zastrašujući i šablonski diskurs "samopotiranja svoga jastva" dovodi do klonuća i pasivnog i negativnog bumeranga, pribjegavanjem nesvjesnoj odbrani svoga bića, i to prepuštanjem stanju kad je "moje *ja* u središtu svijeta" (to jastvo je životinjska duša, od zemlje, sklona zlu), to je *ja* koje u cjelini obilježava individualizam, povučenost u sebe (introvertiranost), pasivnost, krivi egoizam, tako da prosjevi "dobročinstva" i dobrog djela ne postaju ništa drugo osim pukog

izražavanja prirodne simbolike skrivenih poriva duhovne naravi pohranjene u svijesti čovjeka (savjesna duhovna narav koja samu sebe kori), a ako se ne radi o tome, onda je posrijedi udovoljavanje propovijedima šablona i zastrašivanja (*hitabat el-impla' ve et-terhib*) od strane negativnog i pasivnog egoizma.

Kad je posrijedi “pogled na svijet” ili “univerzalna kur'anska islamska civilizacijska misija”, ona ne bi mogla realizirati sve ono kako je realizirala u prvim svojim stoljećima, osim da nije bila – nužno – aktivna, da je nisu obilježavali prodornost i “ostvarenje ličnosti” sa njenim individualnim i društvenim dimenzijama; u toj ličnosti nadvladali/vrhunili su motivi ljubavi, želje, aktivnosti i zadovoljstva (“Ali, oni koji vjeruju, Allaha još više vole!”)¹⁶ nad porivima zastrašivanja, prijetnje i pasivnosti. Tako čovjek realizira sebe i značenje svoje egzistencije na životnom planu, i to kroz činjenje, velikodušno civilizacijsko izgrađivanje i revnost životnog ispunjenja u njegovim individualnim i društvenim, materijalnim i duhovnim dimenzijama. Naime, u kur'anskoj stvaralačkoj i civilizacijskoj viziji te prve generacije muslimana, ljudska narav (čovječanstvo) se odaziva svojim duhovnim porivima i materijalnim potrebama, a ne materijalističkim, trenutačnim, egoističkim, agresivnim porivima i stremljenjima “duše koja je sklona zlu”, koja je ustanovljena na prisili i međusobnom tlačenju, gdje vlada “argument sile”. Ljudska narav se (u civilizacijskoj viziji prve generacije muslimana) odaziva svome iskonskom počelu, i njenoj materijalnoj potrebi kroz prirodne, svjesne, duhovne i harmonične načine, sredstva, poticaje i porive, koji su uspostavljeni na vrijednostima pravde, dobročinstva, bratstva i mira u najpotpunijem značenju tih riječi, gdje počiva “argument istine” (što je duša koja je produhovljena, savjesna i “samu sebe korigira”). Tako čovjek ostvaruje svoje biće (*ve bi zalike juba-*

¹⁶ El-Bekare, 165.

kkiku el-insan zatehu) i zadovoljstvo svoga Stvoritelja, uravnoteženo i prirodno, odaziva se tako što čini dobro na civilizacijski i graditeljski/kreativan način da bi udovoljio svojim duhovnim i materijalnim potrebama, gradio svoja civilizacijska i kreativna društva. “Okreni lice svoje ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Božijoj prirodi, prema kojoj On ljude stvoril – Nema promjene u Božijem stvaranju! To je prava vjera, ali većina ljudi ne zna.”¹⁷

“Kur’an je samo opomena svjetovima, od vas onome koji hoće da bude na Putu pravome.”¹⁸ “Bog nijednog čovjeka ne zadužuje iznad mogućnosti njegove, njemu je u korist što dobra stekne, protiv njega je zlo što ga stekne! O naš Gospodaru! Ne uzmi nam za zlo ako zaboravimo ili neoprezno nešto učinimo! O naš Gospodaru! Ne prti nam breme kakvo si natovarilo onima prije nas! O naš Gospodaru! Dužnost nam ne nalaži za koju snage nemamo mi! Ti preko grijeha nam prijeđi, i oprosti nam, i milošću nas obaspi!”¹⁹ “Bog nikog ne zadužuje osim prema onome koliko mu je dao.”²⁰ “Ja sebe ne pravdam, jer duša je, doista, zlu naklonjena.”²¹ “Ne! Kunem se Danom Sudnjim! Ne! Kunem se dušom koja samu sebe kori!”²² “A što se tiče onoga ko se bude pred Gospodarom svojim bojao stajanja, i dušu od strasti uzdržao, zbilja, džennet bit će prebivalište njegovo!”²³ “O, ti, dušo smirena, vrati se svome Gospodaru zadovoljna, a i on zadovoljan s tobom, pa uđi među robove Moje, uđi u džennet moj!”²⁴ “I tako Mi duše, i Onoga Koji je stvoril, pa je nadahnu da zna šta zlo joj

---

¹⁷ Er-Rum, 30.

¹⁸ Et-Tekvir, 27-28.

¹⁹ El-Bekare, 286.

²⁰ Et-Talak, 7.

²¹ Jusuf, 53.

²² El-Kijame, 1-2.

²³ En-Nazi'at, 40-42.

²⁴ El-Fedžr, 27-30.

je a šta dobro je, uspjeh će onaj ko je očisti, a izgubit će onaj ko je uprlja.”²⁵ “Bog ne mijenja ono na čemu jedan narod jeste, sve dok taj narod ne izmijeni sebe!”²⁶ “A Bog ljudima ne čini nepravdu nikakvu, nego ljudi sami sebi čine nepravdu.”²⁷

Prenosi nam Hadžib, sin El-Velida: “Pričao nam je Muhammed, sin Harba, od Ez-Zubejdija, od Ez-Zuhrija, obavijestio me je Se'id, sin El-Musejbeba, od Ebu Hurejre, da je rekao Božiji Poslanik, Bog ga blagoslovio i podario mu mir: ‘Svako se dijete rađa u iskonskoj prirodi, pa ga roditelji učine jevrejem, ili kršćaninom, ili vatropoklonikom, kao što živo biće rađa zdravo mlado, da li na njemu vidite ikakva nedostatka?’”²⁸

“On vas od zemlje stvara i na njoj vas nastanjuje, pa tražite od Njega oprosta i pokajte Mu se, jer Gospodar je moj doista blizu i odaziva se!”²⁹ “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži i udio svoj na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio, i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”³⁰ “Jedite i pijte, ali ne pretjerujte!”³¹ “Ti upitaj: ‘Ko je zabranio Božije ukrase koje je On stvorio za Svoje robove, i lijepa jela iz opskrbe?’”³² “O vjernici, odazovite se Bogu i Poslaniku kad vas poziva onom što će vam život dati!”³³ “Ko se Pravom stazom uputi, na dobro svoje se uputio, a ko stranputicom krene, protiv sebe krenuo je. Niko neće nositi onoga drugog breme!”³⁴ “Bog doista neće dozvoliti

²⁵ Eš-Šems, 7-10.

²⁶ Er-Ra'd, 11.

²⁷ Junus, 44.

²⁸ Hadis broj 6926, bilježi ga Muslim.

²⁹ Hud, 61.

³⁰ El-Kasas, 77.

³¹ El-A'raf, 31.

³² El-A'raf, 32.

³³ El-Enfal, 24.

³⁴ El-Isra', 15.

da propadne nagrada dobročinitelja!”³⁵ “Doista, one koji vjeruju i rade dobra djela – Svemilosni će njih učiniti omiljenim!”³⁶ “A od Gospodara svoga oprostite i Njemu se pokajte!”³⁷ “On doista iz ništa stvara, i potom stvaranje obnavlja. On prašta i voli svoja stvorenja!”³⁸

U hadisu koji prenosi Vabisa, sin Mabada, veli se da je on došao Božijem Poslaniku, s.a.v.s., i da mu je Božiji Poslanik rekao: “O Vabisa, ili da te obavijestim o tome zbog čega si me došao pitati ili da me ti odmah o tome pitaš?” “Božiji poslanice, obavijesti me odmah ti!” – rekao sam mu. “Došao si me pitati o dobročinstvu i grijehu!” – rekao je Božiji poslanik. “Da!” – rekao sam. Tada je Božiji Poslanik sastavio tri prsta, pa je njima upirao u Vabisina prsa i kazao: “O Vabisa, uvijek pitaj svoju savjest! Dobročinstvo je ono što smiruje srce i što smiruje dušu! A grijeh je ono što uznemirava srce i što neprestano pada na um! Bez obzira šta ti ljudi o tome govorili. A već su ti o tome govorili.”³⁹

Oluje vjetrova pomračenja (*hubub rijah ed-dababije*) koje su na negativan način malo-pomalo zakrile univerzalnu islamsku viziju počele su puhati nakon Poslaničke epohe i epohe početka prve četverice pravovjernih halifa, što je dovelo do iščeznuća generacije društva – ashaba, koje je odgojio Plemeniti Kur'an posredstvom Nositelja Objave, Učitelja i Najuzornijeg Pozivatelja (Muhammeda s.a.v.s.). Ta se generacija osvjedočila u poslanički primjer, u mudrost vizije koju je primijenilo poslanstvo na stvarnost toga doba, kroz kur'anske islamske principe, vrijednosti i pojmove, sa dimenzijama vremena i mjesta. Žrtvovao se život, umirali su i borili se, vojničkom silom se suprotstavili opozicionoj

³⁵ Et-Tevba, 120.

³⁶ Merjem, 96.

³⁷ Hud, 90.

³⁸ El-Burudž, 13-14.

³⁹ Hadis bilježi Ahmed u svome *Musnedu*, predanje broj 18030.

pobuni džahilijjskih beduina, a kad su ugušili tu pobunu, zbog koje su mnogi iz generacije ashaba izgubili svoje živote, suprotstavili su se korupcijskim, agresivnim i tiranskim imperijama toga doba, Perziji na sjeveru i istoku, i Bizantu na sjeveru i zapadu. To (kasniji ratovi protiv Perzije i Bizanta) je dovelo do regrutiranja beduinskih plemena u oslobodilačku vojsku (*tedžnid el-kaba'il fi džejs el-feth*), ali se njihov odgoj još nije bio usavršio, što je činjenica koja je dovela do prevlasti arapskih plemena iz reda "beduina" u vojsci islamskog ummeta i, dosljedno tome, u vojnoj moći i političkom životu ummeta. Sve to se desilo zato jer su beduinska plemena bila po vremenu nova u islamu, jer su u njihovim dušama, vrijednostima, društvenoj tradiciji bila usađena plemenska, rudimentarna, animalna i negativna poimanja spram drugih, a nije bilo mogućnosti da se u cijelosti izbrišu ti džahilijjski tragovi, kao što nije došlo ni do preodgajanja ovih beduinskih plemena, niti do redefiniranja njihovih shvaćanja, društvenih, rudimentarnih i džahilijjskih vrijednosti. Izostanak pobrojanoga bio je pro-uzrokovan obimom ranih sukoba koji su nametnuti nastajućoj islamskoj državi od strane dviju imperija, rimske i perzijske, te, također, usljed surovosti pustinjskog života i u njemu plemenskih sukoba oko oskudnih prirodnih izvora (*'ala el-mevarid et-tabi'ijje ed-da'ile*). Navedeno sve do danas – na mnoge načine – nije omogućilo niti je produbilo islamska plemensko-srodstvena i društvena solidarna poimanja, koja predstavljaju jednu od sastavnica islamskih solidarnih ustanova, kao što su porodica, srodstvo po mlijeku, susjedstvo i građanstvo (Medinski ustav – *misak el-medine*), niti su omogućili ispravno poimanje ummeta i države.

“O ljudi! Mi smo vas od muškarca i žene stvorili i plemenima i narodima vas učinili, da biste se upoznavali! Od vas je kod Boga najplemenitiji onaj koji se Njega najviše boji! Bog sve zna i obaviješten je!”⁴⁰

---

⁴⁰ El-Hudžurat, 13.

Veoma je važno znati značenje prevage “beduina” (*ma'na galebe el-e'rabi*) u političkom životu ummeta koji je nastajao, kao i ovladavanje političkog nad vjerskim, i korištenje vjerskog za lične interese, a iz čega slijedi krajnja tiranija i korupcija, o čemu govore i mnoga navještenja Poslanikova, Bog ga blagoslovio i podario mu mir, da će se nakon njega desiti devijacije i smutnje (*inhirafat ve fiten*), te da će to imati opasan utjecaj na praktični, društveni i ekonomski put i život ummeta, a važnije od svega toga je korjeniti utjecaj prevage beduina na islamsku univerzalnu viziju.

Beduinska plemena, usljed neplodne prirode Arabijskog poluotoka, u džahilijetu su prije islama, trpjela, zbog naravi uvjeta životne sredine, “pomanjkanje civilizacije” (*kusur hadari*) u svojoj izoliranosti u visokim brdima Poluotoka i njegovim prostranim pustinjama. S civilizacijske strane gledano, to je uvjetovalo, iznimno, da islamski ummet i njegova država rade – u interesu civiliziranja ovih plemena – svim mogućim raspoloživim sredstvima, kako to biva sa svakim “ko ima nedostatke” – na njihovom uključivanju u civilizacijski i solidarni ljudski sistem, koji nije rudimentarni, rasistički i animalni. Dakle, radilo se na tome da ih se inkorporira u društvo islama, i to alternativom: “ili rat ili islam”, što je bila prva etapa civilizacijske, društvene i solidarne pripreme kroz koju su – civilizacijski – morala proći ova primitivna plemena. Ustvari, takav postupak s njima nije bio nametanje vjere islama tim plemenima, već je to bilo kroćenje i civilizacijsko prosvjećenje, poput kroćenja divljih pustinjskih konja koje se mora ukrotiti da bi se pripitomili i postali druželjubivi, ili poput postupanja sa djetetom koje odbija lijek.

“Beduini vele: ‘Mi vjerujemo!’ Ti reci: ‘Ne vjerujete! Nego recite: islam smo primili!’ – ali vjerovanje još nije ušlo u vaša srca!”⁴¹

---

⁴¹ El-Hudžurat, 14.

Stoga, u vezi s bedunima akcenat nije bio na vjerovanju i imanu, već je bio na namazu (*es-salah*) koji predstavlja izgradnju humane društvene zajednice, duhovno i sa stanovišta svijesti, i na zekatu (*ez-zekah*), koji, s materijalne strane, predstavlja izgradnju ljudske i društvene solidarnosti i uzajamne milosti.⁴²

Ajeti sura El-Enfal i Et-Tevba objašnjavaju primitivne/rudimentarne znakove ovih plemena, njihovu divljinu i društvenu nedoraslost, te potrebu da ih se društveno, uljudbeno i civilizacijski pripravi. Veličanstveni i uzvišeni Bog kaže: “A kako da oni ugovor imaju, kad ne bi, da vas pobijede, ni srodstvo a ni ugovor poštivali?! Ustima svojim vam se umiljavaju, ali im srca to odbijaju! A većina njih razvratnici su! Oni Božije Značke za ono što malo vrijedi daju i od Njegova puta oni odvrćaju, doista, kako je samo zlo to kako oni postupaju! A ako je vjernik posrijedi, oni ni srodstvo ne poštuju a ni ugovor, i oni granicu svakog zla prekoračuju. A ako se pokaju pa budu namaz klanjali i zekat budu davali, tad su vam braća po vjeri! A Mi ajete pomno objašnjavamo ljudima koji znaju. A ako prekrše zakletve svoje nakon ugovora svoga, i ako prema vjeri vašoj griješe, tad se vi protiv prvaka nevjerstva borite, jer za njih zakletve ne postoje ne bi li se takva posla okanili!”⁴³ “Beduini su nevjernici i licemjери najžešći, i najpriličniji su takvu stanju jer oni ne poznaju odredbe koje Bog objavljuje Svome Poslaniku. A Bog sve zna i mudar je. Ima i takvih beduina koji ono što dijele kaznom smatraju, i jedva takvi čekaju da vas nesreće stignu – da Bog da njih zlo stiglo! A Bog sve čuje i sve zna.”⁴⁴ “On je Onaj Koji je neukima poslao između

⁴² Ovakva civilizacijsko-društvena predstava je, ustvari, infantilno lice za ljudsko-civilizacijsku krnjavost/manjkavost, koja je jednaka individualnoj infantilnoj predstavi. U objema predstavama i pojedinac i zajednica su nekompetentni, a potrebno ih je razvijati kako bi došlo do faze punoljetstva, u kojoj čovjek uživa minimalnu granicu sposobnosti izbora i odlučivanja o svojoj sudbini.

⁴³ Et-Tevba, 8-12.

⁴⁴ Et-Tevba, 97-98.

njih Poslanika da im kazuje Njegove Znake, i da ih očisti, i Knjizi i Mudrosti ih nauči, premda su prije bili u očitoj zabludi.”⁴⁵

Negativne posljedice prevage “beduinskih” plemena u političkom i islamskom životu pojavile su se sa propašću Ispravnog hilafeta prve četverice halifa i uspostavom despotske emevijske vlasti (*el-mulk el-emevi el-'adud*), a također su s njima povezani preostali tragovi primitivizma i džahilijetskih plemenskih shvatanja bili uzrokom za početno potamnjenje univerzalne kur'anske civilizacijske vizije koja je utjelovila svoja remek-djela u djelovanju generacije ashaba, kako muhadžira tako i ensarija, e da bi postepeno na mjesto te vizije (ashaba) došla beduinska vizija (*ru'je e'rabijje*), čije je izvorište uglavnom bio diskurs u koji su konfuziju unosile karakteristike i osobenosti stanja beduinskih plemena. Poslanik, s.a.v.s., u svoje vrijeme je sa tim plemenima imao toj i takvoj situaciji primjeren odnos. Izgled toga stanja primjećujemo kroz ostatke “tradicije” džahilijeta tih plemena i njihovu “plemensku gorljivost” (*'asabijja*), te kroz opise beduina u plemenitom Kur'anu i o hadisima o smutnji (*fitna*), uz sve drugo nad čim je Poslanik, s.a.v.s., bdio i na šta je upozoravao: da će nakon njega stanje ummeta pasti pod utjecaj beduina i drugih naroda koji će stupiti pod zastavu islamske države u okolnostima velikih i očekivanih sukoba sa korumpiranim i agresivnim carstvima koja okružuju Arabljanski poluotok.

U najkraćem, Poslanikov opis se odnosi na podjele/raskole toga doba, u kojem su ubrzo zavladała plemena “beduina” i vodstvo emevijskih “oslobođenika” (*et-tuleka*)⁴⁶ stvarno prigrabilo “sistem pravovjernog hilafeta”. Ta je činjenica promijenila onaj kur'anski duh, onaj sistem ispravne savjetodavne šure, u “sistem

⁴⁵ El-Džum'a, 2.

⁴⁶ Njima je Poslanik, s.a.v.s., kazao: *Entum et-tuleka!* Vi ste slobodni. To se dogodilo na dan oslobođenja/osvojenja Mekke, 630. godine. (op. prev.)

nasljednog, tlačiteljskog i tiranskog kralja”, u tom sistemu Svijetla Medina je osvojena, a Kaba srušena, ubijen je El-Husejn, sin Alije, i Abdullah ibn ez-Zubejr, tokom tog perioda je odstranjeno naslijeđe generacije ashaba i škola metoda ispravnog hilafeta. Emevije su udaljile džamije od općeg političkog života, to je ljude prometnulo u skolastičke mislioce i njihovu ulogu ograničilo – uveliko – na sferu zikra/obredoslovlja, sferu pojedinca i porodice, na fetve kupoprodaje i poslovanja koje se tiču pojedinca, a to je dovelo do penetracije stagniranja, uzmicanja i potamnjenja univerzalne kur'anske vizije, i njene deformacije u mnogim njenim aspektima. Sve to je svojim djelovanjem postepeno pomoglo podređivanju/upotrebi uloge vjere interesima vladara i njihovih pristaša, dekadenci javnih institucija (*tedehvur el-mu'essesat el-'amme*) te omogućilo tlačenje, porast nereda i njegovih zala u općem životu i u izgradnji društva u svim aspektima: političkom, ekonomskom i društvenom.

Ovim ranim priprostim, džahilijjetskim, plemenskim i nezdravim naslijeđem, te kontinuiranjem povijesnog puta islamskog ummeta i muslimanskog društva, kroz stupanje mnogih naroda u društvo ummeta islama, a što je dovelo do miješanja njene kulture, vizije i civilizacijskog naslijeđa sa naslijeđima prethodnih civilizacija koje su propale, umrle i izvršile svoju ulogu u povijesti svjetske civilizacije, posebno (naslijeđem iz) grčke civilizacije (s formalnom logikom), mitskom vizijom (u vjerovanju), dakle, sa svim tim dolazi do povećanja lošeg spoja mišljenja i vjerovanja na mnogim stranama. Ovo sa protokom vremena dovodi do većeg zatamnjenja univerzalne islamske vizije i njenog deformiranja, što, opet, za posljedicu ima slabljenje duha islamskoga ummeta, koje se jasno očitovalo s krajem vlasti Emevija kroz cijepanje područja političkog sistema ummeta, uzmicanje ishodišnih načela koja su bila došla i u svojoj čistoj osnovi objavljena radi obnove svjetske civilizacije, radi pokretanja njenog točka naprijed vizijom

hilafeta, principom *tevhida*, usavršavanjem morala, uljudivanjem naravi, čudorednim djelovanjem, pridržavanjem principa pravde, bratstva, savjetovanja, slobode, odgovornosti te nastojanjem da se doprinese na koristan i graditeljski način.

Stoga je ovdje važno da znademo da materijalno civilizacijsko zgrtanje do koga je došlo protokom vremena posredstvom obrta i zanata iz naslijeđa naroda (koji su primili islam), nije moglo promijeniti suštinu duhovnog uzmicanja hilafeta. Zato nije bilo ni moguće, protokom vremena, da fasada gomilanja materijalnog bogatstva sakrije fenomen svojevrsnog duhovnog nazadovanja koji je zadesio islamsko civilizacijsko postignuće, niti da sakrije ustuknuće društvenog sistema ummeta, kvarenje njegova djelovanja, propast njegovih institucija, sve dok nije ideološko, svjetonazorno i civilizacijsko izopačenje dostiglo veliku mjeru i pasivnost. Došlo je do širenja opasnih civilizacijskih bolesti: mitova i vraćanja (*el-hurafe ve eš-ša'veze*). A pod utjecajem pribavljanja legitimiteta mitovima i koještarijama, kroz iskrivljavanje vjerskih tekstova, njihovo parcijaliziranje i izopačenje, uvlače se israilijski mitovi i ezoterička gnosa, čime se povećava potamnjenje univerzalne islamske vizije i zamračuje vizija ummeta. Iščezla je svrhovitost i motivacija njenoga duha, da bi se, napokon, zaustavio točak napretka, stvaralaštva i izgradnje, te da bi slabost dostigla najveću granicu i da bi tako ummet izgubio u svome mišljenju i svijesti aktivne civilizacijske i hilafetske premise. Tada se srušila civilizacijska konstrukcija i civilizacija je propala (*inhedeme el-'umran*). Zavladao su mitovi i vraćanje, diskursi su se pobrkali, nadjačao je govor sile i zastrašivanja, proširila se ravnodušnost, pasivnost i nemoć, posvuda se raširio sukob, iscjepkanost, zaostalost, propast institucija do mjere koju smo zapazili prije mnogo stoljeća i koju i dalje vidimo sve do danas. Stanje žalosnog propadanja u životu muslimanskog ummeta je tako da su se čak njegove institucije prometnule u tiranske, kvar-

ne, istrošene, izbljedjele. Pa iako se muslimanski ummet proteže od Atlantika do Pacifika on – osim rijetkih izuzetaka – ne može da zaštiti svoje narode od izrabljivanja, tlačjenja i satiranja.

Ako se udubimo u povijesnu putanju islamskog mišljenja, naći ćemo da je svaki ovaj faktor (nazatka) imao susretišno mjesto, a posebno je to formalnost logike grčkog mišljenja i mitološkičnost grčkih vjerovanja i filozofije. Na njih treba skrenuti pozornost, uz ukazivanje na nekoje pozitivne strane koje su se nahodile u njima, i da se u svjetlu civilizacijskog, kur'anskog i akaidskog sistema ummeta odstrane negativni aspekti u formalnosti logike i mitološkičnosti filozofije. U nehaju/nemaru u bavljenju grčkim mišljenjem i grčkom civilizacijom nahodi se najgori utjecaj po putanju islamskog mišljenja i njen akaidski, idejni i civilizacijski pravac, kako bi odstupanja od islamskog mišljenja iscrpljivala snagu muslimanskog uma upotrebljavajući ga i politički angažirajući u dogmatskim, onosvjetskim, teološkim i imaginarnim naklapanjima, te da bi se muslimanski um odvratio od svoga glavnog civilizacijskog, životnog, graditeljskog i stvaralačkog pologa, te se tako – umjesto bavljenja istinskom zadaćom – muslimanski um upoznao sa problemima “stvorenosti Kur'ani-Kerima”, i sličnim temama onostranosti, postavkama o sudbini i predodređenju te drugim sterilnim pitanjima s područja teoloških i filozofskih disciplina (*min 'akim kadaja 'ulum el-kelam ve el-felsefe*), kao i drugim problemima koji nemaju veze sa područjima uređenja čovjekova života, niti se iza njih nahodi bilo kakva nada. U maglama tih pitanja iscrpljivali su se umovi uleme, filozofa, kako sunijskih tako i mu'tazila (*el-i'tizal*), alima i znalaca teologije, tesavvufa, šiizma, teozofija, gnostičkih, mitomanskih i čarobnjačkih zabluda. Na nesreću, to je bilo loše oličenje i loše rabljenje muslimanskog uma (*su' istihdam li el-'akl el-muslim*), koji je odvrćen od svoga prirodnog i pravog cilja: služenja životu (*fi hidme el-hajat*). Muslimanski um je bio stavljen na mjesto koje mu ne pripada.

Sukob razuma i tradicije: uobrazilja ili činjenica?

Kriza proizašla iz sukoba “tradicije i razuma” je, možda, najopasnija od svih onih mitova i deformacija koje su došle sa historijskim okolnostima (*zuruf tarihijje*), koje su nesvjesno bacile islamsko mišljenje u borbu, a bumerang te borbe je bilo područje mišljenja drugog (Grka), formalizam i sofisterija što su zadesili univerzalnu civilizacijsku kur'ansku viziju u prošlosti, i od kojih muslimanski ummet pati sve do danas. Kriza proizašla iz sukoba “razuma i tradicije” je – sa stanovišta ishodišta islama i njegove univerzalne zakonite vizije – lažna. Ta kriza bacila je ummet u imaginarnu formalističku borbu koja ne postoji u stvarnosti i nema značenja, zato što je bilo koji sukob između Objave i Razuma – u biti – imaginaran. Naime, na ovom području je dužnost razuma sa njegovim aksiomima (*evvelijjat*),⁴⁷ u bitnome, na stupnju organona/sredstva “mjerila”. Dužnosti razuma sa njegovim aksiomima ovdje su da uspoređuje i samjerava podatke i postavke između te dvije sučeljene strane (Objave i Razuma), te da se osvjedoči u dimenzije ravnomjerja jedne sa drugom stranom.

Te dvije strane/dimenzije ravnomjerja, kojima se ovdje bavimo, nisu, zapravo, sam Razum i Tradicija, već se radi o “tekstovima Objave” i “Tradicije”, s jedne, i “činjenici Prirode i Zakona”, s druge strane. Kad je ovdje posrijedi dužnost/uloga razuma, ona se sastoji u definiranju/određivanju dimenzije podudarnosti i saglasnosti između “Razuma” i “Prirode” prema kojoj je Bog stvorio stvorenja, te osvjedočenje da li Objava (ono Zapisano) izražava Prirodu i Zakone (ono Vidljivo)? Da li upućivanje “Objavom”, na koju se misli pod riječju “Tradicija” (*nakl*), ostvaruje ciljeve prirode i upravlja ih? To jest da li Tekst (Tradicija) odgovara “Za-

⁴⁷ Evvelijjat su aksiomi. Autor ovim podrazumijeva da su u razumu aksiomi pohranjeni apriorno. (op. prev.)

konima” (Prirode), da li ih usklađuje i vodi ka tome da ostvare potrebu čovjeka kako bi na pravi način išao svojim putem i proživio svoj život, ili su “Tekstovi Objave” suprotni Prirodi i Zakonima i osujećuju njihovu zadaću?

Ovdje je jasno da sukoba ne može biti između Objave (Tradicije) i Razuma (Mjerila), ali može se zamisliti da se taj sukob desi – na teorijskoj ravni – između Objave (Tradicije) i “Prirode” i “Zakona”, i pozvanja/zadaće Razuma (Mjerila) da utvrdi i osvjedoči se u problem odnosa između “Objave” i “Prirode”, te “da li je odnos Objave sa Zakonima i Prirodom” odnos ravnoteže i uzajamnog pomaganja? Ili je to odnos međusobnog odbijanja i sukoba?

U slučaju da se radi o sukobu, tu dolazi do izražaja uloga aksioma razuma (*devr evvelijjat el-‘akl*) u proučavanju, propitivanju i naučnom racionalnom istraživanju, kako bi se utvrdio problem tog sukoba, te zašto je Mjerilo omahnulo i krivo izmjerilo? Koji su uzroci tome? Gdje je prava istina, šta je ispravno i kakva je “korist” od svega toga? Da li je Razum manjkav/nedostatan u shvatanju intencije dostavljene “Objave” od Stvoritelja (Slavljen nek je On), ili Razum griješi u shvatanju činjenica “Prirode” i značenja “Zakona” pohranjenih u stvorenju/stvorenome svijetu?⁴⁸

⁴⁸ Ovdje je jako važno da svratimo pozornost na to da, iako je Univerzalna Istina/Stvarnost sa svojim zakonima po sebi apsolutna, čovjekova spoznaja te stvarnosti jeste relativna, temporalna i mjesna stvar (*emr nisbi zemani mekani*), to jest čovjek se u svojoj razumijevajućoj spoznaji oslanja na svod/plafon ljudske spoznaje koja mu se nadaje u vremenu i mjestu, i taj se svod podiže i uzvisuje s protokom vremena (*bi murur ez-zeman*), kao što i položaj čovjeka, i razlike njegove moći i spoznaje utječu na obim njegove spoznaje stvarnosti univerzalnih prirodnih zakona. Ovdje dolazi uloga univerzalnosti upute Objave i njenih ciljeva kojima se treba rukovoditi čovjek u saradnji sa suštinom svoje ljudske naravi, bez obzira na obim zahvatanja svih činjenica i zakona koje čovjek na odsječan i apsolutan jinačin ne može u biti ni znati. Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je istinu kad je kazao Vabisu ibn Ma‘bedu el-Esediju: “O Vabise, upitaj sebe! Dobročinstvo je ono uz šta je srce zadovoljno i sa čim je duša zadovoljna. A grijeh je ono što muči srce →

i izaziva oklijevanje u duši! Pa makar te ljudi pitali o ovome, a već su te pitali.” Hadis prenosi Imam Ahmed u svome *Musnedu*, predanje broj 18030. Istinu je rekao Veličanstveni Bog, u svome napućivanju ljudske naravi na ishodište univerzalnih stvari i ciljeva. “Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje! Da biste se opomenuli, Bog vas svjetuje!” (En-Nahl, 90.)

U cjelini uzet – kako izjavljuje i ovaj plemeniti ajet – dužnost je pridržavati se pravde i dobročinstva, potpomagati bližnje, a kloniti se svega što ima osobine razvrata, ružnih stvari, neposluha, s jedne strane, a s druge strane, ako se Uputa Objave slaže sa ispravnom naravi (*el-fitre es-salime*) onda istraživač treba da se rukovodi univerzalijama nauke i kosmičkih zakona i teorijama koje iz toga prozilaze, koje pomažu univerzalnu, znanstvenu praktičnu spoznaju (*tu'īnu 'ala idrak kulli 'ilm 'ameli*), i tada kad ona ne bude precizna i u svim dijelovima obuhvatna, i pomaže u ustanovljavanju svih činjenica vezanih za dio stvari koje se iznose pred čovjeka, u vremenu i mjestu, s tim da je na čovjeku da svim time ostvari univerzalnu naučnu viziju koja ostvaruje ciljeve Prirode (*mekasid el-fitre*), e da mu time bude jasna precizna znanstvena vizija u nekoj stvari, koja se slaže sa ciljevima Objave (*mekasid el-vahj*) i ciljevima Prirode. Općenito gledano, to je ono ka čemu se usmjerio Imam Ebu Hanifa en-Nu'man, predvodnik škole mišljenja koja zagovara pridržavanje duha Šerijata i njegovih ciljeva onda kada se ne ostvaruju ciljane metodološka “analogička zaključivanja” (*el-kijasat el-usulijje el-gajje*) koja se očekuju iz Šerijata, te kad uslijede rezultati metodološkog “analogičkog zaključivanja” ne izražavajući, “duh Šerijata” niti “njegov ciljeve”, te u tom slučaju dolazi do pribjegavanja praksi (posezanja sa praksom) da bi se riješila ova problematika, te pribjegavanje *istihsanu*. Sve to odvija se odabiranjem “mišljenja” (*er-re'j*) koje izražava “duh Šerijata i njegovih ciljeva” u uređenju života dok se u određenoj stvari ne ostvari ispravna nauka, čime se ostvaruje “predmet” i usklađuje se sa duhom Šerijata i njegovim ciljevima, i sa zakonima prirode i njihovim ciljevima, i ovakvim se metodom ostvaruje uspostava objektivnog naučnog ravnomjerja između Prirode i Šerijata u mjestu i vremenu.

Ovakvo metodološko razumijevanje odnosa Šerijata i Objave spram ispravne prirode i zakona u svijetu jeste poimanje koje stoji iza teorije “ciljeva Šerijata”, pod uvjetom da istraživač raspolaže ispravnim znanjem temelja “vjerovanja” i osnova “zakona šerijata”, te osnova “nauka o prirodi ljudskoga društva”.

Jasno je da ovo metodološko razumijevanje ne poništava razum kao mjerilo (*la julgi el-'akl mizanen*), niti dopušta partikularne suhoparne doslovnosti, i niti dopušta privrženost primjenama i prakticiranjima koja se uzdižu iznad vremena i mjesta ili iznad spoznajnog svoda oprečnog vremenu i mjestu, koji su ostvarili naučnici i ljudi spoznaje i iskustva u jednom drugom vremenu i mjestu. Također, ovo metodološko razumijevanje apsolutno ne dopušta mitologije, vraćanje i naklapanje (*haz'ablat*), ne dopušta gnoze niti snatrenja (*tehvimat*), nego je to

→

razumijevanje koje se pridržava Šerijata kao principa (*mabda'een*), razuma kao mjerila (*mizanen*) i metodskog puta (*menhedžen*), ispravne i smjerne prirode kao cilja, sve to zarad šerijatskog pristupanja ili znanstvenog pristupanja u slučaju kad je tekst problematičan, ili kad je posrijedi problematičnost iz nauke – s ciljem ostvarenja duha Šerijata i njegovih ciljeva, te ostvarenja duha znanstvenosti u spoznaji čudi ljudske i kosmičke prirode (*tabā'ir el-fitre el-īnsaniyye ve el-kevnijje*).

Praktično, metod ovog razumijevanja – pri suočenju sa problematičnostima u tekstualnim ili u naučnim segmentima – treba biti pridržavanje naučnih šerijatskih univerzalija i njihovih ciljeva, pridržavanje prirodnih zakonitosti i kosmičkih zakona i njihovih ciljeva, jer je to najbolje metodsko naučno i praktično ophođenje sa ljudskom manjkavosti, a zarad realiziranja šerijatskih ciljeva i smjerne prirode.

Prema tome, šerijatski i naučni pogled u vremenu i mjestu u slučaju problematičnosti trebaju pridržavanje duha Šerijata i duha nauke o prirodi, od njih se nikada ne treba odustati, a sredstvo u tome jeste metod šerijatski odabranog rješenja (*el-istihsan eš-šer'ī*), ili znanstveno odabranog rješenja (*el-istihsan el-īlmi*) radi ostvarenja smjernih, prirodnih i šerijatskih ciljeva.

Najvažnija pitanja tekstualne problematičnosti su ona koja se odnose na neke tekstove Poslaničkog sunneta i neke izreke/stavove prvih, uzornih generacija (*selef*), a pitanja se javljaju u pogledu predaje, ili opsega ispravnosti predaje, ili tačnosti njenoga izričaja, ili zbog mnogih mogućnosti koje čine da predaja ima grešku, iskrivljenje ili patvorinu, bilo da je to namjerno ili nenamjerno, lijepom namjerom usljed ljudskih pogrešaka ili usljed propagande nemarnih ljudi s ciljem da se dopuni svetost nečim što smatraju da je mišljenje ili savjet, ili kroz zlu namjeru ljudi koji imaju svoje ciljeve, otvorene ili skrivene.

Također, tekstualna nejasnoća nekada nastaje zanemarivanjem faktora vremena i mjesta, i njihova utjecaja na formulaciju teksta (*mentuk en-nass*), ili zbog nemoći da se definira taj faktor, napose zbog toga jer o mnogim tim tekstovima nije na raspolaganju znanje o okolnostima (kad su sročeni), niti o vremenu i mjestu vezanom za te tekstove.

Možda su najrašireniji primjeri tekstualne nejasnoće oni koji su kružili, i još uvijek kolaju, u zbirnama tekstova u vezi sa otrovom i sedam datula, zatim o zadajanju odrasle osobe, o dvama krilima muhe, te nekim tekstovima koji se tiču stvari poznavanja Onostranosti, biti sihra, zavisti, urokljiva oka, te odnosa svijeta džina sa svijetom ljudi.

A kad je posrijedi naučna problematičnost, ona se odnosi na teorije do kojih dovodi potreba da se praktično bavimo nekim pitanjima i problemima, i to tada kad se ne podiže spoznajni svod koji bi priskrbio objašnjene naučne činjenice. Tada dolaze teorije za objašnjenje oslanjanjem, u nekim vidovima, na naučne pretpostavke (*ferdijjat 'ilmijje*), a ne na naučne činjenice (*haka'ik 'ilmijje*), prem-

→

Budući da je Objava od Stvoritelja (*el-vahj min 'indi el-halik*), i budući da su Priroda i Zakoni iz djela Stvoritelja, tu onda

da one priskrbljuju objašnjenje koje pomaže da se pristupi fenomenu ili problematici bez sigurnog jamstva u ispravnost teorije i njenih pretpostavki.

Možda je najistaknutija od ovih teorija ona o postanku i evoluciji (*nezarije en-nušu' ve et-tetavvir*), koja daje pogled i praktično objašnjenje o sličnosti i zajedničkim faktorima koji se nalode između živih (animalnih) bića, bez obzira na razlike i raznovrsnost, ali bez moći da sa jamstvom utvrdi ispravnost ovih teorija i njihovih pretpostavki.

Nejasnoća ove teorije je u mjeri u kojoj je ponudila i nudi spoznaje, te u mjeri u kojoj je dopustila i dopušta nasumične filozofske zaključke tvrdnjama o slučajnosti života i njegovoj stihijnosti (*ašva'ijje*), te što su iz toga prozišle filozofije i materijalistička animalna poimanja o ljudskome društvu u kome vlada zakon džungle, gdje važi argument sile i opstanak najjačega.

U poznate teorije ovakve vrste spadaju one Frojdove koje su dale svoj udio u osnivanju moderne psihologije (*eshemet fi neše 'ilm en-nefs el-hadis*) i one koje je u savremenom dobu markirao spoznajni svod.

U ove znanstvene teorije spada i ona o materiji "koja ne nestaje i koja ne nastaje/ ne obnavlja se", koja je ustanovila znanstvenu fizikalnu spoznaju kako je ta teorija ispravna i korisna u tumačenju fenomena fizikalnoga Bitka, u onome što je iza atomske logike, gdje materija nestaje i gdje se dio nje preinačava u energiju (*taka*) u slučaju atomske eksplozije, te gdje se povećava materijalna težina preinačavajući dio energije u materiju u slučaju atomske hidrogenske adhezije.

U slučajeve znanstvene problematičnosti sa kojom se suočava islamsko mišljenje i čovjekova egzistencija spadaju i horizonti istraživanja nasljednih osobina čovjeka (*mevrusat el-insan*) ili genoma, te mladih čelijskih jezgara i toga što slijedi iz moći kloniranja i preinake (*el-istinsah ve et-tagjir*), te do kakvih izgleda, i ljudskih kompliciranosti, vode ovakva naučna otkrića, te šta je to što je dopušteno? A šta, opet, nije dopušteno? I kako će se ustanoviti kontrola ovih putanja? I šta su kriterijumi koji utvrđuju koristi i štite od negativnosti i katastrofa? U slučaju ovih kompliciranosti, važna je spoznaja univerzalnih postavki, ciljeva, te konsenzusa o njima i rukovođenje njima, kako se ne bi ostavilo prostora prepustenog za neznačajku viziju koja zabranjuje sve (*er-ru'a el-džabile*), a niti prostora za stihijnost/nasumičnost, doslovnost ili skretanje. To je ono što čini anarhiju gospodaricom prostora/scene, i time širom otvara vrata za ljudske i društvene katastrofe, i ta se anarhija ne može suzbiti bez kriterija univerzalnih postavki (*min duni dabit el-kullijjat*).

Prema tome, sa slučajevima tekstualne kompliciranosti/problematičnosti i znanstvene problematičnosti treba postupati u svjetlu univerzalnih postavki i traženja prioritenijeg rješenja u vezi sa njima, ili sa jednom od njih, i na taj način ići u smjeru sigurno valjanih ciljeva i dobra.

– kako je Razum ustanovio i argumentirano spoznao tokom povijesti – u objektivnom naučnom istraživanju nema mjesta zbiljskom sukobu i raskolu između značenja Objave, njene upute i usmjerenja i između činjenice Prirode, Zakona i njihovih ciljeva. Naime, za svako istinsko i nepristrasno naučno motrenje, Objava je izraz prirode i zakona i na pravi način vodi njima na putevima ostvarenja “ljudskoga jastva”, realiziranja njegovih životnih potreba i ciljeva, kako je to jastvo stvorio Bog i odredio mu narav: “Okreni svoje ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Božijoj prirodi, prema kojoj On ljude stvorio! – Nema promjene u Božijemu stvaranju!”⁴⁹ U toj naravi su jednaki zadovoljstvo/uživanje bračnoga druženja, trud da se postigne dopuštena/halal opskrba, nastojanje da se traga za spoznajom i znanjem, odbrana i žrtvovanje na putu pomaganje Istine, zaštite ummeta, zaštite života, imetka, obraza, te odbrana od nasrtaja agresora.

Problem “sukoba Tradicije i Razuma” (*kadije te'arud en-nakl ve el-'akl*), u koji je pod utjecajem formalne grčke logike nehotično zapao muslimanski um, bio je opasan čorsokak na putu mišljenja islamskoga ummeta i njegove univerzalne vizije i civilizacijskog puta. Sve dok ne spoznamo šta sve obuhvata ovaj problem, do kojih je opasnih negativnih posljedica doveo i dovedu u mišljenju ummeta i njegova civilizacijskog puta i jedinstva mišljenja ummeta, jedinstva njegovih ciljeva i redova te jasnoće/čistoće univerzalne islamske misije, sve dotle ummet neće moći povratiti jedinstvo svojih redova niti izgraditi svoje mišljenje, niti će moći obnoviti svoju viziju, njene motive, moć, graditeljsko korifejstvo i civilizacijsku znanstvenost. Ovo nije samo usluga ka kojoj stremi napor ummeta već je, također, cilj koji se nahodi iza ovoga, ponovna uspostava svjetske civilizacije na putu pravde, bratstva, sporazumijevanja, izgradnje i mira.

---

⁴⁹ Er-Rum, 30.

Mitološka sofistička filozofija i grčka formalistička logika je u svojoj biti bila teorijski mitološki metod i umni luksuz dokone gospode “slobodnjaka” (*el-mutrefun el-ahrar*), metod koji nije pripadao znanju koje se bavilo stvarnošću, prirodom niti kosmičkim zakonima, niti se bavilo proučavanjem, promišljanjem i objektivnim naučnim proučavanjem kosmosa i njegovih činjenica, skladno i metodično težeći potčinjavanju svijeta i plodotvornoj/kreativnoj izgradnji. Naprotiv, grčka formalna logika je bila dokono, elitističko mišljenje, utopljeno u mitološku subjektivnost i teorijske vizije koje iscrpljuju moć mišljenja u nepostojeće i beskorisne stvari (*la ta'ile tahteha*). Grčka formalna logika polazi iz subjektivnih mišljenja na sijelima gospode, iz njihovih naklapanja/trabunjanja⁵⁰ i fantazmagorija.⁵¹

Tako je ta (grčka) vizija, mišljenje i logika, omogućila raspršavanje različitih viđenja, stavova i fragmentiranja pogleda – ne zbog toga što stvarnost nalaže da ih bude mnogo, nego je ključna stvar u tome što se nahodi mnoštvo njihovih kaprica, podjela i stavova – i zbog svega toga su im se bolesna mišljenja, snatrenja i fantazmagorije pobrkale s onim što je ispravno. Polazište im je bilo pod utjecajem brojnih subjektivnih stanovišta, proizvoljnih tvrdnji i osobnih inata, koji su na njih izvršili utjecaj da razmišljaju u skladu sa osobnim kapricima, bez samjeravanja ishodišta vlastitoga stava, mišljenja i kontempliranja sa objektivnom stvarnošću,⁵² i sa naučnim činjenicama o prirodi i kosmičkim zakonima. To otvara vrata široko prema razilaženju ličnih stavova i subjektivnih ciljeva, a odatle proishodi razlika u stavovima i vizijama, te taj (grčki) metod mišljenja postaje zakonit put za razilaženje i sporenje bez potrebe i nužde, bez naputka i objek-

⁵⁰ Šetahat su u ovom kontekstu trabunjanja, naklapanja itd. (op. prev.)

⁵¹ Usp. El-Gazalijevo djelo *Tehafut el-felasife*. (Na ovom mjestu *evham* prevodimo kao fantazmagorije.)

⁵² *El-Vaki' el-mevdu'i*, objektivna stvarnost.

ativnog činjeničnog dokaza, osim subjektivnih mišljenja sukladno željama pojedinaca, njihovih inata i žudnji, iz toga proishodi razlika u stavovima i vizijama, te taj misaoni metod biva širokom kapijom za raskol i zavadu bez potrebe i nužde (*li gajri hadže ev darure*), bez upute i istinskog objektivnog argumenta, osim osobnih domišljanja sukladno strastvenim željama, njihovim žudnjama (*ehva'iha*) i porivima (*atma'iha*). Eto, to je naše viđenje kako je grčki utjecaj pustio svoju lozu na zajednicu Istine,⁵³ zajednicu monoteizma,⁵⁴ i monoteizam kroz mnoštvo sljedbi (*el-firek*), grupacija (*et-tava'if*) i pravaca (*en-nihal*) bez upute i bez objektivnoga temelja. Jedino – u biti – od čega su polazili je razlika u subjektivnim mišljenjima, razlika u inatima i ciljevima koje su zaodjenuli odjećom istine i patvorene svetosti. A da su sljedbenici razilaženja i prijepora saobrazili većinu spornih pitanja sa autentičnim tekstovima Objave (*sahih nusūs el-vahj*),⁵⁵ bez patvorenja, parceliziranja i bez pogrešnog tumačenja, te sa činjenicama Prirode i zakonima⁵⁶ i pravilima, tada bi iščezla većina tih razilaženja – povezali bi se kao braća – sa jedinstvom Istine i realnosti, ne bi se podijelili u raskole, sljedbe i šizme, njihovi putevi ne bi, na korist njihovih neprijatelja (*li masleha e' da'ihim*), postali različiti.

Budući da je cilj islama i Uzvišenoga Kur'an a oživotvorenje hoda svjetske civilizacije sa Posljednjom cjelovitom objavom,⁵⁷ u cilju napućivanja čovjeka i ostvarenja osobe čija je narav produhovljena, pozitivna, konstruktivna i koja slobodno bira svoje graditeljske i životne potrebe, sa zakonitim i moralnim znanjem,

⁵³ *Umme el-hakk*, zajednica Istine, autor misli na muslimanski ummet.

⁵⁴ *Umme et-tevhid*, zajednica monoteizma ili tevhida.

⁵⁵ *Nusus el-vahj*, Tekstovi Objave (misli se na Kur'an)

⁵⁶ *Nevamis*, zakoni, od grčke riječi nomos.

⁵⁷ *Er-Risala el-kamile el-hatime*... Misli na poslanstvo Muhammeda, a.s., odnosno na Kur'an.

to je inkorporiranje u islamsko mišljenje narodnih, plemenskih i džahilijjskih tradicija, te potom inkorporiranje israilijata, gnostičkih učenja i mitova, inkorporiranje formalne logike u njenim različitim oblicima – sve to je u biti bilo neka vrsta idejnog vjeroodstupništva (*nev'a min er-ridde el-fikrijje*)⁵⁸ i akaidske pomutnje, te povratak unatrag (*'avde ila el-vera*), a što je nužno dovelo do devijacije mišljenja, osujećivanja njegovih kreativnih moći, te do pomućenja univerzalne kur'anske vizije. Došlo je do cik-cak puta islamskog ummeta, kretao se između legitimnog, svrhovitog i moralnog znanja, koje je pozitivni element u izgradnji islamske civilizacije, njenih smjernica i postignuća, s jedne, te između etničkog i džahilijjskog žara i teorijskih sofistarija, ezoteričkih gnosa, israilijskih bajki, rušilačkih opsjenarija, s druge strane. Sve to skupa predstavljalo je negativni element (*el-'unsur es-selbi*) koji je izgrizao temelj entiteta ummeta i temelj zgrade islamske civilizacije, te, protokom vremena i gomilanjem zastrana, marginalizirao njenu civilizacijsku i graditeljsku ulogu u svijetu zakona, nauke i univerzalnosti, uklonio je taj entitet sa scene i njegov put učinio besplodnim (*ve edžheda mesiretehu*).

Na kraju krajeva, deformacijom i iskrivljavanjem skončao je metod mišljenja ummeta, a to je otvorilo široka vrata vjerskom razilaženju (*el-hilaf ed-dini*) koje je slijedilo puteve filozofskih raspređanja, ezoteričkih buncanja i proricelejskih opsjenarija, ličnih interesa i neznabožačke/džahilijjske baštine. Sve to je pocijepalo jedinstvo ummeta,⁵⁹ namnožilo njegove negativne strane, isparceliziralo ga na sljedbe i raskole, na grupacije i šizme, koje se nisu oslanjale na nauku, istinsko učenje i cjelovito naučno, zakonito i objektivno primijenjeno promišljanje (*et-tedebbur eš-šumuli*

⁵⁸ *Er-Ridde el-fikrijje* ili misaono/ideološko vjeroodstupništvo. Abdulhamid Ebu Sulejman ovim izdaleka i terminološki aludira i na *er-ridde* ili pobunu arabljanjskih plemena protiv halife Ebu Bekra u Medini od 632-634. godine.

⁵⁹ *Vahde el-umme*, jedinstvo muslimanskog ummeta.

el-'ilmi es-suneni el-mevdu' i el-mundabit). Na taj način, ummet je ostao bez temelja koga objedinjavaju Objava, Priroda i Zakoni. U tom temelju nije bilo pluralizma i razilaženja na način da to budu pluralizam i razilaženje koji se usredsređuju na potrebe vremena, različitost mjesta, te na način da pluralnost i raznovrsnost proishode iz jedne niše a zarad ostvarenja zajedničkih ciljeva na temelju potreba, u svjetlu napućivanja Objavom i pravog odayivanja Prirodi i Zakonima, shodno situacijama i okolnostima, konstruktivnim životnim potrebama te vremenu i mjestu.

Prema tome, u biti "Tradicija" i "Objava" ne mogu biti oprečne Razumu, jer Razum je ovdje ono nešto što je mjerilo,⁶⁰ Razum jesu razumski aksiomi, Razum je temeljno i primarno čovjekovo sredstvo spoznaje, razumijevanja, analogije i sintetiziranja. Po svemu ovome, Razum je sredstvo, Razum nije predmet. Bez Razuma kao sredstva koje se sastoji od "Aksioma Razuma" čovjek ne može da sazna (judrik), rasuđuje (jahkum), mjeri (juvazin) te planira i programira (jubermidž). Jer Razum je sredstvo mjerenja, rasudbe, sintetiziranja. Kad to ne bi bio onda ne bi bilo prostora spoznaji, mjerenju, rasuđivanju, niti kreativnosti niti sintetiziranja. U tom slučaju bi mišljenje i rezoniranje bili bliže naklapanju (hezr), neznanju (džehl) i sanjariji (hevs) koje svjestan, razuman i pametan čovjek ne zagovara (*la jekulu bihi insan va'in mudrik 'akil*). Naime, svaki spor o bilo čemu rješava se razumskim i naučnim rabljenjem analogije između iznesenih tvrdnji i njihova predmeta, njihovim međusobnim samjeravanjem, posredstvom svih mogućih logičkih i naučnih sredstava,⁶¹ u skladu sa prirodom svakog predmeta. Tek tada je moguće razriješiti razlog razilaženja, i spoznati stranu istine, te da li se tvrdnje na kraju svega slažu sa objektivnim činjenicama. Ukoliko je

⁶⁰ *El-Mizan*, mjerilo, kriterijum.

⁶¹ *Bi kulli el-vesa'il el-mantikije el-'ilmije el-mumkine*.

moгуće suglasje i podudarje, i ukoliko je moguća naučna ravnomjernost, tada je moguće i spoznati pravu stranu stvari. A ako nije, onda stvar traži da se pitanja i činjenice dodatno razjasne (*ila mezid min temhis el-kadaja*) kako bi se spoznale dimenzije pogreške i manjkavosti i kako bi se ispravile. Tad bi se sjedinilo polazište sa, ako je potrebno, sredstvima i metodima multidisciplinarnog pristupa u tretiranju sučeljavanja pitanja i okolnosti (u kojima se pitanja javljaju).

Kad smo kod ovoga, nužno je ne izgubiti iz vida da ne nalazimo to da niti temeljni izvor vjere (*el-masdar el-esasi li ed-din*), a to je Uzvišeni Kur'an, a ni islamska svjetopogledna civilizacijska kur'anska terminologija, ne govore o "Um"⁶² kao takvom. Riječ "Um" (*el-'akl*) nijednom se ne spominje u Uzvišenom Kur'anu. Razlog tome nije ni u čemu drugom doli u činjenici da "Um" nije tema po sebi, nego je "Um" puko sredstvo i pomagalo svijesti, spoznaji, samjeravanju i sintezi, sve u skladu sa ponuđenim činjenicama i zakonima u svijetu. Stoga, pitanje koje se tiče čovjeka a u vezi sa "Umom" ne odnosi se na predmet "Uma" kao takvog, niti na njegove aksiome. Jer oni su činjenica i priroda koja se ne mijenja niti preinačuje. Nego se to pitanje odnosi na upotrebu (raz)uma i njegovih moći, tiče se valjanosti te upotrebe, e da bi se posredstvom sredstva "Uma" (*edat el-'akl*), spoznajom stvarnosti kroz uravnoteženu poziciju i pomnom analizom, spoznala stvarnost i prosudile tvrdnje i postavke (*el-ferdijjat*) spram činjenica, spram objektivnih naučnih zakona o tim pitanjima. Ako se pokaže sklad (*in temme et-tevafuk*), onda je put ispravan (*kane es-savab*). Ako nema sklada, onda je došlo do manjkavosti i pogreške u spoznaji (*kusur ve hata' fi el-idrak*), te je potrebno dodatno izučavanje, promišljanje i istraživanje u cilju spoznaje ispravne strane u datom problemu. Upravo stoga zapažamo da

---

⁶² *EL-'Akl* – "Um" ...

Kur'an govori o razmišljanju, razmatraju, razumijevanju: "oni razmišljaju",⁶³ "oni razmatraju",⁶⁴ "oni umuju",⁶⁵ "oni pronicu".⁶⁶

Činjenica raz(uma) je kao činjenica kompjuterskog elektronskog računarskog uređaja. Dobijeni rezultati ovise o unesenim podacima. Ako su ispravni ulazni podaci, i rezultati će biti ispravni. Ako je ispravno promišljanje i ako su ispravne početne tvrdnje, bit će ispravan čin i ispravno će se kazati/saopćavati o stvarnosti i realnosti. A ako nije tako, ako su ulazni podaci sofisterije, naklapanja, osobni porivi i zablude,⁶⁷ u tom će slučaju i sami rezultati povećati sofisterije, naklapanja, mitove, osobne porive i zablude. Istinski civilizacijski čovjekov trud će iščeznuti, muslimanski um (*el-'akl el-muslim*) će se upregnuti u raspravljanje o "formalnoj logici", o "mitovima", raspravljat će o računima koliko koštaju mjerice mlijeka pataka i vrana,⁶⁸ i jaja jarca i ovna,⁶⁹ i o problemima "slobodne volje i predestinacije",⁷⁰ "stvaranja Kur'ana" (*halk el-Kur'an*).⁷¹

Kad u središtu svoje svijesti zastalno prihvatimo da je diskurs Kur'ana, sa svom svojom jednostavnošću, elaboracija o uravnoteženoj, konstruktivnoj, moralnoj i smjernoj ljudskoj prirodi, te elaboracija zakona Prirode i Svemira oko nje, te kad prihvatimo da ti zakoni nisu drugo doli činjenice stvaranja i njegova bit, te da je "Objava"/"Tradicija"⁷² došla ne da nadiđe te zakone, ili da ih zaniječe, ili promijeni, već je došla da bit te uravnoteže-

⁶³ *Jetefekkerun.*

⁶⁴ *Jetedebberun.*

⁶⁵ *Ja'kilun.*

⁶⁶ *Jubsirun.*

⁶⁷ *Tehvimat.*

⁶⁸ *Leben el-betti ve el-girban.*

⁶⁹ *Bejd el-ma'iz ve el-hirfan.*

⁷⁰ *Kadaja el-hurrijje ve el-džebr.*

⁷¹ *Halk el-Kur'an.*

⁷² Autor kaže doslovno: *El-Vahj en-nakl.*

ne, čovjekove prirode i bit svemirskih zakona ugradi u središte čovjekove svijesti, i u središte njegove spoznaje, s ciljem napućivanja prirode čovjeka na Pravi put, te upravljanja njegova puta na kojem nastoji da ostvari sebe, svoju ljudsku, duhovnu i uravnoteženu narav, kako bi udovoljio potrebama naravi svoga bića, njegovih hilafetskih, graditeljskih i civilizacijskih stremljenja, posredstvom lijepa načina i ispravnim kreativnim sredstvima, s tim svim će se čovjekov trud pravilno usmjeriti, moći će na lijep način koristiti zakone svemira oko sebe.⁷³ Moći će ih potčiniti doličnim, dobrim i kreativnim načinima, radi ostvarenja prirode svoga duhovnoga sopstva (*li tahkik fitre zatihi er-ruhijje*), i zadovoljenja materijalnih potreba svoje naravi (*el-husul 'ala hadže fitretihi el-maddije*). Tako će čovjek uzdignuti svoju egzistenciju, ostvarit će na Ovom svijetu svoje sopstvo/jastvo i svoju sreću, duhovno i materijalno, u pravcu Budućega svijeta i Najuzvišenijeg bivstvovanja. A to može postići dobrim i potpunim djelovanjem, namjesničkim pologom i kreativnim odnosom, davanjem i ulaganjem. Naime, istinska vrijednost čovjeka, njegovo dobro i zadovoljstvo svojim jastvom, procjenjuje se kroz trud, moć, kreativnost, prinosima u dobro i darivanjem, jer bezgranični su čovjekovi horizonti u kreativnosti, činjenju dobra i davanju (*li enne afak el-insan fi el-'ibda' ve en-nef' ve el-'ata' la hadde leha*), dok su njegove istinske materijalne potrebe, ako se pravilno trudi da ih zatomi, veoma male i lahke. Stoga, prava istinska vrijednost čovjekova skriva se u koristi (*fe inne kimete el-insan el-hakikijje tekmunu fi en-nef'*) spram drugih, u poboljšanju stvari, u davanju i kreativnosti. A šteta i nevolja skrivaju se u egoizmu, pohlepi i zgrtanju imetka.

“Bog je Onaj Koji stvori i smrt i život da bi tako iskušao vas – ko će od vas biti ljepšeg djela!”⁷⁴ “I dijelite dobro zarad samih

⁷³ *Ve jetemekkenu min husni istihdam sunen el-kevn min hawlili.*

⁷⁴ El-Mulk, 2.

sebe! A koji se očuvaju tvrdičluka duše svoje, takvi, eto, uspjet će!”⁷⁵ “Nećete postići dobročinstvo dok ne budete dijelili ono što vam je drago. A što god da podijelite, Bog zbilja za to znade!”⁷⁶ “Što od dobra podijelite – za sebe podijelili ste, a što god podijelite neka u ime stjecanja Božije naklonosti bude! I sve što od dobra podijelite vratit će vam se, i nepravda vam učinjena biti neće!”⁷⁷ “I na Božijem putu dijelite, i rukama svojim u propast sebe ne bacajte, i dobro činite! Bog, zbilja, voli dobročinitelje!”⁷⁸ “Ko radi dobro, za dušu svoju radi, a ko čini zlo, protiv nje radi! I Gospodar tvoj nije silnik prema Svojim robovima.”⁷⁹ “A ko dobra djela čini, bio muškarac ili žena, a vjernik bude, takvi će u džennet ući, takvima se ni koliko trun nepravda neće učiniti!”⁸⁰ “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži i udio svoj na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”⁸¹

Na ovom mjestu, ukoliko zbiljski proniknemo u suštinu kur'anske islamske vizije, zapaziti ćemo da Objava (Napisana Knjiga)⁸² izražava Prirodu i Zakone (Ono Viđeno).⁸³ Jer Objava iskazuje suštinu Prirode, i tu suštinu stavlja u dubinu čovjekove svijesti, i odatle daje naputak čovjekovu trudu i volji, e da bi čovjek mogao svoju volju naputiti Pravom stazom i upraviti kako valja, da bi ostvario svoje jastvo, svoj kreativni, slobodni, namjesnički i graditeljski cilj. A samim tim, ostvarenjem čovjekove prave naravi/prirode zbog čijeg ostvarenja je Bog i stvorio čovje-

---

⁷⁵ Et-Tegabun, 16.

⁷⁶ Alu 'Imran, 92.

⁷⁷ El-Bekar, 272.

⁷⁸ El-Bekare, 195.

⁷⁹ Fussilet, 46.

⁸⁰ En-Nisa', 124.

⁸¹ El-Kasas, 77.

⁸² *El-Mestur*.

⁸³ *El-Menzur*.

ka, dao mu namjesništvo i stvorio ga u toj naravi, ostvaruje se i “Božija ljubav i Njegovo zadovoljstvo”. “Ti reci: ‘Šta mislite, ako je Kur’an od Boga, a vi nećete da vjerujete u njega, ko je tad u većoj zabludi od onoga što je u svađi dubokoj?!’ Pokazivat ćemo im Mi Znače Naše u prostranstvima svemirskim, i u njima samim, sve dok im jasno ne bude da je Kur’an Istina. A zar dosta nije to što je Gospodar tvoj svjedok stvari svake?!”⁸⁴

Prema tome, nemoguće je da pravilno shvaćanje Objave bude nasilje, ili prinuda, ili, pak, poništenje/anuliranje Prirode. Niti je Objava dodatno breme i neosnovana obaveza u svrši čovjekove egzistencije i njegove prirode. Zapravo, nemoguće je da Objava bude “izopačenje” ili “anuliranje” Božanske Naravi,⁸⁵ niti čovjekova jastva. Naime, istinska Božanska Objava nije drugo do usmjerenje životnog puta čovjekova, istinska Objava ide ka “ostvarenju ispravne ljudske naravi”, udovoljava njene potrebe i težnje na pravi, pozitivan, kreativni i smjieran način.

Kad Objava, naprimjer, tvrdi da je čovjek stvoren namjesnikom na Zemlji, tada Objava ne zadužuje čovjeka tom obavezom, niti mu tom tvrdnjom stavlja dodatno breme! Naprotiv, sve što je tu posrijedi jeste da se ta naravna činjenica stavi u dubinu ljudskog spoznanja. Jer čovjek je praktički stvoren namjesnikom koji je u stanju i može raspoređivati stvari na Zemlji i Ovom svijetu. Čovjeku su date moći, pomagala i nužna sredstva da to obavlja i vrši namjesništvo. Objava ga napućuje ispravnom svijješću po njegovoj naravi, stavlja ovo razumijevanje i ispravno spoznanje u dubinu čovjekove svijesti, te mu zato daje pronicljivost za ispravno usmjeravanje njegova truda, i njegovu životnu stazu vodi Pravim putem, e da bi čovjek ostvario sebe i svoju sreću na oba svijeta (*li juhakkika zatehu ve se’adetehu fi ed-darejn*).

⁸⁴ Fussilet, 52-53.

⁸⁵ *Ilga’en li el-fitre er-rebbanije*.

Također, primjer za ovo jesu tvrdnje Časnoga Kur'ana da je čovjek zadužen pologom/emanetom. Dakle, Kur'an ne tvrdi niti čovjeku stavlja u dužnost bilo šta što nije istina pohranjena u temelj čovjekove ćudi i naravi/prirode. Čovjek spoznaje, zna i osjeća svojom prirodom, i u dnu svoje duše, svijesti i savjesti, poticaje za duhovni boljitak, kao i poticaje na materijalno i ogavno/ blatno zlo! Zna poticaje na pravdu i poticaje na nepravdu, poticaje na dobro i poticaje na zlo. On po prirodi osjeća i spoznaje da je pri samom njemu, naime, u određenim granicama, moć da raspoređuje i odlučuje, te da odluka zavisi o čovjeku i njegovoj volji: koji će od dva puta da slijedi? I koju od dvije staze da odabere? Objava bodri čovjeka da upotrijebi volju izbora, da upravlja svojim izborom, čovjek u dubini duše znade da je to na šta ga bodri Objava jedna ispravna i smjerna odluka. U isto vrijeme, Objava čini da čovjek bude zadovoljan Božijom pravdom, te da čovjekova odgovornost pada u granicama njegove moći, u granicama njegove spoznaje i mogućnosti. "Bog nijednog čovjeka ne zadužuje iznad mogućnosti njegove, njemu je u korist što dobra stekne, protiv njega je zlo što ga stekne!"⁸⁶ "I nikoga Mi nismo kaznili dok ne bismo Poslanika poslali."⁸⁷

Dok Kur'an, naprimjer, traži od čovjeka da proučava i dok ga (zapovijeshću: "Uči!") na to podstiče, time Kur'an ne zadužuje čovjeka ničim što nije u temelju njegove naravi i prirode. Čovjek je "čitao" i prije negoli je objavljen Kur'an, i čovjek će i dalje – bez obzira na bilo koje druge okolnosti – čitati. Jer je to u temelju njegove naravi, i jer on, bez čitanja i pisanja u njihovim različitim formama, ne bi bio čovjek halifa/namjesnik, ne bi bilo civilizacije, izgradnje.

---

⁸⁶ El-Bekare, 286.

⁸⁷ El-Isra', 15.

A čitanje – kojeg ne bi bilo bez risanja i pisanja – jeste temeljno prirodno sredstvo za uspostavljanje ljudske civilizacije, njenoga naslijeđa, njenih prinosa i njenog razvoja. Eto, zato je Kur'an ovom obznanom u zapovjednom ili imperativnom načinu ("Čitaj!") uspostavio tu bitnu stvar za čovječnost čovjeka i da ispuni civilizacijsku halifsku/namjesničku zadaću u dubini svoje svijesti i zanimanja. Ali ova obznana je tu s ciljem pravilne upotrebe i korišćenja ove dužnosti, i ove moći, da ona bude sredstvo dobra i iz ishodišta vjerovanja, izgradnje, i objektivne moralne svrhovitosti. Svemoćni i Veličanstveni Bog kaže: "Gospodar naš je Onaj Koji je sve Svome stvorenju podario i potom ga uputio!"⁸⁸ "Okreni lice svoje ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Božijoj Prirodi, prema kojoj On ljude stvorio! – Nema promjene u Božijem stvaranju! To je prava vjera, ali većina ljudi ne zna!"⁸⁹

"Čitaj, u ime tvoga Gospodara, Koji stvara, – stvara čovjeka od zametka! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, Koji peru podučava, Koji čovjeka podučava onome što čovjek ne zna. Zbilja, čovjek se uzobijesti čim se neovisnim vidi – a, zbilja, Gospodaru tvome će se svi vratiti!"⁹⁰

"I kada Gospodar tvoj reče melekima: 'Na Zemlji ću, doista, Ja postaviti namjesnika!' – oni upitaše: 'Zar ćeš na njoj postaviti onoga ko će na njoj nered činiti i krv prolijevati?! A mi Te slavimo, zahvaljujući Ti, i, kako Tebi dolikuje, veličamo!' On odgovori: 'Ja znam ono što ne znate vi!' I pouči On Adema imenima stvari svih, a potom ih melekima predoči i zapovjedi: 'Kažite mi imena njihova, ako istinu govorite!' 'Slavljen nek' si!' – povikaše meleki. 'Nemamo drugoga znanja mi osim onog kome si nas poučio Ti! Ti si, zbilja, znalac i mudar!' 'O Ademe!' – reče On –

---

⁸⁸ Ta-Ha, 50.

⁸⁹ Er-Rum, 30.

⁹⁰ El-'Alek, 1-8.

‘obavijesti ih ti o imenima njihovim!’ I kad ih Adem obavijesti o imenima njihovim, On reče: ‘Zar vam nisam rekao da Ja doista znam tajnu nebesa i Zemlje, i da znam doista ono što na javu iznosite i ono što skrovitim držite?’⁹¹

Dakle, univerzalna islamska civilizacijska vizija, čim se očituje njena kur'anska forma, sa sobom predoči pamćenje o tome šta se tom vizijom ostvarilo u vrijeme Vjerovjesništva i šta je značilo znamenje Objave poslanstva za ovu viziju u okolnostima te epohe, a s obzirom na vrijeme i mjesto. Na Objavi i njenoj primjeni u stvarnosti čovjekova života počiva upečatljiv argument da je moguće primijeniti i ovu viziju u stvarnosti čovjekova života. Jasno je da u ovoj viziji nema prostora za oprečnost sa prirodom i zakonima. Na istraživaču je samo da sučeli, i da razumno, naučno i objektivno odvaga, između Objave i Prirode. A aksiomi razuma i njegova osjetilna pomagala jesu samo čovjekova sredstva i mjerilo za to sučeljenje i odmjeravanje, s ciljem dostizanja istine (*bi hedef el-vusul ila el-hakika*).

Budući da su Priroda, Zakoni i Stvarnost Univerzuma objektivne činjenice, to spoznaja uloge ispravnog i pogrešnog u svakom problemu biva dostatnom u njihovom odnosu sa Objavom kroz razmatranje objektivne istine/objektivnih činjenica,⁹² u Prirodi i Stvarnim Zakonima, s jedne strane, a, s druge strane, kroz ispravnu spoznaju kur'anske vizije u ovome, te aspekta *tevhida* i islamske upute o ovome. Pa, ukoliko i tada dođe do nesuglasja ili dvojbe u utvrđivanju najboljeg rješenja, tad je potrebno uložiti još rasuđivanja i kontempliranja u shvaćanju Objave, ili u spoznavanju naučnih činjenica koje se tiču Stvarnosti, Zakona, kako bi mjesto sporenja postalo jasno, kako bi se na njemu jasno razlučilo ispravno od pogrešnog, dobro od zla, blagodatni red od

⁹¹ El-Bekare, 30-33.

⁹² *El-Hakika el-mevdu'ije*.

nereda. I da sve bude bez nejasnoće i sofisterije. K tome, ne postoji tu mnoštvo istina, već se samo radi o nesuglasju s obzirom na stanovište posmatranja i na ugao iz kojeg se to čini, te s obzirom na vrijeme i mjesto. Pa, ukoliko je ispravno razumijevanje stvarnosti, tad ono ujedinjava, a ne razjedinjava, a to je stoga jer je takvo razumijevanje jedinstvo u različitosti (*vahde fi tenevvu'*), i različitost u jedinstvu (*tenevvu' fi vahde*).

Islamska vizija između ashaba i beduina

Da su muslimani nakon generacije “ashaba” sačuvali “univerzalnu kur'ansku viziju”, i da su spoznali objektivni odnos između “Objave” i “Prirode” (Teksta i Prizora kosmosa),⁹³ mi bismo sačuvali jedinstvo ummeta. Prednjačili bismo u utemeljenju islamskih društvenih nauka. Ne bi tu bilo pravog prostora za podjele i cijepanje na sekte i zavađene strane. Ne bi bilo mogućnosti za saveze “faraona” i saveze “svećenika” sa opsjenama demokratskog liberalnog sekularizma i ne bi bilo mogućnosti za materijalistička i religijska uopćavanja, zabludijavanja masa ummeta, cijepanja njihovih redova i jedinstva, pomućivanja Istine neistinom, prekrivanja ličnih ciljeva koprenom Istine i logike, daleko od bilo kakve koristi za muslimanskog čovjeka i muslimanski ummet, daleko od objektivnih činjenica. Također, ne bi bilo moguće učiniti da lažni osobni izbor, neprovjerene postavke i premise, koje su bez argumenata i neusklađene, budu/postanu naučne i zakonite istine, kao da su te činjenice i postavke istinite i objektivne, pa se onda njima briše Istina, javni interes, cijepa se svijet i množe pogrešni pravci (*ve teteferreku es-subul*).

---

⁹³ *El-Mestur ve el-menzur.*

Da se islamsko mišljenje pridržavalo univerzalne civilizacijske kur'anske vizije, da se pridržavalo koncepcija Kur'ana,⁹⁴ da nije zastalo kod onog dijela poslaničkog, hadiskog diskursa, upravljenog i namijenjenog – na poseban način – “arabljan-skim/beduinskim plemenima”,⁹⁵ tad bi se znalo da je intencija obznane poslaničkog diskursa – kad su posrijedi ti beduini – data na stupnju prilika tih plemena, njihove potrebe i razine u toj civilizacijskoj etapi kroz koju su prolazili (“Govorite ljudima na stupnju njihova razumijevanja! Zar želite da Boga i Njegova Poslanika utjeruju u laž?!”).⁹⁶ Neshvaćanje diskursa hadisa kako ga je trebalo shvatiti, dovelo je tu metodu mišljenja do nerazumnosti, te do neshvaćanja naročite prirode poslaničkog diskursa s obzirom na vrijeme i mjesto, a što je uskoro dovelo do skliznuća u prihvatanju mnogih pojmova, tradicija, plemenskih naslijeđa, israilijjata, gnostičkih predanja, magije i naklapanja i stuhvinjanja koja su se ukrijumčarila u islamsku literaturu.⁹⁷ U takvim okolnostima i naslijeđu, univerzalna kur'anska vizija je bila prekrivena maglom tvrdnji; zapravo, to je ono što je oslabilo polet u hodu islamske civilizacije (*zehame mesire el-hadara el-islamijje*), njen duh, kretanje naprijed, metod njenog mišljenja te principe i njene pojmove u primjeni integralnoga monoteizma (*et-tevhid*

⁹⁴ *Mefahim el-Kur'an.*

⁹⁵ *Kaba'il el-E'rab.*

⁹⁶ Hadis ovakvim riječima nije naveden od Poslanika, s.a.v.s., već je naveden od Alija ibn Ebi Taliba, r.a., da je kazao: “Govorite ljudima riječima koje razumiju. Zar želite da lažu na Boga i na Poslanika?” Hadis prenosi El-Buhari (2/153), *Kitab el-'ilm*, poglavlje “Među onima kojima je svojstveno znanje jesu i ljudi kojima je mrsko da ih ljudi ne razumiju”, hadis broj 127. Ebu el-Hasan et-Temimi o razumu (*el-'akl*) prenosi predanje od Ibn 'Abbasa: “O skupino Božijih poslanika, poslani smo da govorimo ljudima na stupnju njihova shvaćanja/uma!” (str. 225). El-Buhari kaže: “Predajni lanac (ovog hadisa) je veoma slab!”

⁹⁷ *El-Edebijjat el-islamijje* prevodimo kao islamska literatura. Ovdje autor ne misli na književnost, specifično kao na belles lettres, već misli na tradicionalnu islamsku literaturu iz hadisa, tefsira, akaida...

el-džami'), moralne svrsishodnosti, znanstvene kauzalnosti i graditeljske predanosti. Tokom stoljeća te su magle⁹⁸, unakaženja⁹⁹ i iskrivljenja¹⁰⁰ prekrila mnoge napatke univerzalne kur'anske civilizacijske vizije, ta je vizija, zapravo, prognana, da bi Kur'an postao knjiga zarad blagoslova i berićeta, za stjecanje honorara što ga uče i pamte. Nestaje slobodnog i kreativnog razmišljanja,¹⁰¹ dominira pretjerivanje u potrazi za tekstovima historijske primjene, jezičkog razumijevanja, time se muslimanski ummet oslanja na fatalizam, statičnost, pasivnost, mitove i sofisterije. U potonjim stoljećima muslimanskog ummeta iščezava civilizacijski graditeljski polet, urušava se njegov društveni sistem, struktura njegove civilizacije, stropoštava se temelj civilizacijskog znanja i moći, u bivstvu ummeta gasne svjetlo promišljanja,¹⁰² teorijskog pronicanja,¹⁰³ kreativnosti¹⁰⁴ i predanosti.

Dominacija vizije "beduina"¹⁰⁵ te naslijeđe, i tradicionalna egoistička, dominantno etničko-plemenska poimanja, koje je ta beduinska vizija sobom donijela, te, k tome, nastupanje vizije naroda koji su ušli u islam, te tradicije i shvaćanja iz njihove protekle povijesti, kao i njihove dominantne izrabljivačke civilizacije koju su sa sobom donijeli, i, nadalje, nepostojanje preciznog razlučivanja između diskursa Kur'ana¹⁰⁶ koji je izvan vremena i mjesta, s jedne, i Poslaničkog diskursa¹⁰⁷ koji je praktičan i upravljen na idolopoklonske beduine i uvjete njihova mjesta i vremena,

---

⁹⁸ *El-Gišave.*

⁹⁹ *Et-Tešvihat.*

¹⁰⁰ *El-Inbirafat.*

¹⁰¹ *El-Idžtihad.*

¹⁰² *Nur et-tedebbur.*

¹⁰³ *En-Nezar.*

¹⁰⁴ *El-Ibda'.*

¹⁰⁵ *El-E'rab.*

¹⁰⁶ *El-Hitab el-Kur'ani.*

¹⁰⁷ *El-Hitab en-nebevi.*

Poslaničkog diskursa koji je usredsređen na najbitnije temelje,¹⁰⁸ na izgradnju zajednice i društva (namaza i zekata: “Beduini vele: ‘Vjerujemo mi!’ Ti reci: ‘Ne vjerujete! Nego recite: islam smo primili! – ali vjerovanje još nije ušlo u vaša srca’”),¹⁰⁹ te napokon i činjenica da su beduini izvedeni iz svoga rudimentarnog društveno-civilizacijskog stanja i uvedeni u temeljna načela horizontalna univerzalnog civilizacijskog kur'anskog društva (bilo ratom ili islamom) – svi ovi pobrojani činioци – a naročito dominacija etničko-plemenskog te potom nacionalističke tlačiteljske politike – utjecali su na deformiranje islamske kur'anske vizije koju su pronosili ashabi. To je dovelo do dominacije prijetećeg diskursa,¹¹⁰ i do zastrašivanja upravljenog na protivnika koji se opire i suprotstavlja. Eto stoga, pod utjecajem svega što je prethodilo, te brkanja diskursa među vjernikom i protivnikom, grješnikom i neporočnikom, ispravnim i zabludjelim, koji se suprotstavlja, inati i protivi – sve to je uskoro omogućilo da su mišljenje ummeta i njegova civilizacijska zadaća uzmakli pred izazovima (*tehadđijat*) i razvojem događaja (*tetavvurat*) koji su se pojavili.

Zato je važno da se ovdje razdvoji “vizija ashaba” (*ru'je el-ashab*), univerzalna kur'anska vizija kojom je procvao svijet oko drugova Božijeg Poslanika, od “vizije beduina” (*ru'je el-e'rab*) čiji je diskurs, u najmanju ruku, iskazan kroz Poslanički diskurs upućen tim primitivnim plemenima koji je određivao svoju ulogu o mjestu vlasti u društvu i iza kojeg je bila dilema: ili rat ili islam, kako bi se temeljna struktura humanog civiliziranog društva začela među primitivnim idolopoklonskim plemenima u najbližoj i najjednostavnijoj društvenoj i civilizacijskoj formi. Odatle naglašavanje i stavljanje akcenta (*et-terkiz*) na stubovima

---

¹⁰⁸ *Esasijjat el-erkan.*

¹⁰⁹ El-Hudžurat, 14.

¹¹⁰ *Hitab el-ve'id ve et-terhib.*

islama, a posebno na onima koji se tiču zajedničkoga namaza/ molitve i davanja zekata.

Ali velika je razlika između vjerničke kur'anske i civilizacijske vizije ashaba i primitivne vizije beduinskih plemena (*ru'je kaba'il el-e'rab*), čiji je diskurs bio primjeren stupnju njihova razumijevanja/mentaliteta. Veličanstveni Bog kaže: "Beduini vele: 'Vjerujemo mi!' Ti reci: 'Ne vjerujete! Nego recite: islam smo (tek) primili!'"¹¹¹ Ebu Bekr es-Siddik, r.a., izrekao je svoju poznatu maksimu: "Bogami, borit ću se protiv onih koji razdvajaju namaz i zekat!"

Ashabi su oko Poslanika, s.a.v.s., bili učenici na tekstu Časnoga Kur'ana¹¹² i na njegovoj univerzalnoj i sveobuhvatnoj civilizacijskoj viziji. Učili su o početku stvaranja čovjeka, kad ga je Svemogućí Bog postavio halifom na Zemlji: "Na Zemlji ću, doista, Ja postaviti namjesnika!"¹¹³ – učili su sve etape (kroz koje je čovjek prošao) dok nije ljudska egzistencija dostigla svrhu svoga postojanja kroz korištenje blagodatima i kreativnu izgradnju, te dok nije dostigla savršenstvo u kreativnosti, ljepoti, gospodarenju, uživanju i izgradnji, da bi Bog dao Zemlju i ono što je na njoj u naslijeđe ljudima! "Ali, kad se Zemlja nagizda gizdom svojom i ukrasi i stanovnici njeni pomisle da su toga gospodari, tad Zemlju Naša naredba noću ili danju pohodi, i to pokosimo Mi kao da jučer tu ništa ne bi!"¹¹⁴ Dakle, ashabi su bili učenici Kur'ana, učili su svakih deset stavaka Kur'ana, na drugih deset ne bi prelazili dok te prethodne ne bi naučili, sve dok njima ne bi ovladali i po njima postupali. Takav napatuk im je dao Najodabraniji Poslanik, s.a.v.s., učitelj, uzor i vodič, "sam Kur'an

---

¹¹¹ El-Hudžurat, 14.

¹¹² *Telamize el-Kur'an el-Kerim*.

¹¹³ El-Bekare, 30.

¹¹⁴ Junus, 24.

je bio njegova čud": "Jer ti si, doista, najljepše čudi!"¹¹⁵ "A tebe smo samo kao milost svjetovima poslali."¹¹⁶ "Od vas je kod Boga najplemenitiji onaj koji se Njega najviše boji!"¹¹⁷ "(A Bog je Onaj) Koji stvori i smrt i život da bi tako iskušao vas!"¹¹⁸

Nije nikakvo čudo što je Poslanik, s.a.v.s., napravio iznimku sa pisanjem hadisa, i što je naredio da svi oni koji su bilo šta od hadisa zapisali – "to pobrišu". Eto, zašto u poslaničkom dobu, a niti u dobu prve četverice pravovjernih halifa,¹¹⁹ hadis nije dobio udio u pisanju i preciznom bilježenju kakav je dobio Časni Kur'an. To je bilo tako samo iz razloga što je Časni Kur'an izvor univerzalne civilizacijske vizije, koja nije obuhvaćena vremenom¹²⁰ niti mjestom.¹²¹ Tvrditi ovako nije oprečno sa Poslanikovom, s.a.v.s., naredbom svome narodu da slušaju i da se pokoravaju njegovim naredbama i uputama u onome u čemu je on "vladar" i predstojnik države, te da niko od sljedbenika ne potcjenjuje pokoravanje njegovim zapovijedima pod izgovorom da te zapovijedi nisu spomenute u Kur'anu. Jer i njegove naredbe su jedan vid Objave i Razjašnjenja, iako nisu po važnosti na razini Časnoga Kur'ana (*lejse min muhimmat el-Kur'an el-Kerim*). Jer Časni Kur'an je Ustav,¹²² Vječna Poslanica,¹²³ Poziv,¹²⁴ Vjerezakon¹²⁵ i univerzalna civilizacijska vizija¹²⁶ diljem svih vremena i mjesta.

¹¹⁵ El-Kalem, 4.

¹¹⁶ El-Enbija', 107.

¹¹⁷ El-Hudžurat, 13.

¹¹⁸ El-Mulk, 2.

¹¹⁹ *El-'Ahd en-nebevi ve er-rašid...*

¹²⁰ *El-lazemaniije.*

¹²¹ *El-lamekaniije.*

¹²² *Dustur.*

¹²³ *Risale halide.*

¹²⁴ *Da'va.*

¹²⁵ *Šeri'a.*

¹²⁶ *Ru'je kevnije hadariije.*

“Ta. Sin. Mim. Ovo su ajeti Knjige razgovijetne!”¹²⁷ “A u Knjizi Mi ništa nismo zanemarili...”¹²⁸ “Ovo je Knjiga čiji se ajeti mudrim redom nižu i postupno objavljuju, od Mudrog i Obaviještenog.”¹²⁹ “Elif. Lam. Ra. Ovo je Knjiga koju tebi objavljujemo da svijet izvedeš iz tmina na svjetlost.”¹³⁰ “A ovo su svjedočanstva ljudima, i Uputa, i Milost za ljude uvjerene.”¹³¹ “Bog je Onaj Koji je Knjigu s Istinom i Mjerilom objavio.”¹³² Polog Kur’ana jeste nešto različito od poduka i zakona administracije jednog društva, od određivanja potreba društva u vremenu i mjestu, u svjetlu vizije, načela i shvaćanja Kur’ana, sa njegovim nadvremenskim i nadmjesnim, i znamenja Objave poslanstva u vremenu i mjestu. “Gospodaru naš! Poslanika im pošalji, između njih, da im kazuje ajete Tvoje, da ih Knjizi i Mudrosti podučiti, i da ih očisti! Ti moćan i mudar uistinu si!”¹³³ Ovo je, također, činjenica koja objašnjava protivljenje pravovjernog halife Omera ibn el-Hattaba i njegovu bojazan da ashabi, koji su se razišli po islamskim pokrajinama, pripovijedaju svijetu hadise/predanja Božijeg Poslanika, s.a.v.s. Naredio im je da se vrate u Medinu, jer stanovnici Medine između ashaba znaju šta znače ovi hadisi, znaju cilj iz njih, znaju okolnosti iz kojih su uslijedili ti hadisi.¹³⁴

Štaviše, ako proniknemo u povijest znalaca (*‘ulema’*) muslimanskog ummeta, zapazit ćemo utjecaj političke, plemenske i etničke dominacije nad ključnim stvarima ummeta,¹³⁵ nakon što je poraženo naslijeđe Medinske škole, te nakon što su ashabi

¹²⁷ Eš-Šu‘ara’, 1-2.

¹²⁸ El-En‘am, 38.

¹²⁹ Hud, 1.

¹³⁰ Ibrahim, 1.

¹³¹ El-Gašije, 20.

¹³² Eš-Šura, 17.

¹³³ El-Bekare, 129.

¹³⁴ *Ez-Zuruf elleti saderet ‘anha.*

¹³⁵ *Mekalid el-umme.*

udaljeni iz općih poslova ummeta i bili svedeni na pojedinačne poslove (pobožnost i osobni status).¹³⁶ Uočavamo da su dvije stvari za predvodnika generacije klasika,¹³⁷ Imama Ebu Hanifu en-Nu'mana, osnivača racionalističke škole, prva: časni Kur'an, razmišljanje i rasuđivanje o časnom Kur'anu te druga: razmišljanje o značenju/svrsti objave poslanstva u vremenu i mjestu, bile zapravo onaj bitni temelj Ebu Hanifinog metoda mišljenja. Općenito uzev, Ebu Hanifa se u izvođenju dokaza/argumentiranju ograničio na neznatnu količinu¹³⁸ predanja sunneta Poslanikova, s.a.v.s. To ne znači da tekstovi sunneta i svrha njihova objavljivanja nisu bili na pameti Imama Ebu Hanife¹³⁹ te drugih imama mudžtehida (*mudžtehidun*). Stoga nalazimo kako, isto tako, Imam Malik postupa kao i Imam Ebu Hanifa, oslanja se na veoma mali broj hadisa koje je ustrojio i dao im prednost u svojoj zbirici *El-Muvetta'*.¹⁴⁰ U slijeđenju sunneta Imam Malik se oslanjao na "praksu stanovnika Medine"¹⁴¹ ako bi mu hadiska predanja bila oprečna, zato što kod njega praksa Medinelija predstavlja nešto više od prakse drugih prema kojoj se radilo u poslaničko doba. Međutim Imam Ahmed ibn Hanbel, posljednji od četverice velikih imama,¹⁴² koji se udaljio u Irak (*teba'ade fi el-'Irak*), koji je bio kolijevka jednom broju davnih civilizacija i u okolnostima opasnih previranja u izgradnji 'abbasijskog hilafeta nakon propasti dinastije Bermekija i sukoba halifa El-Emina i El-Me'muna, te poremećaja ravnoteže među Perzijancima i Arapima¹⁴³ iz čega je korist izvukla jedna grupacija – to su bili vojni-

¹³⁶ *Ez-Zikr ve el-ahval eš-šahsijje.*

¹³⁷ *Re's džil el-medresijjin.*

¹³⁸ *En-Nuzur el-jesir.*

¹³⁹ *Fi zihn el-imam Ebi Hanife.*

¹⁴⁰ *Hams mi'e hadis.*

¹⁴¹ *'Amel ebli el-Medine.*

¹⁴² *Ahbir el-e'imme el-erbe'a.*

¹⁴³ *Ihtilal tevazun el-Furs ve el-'Arab.*

ci Turci u doba halife El-Mu'tesima. Sve su to, dakle, okolnosti koje su udaljile Imama Ahmeda ibn Hanbela, više negoli druge imame osnivače mezheba, od naravi društva poslaničkog doba i okolnosti primjene/prakse u njemu. Stoga, vidimo da je u svome *Musnedu* Ahmed ibn Hanbel sabrao oko četrdeset hiljada predanja Poslanikovih hadisa, u kojima ima mnogo slabih,¹⁴⁴ koje je

¹⁴⁴ Veoma je važno ukazati da ne treba potcjenjivati bilo koje krivotvorenje (*tezjif*) ili preinačavanje (*tahrif*) bilo kojeg svetog teksta ili njegova tumačenja, a posebno ne tekstova Časnoga poslaničkoga hadisa. Jer bilo koji tekst (sadržaj), ako njime ne vladaju univerzalne poruke Plemenitoga Kur'ana (*kullijjat el-Kur'an el-Kerim*) i ciljeva Šerijata, može da sruši one nepotcjenjive univerzalne poruke Plemenitoga Kur'ana i islamskoga Šerijata, njihove vrijednosti, poimanja i ciljeve. Primjer jednog patvorenog teksta je poput zrnca smrtonosnog otrova koje se stavi u obrok ispravne, zdrave i dobre hrane: bez obzira na ispravnost tog hranjivoga obroka ili temeljito zdravoga tijela, to zrnca otrova je dovoljno da ubije i nanese štetu. Samo jedan tekst koji dopušta izmišljotinu i obmanu razara djelotvornost stotinama tekstova o pridržavanju sunneta (*iltizam es-Sunnen*), o trudu (*es-sa'j*), o preciznom radu (*el-itkan*), radu (*el-'amel*) i oslanjanju na Boga (*et-tevekkul*). Eto, stoga je kritika sadržaja hadiske poruke (*el-metn*) i pridržavanje Plemenitoga Kur'ana i univerzalnosti njegovih poruka na način da su one mjerilo za kritiku usamljenih predanja, nužni metod za zaštitu vjere i ummeta (*menbedž daruri li himaje ed-din ve el-umme*) od mnogih koji nastoje da vjeru iskrive ili da upotrijebe neke tekstove i neka tumačenja koja su mišljenju ummeta, njegovoj univerzalnoj viziji i ispravnosti njenih vjerovanja, nanijela mnogo štete i zbrke. Svevišnji Bog kaže: "Elif, Lam, Ra! Ovo je Knjiga čiji se ajeti mudrim redom nižu i postupno objavljuju, od Mudroga i Obaviještenog." (Hud, 1.); "Sva živa bića po Zemlji što hode i sve ptice što na krilima svojim lete zajednice su, svjetovi kao i vi što ste! A u Knjizi Mi ništa nismo zanemarili, i svi oni će se potom pred Gospodarom svojim skupiti." (El-En'am, 38.); "On je Taj Koji tebi Knjigu objavljuje, u njoj ima razgovijetnih ajeta i oni su matica Knjige, a drugi ajeti su nejasni! Oni u čijim srcima je zastrana slijede one nejasne iz nje, željni smutnje i željni svoga tumačenja! A tumačenje njihovo samo Bog zna! Oni koji su duboko u nauku zaronili govore: "Mi vjerujemo u njih! Sve je od našega Gospodara!" A samo oni umni opomenu prihvaćaju." (Alu 'Imran, 7.).

Pod riječju *el-muhkem* misli se na: vjerovanja (*el-'akaid*), principe (*el-mebadi'*), vrijednosti (*el-kijem*), shvatanja (*el-mefahim*) i propise (*el-abkam*). Pod riječju *el-mutešabih* misli se na: pričanje poučnih priča (*kasas el-'iber*) i događaja (*el-abdas*) koji se odnose na sljedbenike Knjige (*ehl el-kitab*) i iščezle narode (*gabir el-umem*), a što je poznato pod imenom el-isra'ilijjat. Ovim ajetom (Alu 'Imran, 7.) Plemeniti Kur'an utvrđuje da se čovjek musliman zadovolji onim što se u

on, opet, odabrao između stotina hiljada predanja koja je znao. To je uradio kako bi se tim predanjima pomogao u suočenju sa krizom rivalskog i razvratnog mišljenja.¹⁴⁵ Ovaj rad je pomogao i doprinio da poraste fenomen sakupljanja hadisa, njegovih enciklopedijskih zbirki i njihovih dopuna, ali prvenstvena svrha toga sakupljanja predanja nije bila stjecanje znanja o znamenjima objave hadisa, već zarad toga da svetost hadiskih predanja – na žalost onih koji će doći u doba *taklidal* oponašanja i uglavnom nenamjerno – bude oslonac i uporište koje će koristiti tu svetost bez odgovarajuće pažnje spram kritike sadržaja poruke (*el-metn*) i njenoga saobražavanja sa shvatanjima Kur'ana i njegovim kriterijima, bez dodatne obrade sredstava predajnoga lanca i odvajanja ispravnih (*es-sahih*) od slabih (*ed-da'if*) i patvorenih predanja (*el-mevdu*). Ta je kritika trebala biti sredstvo svladavanja i predupređenja u suočavanju sa napadima pod utjecajem filozofija, kultura i gnostičkih učenja koja su dolazila s jedne, te spram svega toga što je uslijedilo iz njihova utjecaja na mišljenje muslimanskih filozofa, sufija, mu'tezilijskih pokreta i političkog strančarenja s druge strane. Sve to je, opet, bila posljedica slabljenja moći bavljenja *idžtihadom* i *tedždidom* te nepostojanja snage da se kur'anska shvatanja primijene na promjenljivu stvarnost u vremenu i mjestu (*mutegajjirat el-vaki' fi ez-zeman ve el-mekan*). Dakle, sve to se desilo pod utjecajem dugotrajne izolacije vjerskih znalaca (*el-'ulema*), usljed slabljenja njihovih naučnih znanja na poljima društvenih, političkih, ekonomskih, pedagoških i drugih disciplina, kako bi ti praktični, historijski, tradicijski tekstovi bili sredstvo pri ruci i lahak izlaz iz slabosti mišljenja i iz nemoći da se prodi i nastane mišljenje *tedždida* i *idžtihada*.

Kur'anu navodi i time na šta ukazuje. Ovaj ajet Kur'ana ne odnosi se na to što se ponekada povezuje sa naslijeđem sljebenika Knjige: legende, vraćanje, idolo-poklonstvo i zastranjenja.

¹⁴⁵ *Muvadžehe el-ezme el-fikr el-mutesari' el-munfelit.*

Sve to je doprinijelo još većem slabljenju mislećeg odnosa (*el-'alaka el-fikrijje*) prema Kur'anu i univerzalnoj kur'anskoj civilizacijskoj viziji, slabljenju moći da se sa razumijevanjem dopre do onog skrovitog u toj viziji, te slabljenje njene primjene na stvarnost koja je promjenljiva (*el-mutegajjir*) i koja se razvija (*el-mutetavvir*), odnosno da se uzme u obzir faktor vremena i mjesta (*'amil ez-ze-man ve el-mekan*). Ovi nedostaci donijet će ummetu u naslijeđe pomračenje vizije (*gabš fi er-ru'je*), što će, opet, dovesti do toga da se većina znalaca'alima ummeta usredsredila na područje pobožnosti (*ez-zikr*) kojem je dato ime *obredoslovlje* (*el-'ibadat*), usprkos činjenici da su sva djela muslimana – pod uvjetom da im je namjera ispravna (*iza sabha el-kasdu minha*) – obredoslovlje! Također, 'ulema se usredsredila na propise (*kavanin*) o ličnom statusu pojedinca, na fetve (*fetava*) o poslovanju i pojedinačnim trgovačkim ugovorima, a sve to je u najviše slučajeva doslovno ponavljanje prethodnih rješenja iz navedenih oblasti. Ali pažnje nije preostalo za opće stvari (*eš-še'n el-'amm*), za uređenje općih stvari ummeta, njegovih općih interesa u cjelini, s izuzetkom malog broja didaktičkih djela napisanih o tome, a posebno savjeta o pravdi (*en-nusah bi el-'adl*), te naputke date neposlušnim sultanima koji tlače i plijene. Nije onda nikakvo čudo, nakon svega ovoga, da će izopačenje univerzalne islamske vizije ostaviti muslimana bez ikakva vodiča i bez pozitivnoga usmjeritelja koji će ga pokretati da traži smisao svoga života (*fi ma'na hajatihi*), i svrhu toga života koji se razvija u svim svojim dimenzijama, odnosima, moćima, snagama i izazovima, nije bilo vodiča ni usmjeritelja da poopćeno protumači fenomen nepostojanja ravnoteže u postavkama ove univerzalne kur'anske vizije i njihova izopačenja, i pretjerivanja u diskursima prijetnje, zloviesti i zastrašivanja, s hipotezom (*ferdijje*) o determiniranosti ljudskog neznanja (*hatmijje džehl en-nas*) – a pod takvim ljudima se mislilo na muslimane – o determiniranosti slabljenja njihova vjerovanja i predodređe-

nosti njihove sklonosti zlu i grijehu. To su ti diskursi i hipoteze koji su omogućili vlasti i vlastodršcima da odigraju ulogu tlačiteljskog tutorstva (*el-vesaje el-dža'ire*) nad ummetom, obučeni u lažnu odjeću svetosti, ulogu koju je 'abbasijski halifa El-Mensur nazvao "halifom Božijim na Zemlji" (*halifetullah fi el-erd*). Zato su islamski diskursi postali takvi kao da ciljaju "potiranju vlastitosti" (*ilga' ez-zat*) i "potiranju razuma" (*ilga' el-'akl*), omogućili su pokornost (*el-hudu*) i skrušenost (*el-hunu*) spram tutorstva sultana plijendžija, tlačitelja i pokvarenjaka, te njihovih pomagača i egzekutora (*zebanijatihim*). To je bila posljedica anuliranja temeljnog prava ummeta da vrši upravu nad vladarem (sultanom) u njegovoj obavezi da radi u interesu društva ummeta, da provodi odluke skupština ummeta i da ih nadzire.

Bilo je posve prirodno da kao bumerang, iz ovakvog stanja prezrene idejnosti koja je zadesila ummet i dokrajčila njegovu univerzalnu civilizacijsku viziju tokom stoljeća specifične duhovne dekadence, bilo je, dakle, posve prirodno da dođe do toga da je diskurs "potiranja osobnosti" odmijenio stanje kad je ta "osobnost bila u samom središtu" (*merkezijje ez-zat*). Na mjestu "realiziranja jastva i sopstva", umjesto "ostvarenja ličnosti" (*tabkik ez-zat*), umjesto ostvarenja "ispravne prirode" (*el-fitre es-sevijje*) kako čovjeka tako i ummeta, došlo je do pojedinačne samovolje, plemenskog poriva, egoizma i samozadovoljne pasivnosti. Umjesto rada, preciznosti, kreativnosti, reforme, davanja i ulaganja, nastali su smušenost, strah, nemar (*daja*), pasivnost (*selbijje*), raskalašenost (*hanu*), oportunističnost (*intihazijje*), nastali su egoizam (*enanijje*) i konzumiranje bivšeg/prošlog, došlo je do propasti morala i do urušavanja općih institucija (*el-mu'essesat el-'amme*), da bi stanje na kraju došlo na ono što vidimo: nemar ummeta, njegova marginaliziranost (*tebmišuha*), rascjepkanost na plemensko, nacionalno, mezhebe, sekte, a posrijedi je propast islamske civilizacije (*inhijar el-'umran el-islami*).

Ovdje je važno da spomenemo i ukažemo da je po naravi diskurs Poslanika, s.a.v.s., upućenog njegovim drugovima bio diskurs ljubavi (*hubb*), poštovanja (*i'zaz*), uvažavanja (*tekrim*), spomena njihovih vrlina (*ziker li menakibihim*) i odlika (*meza-jahum*). Cijenio je njihove ličnosti i doprinos (*ishamatihim*). Poslanikov diskurs nije bio diskurs omalovažavanja (*tabkir*), zastrašivanja (*terhib*), blaćenja (*tesfih*) niti ponižavanja (*izlal*). Eto, upravo je takva kur'anska vizija usljed specifičnosti Poslanikove univerzalne civilizacijske razine. "A sva čast Bogu, Njegovu Poslaniku, i vjernicima pripada, ali, dvoličnjaci ne znaju!"¹⁴⁶ Upravo stoga treba biti osnova u obraćanju čovjeku da ga se poštuje, uvažava, napućuje, opominje.

Od Abdullaha ibn Mes'uda, r.a., prenosi se da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Neće ući u džennet onaj u čijem srcu ima oholosti koliko zrno gorušice!" Na to je neki čovjek kazao: "Jedan naš čovjek voli da mu je odijelo lijepo i da mu je obuća lijepa!" A Božiji Poslanik je kazao: "Bog je lijep i voli ljepotu. Oholost je objest prema Bogu i omalovažavanje ljudi!"¹⁴⁷

Šta je univerzalna kur'anska civilizacijska vizija?

Nakon što smo na prethodnim stranicama objasnili ozbiljnost stanja ummeta i dimenziju potrebe traganja za sredstvima liječenja (*esbab el-'iladž*) u najskrovitijim temeljima, koji su sadržani u univerzalnoj kur'anskoj civilizacijskoj viziji i u upoznavanju njene biti kako bi ummet povratio svoje zdravlje i polet, i nastavio put svoje duhovne, kur'anske, konstruktivne i graditeljske

¹⁴⁶ El-Munafikun, 8.

¹⁴⁷ Hadis prenosi Muslim (I/93), *Kitab el-iman*, poglavlje "Tahrim el-kibr ve bejanuh", hadis broj 91.

civilizacije, sada – opisujući univerzalnu islamsku viziju – možemo kazati da je ta vizija monoteistička (*tevhidijje*), svrhovita, moralna, graditeljska, konstruktivna, civilizacijska, da odražava ispravnu ljudsku narav, te da je, samim tim, ona nužno takva vizija koja je naučna (*'ilmijje*), koja štuje zakone (*sunenijje*), s praktičnim položima čovjeka kao halife (*teshirijje*). To je vizija koja stremlji ka tome da stavi ispravne elemente ljudske naravi u samo središte ljudske svijesti (*el-va'j el-insani*), da usmjeri put života čovječanstva, da mu da smjer kako bi čovjek mogao ostvariti svoje ispravno *ja* u njegovim individualnim i društvenim dimenzijama, i kako bi udovoljio umjerenosti (*vesatijje*) i ispravnosti (*i'tidal*) u ispunjavanju potreba i zadovoljenja te naravi, i to na svim horizontima čovjekove egzistencije, sa svim njenim duhovnim, kreativnim i civilizacijskim dimenzijama.

“Koji god da urade dobro djelo, muško ili žensko bili, i k tome u Boga budu vjerovali, Mi ćemo dati njima da prožive u životu lijepome, i zbilja ih na najljepši način nagradom njihovom nagraditi za ono što su činili!”¹⁴⁸ “Izlazite iz dženneta svi” – Bog naredi – “jedni drugima ćete neprijatelji biti!” A potom će vam od Mene doista uputa dolaziti, pa ko Uputu Moju bude slijedio, neće zalutati niti u očaj pasti. A ko se okrene od Opomene Moje, njemu zbilja tjeskobno življenje pripada, a na Danu sudnjem proživjet ćemo ga slijepa.”¹⁴⁹ Ti reci: “O ljudi! Došla vam je, evo, Istina od Gospodara vašega! Ko se drži Prave staze, taj se doista uputio za svoje dobro njome, a ko krivom stazom krene, na svoju štetu krenuo je. Ja nisam vaš zaštitnik!”¹⁵⁰ Ovo je objašnjenje svijetu, i Uputa, i Pouka za bogobojazne.¹⁵¹

¹⁴⁸ En-Nahl, 97.

¹⁴⁹ Ta-Ha, 123-124.

¹⁵⁰ Junus, 108.

¹⁵¹ Alu 'Imran, 138.

Budući je kur'anska vizija univerzalna, konstruktivna, uvažava zakonitosti, graditeljska, koja odražava ispravnu duhovnu narav i usmjerava je, ona je – nužno – vizija koja čovjeka opskrbljava poletom, motivacijom i svjesnom snagom nužnom da se podiže konstruktivan život, civilizacija i da se izgrađuje Zemlja. Jer čovjekovo namjesništvo na Zemlji i civilizacija u svojoj biti jesu svijest i konstruktivno graditeljsko prisustvo u vremenu i mjestu. To je cilj univerzalne civilizacijske kur'anske vizije.

Dakle, univerzalna civilizacijska kur'anska vizija jeste graditeljska i pozitivna vizija, “koja ostvaruje pravo čovjekovo *ja*”. Nije to vizija koja je negativna, koja ruši, koja “poništava čovjekovo *ja*”, čak ni onda kada univerzalna islamska vizija traži žrtvu (*et-tadhijje*), čak je to i tada ostvarenje ispravnih prirodnih i skrovitih pobuda (*ed-devafi*), kojima čovjek stremlji i traga za njima svojom naravi, milošću i ljudskom solidarnošću (*tekaful insani*). Ta vizija je revnost/žar i odbrana od neprijateljstva i agresije, zaštita života (*en-nefs*), porodice (*el-ehl*), časti (*el-é'rad*), prava (*el-hukuk*) i svetinja (*el-hurumat*). Ta vizija je pripadna ljudskom čuvstvu koje ljudskoj osobi ne dariva blagodatnu slobodu bez izvršavanja svojih prava (*hukukuha*) i dužnosti (*vadžibatuha*).

Prema tome, univerzalna kur'anska civilizacijska vizija nije onakva kakvom je opisuju neki iskrivljeni diskursi. Ti su diskursi kur'ansku viziju predstavili vizijom koja stremlji “potiranju sebe i sopstva” (*ilga' ez-zat*), govore da rad nema vrijednosti ako nije zadovoljenje drugih i drugima u službi, tvrde da je ta vizija izraz poniženja, skrušenosti i krotkosti, ističu da ona predstavlja dugačak popis dužnosti i šablonskih žrtvovanja, teških i odozgo zapovjedenih, kojima čovjek žrtvuje sebe i svoj život na oltaru straha, tvrde da je ta vizija slijepa pokornost (*el-hudu' el-a'ma*) radi diktata ovih višnjih diskursa, da se pogne glava i sagne šija (*tatvi' er-ri-kab*), da vladari, vlastodršci i tirani mogu tlačiti i provoditi svoje nasilje i nered (*fesad*). A, zapravo, sve rečeno je suprotno i posve

proturjeći djelatnoj i istinskoj kur'anskoj viziji. Jer prava narav jeste ona u kojoj se pomire žrtvovanje života na putu odbrane od agresije, potpora Istine i očuvanje ljudskoga dostojanstva sa pozitivnim i zakonitim udovoljenjem poriva prirode i požude. Jer “u sklapanju braka/bračnoj noći/snošaju vama je sadaka” (kaže Božiji Poslanik, s.a.v.s.). Također, prema islamskoj viziji, čovjek biva nagrađen u dva slučaja, prvi primjer je trud i halal korištenje u stjecanju za život (*li kesb el-‘ajš*) za sebe i za one koje izdržava (*li men je‘ul*). A drugi primjer je trud u stjecanju nauka i znanja (*li taleb el-‘ilm ve el-ma‘rife*), bilo vjerskih bilo svjetovnih (*dinijjeten kanet ev hajatijjeten*). Jer sva ta djela nemaju za cilj nešto loše, nekakvo zlo ili agresiju, pošto sva ta djela, i sva druga koja se rade dobrim načinom, ostvaruju smisao života, i ciljeve prave naravi. Naime, pravilo je: “Djela se mjere prema namjerama!” Namjera činjenja djela jeste to što, na kraju krajeva, daje vrijednost djelima, to što u naravi smjernoga i upućenoga čovjeka povezuje sa suštinom u smislu života i njegove svrhe. Da li je životna svrha na putu dobra ili na putu zla? Da li je na putu uspostavljanja reda (*el-islam*) ili činjenja nereda (*el-ifsad*)? Naime, to su značenja za koja je vezana univerzalna kur'anska civilizacijska vizija, koja teži ka svakom dobru u kojem je ostvarenje “sebe” i “prave prirode”, u kojoj je boljitak života, sreća na oba svijeta. Na kraju krajeva, zakon monoteističke i etičke egzistencije jeste “dobro uzvraća dobrim, a zlo zlim”. “Pa im je Bog dao nagradu Ovoga svijeta i najljepšu nagradu Onoga svijeta. A Bog voli dobročinitelje.”¹⁵² “Ali nevjernici bez ikakva znanja slijede svoje strasti, pa ko će na Pravu stazu uputiti onoga koga Bog ostavi u zabludi? I takvima nema pomagača. Okreni lice svoje ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Božijoj prirodi, prema kojoj On ljude stvori! – Nema promjene u Božijem stvaranju! To je prava vjera, ali većina ljudi ne zna.”¹⁵³

¹⁵² Alu ‘Imran, 148.

¹⁵³ Er-Rum, 29-30.

Prema tome, univerzalna kur'anska vizija, za onog ko spozna Kur'an i ko je s Kur'anom prislan (*elifehu*), jeste prirodna, vjernička, monoteistička, dobrohotna, graditeljska, pozitivna. Njome čovjek ostvaruje svoje *ja*. Njome postiže Božiju ljubav (*hubbullah*) i Njegovo zadovoljstvo, jer u kur'anskoj univerzalnoj prirodnoj viziji Božija ljubav i Njegovo zadovoljstvo su radi "ostvarenja sebe", "čovjekovog *ja*" tako kako ga je Bog stvorio, radi ostvarenja lijepog, plemenitog, dobrohotnog čovjekova života u svim njegovim dimenzijama, duhovnim i materijalnim, kako želi Bog veličanstveni.

Budući da je prema kur'anskoj viziji Bog Veličanstveni Stvoritelj, Istina, Dobro, Pravda, Mir, Savršenstvo, Čistota, te budući da, po istoj viziji, zlo i šejtan znače nered, nasilje, okrutnost, neprijateljstvo/agresiju, time musliman – kad mu je njegova univerzalna kur'anska naravna vizija ispravna – postaje čovjekom u svome istinskom bivstvu (*insanen fi dževherihi*), postaje dobar (*hajjir*). Takav čovjek nužno mora voljeti Boga Koji je Savršenstvo i Čistota, Koji je Istina, Pravda, Milost i Mir. On nužno mora u svome bivstvu prezirati zlo i šejtana, jer šejtan je zlo, šteta, nasilje, nered, grubost, neprijateljstvo/agresija. Ovi zli atributi, ova odvratna značenja jesu, zapravo, atributi i značenja koja prezire sam Bog, svraća pozornost na njih, te ih i čovjek vjernik mora prezirati, onaj koji je ispravan u svome bivstvu, u dnu svoje duše, u čežnjama svoga duha (*fi ešvak damirih*) i u mislima svoje savjesti. Stoga, vjernik voli Boga i dobro, prezire šejtana i zlo, time ostvaruje svoje *ja* i stječe udio u ljubavi svoga Gospodara i Njegova zadovoljstva.

Univerzalna kur'anska vizija, koju treba da usadimo posred svijesti naših mladih, a središte njihove svijesti je vizija ljubavi, plemenitosti, mira, čija žalica jeste vjera monoteizma i čiji su plodovi naučna spoznaja i čista savjest, u kojima čovjek uživa sa ljubavlju spram Boga i Božijom ljubavi spram njega. Tako se čovjek

predaje Bogu svojom slobodnom voljom (*bi iradetih el-hurre*), jer čovjek je, u biti, svojom pravom prirodom zaljubljenik u Boga (*muhibbun lillah*), Koji je Istina, Pravda i Milost. I sve što je Bog čovjeku dao: darove, blagodati, sposobnosti... dao mu je zato što ga voli i što briži nad njim. Bog je Taj Koji poništava/opoziva čovjekovo posrnuće (*ja'kilu 'usretehu*) i koji prima njegovo pokajanje (*jakbelu tevbetehu*), briše njegova zla djela, višestruko ga nagrađuje za dobra djela, On je Taj Koji ga napućuje putem i usrećuje njegovo utočište (*me'alehu*). Bog je – promisli li čovjek duboko – Izvor dobra i ljubavi, On je vlasnik dobra i ljubav (*ehl el-hajr ve el-hubb*).

Da čovjek musliman uistinu razmisli o biti svoga odnosa sa Bogom (*dževhere 'alakatih billahi*), njegova ljubav prema Bogu bila bi najveća ljubav (*e'zam el-hubb*). Njega bi volio više negoli ikoga drugog, više i od svojih roditelja, jer vezanost za roditelje i ljubav i saosjećanje prema njima slijedi iz tog što su ga njegovali iskrenom ljubavlju, pažnjom i brigom. Naime, Bog je stavio u dužnost plemenitom čovjeku vjerniku ljubav, pažnju, predanost, ta ljubav nadmašuje bilo koju drugu ljubav, ili pažnju ili predanost kojom bi iko drugi na svijetu mogao čovjeka zadužiti. Jer Bog je Taj Koji stvara, voli, dariva blagodati, potčinjava ih čovjeku, plemenito daje. Bog je Taj koji dariva dijete roditelju (*men vehebe el-velede li el-valid*), čini da roditelj služi djetetu, odatle nježnost, ljubav, spoznaja dobrog/lijepog, iskanje zadovoljstva – sve to prvo treba biti radi Boga. Jer Bog je preči ljubavi i iskanja zadovoljstva prije negoli iko drugi na svijetu, uključujući i roditelje i djecu, pa čak i samoga sebe. Naime, nas ne bi bilo, ne bismo imali svrhe bez ljubavi Božije i bez naše ljubavi spram Boga. Nema svrhe bez ljubavi Božije, Njegove pažnje i plemenitosti. A kad ispravan čovjek vidi u sebi kakvo ruglo i želju za zlom, on to ne voli iz dna duše, time nije zadovoljan sve dok ruglo i želja za zlom ne prestanu. Eto, to je značenje ljubavi Božije (*ma'na hu-*

bbillah), to jest ljubavi savršenoga, ljubavi čistoga, ljubavi dobra, i odvratnosti i gnušanja spram zla, razvrata, nereda, i nezadovoljstva čak i prema samome sebi ako se poskrene i počini zlo, nasilje i razvrat.

To znači da je ljubav smjerne duše spram Boga, Koji je Dobro, Istina, Samilost, Mir, veća od ljubavi spram same sebe (*e'zam min hubbiha li zatiha*). Jer takav čovjek sebi ne želi drugo negoli ljubav prema Božanskim svojstvima, žudi da ih oponaša (*er-ragbe fi temessulih*). Ljubav smjerne duše je, zapravo, prirodna, duhovna i iskrena ljubav. Stoga takav čovjek zapaža u dnu duše da se njegovo duševno zadovoljstvo ne može upotpuniti osim kad se očisti od svih intencija zla i zlih stremljenja. Inače, ako se duša iskreno posveti, i vidljivo i nevidljivo, svojstvima Istine i Dobra, to jest Bogu veličanstvenome, tad se čovjek istovremeno boji da ne padne u ono čega mu se gnuša duša, čega se gnuša njegova ispravna narav, i sam Bog veličanstveni.

To je značenje riječi Božijeg Poslanika, s.a.v.s., u hadisu koji prenosi Imam Ahmed od Katade, ovaj od Enesa ibn Malika, r.a., a ovaj od Poslanika, s.a.v.s., da je kazao: "...i neće vjerovati nijedan od vas dok mu ja ne budem draži od njegove djece, roditelja i svega svijeta."¹⁵⁴ To je i značenje riječi koje prenosi Zuhra ibn Ma'bed od svoga djeda da je Omer ibn el-Hattab, r.a., rekao Božijem Poslaniku, s.a.v.s., koji ga je držao pod ruku: "Boga mi, Božiji poslanice, draži si mi od svega, ali ne i od mene samoga!" Na to je Božiji poslanik, s.a.v.s., rekao: "Ne! Tako mi Onoga u Čijoj je ruci moj život (tako mi Boga!), sve dok ti ne budem draži i od sama tebe!" Pa je Omer rekao: "Sada si mi, tako mi Boga, draži od mene sama!" Tada mu je Božiji Poslanik kazao: "Zar (tek) sada, o Omere?!"¹⁵⁵ Ovo znači da vjerovanje jednog

¹⁵⁴ *Musned* imama Ahmeda, hadis broj 13991.

¹⁵⁵ Hadis prenosi imam Ahmed u svome *Musnedu*, hadis broj 22556.

čovjeka nije upotpunjeno osim ukoliko iskreno ne voli Boga, to jest u svojoj ljubavi prema ovom svijetu treba iskreno voljeti dobro i istinu. K tome, poznato je da ljubav prema Božijem Poslaniku, s.a.v.s., jeste od ljubavi prema Bogu, nadalje, Poslanik, s.a.v.s., najuzorniji je čovjek, najviši primjer značenja ljubavi prema Bogu. Ona je ukrašena ljubavlju prema dobru i istini, ta ljubav predstavlja moral/ćud Božijeg Poslanika, s.a.v.s., njegova svojstva i ponašanje. "Jer ti si, doista, najljepše ćudi!"¹⁵⁶ "Došao vam je Poslanik, između vas je, i, što ćete na muke naići, teško mu je! On silno želi da se uputite, a prema vjericima sažaljiv je i samilostan je."¹⁵⁷ "O ljudi! Došao vam je Poslanik s Istinom od vašeg Gospodara, pa vjerujte, bolje vam je!"¹⁵⁸ "Ko se pokorava Poslaniku, pokorava se i Bogu!"¹⁵⁹ "O vjernici, odazovite se Bogu i Poslaniku kad vas poziva onom što će vam život dati!"¹⁶⁰ Od Sa'da ibn Hišama se prenosi da je rekao: "Upitao sam A'išu, r.a., riječima: 'Obavijesti me o moralu/ćudi Božijeg Poslanika, s.a.v.s.!' Pa je ona odgovorila: 'Njegova ćud je bio Kur'an!'"¹⁶¹

Prema tome, ko voli Boga, ko je iskren u svojoj ljubavi prema Njemu i Njegovim svojstvima, taj voli i Njegova Poslanika i poslanička svojstva koja Poslanik predstavlja. Iz svoje duše voli ono što je saglasno sa tim svojstvima, iz duše prezire ono što je oprečno tim svojstvima.

Ovo objašnjava sljedeće: kad se usavrši vjerovanje čovjeka, njegova duša je ovisna o ljubavi prema Bogu i Njegovom Poslaniku.

Također, iz ovog je jasno da ljubav prema Božijem Poslaniku, s.a.v.s., ljubav spram čeljadi njegove kuće koji su sa njim ži-

¹⁵⁶ El-Kalem, 4.

¹⁵⁷ Et-Tevba, 128.

¹⁵⁸ En-Nisa', 170.

¹⁵⁹ En-Nisa', 80.

¹⁶⁰ El-Enfal, 24.

¹⁶¹ Bilježi imam Ahmed u svome *Musnedu*, hadis broj 25341.

vjeli (*ellezine 'ašeruhu*) i koje je podigao u svome domu: njegove žene, kćeri, unučad i rodbina, ljubav spram njegovih drugova koji su vjerovali u njegovo poslanje i slijedili ga, učili od njega i iskreni bili u svome vjerovanju i nastojanju, dakle ljubav vjernika spram njih ni na koji način nije "obožavanje osoba" (*'ibade el-eš-has*). Naprotiv, to je ljubav spram značenja, svojstava, vrijednosti (*el-kijem*), principa i plemenitih atributa (*es-sifat en-nebile*). Sve preko toga jeste skretanje s Prave staze i zastranjenje od Ispravno-ga, padanje u asocijanizam obožavanja osoba, štovanje elementa krvi, etničkoga (*el-e'rak*) i rodovskog (*el-ensab*) – a sve to i jeste iskrivilo civilizacijsku kur'ansku viziju ummeta. ("Od vas je kod Boga najplemenitiji onaj koji se Njega najviše boji!"¹⁶²). Sve to je napalo društveno i institucionalno zdanje ummeta, a što je omogućilo tlačenje i nered te oslabilo društveno osjećanje pripadnika ummeta i dovelo do propasti islamske civilizacije (*inhijar el-hadara el-islamijje*).

Iz ovoga ishodišta (*el-muntalik*) počiva značenje pobožnosti i namaza koji je skup znamenja pobožnosti. Jer ta znamenja simboliziraju vezu sa Bogom (*et-tevasul me'allah*), ona su (ta znamenja) veza sa veličanstvenim Bogom, pomaganje Njime Njegovim ljepotama, približavanje Njemu, iskanje oprosta za ljudske greške i poklizuća. "I onima koji, kad grijeh kakav urade, ili sebi nanesu nepravdu, Boga se sjete i oprost za grijehе svoje mole. A ko će drugi grijehе oprostiti ako ne Bog?! A takvi u zlo svjesno ne srljaju!"¹⁶³ U znamenjima namaza čovjek susreće Onoga Koga voli, susreće Onoga ka kojemu zadovoljno stremlji. Ova značenja je iskazao Božiji Poslanik, s.a.v.s., riječima: "O Bilale, prouči ezan za namaz i oraspoloži nas njime!"¹⁶⁴ "U svemu će

¹⁶² El-Hudžurat, 13.

¹⁶³ Alu 'Imran, 135.

¹⁶⁴ Hadis prenosi Ebu Davud, 4/296, *Kitab el-edeb*, poglavlje "O večernjem namazu" (*Fi sala el-'ateme*), hadis broj 4985.

uspjeti onaj koji se očisti, i ime svoga Gospodara spomene, pa namaz klanja.”¹⁶⁵ “A doista, srca se smiruju pri svakom Božijem spomenu!”¹⁶⁶ “Ima ljudi koji kumire, a ne Boga, uzimaju, pa ih vole kao što se voli Bog! Ali oni koji vjeruju, Boga još više vole! O, da samo zločinitelji znaju, kad budu ugledali patnju, da će samo Bog posjedovati moć svu, i da će Bog žestoko kažnjavati!”¹⁶⁷ “Ti reci: ‘O robovi moji koji ste pretjerali prema sebi, pred Božijom samilošću nemojte očajavati! Bog će zbilja sve grijehе oprostiti.’ On grijehе prašta i samilostan je.”¹⁶⁸ “Doista, samo sam Ja Bog! Nema drugog boga osim Mene! Pa Meni robuj i namaz klanjaj da bi se Mene sjećao!”¹⁶⁹ “Ljude koje kupovina i prodaja ne odvraća od sjećanja na Boga i obavljanja namaza...”¹⁷⁰ “Doista, namaz odvraća od razvrata i ogavna djela! I sjećati se Boga poslušnost je najveća! A Bog zna šta vi radite!”¹⁷¹ “On doista iz ništa stvara, i potom stvaranje obnavlja, i On prašta i voli Svoga stvorenja.”¹⁷² “Od Gospodara svoga oprosta tražite i Njemu se pokajte! Doista je Gospodar moj samilostan i ljubavi pun!”¹⁷³ “Doista, one koji vjeruju i rade dobra djela – Svemilosni će njih učiniti omiljenim!”¹⁷⁴ “I ko god za svoga prijatelja uzme šejtana, a ne Boga, taj je sasvim propao, doista!”¹⁷⁵

“A ako te budu u laž utjerali, ti reci: ‘Gospodar vaš posjednik je milosti beskrajne, ali kazna Njegova neće zaobići ljude

---

¹⁶⁵ El-A’la, 14-15.

¹⁶⁶ Er-Ra’d, 28.

¹⁶⁷ El-Bekare, 165.

¹⁶⁸ Ez-Zumer, 53.

¹⁶⁹ Ta-Ha, 14.

¹⁷⁰ En-Nur, 37.

¹⁷¹ El-Ankebut, 45.

¹⁷² El-Burudž, 13-14.

¹⁷³ Hud, 90.

¹⁷⁴ Merjem, 96.

¹⁷⁵ En-Nisa’, 119.

grješne.”¹⁷⁶ “A koji čovjek zlo kakvo uradi, ili prema sebi nepravdu učini, pa se potom Bogu za oprost obrati, taj će vidjeti da Bog grijehe prašta i da je samilostan.”¹⁷⁷ “Ko učini jedno dobro djelo deseterostruka mu pripada nagrada, a ko učini jedno djelo zlo, bit će kažnjen onoliko koliko je ono! Ljudima nikakva nepravda neće biti nanesena!”¹⁷⁸ “Ti reci: ‘Selam, Mir vama! Gospodar vaš Sebi je samilost propisao: ako neko od vas zlo djelo u neznanju učini, pa se potom Bogu pokajanjem obrati i popravi, pa, Bog grijehe prašta i samilostan je!’”¹⁷⁹ “A Ja doista grijehe praštam onome ko se pokaje, i uzvjeruje, i radi dobra djela, i na Stazi pravoj ustraje.”¹⁸⁰ “Ali onima čije se grudi nevjerstvom ispune, srdžba je od Boga, i njima – kazna golema!”¹⁸¹ I On je Onaj Koji pokajanje prima od Svojih robova, i prašta loša djela, i sve što vi radite zna!”¹⁸²

Veoma je važno za središnji položaj osjećanja muslimana prema Bogu, naročito u moru (*hidamm*) negativnih ideoloških i kulturnih utjecaja koji se šire u životu i savremenoj materijalnoj civilizaciji, omogućiti psihološka i društvena proučavanja posredstvom kojih je moguće predstaviti univerzalnu kur'ansku viziju i središnji položaj ljubavi spram Boga, Hvaljenoga, Ljubavi Punoga, Lijepoga, Plemenitoga, Primatelja Pokajanja, Svemilosnoga i Samilosnoga. To treba činiti kroz pedagošku (*et-terbijje*), andragošku (*el-validijje*) i školsku (*el-medresijje*) literaturu (*edebijjat*), onu koja se u svome diskursu oslanja na ljubav Božiju prema vjerniku i djetetu. A kad je posrijedi diskurs upućen

---

¹⁷⁶ El-En'ám, 147.

¹⁷⁷ En-Nisa', 110.

¹⁷⁸ El-En'ám, 160.

¹⁷⁹ El-En'ám, 54.

¹⁸⁰ Ta-Ha, 82.

¹⁸¹ En-Nahl, 106.

¹⁸² Eš-Šura, 25.

odraslom onda mu se treba obraćati kroz razmišljanje i kontempliranje o Božijim blagodatima, Božijoj pažnji spram čovjeka i počastima koje su mu date. “Jer ako ti Boga ne vidiš, On tebe vidi!” Od Enesa ibn Malika se prenosi da je kazao kako je Božiji Poslanik rekao: “Bog se najviše raduje između vas pokajanju Svo- ga štovatelja kad Mu se kaje, koji je bio na svojoj jahalici u toj i toj zemlji, pa je jahalica odbjegli od njega, a na njoj mu hrana i voda, te je pao u očaj. Pa, potom, došao do nekog drveta, legao u njegov hlad sav u očaju, gubeći nadu i za svoju jahaću životinju (jahalicu). I dok je tako u očaju, jahalica se kod njega pojavi, on je uzme za povodac, a onda od silne radosti usklikne: ‘O Bože moj, Ti si moj rob, a ja sam Tvoj gospodar’, te tako pogriješi od silne radosti!”¹⁸³

Važno je da ovdje objasnimo da je pobožnost i nepretrgnuti odnos (*tevasul*) spram Boga onaj prirodni svjesni temelj posredstvom kojeg čovjek ostvaruje svoje ja (*juhakkiku* bihi *el-insan za-tehu*). Međutim musliman treba da znade da su ova ljubav prema Bogu, pobožnost i nepretrgnuti odnos s Njim istinski, i imaju značenje samo ukoliko daju svoje plodove u čovjekovu vršenju svoje dužnosti halife Božijega u korišćenju Zemljom i njenom izgradnjom posredstvom znanja, dobrog djela, prilježnošću i kreativnošću. Ne bude li tako, tad su minerali i životinje bolji od čovjeka (*kane el-džemed ve el-hajevan hajran min el-insan*), jer i minerali i životinje slave Boga i ravnaju se prema dodijeljenim im dužnostima, egzistencijalnim i životnim. “Ništa ne postoji a da Ga ne hvali, Njemu zahvaljujući, ali hvalu njihovu ne razabirete vi!”¹⁸⁴ “Zar ne vidiš da Boga slave svi koji su na nebesima i na Zemlji, i ptice krila raširenih!”¹⁸⁵

¹⁸³ Hadis prenosi Ebu Muslim, 4/2105, *Knjiga o pokajanju*, poglavlje “O podsticanju na pokajanje i radosti u njoj”, hadis broj 2747.

¹⁸⁴ El-Isra', 44.

¹⁸⁵ En-Nur, 41.

“Oni srca i pameti imaju, ali njima ne razmišljaju, oni oči imaju, ali njima ne gledaju, oni uši imaju, ali njima ne slušaju! Oni su kao stoka, pa i gori! Eto, takvi su nemarni!”¹⁸⁶ “Znadeš li ti onoga koji Svijet onaj poriče? Pa, to je onaj koji odgoni siročce, i koji ne podstiče da se siromah nahrani. Teško li se nekim klanjačima, onima koji namaz svoj zaboravno i nehajno klanjaju, koji se samo tako pokazuju i dobročinstvo sprečavaju!”¹⁸⁷ “Doista, namaz odvrća od razvrata i ogavna djela! I sjećati se Boga poslušnost je najveća! A Bog zna šta vi radite!”¹⁸⁸ “Tako mi duše, i Onoga Koji je stvorio, pa je nadahnu da znade šta zlo joj je a šta dobro joj je, uspjeh će onaj ko je očisti, a izgubit će onaj ko je uprlja!”¹⁸⁹

Božiji Poslanik, s.a.v.s., istinu je kazao u hadisu koji se prenosi od Ebu Hurejre, koji kaže da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Mnogo li je postača koji od svoga posta imaju samo glad! Mnogo li je klanjača koji od svoga posta imaju samo bdijenje!”¹⁹⁰ Od Enesa ibn Malika, r.a., prenosi se da je kazao: “Dođoše trojica ljudi do odaja žena/supruga Božijega Poslanika, s.a.v.s., pitajući o ibadetu Vjerovjesnika, s.a.v.s., pa kad im se kazalo šta je od ibadeta činio, oni kao da su to držali nedovoljnim (*ke ennehum tekalluha*)! I rekli su: “Gdje smo mi, možemo li se usporediti sa Poslanikom, s.a.v.s. Njemu je Bog oprostio sve krivice prethodne i sve krivice potonje!” Jedan je dodao: “Ja zbilja klanjam po cijelu noć!” Drugi je kazao: “Ja sve vrijeme postim, ne mrsim se!” Treći je dodao: “Ja ne općim sa ženama, nikada nemam spolnog odnosa!” Kad je čuo njihove riječi, Božiji Poslanik, s.a.v.s., izišao je i rekao: “Jeste

¹⁸⁶ El-A'raf, 179.

¹⁸⁷ El-Ma'un, 1-7.

¹⁸⁸ El-Ankebut, 45.

¹⁸⁹ Eš-Šems, 7-10.

¹⁹⁰ Hadis prenosi Ibn Madže u svome *Sunenu*, I/539, *Knjiga o postu*, poglavlje “Ma džā' e fi el-gibe ve er-refes”, hadis broj 1691.

li vi to i to kazali?! Ja se, zbilja, bojim Boga za vas i strah me je zbog vas pred Njim! Jer ja i postim i mrsim, ja i klanjam i spavam, i ja spavam sa svojim suprugama. Ko se ne pridržava moga sunneta, taj mi i ne pripada!”¹⁹¹

El-Buhari prenosi u svome *Sahihu* od Abdullaha ibn ‘Amra ibn El-‘Asa, r.a., da je rekao: “Rekao mi je Božiji Poslanik: ‘O ‘Abdullahu, nisu li mi kazali da ti postiš danju, a klanjaš noću?’ Odgovorio sam: ‘Tako je, Božiji Poslaniče!’ Na to mu je Božiji Poslanik rekao: ‘Ne čini tako! Nego i posti i mrsi. I klanjaj i spavaj! Jer tvoje tijelo na tebe ima pravo! Tvoje oko na tebe ima pravo! Tvoja žena na tebe ima pravo...!’”¹⁹² Od Abdullaha ibn

¹⁹¹ Ovaj hadis navodi El-Buhari (19/54) – *Knjiga o Braku (Kitab en-nikah)* – poglavlje “Poželjnost sklapanja braka” (*Et-Tergib fi en-nikah*), hadis broj 4743.

¹⁹² Ovaj hadis prenosi El-Buhari (9/135), *Knjiga o Postu (Kitab es-savm)*, poglavlje “Prava žene/porodice” (*Hakk el-ehl*), hadis broj 1855. Korisno je da ovdje ukazemo na jedan zamršeni i zakučasti problem za mnoge mlade ljude. To se pitanje odnosi na namaz – pitanje je nepoznato mnogim ljudima. Pitanje se malo spominje među pitanjima koja su se pojavila među djecom i mladima, na njega se pritom ne daje odgovor ni u ono malo koliko uče o stvarima vjere. Naime, često se mladi ljudi nađu u stisci života, njegovih zahtjeva i sve veće brzine u ovom vremenu, nađu se u poteškoći zbog toga. Dužnost o kojoj govorimo jeste nužnost obavljanja pet dnevnih namaza u njihovom vremenu.

Iako je tačno sa stanovišta načela i principa u obavljanju namaza (“Namaz je vjernicima propisan u određeno vrijeme”. En-Nisa’, 103.), naredba obavljanja namaza ima prostora i olakšanja, koje treba da znaju mladi muslimani. To im je olakšanje u mnogim okolnostima, prilikama i teškoći obaveza sa kojima se suočavaju u mnogim zemljama i prilikama. Ovdje želimo, govoreći o univerzalnoj Kur’anskoj viziji, da izložimo to pitanje kako bismo pomogli mladima i olakšali im (*tejsiren ‘alejhim*). Naime, u El-Buharijevom *Sahihu*, u *Knjizi o Znanju (Kitab el-‘ilm)*, navodi se od Enesa, r.a., koji prenosi od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., da je rekao: “Olakšavajte, a ne otežavajte! Obveseljavajte, a ne razgonite od sebe!” Ako pronicljivo sagledamo ovo pitanje, možemo kazati da nije slučajno da ima spajanje namaza, podnevnog i ikindijskog, i spajanja namaza, akšamskog i jacijskog. Među lekcijama praktičnih olakšanja jeste i ta da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., spajao namaze i bez konkretne isprike i onda kada se nije nalazio na putovanju (*fi gajri ‘uzrin ve la seferin*). U Muslimovu *Sahihu* i u *Musnedu* Imama Ahmeda ibn Hanbela navodi se predanje od Ibn ‘Abbasa, r.a., da je kazao: “Božiji Poslanik,

Meš'uda, r.a., se prenosi da je rekao: "Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: "Propali su cjepidlake i kapriciozni ljudi!" To je ponovio tri puta.¹⁹³ Od Abdullaha ibn Meš'uda, r.a., prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., kazao: "Bog je lijep i voli ljepotu!"¹⁹⁴

Sve što smo naveli objašnjava da je univerzalna civilizacijska islamska vizija jedna obuhvatna vizija, naučna i zakonita. To je pozitivna vizija, vizija ljubavi, dobra, koristi i izgradnje života. Ta vizija predstavlja temelj djelatne moći i graditeljske motiva-

---

s.a.v.s., sastavljao je podne i ikindiju, i akšam i jaciju" u Medini, a da nije prijetio strah ili kiša. Pitao sam Ibn 'Abbasa: "Zašto je to Poslanik činio?", a on je odgovorio: "Da bi olakšao svome ummetu!" Također se u El-Buharijevom i Muslimovom *Sahihu* tvrdi, u hadisu koji prenosi Ibn 'Abbas: "Božiji Poslanik, s.a.v.s., klanjao je u Medini sedam i osam rekata, podne i ikindiju, akšam i jaciju." Na temelju toga je šejhul-islam mudžtehid imam Ahmed ibn Tejmije donio fetvu da je dopušteno spajanje namaza i kad nismo na putovanju i bez razloga, samo da to ne pređe u običaj. Dakle, kad ima poteškoća, potreba i nužda, onda je pogotovu dopušteno spajanje namaza.

Potrebno je da naše mlade podučimo da vole namaz i da ga sa čežnjom obavljaju. Jer namaz je ljubav i veza sa Bogom, obavljamo ga izručujući ljubav prema Bogu. Treba da čeznemo da stojimo pred Bogom, čista srca i ruku. Jer namaz i zikir neće imati svrhe u svoj svojoj formi ukoliko ne podstiču na savjest i ne navraćaju na dobro djelo i savršeno obavljanje poslova. ("Doista, namaz odvraća od razvrata i ogavna djela! I sjećati se Boga poslušnost je najveća! A Bog zna šta vi radite!", El-'Ankebut, 45.) ("A oni koji se Boga boje, kad njih šejtansko kolo dodirne, Boga se oni sjete i odmah se k sebi vrate!", El-A'raf, 201.).

Pripisivati sebi vjerovanje, a ne raditi dobro djelo i ne težiti za činjenjem dobra, takvo što jeste laž. Primjer toga jeste klanjač koji ne teži dobri niti dobro podupire. Naime, namaz takvog čovjeka, premda ga obavlja ustrajno i izvršava na vrijeme, u biti nije postigao svoju svrhu niti dostigao cilj truda u životu sa dobrim djelom, pomaganjem da se dobro čini i ulaganjem truda zarad ljudi koji su u potrebi. Namaz takvog čovjeka u biti nije zikir (sjećanje na Boga), već spada u djela rijaluka i pokazivanja/razmetanja (*e'mal er-rija*). Na to se ukazuje Božijim riječima: "Znadeš li ti onoga koji Svijet onaj poriče? Pa, to je onaj koji odgoni siroč, i koji ne podstiče da se siromah nahrani. Teško li se nekim klanjačima, onima koji namaz svoj zaboravno i nehajno klanjaju, koji se samo tako pokazuju i dobročinstvo sprečavaju!" (El-Ma'un, 1-7.).

¹⁹³ Izvor i obrada (*tabridž*) hadisa dati su naprijed.

¹⁹⁴ Izvor i obrada hadisa dati su naprijed.

cije kod muslimanskog čovjeka, koji u svome biću i ispravnoj naravi, u skladu sa kur'anskom vizijom, spaja moći ljubavi, savjesti, uma i spoznaje, spaja moći dobročiniteljske volje (*el-irade el-hajjire*) i ispravnu spoznaju, moći ispravnog vjerovanja (*el-'akide es-sahiha*) i istinske vjere, kako bi muslimanski čovjek otjelovio sve to na naravan način u stvarnosti društva i svojim savršenim monoteističkim odnosima u izgradnji tvrđave plemenite svjetske duhovne /graditeljske/životodavne civilizacije.

Sa ovog stanovišta/ishodišta podesno je da razmotrimo odsjeve kur'anske vizije na različitim stranama života i njegovim ustanovama kroz kur'anska nadvremenska i nadmjesna shvatanja, povezana sa raznolikim stranama života, počev od pojmova *eš-šura* (dogovaranja/savjetovanja), Zajednice (*el-umme*), Pravde, Dobročinstva, Zakonitosti, Čistote te pojmova Nepravde, Nasilja, Neprijateljstva i Razvrata, te drugih pojmova kojima obiluje Plemeniti Kur'an. Ti pojmovi predstavljaju temeljne, mudre, smjerodavne dimenzije za područja kreposnoga i civiliziranoga ljudskoga života. Tim pojmovima okončava se površno gledanje na Plemeniti Kur'an po kome je to knjiga za učenje da se stekne beričet i sevap, te postavljanje Kur'ana na pravo mjesto kao izvora univerzalne, konstruktivne, duhovne i plemenite vizije, kao i izvora za uputu (*el-hidaje*), vodstvo (*el-iršad*) i orijentiranje (*et-tevdžih*), da bi se ostvarila svrhovitost ispravne naravi, njena moralnost i afirmiranje te dalo opću normu za ciljeve i svrhe, da bi Kur'an bio norma za tekstove sadržaja, za predanja, intelektualne napore, tumačenja, njihova značenja i intencije. Pa što se od toga slaže sa Kur'anom – valjano je, a što se sa njim ne slaže – nije valjano! (*Fe ma vafeka el-Kur'ane sabha, ve ma halefehu lem jesihh!*)

Pitanje žene i društvenih odnosa u vezi sa njom, koji predstavljaju temeljno zdanje društva na planu majčinstva i porodice, spada među važne primjere kojima se bave – u ovim vremenima – ideološke i kulturne borbe koje doživljavaju svoj vrhunac s ciljem

civilizacijske uzurpacije, potamnjenja identiteta, marginaliziranja islamske civilizacijske ličnosti te zadavanja posljednjeg udarca njenim mogućnostima i kreativnim reformskim postignućima. Iznosimo (taj problem žene), i ono što je s njime u vezi, da bismo ispravili put savremene materijalističke civilizacije te mitove i opasnosti koji je izopačavaju, koji prijete opstanku egzistencije i ljudskog društva u majčinstvu (*el-umume*) i porodici (*el-usre*).

Važnost ovog područja je u tome što se odnosi na instituciju porodice (*mu'essese el-usre*) koja se odlikuje time da su se njome bavili u prošlosti vjerski znalci, zbog snažne veze koju porodica ima sa islamskim vjerzakonom (*eš-šeri'a el-islamije*). Usljed te veze, muslimanska porodica je sačuvala svoju važnost i dostojanstvo, očuvala je svoje moralne dimenzije, usprkos svim bolestima atrofije i skleroze koje su zadesile islamsko mišljenje u prošlosti. Žena i muslimanska porodica, usprkos svim problemima i bolestima što su pogodile ummet, njegovo mišljenje, sistem, opće institucije, jesu upravo ona institucija koja je sačuvala dostojanstvo ummeta pred olujama korupcije političkog života i propasti općih ustanova ummeta.

Stoga je bilo moguće, pred najezdom materijalističkog mišljenja u njegovim animalnim i nemoralnim¹⁹⁵ dimenzijama, da to po nas bude bumerang, umjesto da izbavimo opći život, izgradimo strukturu njegovih načela i institucija kroz polog ummeta dat vlastima, te da izgradimo mehanizme djelatne brige koji će biti brana tlačanju, korupciji, monopoliziranju vlasti i bogatstva u društvu (*ihhtikar es-sulta ve es-serve fi el-mudžteme*), te omo-

¹⁹⁵ Čudno je terminološko označavanje "istočne civilizacije" i "zapadne civilizacije", kao da je tu posrijedi geografski problem. A također i zbog same činjenice što islam postoji na svim stranama svijeta. Štaviše, ovo označavanje je dodatno iskomplicirano tako da imamo "zapadnu civilizaciju" i "islamsku civilizaciju". A ispravno je kazati: jedno je duhovna civilizacija, njena bit je Pravda i sila argumenta (*el-kuvve li el-bakk*), a drugo je materijalna civilizacija, njena bit je porobljavanje, zakon jačega/džungle (*šeri'a el-gab*) i argument sile (*el-bakk li el-kuvve*).

gućiti pluralnost i prenošenje/cirkuliranje vlasti, što bi ostvarilo životni interes, sve na temelju vjerovanja ummeta i njegovih vrijednosti. Ili ćemo o svemu ovome i dalje trabunjati, a sistemi vlasti će iscrpljivati ummet u močvarama tlačenja i korupcije, te tako doprinositi rušenju sistema muslimanske porodice, koja je sačuvala svoju moralnost u onom što je preostalo od pozitivnih stvari u postojanju ummeta, djelovanjem zapadne najezde na muslimansku ženu i na ustanovu muslimanske porodice e da bi ona postala obrazac savremene “materijalističke”, “liberalne” i “ateističke” civilizacije koja je uništila zapadnu porodicu i njenu moralnost i isprekidala ljudske porodične i društvene veze njenih pripadnika (*el-‘alakat el-insanijje el-userijje el-idžtima‘ijje bejne ebna’iha*). Svojom animalnošću ta je civilizacija oskrnavila čast žene i oslabila je i omalovažila njezino dostojanstvo, ne vodeći brigu o njenoj posebnosti i posebnosti njenoga majčinstva, i materijalnim, duhovnim, biološkim i društvenim specifičnostima njenoga djeteta. Ako se nastavi stanje u kojem smo mi nesposobni da reformiramo sistem porodice (*nizam el-usre*) i da reformiramo sistem rada (*nizam el-‘amel*) onim što će sačuvati mudrost stvaranja u komplementarnosti uloga žene i muškarca u različitim etapama života, u podizanju života i porodice te nošenju odgovornosti, dakle ne uspijemo li – ne daj Bože – u tome, onda će se zatvoriti krug propadanja i urušavanja islamskoga ummeta i njegovih naroda, umnogostručit će se teškoće za mogućnost njenog prepорода, obnavljanja strukture njenih temelja, nada za njene prinose za ispravljanje puta savremene svjetske civilizacije. Također, nestat će štita pred opasnostima pravaca koji razaraju samu ljudsku egzistenciju i odnose čovječanstva.

Kad se raspravlja o ženi, i o svim stvarima u vezi s njom, majčinstvom i krilom porodice, (treba znati da) ishodište snage i zrelosti koje nalaže ispravna ljudska priroda jeste stvar koja se odnosi na temeljno polazište u univerzalnoj kur’anskoj civiliza-

cijskoj viziji. Ona izražava strukturu naravi u ljudskoj i univerzumske egzistenciji, i na blizak način objašnjava život i čovjeka više negoli bilo šta drugo, a riječ je o počelu svrhovitosti i onome što je vezano s početom svrhovitosti u strukturi naravi i zakoni- ma univerzuma: pojmovi monoteizma u svrhovitosti stvaranja i njegova upotpunjavanja.

Prema kur'anskoj viziji, odnos između žene i muškarca takav kakav je u ispravnoj naravi, jeste odnos komplementarnosti (*'alakat et-te'amul*), a ne istovjetnosti (*temasul*). Kroz komplementarno jedinstvo dva spola spaja se i proteže ljudska egzistencija. Upotpunjuje se tjelesna, duhovna i društvena struktura muškarca i žene (muška i ženska), da bi to dvoje zajedno tvorilo komplementarni entitet. Bez obzira na sličnost među spolovima, svaki spol ima svoju osobitu prirodu po nekim aspektima drugačiju od drugoga spola. "A On je Taj Koji vas od jednog čovjeka stvara, i od njega je ženu mu stvorio da uz nju smiraj nađe..."¹⁹⁶ "I od Njegovih znakova i to je da On za vas, od samih vas, žene stvara, da se uz njih smirite i među vas ljubav i samilost dao je. U tome, zbilja, ima Znakova za ljude koji razmišljaju!"¹⁹⁷ Ovo čini da dva spola budu u divnom komplementarnom jedinstvu, a ne istovjetnosti. Tako se život pokreće i djeluje, on djeluje suprotno savremenom materijalnom životinjskom poimanju koje – bez obzira što tvrdi da proishodi iz objektivne nauke – zapažamo da niječe ispravnu ljudsku narav i suprotstavlja joj se. To poimanje tumara i ide za djelovanjem strasti i slijedi životinjske porive kako bi bezrazložno zanemarilo činjenicu prirode i stvarnost kosmičkih zakona koji vladaju prirodom čovjekovih duhovnih i tjelesnih odnosa između ženska i muška. Takvo poimanje razmišlja i ravna se na temelju istovjetnosti, a ne na temelju komplementarnosti između muška i ženska.

---

¹⁹⁶ El-A'raf, 189.

¹⁹⁷ Er-Rum, 21.

Trabunjanje savremene civilizacije u pogledu žene i porodice je eklatantan primjer devijantnosti vizije svijeta kakva je prisutna u savremenoj, animalnoj, materijalističkoj, civilizaciji. To se desilo usljed zanemarivanja vidova suštinskih, organskih, duhovnih i društvenih razlika u formiranju muškarca i žene (muška i ženska), te poimanja ove razlike i raznovrsja kao neke uzaludne stvari koja nema značenja, niti svrhe, kao nečeg beskorisnog, e da bi tako ta silnička i nenaučna iluzorna vizija okončala u nasilju protiv žene, u kršenju njenoga dostojanstva (*intihak kerametiha*), razaranju institucije porodice i rušenju njenih graditeljskih/kreativnih, moralnih temelja (ljudskoga zajedništva/društva). Ko pristaje uz takvo shvatanje (brisanja razlika između muška i ženska), prti se najgnusnijim nasrtajima na prava čovjekova društvenog, materijalnog i duhovnog odrastanja/djetinjstva. Rušilačke utjecaje navedenoga vidimo u zapadnim društvima (*el-mudžteme'at el-garbijje*), znademo njegove rušilačke dimenzije i opseg opasnosti zločina koji se čini spram djeteta i društva, koji nije skriven nikome ko poznaje psihologiju djeteta (*men lehu diraje bi 'ilm nefis et-tifl*).

Stoga, nije čudno da čitamo i gledamo trabunjanja, skretanja i negativne utjecaje koji proizlaze iz propasti porodice i propasti njene moralnosti u svijetu zapadne civilizacije (*fi 'alem el-hadare el-garbijje*), ili pod utjecajem poimanja te civilizacije. Trag toga dotičemo u smetenosti mislilaca, njihovim očajnim tužbalicama i pesimizmu pred utjecajima stvarnosti do koje su doprli utjecaji ove misaone zastrane u pogledu odnosa žene i muškarca u izgradnji ljudskoga društva u kojem je žena stradala, ona podnosi najviše teškoća, koje je često odvrćaju čak i od toga da svojim bićem udovolji prirodi majčinstva (*el-istidžabe ila fitre el-umu-me*), ili, pak, ona sama podnosi većinu obaveza ove naravi, materijalno i duševno. Sve to oslobodilo je muškarca od odgovornosti, oslobodilo prostore njegove pokvarenosti, preobrazilo muškarca u besramnog animalnog rasplodnog mužjaka po noćnim klub-

vima, razvratnim društvima i bordelima. Također, dijete je lišeno očinske pažnje. K tome je, praktično, anulirano shvatanje žene kao majke, supruge, kćerke; štaviše, žena je u biti pretvorena u prelaznu, uživalačku robu za hirove muškarca i njegove strasti.

Nažalost, iščezavanje svijesti o kur'anskoj viziji i njenim društvenim dimenzijama te konstrukciji njenoga civilizacijskoga ustrojstva, olakšalo je ulogu ove najezde i zlobne civilizacijske pljačke, usljed razvoja i znanstvenih fizikalnih, materijalnih postignuća savremene civilizacije, utjecaja njezinih oružja i strategija u kulturnom porobljenju, kroz upotrebu raskalašenih, kvarnih i upropaštavajućih sredstava raspusnosti, preko satelitskih medija i sredstava elektronskog komuniciranja. Sve se ovo odvija uz nestanak odbrambenih, ideoloških, misaonih, odgojnih, savjesnih i smjernih sredstava opiranja među pripadnicima ummeta (*ebna' el-umme*). To je posljedica slabosti i površnosti odgojnog i idejnog pokreta, odsustva njegovih samosvojnih autohtonih istraživanja koja bi se bavila stvarnošću muslimanske ličnosti (*me'a vaki' eš-šahsijje el-muslima*) i njenim okolnostima, pozitivnim i negativnim, u zemljama islamskoga ummeta.

Pojam jednobožanstva te pojam svrhovitosti i moralnosti koji proizlaze iz pojma jednobojstva, a iz kojih opet proizlazi pojam sveobuhvatnosti, jeste ono što na pozitivan način (*bi šekl id-žabi*) objašnjava sličnosti i razlike koje postoje između muškarca i žene. To je ono što uređuje društvene ljudske odnose između muškarca i žene, ravna pravima i dužnostima koji iz toga proizlaze, na temelju smjerne prirode, i u svjetlu pojmova Kur'ana o "ljubavi" (*el-mevedde*), "samilosti" (*er-rahme*), o "zakonitosti" (*el-ma'ruf*) i "dobročinstvu" (*el-ihsan*), kako bi time svaka od strana u ovome ljudskom i društvenom odnosu mogla ostvariti svoje naravno sopstvo, kako bi ga mogla uskladiti i pomoći mu da ispuni svoju ulogu u različitim situacijama, područjima i etapama kroz koje svaki spol/par prolazi.

Potamnjenje kur'anske vizije u savremenom islamskom mišljenju i nemoć ovog mišljenja i njegova nepokretnost zadata je granicama primijenjenih, tradicionalnih, historijskih klišeja. Posebno se ističu klišeji o kojima upravo govorimo, a to su odnosi i porodični propisi koji su uspostavljeni u bivšim vremenskim i mjesnim/prostornim okolnostima, koji se razlikuju od toga šta se zbiva u ovom vremenu s obzirom na mogućnosti, potrebe i izazove. Sve to potrebuje jedno dublje razumijevanje kur'anske vizije (*feh'm 'amik li er-ru' je el-kur'anijje*), te poimanja koja se na nju odnose ne samo na izravne bračne odnose između žene i muškarca već se to razumijevanje treba protegnuti na iznovno vraćanje primijenjenoga obrasca koji obuhvata prava žene i muškarca na različitim područjima obrazovnog, društvenog, političkog i ekonomskog života, kako bi se sva ta područja uskladila sa kur'anskim načelima i poimanjima, i tako bila jedan cjeloviti sistem unutar općeg socijalnog sistema društva. Time bi se ostvarili ciljevi smjerne prirode u bivstvovanju žene i muškarca, onako kako ih je Bog i stvorio i odredio, tako bi se svakom supružniku omogućilo da izvrši temeljne dužnosti koje su mu povjerene (*min eda' el-veza'if el-esasijje el-menuta bihi*), posebno u stvarnosti današnjega svijeta, čime bi žena svoju misiju potpuno izvršila, napose u doba stasanja i u vrijeme kad nosi čedo i doji ga, i odgaja. Jer, naime, dužnost majčinstva njoj je povjerena, i niko drugi osim nje ne može tu dužnost izvršiti.

Ovo je jedan primjer među primjerima problema/pitanja muslimanskog savremenog društva kojima se u svem njihovu mnoštvu treba da bavi savremeno islamsko mišljenje (*el-fikr el-islami el-mu'asir*), sa svom prosvjećenošću i moći da se sve sagleda u svjetlu kur'anske vizije, i u kontekstu pojmova i vrijednosti koji se pomalaju sa stranica Kur'ana Plemenitoga, koji čine da se civilizacijska, graditeljska kur'anska vizija otjelovi u stvarnosti društva, u njegovim odnosima i civilizacijskoj putanji, diljem vremena i mjesta.

Ukratko, civilizacijska, kur'anska univerzalna vizija je monoteistička/ujedinjujuća, konstruktivna, svrhovita, moralna i čedna vizija, ona sačinjava smjernu narav i napućuje je pravim smjerom, uzima kao oslonac legitimnu/praktičnu znanost u spoznaji prirode, kosmičkih zakona i u analizi svijesti o njima, te napućivanju te svijesti. To je vizija koja nastoji ostvariti ljudsku sreću i čedan, lijep život (*el-hajat el-hajjire et-tajjibe*) na oba svijeta, i to posredstvom erupcije svjesne moći koja izbija iz snaga smjerne prirode, iz ishodišta čežnje i zadovoljstva, da bi se tom prirodom – u životu pojedinca i društva – ostvarila pozitivnost kreativnog rada, njegova spoznajna i objektivna ispravnost, moralna i duhovna dobrina i zakonska i naučna kreativnost.

Važno je ovdje, također, da primijetimo da su društvo i umet, po univerzalnoj kur'anskoj viziji, neodjeljivi dio prirode čovjekove egzistencije, dio koji upotpunjava individualnu egzistenciju i njegovu ulogu sa egzistencijom društva. Pojedinaac nema egzistenciju, niti ima značenje/svrhu bez društva, niti u osnovi ima egzistencije ljudskoga društva bez njegovih pojedinaca (*min duni efradiha*). Spas/uspjeh pojedinca (*selame el-ferd*) i njegovo blagostanje (*refahuhu*) počivaju na snazi ummeta, društva i uspjehu izgradnje društva, kao što se i snaga društva i njegovo blagostanje oslanjaju/zatemeljuju na preciznosti ispunjenja zadaće njegovih pojedinaca, njihove odanosti, prilježnosti, učešća i darivanja/odricanja. Stoga, diskurs Kur'ana Časnoga namijenjen čovjeku i ljudima jeste diskurs pojedincu (*hitab li el-ferd*), to je također i diskurs namijenjen zajednici i ljudskoj vrsti.

Djelotvornost univerzalne kur'anske civilizacijske vizije ostvaruje se iz obilja učinkovitih i pozitivnih/djelotvornih uvjeta, koji se ostvaruju postojanjem snage zadovoljstva, te, nadalje, postojanjem snage vjerovanja, valjanosti namjere, njene svrhovitosti i moralnosti. Slijedi djelotvornost ispunjenja zadaće koja proishodi iz ispravnoga metoda mišljenja, njegove naučnosti i

ozbiljnosti rada koji počiva na suglasju sa smjernom/ispravnom prirodom, te na potrazi za razlozima čovjekova od Boga mu datoga namjesničkog pologa (*et-teshir*), kreativnosti i preciznosti, uz obuhvatnu, zakonitu naučnost.

“Bog obećava onima između vas koji vjeruju i rade dobra djela da će takve zbilja na Zemlji učiniti namjesnicima, kao što je i one prije njih učinio namjesnicima...”¹⁹⁸ “Onima koji vjeruju i rade dobra djela – zbilja, Mi nećemo dopustiti da nagrada propadne onima koji čine dobra djela.”¹⁹⁹ “A ti reci: ‘Radite! Bog će vidjeti djelo vaše, i Njegov Poslanik i vjernici! Potom ćete biti vraćeni Znalcu svijeta nevidljivoga i svijeta vidljivoga, i On će vas obavijestiti o svemu što ste radili!’”²⁰⁰ “...i da čovjeku pripada samo ono za šta se sam potruđi!”²⁰¹ “Mi smo ga moćnim na Zemlji učinili i od svega mu umijeće i sredstvo podarili, pa se on zaputi...”²⁰²

Ovi prethodni ajeti objašnjavaju tri stuba za uspješnu čovjekovu misiju po civilizacijskoj, kreativnoj, kur'anskoj viziji, naime, prvo je snaga potpune jamstvene spoznaje i vjerovanja (*kuvve el-jekin ve el-iman*), drugo produktivnost/uspješnost rada (*intadžij-je el-‘amel*), i treće učinkovitost rada njegovom svrhovitošću. Sve to treba da se odvija pridržavanjem praktične, zakonite, naučne objektivnosti, a nju je ummet izrazio riječju “valjanost” (*es-salah*). Stoga, onome ko pogriješi (*el-muhti*) dok spoznaje neki aspekt prirode i zakona u postupku (*fi el-‘amel*) pripada jedna onosvjetska nagrada, a to je nagrada za “vjerovanje” (*edžr el-iman*) u namjeru i cilj/svrhu, dok onome ko ispravno postupi (*el-musib*) pripadaju dvije nagrade, to jest nagrada za namjeru na Onom svijetu i nagrada za objektivnu, zakonitu i praktičnu “valjanost”

¹⁹⁸ En-Nur, 55.

¹⁹⁹ El-Kehf, 30.

²⁰⁰ Et-Tevba, 105.

²⁰¹ En-Nedžm, 39.

²⁰² El-Kehf, 84-85.

na Ovom svijetu. Onaj ko sa naučne strane pogriješi kako se kopa bunar, te (pogriješi mjesto) gdje da se kopa, takvome pripada nagrada za namjeru i dobar onosvjetski cilj, a ako pogodi s naučne strane i ostvari traženo, pripada mu jedna onosvjetska nagrada za cilj, a druga ovosvjetska nagrada mu pripada što je došao do tekuće vode (kopanjem onoga bunara na pravome mjestu).

Ako želi ummet i ako želi muslimanski čovjek provalu svjesne intuitivne moći (*tefdžir et-taka el-vidždanijje*) u svome bivstvu, treba da duboko promisle univerzalnu kur'ansku viziju, da je vrate i da vrate njene vrijednosti i poimanja u svome vjerovanju, u svijesti i u svome pogledu na svoj svijet (*ve fi nezarihi fi 'alemihi*), u značenju svoje egzistencije. Pri tome se treba biti prilježno svojoj metodološkoj, znanstvenoj i zakonskoj zadaći, mišljenju i trudu. Sve to s ciljem ostvarenja svoga sopstva i svoje ljudske smjerne i duhovne naravi, kako bi rukovodio svojim konstruktivnim civilizacijskim izborom. Kako je samo divno Omer ibn el-Hattab, r.a., izrazio svoju kur'ansku viziju i kur'ansku viziju ashaba, te njihovu praktičnu umnost koja nema ništa sa pasivnošću i mitomanijom, koja je putovala i koja još uvijek jezdi znanstvenom kur'anskom vizijom kroz eho vremena, kad je rekao: "Bježim od Božijeg određenja (Njegovih zakona i normi) ka Božijem određenju (Njegovim zakonima i normama)."²⁰³

"I tako Mi duše, i Onoga Koji je stvorio, pa je nadahnu da znade šta zlo joj je a šta dobro joj je, uspjet će onaj ko je očisti, a izgubit će onaj ko je uprlja!"²⁰⁴

²⁰³ Ibn 'Abdulberr u djelu *Et-Temhid* (8/368) kaže: "Zašto ne pogledaš riječi Ebu 'Ubejdeta koje je rekao Omeru, Svemogućići i Veličanstveni Bog im se obojici smilovao: 'Zar to ti bježiš od Božijeg određenja?' A Omer je rekao: 'Da! Bježim od Božijeg određenja ka Božijem određenju!'"

²⁰⁴ Eš-Šems, 7-10.

UNIVERZALNA KUR'ANSKA VIZIJA I ODNOS “JA” – “DRUGI”

Ako je kur'anska univerzalna civilizacijska vizija ovakva (kako smo je opisali na prethodnim stranicama), ako predstavlja motivaciju, uputu i smjer ummetu, šta onda ta vizija ima ponuditi drugome? I ko je taj drugi? Šta je to što saodređuje odnos između “ja” i “drugog” u ovoj kur'anskoj viziji? Naime, ta se vizija ne pokazuje u potpunosti bez objašnjenja ovog važnog ljudskog udjela u aspektima kur'anske univerzalne civilizacijske vizije. Ovdje se pokazuje druga strana draži (*rev'a*) univerzalne kur'anske vizije, ona raskriva monoteističku sveobuhvatnu univerzalnu dimenziju ove vizije, gdje se “drugi” pokazuje u cjelini sa svakim “ja”, i gdje se “ja” pokazuje u cjelini sa svakim “drugim”. U kur'anskoj univerzalnoj viziji sve to je izraz međusobno uzglobljenih (koncentričnih) krugova u civilizacijskom monoteističkom graditeljskom i divnom tkivu, koje počiva na svrhovitosti, cjelovitosti, prožimanju i međusobnom konstruktivnom i graditeljskom sudjelovanju. Njime se u čovjekovom društvu ostvaruje značenje pojedinca (*ma'na el-ferd*), značenje zajednice i značenje čovječanstva (*ma'na el-insanijje*), u civilizacijskoj sredini ostvaruju se vrijednosti pravde (*kijem el-'adl*), tolerancije (*tesamuh*), bratstva (*el-ihā'*) i mira (*es-selam*).

“Ja” i “drugi” u univerzalnoj kur'anskoj viziji i u diskursu Kur'ana, bili oni muško ili žensko, crni ili bijeli, vjernici ili ne-

vjernici, svi oni su ljudi, okuplja ih i objedinjava pripadništvo jedinstvu čovjekove sveukupnosti (*vahde el-kull el-insani*). “Ja” čovjek i “drugi” čovjek, ma kakav bio etnički, kulturni ili civilizacijski identitet tog čovjeka, prema svjetogledu univerzalne kur'anske vizije, taj čovjek i čovječanstvo jesu jedno biće i bivstvo, stvoreni su kao ravnopravna braća u jednoj velikoj porodici čovječanstva. “O ljudi! Bojte se svoga Gospodara Koji vas je od jednog čovjeka stvorio, a stvorio je od njega i ženu njegovu, i od njih dvoje rasijao je mnoge muškarce i žene! Boga se bojte, vi u međusobnim traženjima Njega za jamca uzimate, i rodbinske veze čuvajte. Bog, doista, nad vama bdije.”²⁰⁵

“Ja” i “drugi” su, po diskursu Kur'ana (*el-hitab el-kur'ani*), “muškarci” i “žene”, i oni su jedinke, oni su ljudi, oni su društvo. Oni su čovječansko jedinstvo koje pripada jednoj istoj duši (biti/sopstvu – *tentemi ila nefš vahide*). Od te duše/bitit ljudi se razvrstavaju kao “muškarci i žene” da bi satvorili/sačinili cjelinu kao “parovi” i ljudske zajednice. Sve njih u čovječanstvu objedinjavaju veze “ljubavi i milosti”. “I od Njegovih (Božijih) Znakova i to je da On za vas, od samih vas, žene stvara, da se uz njih smirite i među vas ljubav i samilost dao je. U tome, zbilja, ima Znakova za ljude koji razmišljaju!”²⁰⁶

“Ja” i “drugi” jesu ljudi koji ostvaruju pripadništva i koji se među se dijele na “narode i plemena” u ljudskim organizacijama koje ostvaruju – u svome jedinstvu – raznovrsje (*et-tenevvu'*). Time se postiže međusobni utjecaj, upoznavanje i upotpunjavanje među čovječanstvom. Jer, naime, kad bi svi dijelovi čovječanstva bili isti, tu ne bi bilo prostora za upotpunjavanje niti utjecaje među istostima (*bejne mutemasilin*). Međusobno nadopunjavanje je uvjet međusobnog utjecanja. Stoga se međusob-

²⁰⁵ En-Nisa', 1.

²⁰⁶ Er-Rum, 21.

ni utjecaj ne ostvaruje samo između “pluseva” ili samo između “minusa”, zato što za međusobno utjecanje, prema jeziku prirode i njene univerzalne naravi, mora biti međusobna saradnja i upotpunjavanje. Stoga čovjek u svojoj cjelini biva u narodima i plemenima, biva kao muško ili kao žensko, posjednik je različitih sposobnosti i moći da bi ljudi saradivali, međusobno se upoznavali, nadopunjavali. “On vas od zemlje stvara i na njoj vas nastanjuje...”²⁰⁷ “On čini da vi jedni iza drugih na Zemlji slijedite, i neke je od vas uzdigao nad drugima za nekoliko razina da bi vas onim što vam je podario na kušnju stavio!”²⁰⁸ “Mi ljude jedne iznad drugih za nekoliko razina odlikujemo da bi jedni druge služili!”²⁰⁹ “Od vas ljudi je kod Boga najplemenitiji onaj koji se Njega najviše boji!”²¹⁰

Prema tome, različitost i raznovrsnost po kur'anskoj viziji nije rasizam (*unsurijje*) niti superiornost (*isti'la*), već su razlike jedinstvo i ljudsko nadopunjavanje koje je konstruktivno, plemenito i nužno za postojanje pojedinca i egzistenciju zajednice.

“Ja” i “drugi” se među sobom razlikuju i razdjeljuju po “bojama kože i jezicima” (*elvan ve elsine*), posredstvom kojih se očituju “znakovi” (*ajat*) kreativne divote i ljepote u stvaranju, počev od jedinki i završavajući sa vrstama, narodima i plemenima. Ali u ljudskoj biti, “nema prednost Arap nad nearapom, niti bijeli nad crnim, osim po bogobožnosti”.

“O ljudi! Mi smo vas od muškarca i žene stvorili, i plemenima i narodima vas učinili, da biste se upoznavali! Od vas je kod Boga najplemenitiji onaj koji se Njega najviše boji! Bog sve zna i obaviješten je.”²¹¹ “I od Njegovih Znakova je i stvaranje nebesa

²⁰⁷ Hud, 61.

²⁰⁸ El-En'am, 165.

²⁰⁹ Ez-Zuhruf, 32.

²¹⁰ El-Hudžurat, 13.

²¹¹ El-Hudžurat, 13.

i Zemlje, i različitost vaših jezika i vaših boja! U tome, zbilja, za znalce Znakova ima!”²¹²

Sa stanovišta Kur’ana (*kur’anijjen*), “ja” i “drugi” na svim razinama, bilo da su jedinke, zajednice ili čovječanstvo, predstavljaju koncentrične krugove. Oni su u srodstvu, bližnji su, susjedi su i čovječanstvo, veze među njima su pravda, mir, ljubav, milost, tolerancija, saradnja i uzajamno pomaganje. “I od Njegovih (Božijih) Znakova i to je da On za vas, od samih vas, žene stvara, da se uz njih smirite i među vas ljubav i samilost dao je. U tome, zbilja, ima Znakova za ljude koji razmišljaju.”²¹³ “Daj bližnjemu pravo njegovo, i siromahu, i putniku, ali nemoj rasi-pnički rasipati!”²¹⁴ “...i roditeljima dobročinstvo činiti, i bližnji-ma, i siročadi, i siromasima...”²¹⁵ “Gospodaru naš, oprosti meni, roditeljima mojim, i vjernicima na dan polaganja računa!”²¹⁶ “I dobročinstvo činite susjedima bližnjima i susjedima daljnjima, i prijateljima, i putnicima, i onima koji su u vašem vlasništvu! A Bog doista ne voli one koji se ohole, koji se gordo upinju!”²¹⁷ “I hranu su davali, premda su je i oni voljeli, siromahu, siročetu i zarobljeniku: ‘Mi vas samo radi Božijega zadovoljstva hranimo, od vas nadoknadu niti zahvalnost ne želimo!’”²¹⁸

“Ja” i “drugi” se razlikuju i razdjeljuju po sposobnosti-ma i moćima. “Da bi jedni druge služili/da bi jedni drugima koristili!”²¹⁹ Ove razlike nisu ni zarad vlasti, niti potčinjavanja, već da se ljudi međusobno pomažu i nadopunjuju kako bi u je-

---

²¹² Er-Rum, 22.

²¹³ Er-Rum, 21.

²¹⁴ El-Isra’, 26.

²¹⁵ El-Bekare, 83.

²¹⁶ Ibrahim, 41.

²¹⁷ En-Nisa’, 36.

²¹⁸ El-Insan, 8-9.

²¹⁹ Ez-Zuhruf, 32.

dinstvu čovječanstva koristili svemir i udovoljavali potrebama, te kako bi nastajale kulture i civilizacije. Različitost je nužnost i blagodat za svaku ljudsku jedinku, bez različitosti ne bi bilo egzistencije ni opstanka nijednome čovjeku pojedinačno bez obzira iz kojeg roda bio, koje je boje, jezika ili sposobnosti, on ne bi mogao opstati bez zajednice sa drugim čovjekom. “Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte!”²²⁰

“O vjernici! Neka se muškarci jedni drugima ne rugaju, možda su oni od njih bolji! A ni žene ženama drugim, možda su one bolje od njih! I ne klevećite jedni druge, niti se ružnim nadimcima među se zovite! O, ružno li je grješničko ime nakon vjerovanja! A koji se ne pokaju – takvi su pravi silnici!”²²¹ “Od vas je kod Boga najplemenitiji onaj koji se Njega najviše boji!”²²²

“Ja” i “drugi” znači “poziv lijepim načinom” da se čini dobro. “Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite”, također, znači naravnjanje nekog spora na mudar način, te je i to poziv na dobročinstvo, i sprečavanje pristajanja na grijeh i privrženosti zlu. “A da hoće Gospodar Tvoj, na Zemlji bi svi bili vjernici! Pa zar da ti svijet prisiliš da budu vjernici?”²²³ “A ti Putu Gospodara svoga pozivaj mudročću i savjetom lijepim!”²²⁴ “A da i savjetom lijepim i s njima ti raspravljaj na način najljepši!”²²⁵

Iako se “ja” i “drugi” razlikuju kao ljudi po mišljenju i stremljenjima, to je u osnovi stvaranja samo različitost u jedinstvu (*tenevvu' fi vahde*) i jedinstvo u različitosti (*vahde fi tenevvu'*). Krv, imetak i čast svakog čovjeka su sveti/nepovredivi (*haram*),

²²⁰ El-Ma'ida, 2.

²²¹ El-Hudžurat, 11.

²²² El-Hudžurat, 13.

²²³ Junus, 99.

²²⁴ En-Nahl, 123.

²²⁵ En-Nahl, 125.

te odnos između “ja” i “drugog” treba biti odnos tolerancije, dobročinstva, pravednosti i pravde. “A da hoće Gospodar Tvoj, na Zemlji bi svi bili vjernici! Pa zar da ti svijet prisiliš da budu vjernici?!”²²⁶ “Bog vam ne zabranjuje da dobročinstvo činite i pravedni budete onima koji se protiv vas zbog vjere ne bore, niti vas iz staništa vaših izgone! Bog, doista, voli pravedne!”²²⁷

“Ja” i “drugi” potpadamo pod sud jedinstva, pripadništva i ljudskoga bratstva. Jedino je pravda to što ravna međusobne odnose (*el-bejnije*), čak i u slučaju neprijateljstva (*el-'ada*) i međusobne netrpeljivosti (*et-tenafur*). Bez pravde ni u kom slučaju ne postoji veza po osnovi čovječanstva, niti pripadanje njemu; bez pravde odgovornost čovjekova namjesništva nema svrhe! “O vjernici! Odlučni za Božiju istinu budite, i pravedno svjedočite! Nek vas mržnja prema nekom narodu ne navede pa da nepravedni budete. Vi pravedno postupajte, to je bogobojznosti bliže! I Boga se bojte, On je doista obaviješten o svemu što činite!”²²⁸ “Bog vam ne zabranjuje da dobročinstvo činite i pravedni budete onima koji se protiv vas zbog vjere ne bore, niti vas iz staništa vaših izgone! Bog, doista, voli pravedne!”²²⁹

Ako se “ja” i “drugi” ravnamo po čovječanskom jedinstvu i ljudskom bratstvu, tad neće biti nasilja (*ez-zulm*), niti neprijateljstva (*el-'udvan*), niti će biti prostora da se odbijanjem neprijateljstva i odbranom obespravljenih uzvrati preko mjere koju je pokrenuo agresor i silnik. A, inače, oprostiti je bolje kad god se može. “Bog će zbilja staviti ljubav između vas i onih s kojima ste u neprijateljstvu bili! A Bog je svemoćan, Bog prašta i On je samilostan! Bog vam ne zabranjuje da dobročinstvo činite i

---

²²⁶ Junus, 99.

²²⁷ El-Mumtehine, 8.

²²⁸ El-Ma'ida, 8.

²²⁹ El-Mumtehine, 8.

pravedni budete onima koji se protiv vas zbog vjere ne bore, niti vas iz staništa vaših izgone! Bog doista voli pravedne! Ali vam Bog zabranjuje da prijateljujete sa onima koji se protiv vas bore zbog vjere, i iz vaših staništa vas izgone i pomažu da vas protjeraju; s takvima vam zabranjuje prijateljevati! A koji s njima bude prijateljevao, takvi su zločinitelji pravi!”²³⁰ “I borite se na Božijem putu protiv onih koji se protiv vas bore, ali vi boj ne započinite! Bog ne voli one koji započinju boj!”²³¹ “Šta vam je, zašto se na Božijem putu ne biste borili za potlačene muškarce, i žene, i djeću, koji zapomažu: ‘Naš Gospodaru! Izvedi nas iz ovoga grada čiji su stanovnici nasilnici! I daj nam od Sebe zaštitnika! I daj nam od Sebe pomagača!’”²³² “Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte!”²³³ “A ko ubije Božijeg štovatelja (*mu'min*) hotimice, džehennem mu je kazna, u njemu će vječno ostati! Na njega je Božija srdžba, i Njegovo prokletstvo, a On će mu golemu pripremiti kaznu!”²³⁴ “...osim onih koji se pokaju, i uzvjeruju, i rade dobro, takvima će Bog zla djela njihova u dobra djela promijeniti, a Bog grijeha prašta i samilostan je. A ko se pokaje i uzradi dobra djela, taj se Bogu, zbilja, iskreno vratio.”²³⁵

Nije uzalud u jeziku Kur'ana uzvraćanje na neprijateljstvo (*redd el-'udvan*) nazvano isto tako neprijateljstvom (*'udvan*). “Ko protiv vas ratuje, i vi protiv njega ratujete – milo za drago! I Boga se bojte, i znajte da je Bog sa onima koji se Njega boje!”²³⁶ Kur'an tako postupa (to jest uzvraćanje na neprijateljstvo naziva nepri-

²³⁰ El-Mumtehine, 7-9.

²³¹ El-Bekare, 190.

²³² En-Nisa', 75.

²³³ El-Ma'ida, 2.

²³⁴ En-Nisa', 93.

²³⁵ El-Furkan, 70-71.

²³⁶ El-Bekare, 194.

jateljstvom) zato što međusobna borba i antagonizam (*tenahur*) među braćom čovječanstvom znači prelaženje crvene linije (*ted-žavuz hatt ahmer*). Tu je razlog pa Kur'an Časni zakonito pravo (*el-hakk el-mešru*) uzvratanja na neprijateljstvo, kad zahtijeva nužda – imenuje neprijateljstvom, e da bi upozorio na ozbiljnost situacije, na nepovredivost i plemenitost (*kerame*) ljudske krvi. Zato se sljedeći ajet završava dodatnim upozorenjem na obavezu štovanja bogobožnosti: “A ako ti ruku svoju prema meni pružiš da me ubiješ, ja svoju ruku da te ubijem prema tebi pružiti neću, ja se doista bojim Boga, svih svjetova Gospodara!”²³⁷

“Ja” i “drugi” znači “poziv lijepim načinom” da se čini dobro, i poziv na “pomaganje dobročinstvom i bogobožnošću”, također, to znači naravnjanje nekog spora na mudar način, lijepim savjetom, te je i to poziv na dobročinstvo, i sprečavanje pristajanja na grijeh i privrženosti zlu. “Vi ste najbolja zajednica koja se ikad među svijetom pojavila, vi dobro da se čini zapovijedate, a zlo da se radi zabranjujete, i u Boga vjerujete.”²³⁸ “Neka među vama jedna zajednica bude koja će dobru pozivati, čestitost i poštenje naređivati, a zlo zabranjivati! Eto, takvi će uspjeti!”²³⁹

Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: “Ko se bude borio pod zastavom zaslijepljenosti/zablude (*raje ummijje*) da bi rasrdio neku plemensku skupinu, ili pozivao nekoj plemenskoj skupini ili pomagao neku plemensku skupinu, pa bude ubijen, njegova pogibija je džahilijetska.”²⁴⁰

Po kur'anskoj viziji čovječanstva “ja” i “drugi” smo raznoličje u jedinstvu, jedinstvo u raznoličju. Čovječanstvo se razlikuje po mišljenjima i usmjerenjima, pa iako je to u osnovi “stvorenja”,

²³⁷ El-Ma'ida, 28.

²³⁸ Alu 'Imran, 110.

²³⁹ Alu 'Imran, 104.

²⁴⁰ *Feth el-bari*, 13/24.

odnosi među ljudima treba da budu samo kroz dobročinstvo, pravednost i pravdu. “Bog vam ne zabranjuje da dobročinstvo činite i pravedni budete onima koji se protiv vas zbog vjere ne bore, niti vas iz staništa vaših izgone! Bog, doista, voli pravedne!”²⁴¹ “A da hoće Gospodar Tvoj, na Zemlji bi svi bili vjernici! Pa zar da ti svijet prisiliš da budu vjernici?”²⁴² “Nije tvoje da ih na Pravu stazu izvedeš, nego je Bog Onaj Koji Pravom stazom upućuje koga On hoće!”²⁴³

“Ja” i “drugi” smo po jedinstvu, pripadničtvu i bratstvu ljudska bića (*insan*). Sama pravda jeste ono što uređuje međusobne odnose, pa makar to bilo u neprijateljstvu i antagonizmu (*et-tenafur*). Bez pravde veza po čovječstvu i pripadanje njoj ni u kom slučaju ne može biti smisljena. “Ja” muslimansko treba da je pravedno, umjereno, da stoji čvrsto iza istine (*kavvam bi el-kist*), da njihovim ponašanjem prema sebi i drugima upravljaju vrijednosti pravde (*kijem el-‘adl*). Istovremeno su to vrijednosti umjerenosti i njeni ciljevi; ni život niti čovjek nemaju smisla, u onom što je dato čovjeku na ovom svijetu, ako pravda i umjerenost ne budu čovjekov cilj u njegovom odnosu prema životu i svemu živom, bili to ljudi, životinje, životna/ekološka sredina (*bi’è*). Musliman treba biti pravedan čovjek, umjeren i nerasipan, on je čovjek graditelj, dobročinitelj i usavršitelj (*mutkin*).

Nema opstanka za pravdu bez umjerenosti, štaviše, pravda je rezultat i plod umjerenosti u svemu. Naime, musliman treba biti uz pravdu i umjerenost u svemu, u zadovoljstvu, u srdžbi, u darivanju, u uzimanju. To je čovječansko bratstvo u miru, odgovornost, odlučnost i plemenitost u odbijanju neprijateljstva/agresije.

---

²⁴¹ El-Mumtehine, 8.

²⁴² Junus, 99.

²⁴³ El-Bekare, 272.

Ako čovjeku muslimanu pravda i umjerenost nisu cilj u životu, u njegovim odnosima, saradnji sa drugima i u njegovim stavovima, onda je njegovo pozivanje na islam i vjerovanje isprazno, klimavo i slabo. U tom slučaju se musliman treba ozbiljno preispitati, pročistiti, popraviti. "O vjernici! Vi uvijek pravedni budite i radi Boga pravedno svjedočite, makar to bilo i na štetu vašu, ili na štetu roditelja vaših, ili na štetu bližnjih vaših!"²⁴⁴ "Bog vam zapovijeda da stvari važne i povjerljive ljudima kojima i pripadaju uručujete/povjeravate! I kada svijetu sudite, po pravdi sudite! Kako je lijep savjet kojim vas Bog svjetuje, a Bog, doista, sve čuje i vidi sve!"²⁴⁵ "Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje! Da biste se opomenuli, Bog vas svjetuje!"²⁴⁶

"Neka vas mržnja prema nekom narodu ne navede pa da nepravedni budete. Vi pravedno postupajte, to je bogobožnosti bliže! I Boga se bojte, On je doista obaviješten o svemu što činite."²⁴⁷

"Bog vam ne zabranjuje da dobročinstvo činite i pravedni budete onima koji se protiv vas zbog vjere ne bore, niti vas iz staništa vaših izgone! Bog doista voli pravedne! Ali vam Bog zabranjuje da prijateljujete sa onima koji se protiv vas bore zbog vjere, i iz vaših staništa vas izgone i pomažu da vas protjeraju; s takvima vam zabranjuje prijateljivati! A koji s njima bude prijateljevao, takvi su zločinitelji pravi!"²⁴⁸

Uzvišeni i veličanstveni Bog kaže: "Oni koji vjeruju i vjerovanje svoje s mnogoboštvom ne miješaju, takvi su sigurni i na

---

²⁴⁴ En-Nisa', 135.

²⁴⁵ En-Nisa', 58.

²⁴⁶ En-Nahl, 90.

²⁴⁷ El-Ma'ida, 8.

²⁴⁸ El-Mumtehine, 8-9.

Pravoj su stazi.”²⁴⁹ “Toga Dana onima koji su silnici isprika njihova neće koristiti, niti će se od njih tražiti da se Bogu umile!”²⁵⁰ “Ta sela i gradove mi smo uništili zbog toga što su stanovnici nasilje činili a za propast njihovu rok smo mi određivali.”²⁵¹ “Ne budite nakloni prema onima koji su zločinitelji, pa da vas Vatra sprži! Osim Boga vi nemate pomagača, a ako li imate, pomognuti nećete biti!”²⁵² “Kad bi imao nasilnik sve što na Zemlji postoji, sve bi dao da se otkupi!”²⁵³ “...i za one koji velikih grijeha klone se, i bestidnosti, i kad ih neko naljuti – praštaju, i za one koji se Gospodaru svome odazivaju, i namaz klanjaju, i o stvari se važnoj među se savjetuju, i od onoga čime smo ih Mi opskrbili dijelimo, i za one koji se odupiru kad ih pogodi ugnjetavanje! A kazna je za nepravdu – uzvratiti istom mjerom! A ko oprost i naravna se, nagrada mu je u Boga! On ne voli zločinitelje, doista. A onome ko se nakon učinjena mu zlodjela suprotstavi – protiv takvih ništa ne treba poduzeti! A poduzet će se protiv onih koji svijetu nepravdu i zulum nanose, i koji bez prava ikakva na Zemlji tlače! Njima pripada kazna bolna! A ko se strpi i oprost – tu je odluku zbilja razborito donijeti!”²⁵⁴

U hadisu kudsiju koji se prenosi od Ebu Zerra, a ovaj od Poslanika, s.a.v.s., po onome što se prenosi od Boga, uzvišen i veličanstven je On, kaže se da je rekao: “O robovi Moji! Ja sam Sebi strogo zabranio nasilje, a zabranio sam ga i među vama, pa nasilje među se ne činite!”²⁵⁵

²⁴⁹ El-En‘am, 82.

²⁵⁰ Er-Rum, 57.

²⁵¹ El-Kehf, 59.

²⁵² Hud, 113.

²⁵³ Junus, 54.

²⁵⁴ Eš-Šura, 37-43.

²⁵⁵ Hadis prenosi Muslim u svome *Sahihu*, 4/1994; *Kitab el-birr ve es-sile ve el-adab*, poglavlje “Zabrana zuluma”, hadis broj 2577.

Božiji Poslanik, s.a.v.s., veli na hutbi za Oproštajnog hadža, u hadisu koji prenosi Abdullah ibn Omer, r.a., kako stoji: “Razgovarali smo na Oproštajnom hadžu dok je Božiji Poslanik, s.a.v.s., bio sa nama, a nismo znali da je to (baš) Oproštajni hadž, pa je Božiji Poslanik zahvalio Bogu jedinome i iskazao Mu što-vanje... a potom je kazao: ‘Bog je učinio vaše živote (krv) i vaše imetke neprikosnovenim/svetim, kao što je neprikosnoven/svet ovaj vaš dan, u ovom vašem gradu, i u ovom vašem mjesecu! Jesam li vam dostavio poslanicu?’ Ashabi su odgovorili: ‘Jesi!’ A Božiji Poslanik je rekao: ‘Bože, budi svjedokom!’”²⁵⁶

Od Huzejfe se prenosi da je kazao: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: “Ne budite povodljivi pa da govorite: ‘Ako ljudi budu činili dobro, i mi ćemo dobro činiti! A ako ljudi budu činili zlo i mi ćemo činiti zlo!’ Nego se naviknite na to da ako ljudi budu činili dobro da dobro i vi činite, a ako budu činili zlo, vi ga nemojte činiti...”²⁵⁷

Od Abdullaha ibn Amra ibn el-‘Asa, r.a., prenosi se da je rekao: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., kazao je: “Nisu li me obavijestili da ti po cijelu noć klanjaš i da danju postiš?” Pa sam odgovorio: “Tako je!” A na to je Božiji Poslanik, s.a.v.s., kazao: “Ne čini tako! Klanjaj, ali i spavaj! Posti, ali i mrsi! Jer tvoje tijelo kod tebe (na tebe) ima svoje pravo! Vaši ukućani imaju na tebe pravo! Tvoja žena ima na tebe pravo!”²⁵⁸

Od Enesa ibn Malika, r.a., prenosi se da je rekao: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., kazao je: “Tako mi Boga, ja sam onaj koji među svima vama od Boga najviše strepi i od svih vas Njega se najviše boji, ali ja postim i mrsim se, ja i klanjam, i spavam i ženim se.

²⁵⁶ Hadis prenosi Ebu Ja'la el-Musili u *Musnedu* Abdullaha ibn Mes'uda, hadis broj 5587.

²⁵⁷ *Sunen* Et-Tirmizija, *Kitab el-birr ve es-sile 'an Resulillah*, hadis broj 2007.

²⁵⁸ Hadis prenosi El-Buhari, 9/135, *Kitab es-savm*, poglavlje “Hakk el-ehli”, hadis broj 1855.

Pa, ko se ne pridržava moga sunneta, ne pripada mi!”²⁵⁹ Od El-Ahnefa ibn Kajsa prenosi se da je Abdullah rekao: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: ‘Nek’ propadnu cjepidlake!’ To je Božiji Poslanik, s.a.v.s., ponovio triput.”²⁶⁰ Od Aiše, supruge Božijeg Poslanika, s.a.v.s., prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Nježnost uljepša svaku stvar uz koju se nađe! Svaka stvar postane ružna, ako se liši nježnosti!”²⁶¹

Bog veličanstveni i uzvišeni kaže: “Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte!”²⁶² “Ko protiv vas ratuje, i vi protiv njega ratujte – milo za drago! I Boga se bojte i znajte da je Bog sa onima koji se Njega boje!”²⁶³ “I borite se na Božijem putu protiv onih koji se protiv vas bore, ali vi boj ne započinite! Bog ne voli one koji započinju boj!”²⁶⁴ “O vjernici, kad se među se krišom sašaptavate, ne sašaptavajte se o grijehu, i neprijateljstvu...”²⁶⁵ “Bog želi da vam olakša, a ne želi da vam oteža...”²⁶⁶ “On (Bog) u vjeri vam ništa teško nije učinio!”²⁶⁷

“Bog nijednog čovjeka ne zadužuje iznad mogućnosti njegove, njemu je u korist što dobra stekne, protiv njega je zlo što ga stekne! O naš Gospodaru! Ne uzmi nam za zlo ako zaboravimo ili neoprezno nešto učinimo!”²⁶⁸ “I onim što ti je Bog dao Onaj

²⁵⁹ Hadis prenosi El-Buhari, 19/54, *Kitab en-nikah*, poglavlje “Et-Tergib fi en-nikah”, hadis broj 4743.

²⁶⁰ Hadis prenosi Muslim u svome *Sabihu* (4/2055), *Kitab el-ilm*, poglavlje “Halek el-Mutenetti” hadis broj 2670.

²⁶¹ Hadis prenosi Muslim u svome *Sabihu* (4/2004), *Kitab el-birr ve es-sile ve el-adab*, poglavlje “Fadl er-rifk”, hadis broj 2594.

²⁶² El-Ma’ida, 2.

²⁶³ El-Bekare, 194.

²⁶⁴ El-Bekare, 190.

²⁶⁵ El-Mudžadale, 9.

²⁶⁶ El-Bekare, 185.

²⁶⁷ El-Hadždž, 78.

²⁶⁸ El-Bekare, 286.

svijet traži i udio svoj na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”²⁶⁹ “A i Semudu smo poslali njihova brata Saliha, rekao je: “O moj narode, Bogu vi robujte, Osim Njega vi drugog boga nemate! On vas od zemlje stvara i na njoj vas nastanjuje, pa, tražite od Njega oprost i pokajte Mu se, jer, Gospodar je moj doista blizu i odaziva se!”²⁷⁰ “O vjernici, odazovite se Bogu i Poslaniku kad vas poziva onom što će vam život dati!”²⁷¹ “Bog obećava onima između vas koji vjeruju i koji rade dobra djela da će takve zbilja na Zemlji učiniti namjesnicima, kao što je i one prije njih učinio namjesnicima, i da će im vjeru njihovu, sigurno, osnažiti!”²⁷² “Pa, ako se vi okrenete, ja sam vam dostavio ono s čime sam vam poslan bio, a Gospodar moj će umjesto vas drugi narod dovesti!”²⁷³

Uzvišeni i veličanstveni Bog kaže: “...koji su na Zemlji tlačili, i nered na njoj množili, pa je Gospodar tvoj spustio na njih bič patnje, jer, Gospodar tvoj zbilja u zasjedi je!”²⁷⁴ “Taj Drugi svijet stvorili smo onima koji ne žele da se na Zemlji ohole niti nered da čine. A sretan kraj bogobojažnima pripada!”²⁷⁵ “Čim zavlada neki od njih, svom snagom se trudi da na Zemlji nered čini, usjeve i urod ništeći! A Bog nered ne voli!”²⁷⁶ “I zašto je među pokoljenjima prije vas bilo malo čestitih, koji su zabranjivali činiti nered na Zemlji, koje smo Mi spasili? Slijedili su oni koji su zla djela činili, ono u čemu su ogrezli bili, i zločinci su postali!”²⁷⁷

---

²⁶⁹ El-Kasas, 77.

²⁷⁰ Hud, 61.

²⁷¹ El-Enfal, 24.

²⁷² En-Nur, 55.

²⁷³ Hud, 57.

²⁷⁴ El-Fedžr, 11-14.

²⁷⁵ El-Kasas, 83.

²⁷⁶ El-Bekare, 205.

²⁷⁷ Hud, 116.

“Zar ne biste, možda, i vi, kad biste zavladaali, nered na Zemlji činili, i rodbinske veze vaše kidali!”²⁷⁸

Uzvišeni i veličanstveni Bog kaže: “...i da je naš povratak samo Bogu, i da su zbilja stanovnici Vatre oni koji pretjeruju!”²⁷⁹ “...i naredbama se pregonitelja u zlu ne pokoravajte!”²⁸⁰ “A faraon je okrutan na Zemlji bio i u zlu je pretjerivao!”²⁸¹ “...i oni koji, kad dijele, ne pretjeruju niti škrtare, već između toga dvoga postupe.”²⁸² “Jedite i pijte, ali ne pretjerujte. Doista Bog ne voli one koji pretjeruju!”²⁸³ “Daj bližnjemu pravo njegovo, i siromahu, i putniku, ali nemoj rasipnički rasipati, jer, zbilja su rasipnici braća šejtanska, a šejtan je nezahvalan spram svoga Gospodara.”²⁸⁴ “A Bog je Taj Koji vinograde stvara, one nadsvođene i nenadsvođene, i palme, i plodove, i usjeve ukusa različitog, i masline, i šipke, i slične i različite. Jedite plod njihov kad plod podare, a na dan berbe i žetve, onom kome pravo njegovo treba dati, podajte. I ne pretjerujte; On ne voli one koji pretjeruju!”²⁸⁵

Bog veličanstveni i uzvišeni kaže: “I zbog toga smo Mi sinovima Israilovim propisali: ko ubije nekoga koji ubio nije, ili koji na Zemlji nered činio nije, kao da je ljude poubijao sve!”²⁸⁶ “Ti reci: ‘Dodite da vam kazujem šta vam Gospodar vaš zabranjuje: da Mu ikoga ravnim smatrate! A roditeljima dobročinstvo činite, i djecu svoju zbog siromaštva ne ubijajte! Pa Mi i vas i njih hranimo! Ne približavajte se ma kakvu nemoralu, bio on javni

---

²⁷⁸ Muhammed, 22.

²⁷⁹ El-Mu'min, 43.

²⁸⁰ Eš-Šu'ara', 151.

²⁸¹ Junus, 83.

²⁸² El-Furkan, 67.

²⁸³ El-A'raf, 31.

²⁸⁴ El-Isra', 26-27.

²⁸⁵ El-En'am, 141.

²⁸⁶ El-Ma'ida, 32.

ili skriveni! I ne ubijajte čovjeka koga je Bog zabranio ubiti, osim kad Zakon traži! Eto, to vam On u dužnost stavlja, da biste razmislili vi.”²⁸⁷ “I ne ubijajte nikoga koga je Bog zabranio da se ubija, osim kad traži pravda! A ako neko bude ni kriv ni dužan umoren, tad ovlast dajemo njegovu nasljedniku, ali neka ni on ne prevršava mjeru u ubijanju, jer je, doista, pomognut.”²⁸⁸

Bog uzvišeni i veličanstveni još kaže: “Svi se čvrsto vežite za Božije uže i razilaziti se nemojte. I Božije blagodati prema vama se sjetite, kad neprijatelji bili ste, pa vam je On povezo srca vaša i blagodati Njegovom postali ste braća! I bili ste na rubu jame od Vatre, i On vas je spasio od nje. Eto, tako vam Bog razjašnjava Znade Svoje da biste na Pravoj stazi našli se! Neka među vama jedna zajednica bude koja će dobru pozivati, čestitost i poštenje naređivati, a zlo zabranjivati! Eto, takvi su oni koji će uspjeti!”²⁸⁹

“I Mi smo tako vas učinili zajednicom središnjom da biste bili svjedoci protiv svijeta ostalog, i da Poslanik bude protiv vas svjedok.”²⁹⁰ “Vi ste najbolja zajednica koja se ikad među svijetom pojavila, vi dobro da se čini zapovijedate, a zlo da se radi zabranjujete, i u Boga vjerujete...”²⁹¹

“Ja” i “drugi” su jedno duhovno bivstvo u svakoj jedinki (*fi kulli ferd*). Jer je “ja”, ustvari, struktura ljudske osobe koja nije prosta/jednostavna (*lejset terkiben jesiren*), već je to složeno bivstvo. Ljudska osoba je cjelovito ljudsko jastvo, ona je sklona zlu (*en-nefs el-emma*), ona samu sebe kori (*en-nefs el-levvame*), ljudska osoba je bivstvo sa mnoštvom pripadnosti i opsega unutar sebe. Sastoji se od bivstava (*kijanat*) i dimenzija (*eb'ad*) koje

---

²⁸⁷ El-En'am, 151.

²⁸⁸ El-Isra', 33.

²⁸⁹ Alu 'Imran, 103-104.

²⁹⁰ El-Bekare, 143.

²⁹¹ Alu 'Imran, 110.

su neodvojive od jedinke i bez nje ne mogu opstati, počinjući sa dimenzijom čovječanstva (“ja” je čovjek, i čovječanstvo je neodvojivo od “ja”) pa do zajednice (*el-umme*), naroda i porodice, i završavajući sa rodbinom i susjedima. Jer “ja” čovječansko jeste pripadnost svima njima, svi oni su dio ovog čovječanskog “ja”, a i ono je dio njih.

“Drugi” i “ja” su – u ispunjavanju potreba unutar svakog sopstva i svake duše – raspolučeni između neprijateljskih i životinjskih nagona zemlje kojima vlada zakon džungle (*kanun el-gab*) gdje vrijedi argument sile (*el-hakk li el-kuvve*) (ljudske duše koja je sklona zlu), i duhovnih pogleda i čežnji u potrazi za pravdom, milošću i mirom kojima vlada zakon pravde gdje važi sila argumenta (*el-kuvve li el-hakk*) (duše koja samu sebe kori). Ovo čini ljudsku jedinku bivstvom raspolućenim između nagona zakona džungle i životinjskog nasilja, gdje vrijedi argument sile, i duhovnosti pravde Svemilosnog Boga, gdje vrijedi sila argumenta i gdje dolazi univerzalna kur'anska vizija da uspostavi ispravnu narav u čovjekovu svijest da ga naputi. To čini da čovjekova duša očekuje i da stremi prema vrijednostima istine i pravde, i čovjekovoj duši omrazuje materijalne, agresivne, rasističke, životinjske i tjelesne nagone koji je obuzimaju. “O vjernici, odazovite se Bogu i Poslaniku kad vas poziva onom što će vam život dati!”²⁹²

“Ja” i “drugi” musliman jesmo braća identitetom, vjerom i vizijom koja je bit čovjekova sopstva u njegovom životu i ciljevima. Jer bit čovjekove egzistencije nije forma, nije tlo/tijelo, nije materija. Sve to su samo sredstva i pomagala za čovjekovu egzistenciju na Zemlji, čovjek ih koristi, njima iskazuje smisao (*fahva*) svoje volje, vizije, vrijednosti i načela. Bez materije, bez njenog korištenja, njenih oblikovanja i ljepota čovjekov svijet ne bi egzistirao. “Koji stvori i smrt i život da bi tako iskušao vas – ko

²⁹² El-Enfal, 24.

će od vas biti ljepšeg djela. A On je silni, Onaj Koji prašta.”²⁹³ Po ovome bratstvo s “drugim” smjernim muslimanom biva snažnije, vrednije zajedništvom i to je bratstvo po čovječanstvu (*uhuvve insanijje*), jer vjerovanje je nadublja duhovna ljudska veza. “Doista su vjernici braća...”²⁹⁴ “O vjernici! Bojte se Boga istinskom bogobojažnošću i drugačije ne umirite osim da muslimani ste! Svi se čvrsto vežite za Božije uže i razilaziti se nemojte. I Božije blagodati prema vama se sjetite, kad neprijatelji bili ste, pa vam je On povezao srca vaša i blagodati Njegovom postali ste braća! I bili ste na rubu jame od Vatre, i On vas je spasio od nje. Eto, tako vam Bog razjašnjava Znade Svoje da biste na Pravoj stazi našli se! Neka među vama jedna zajednica bude koja će dobru pozivati, čestitost i poštenje naređivati, a zlo zabranjivati! Eto, takvi su oni koji će uspjeti!”²⁹⁵ “A vjernici i vjernice prijatelji su jedni drugima, oni naređuju da se dobro čini, a zlo sprečavaju, i namaz klanjaju, i zekat daju, i Bogu i Njegovu Poslaniku se pokoravaju! Takvima smilovat će se Bog! Bog je doista silan i mudar!”²⁹⁶

Od Abdulaha ibn Omera, r.a., prenosi se da je rekao da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., kazao: “Musliman je brat muslimanu, ne čini mu nasilje niti ga izdaje...”²⁹⁷

Od Abdullaha ibn Omera, r.a., prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Musliman je onaj od čijeg su jezika i ruku pošteđeni muslimani, a muhadžir je onaj ko napusti ono što je Bog zabranio da se čini.”²⁹⁸

²⁹³ El-Mulk, 2.

²⁹⁴ El-Hudžurat, 10.

²⁹⁵ Alu ‘Imran, 102-104.

²⁹⁶ Et-Tevba, 71.

²⁹⁷ Hadis prenosi El-Buhari (11/17), *Kitab el-mazalim*, poglavlje “La juzlim el-muslim el-muslima...”, hadis broj 2279.

²⁹⁸ Hadis prenosi El-Buhari, 4/23, *Kitab er-reka'ik*, poglavlje “Hifz el-lisan”, hadis broj 6090.

Od Ebu Musaa el-Eš'arija, r.a., prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Musliman je muslimanu kao cigle u zgradi, jedne se vezuju/osnažuju drugima."²⁹⁹

Od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., prenosi se da je rekao: "Primjer vjernika u međusobnoj ljubavi, milosti i saosjećanju je kao primjer tijela! Kad jedan ud oboli, osjete to drugi dijelovi bdijući i provodeći u vrućici!"³⁰⁰

Također je Božiji Poslanik, s.a.v.s., kazao: "Voli svome bratu ono što voliš sebi!"³⁰¹

Na Oproštajnom hadžu je Božiji Poslanik, s.a.v.s., kazao: "Hvala Bogu, zahvaljujemo Mu, od Njega pomoći tražimo i Njemu se kajemo. Kod Boga tražimo zaštitu od zala duša naših i od zala djela naših. Koga Bog uputi, niko ga u zabludu neće odvesti. A koga Bog u zabludi ostavi, nema mu naputitelja. A sada velim: o ljudi! Počujte me, da vam objasnim, jer ne znam da li ću vas sresti nakon ove godine, na ovome mjestu. O ljudi! Vaša krv i vaši imeci su vam zabranjeni/sveti sve do susreta sa vašim Gospodarom, kao što je svet i ovaj vaš dan u ovom mjesecu i u ovom gradu. Pa, jesam li obznanio?! Bože moj budi mi svjedokom! Kod koga bude neka povjerena stvar, neka je vrati onome ko mu ju je povjerio! Sa kamatom džahilijjskom je svršeno! A prva kamata koju ću ukinuti jeste ona moga strica El-'Abbasa ibn Abdilmuttaliba."

"O ljudi! Vaše žene na vas imaju pravo, a i vi kod njih imate pravo. Vaše je pravo kod njih da vam ne dovode drugoga u vašu postelju, niti da im iko ulazi koga vi ne podnosite u svojim kućama, i da ne čine bluda. Pa ako vam se pokore, dužnost vam je

²⁹⁹ Hadis prenosi Muslim, 1999/4, *Kitab el-birr ve es-sile ve el-adab*, poglavlje "Nasr el-eh zalimen ev mazlumen", hadis broj 2584.

³⁰⁰ Hadis prenosi Muslim, 1999/4, *Kitab el-birr ve es-sile ve el-adab*, poglavlje "Terahum el-mu'minin ve te'atufuhum", hadis broj 2585.

³⁰¹ *Sunen* El-Bejhekija, hadis broj 19018.

da ih izdržavate, oblačite po pravdi, i bojte se Boga za svoje žene, preporučajte im dobro. O, da li sam obznanio?! O moj Bože, budi svjedokom! O ljudi! Vjernici su braća, i nijednom čovjeku nije dopušten imetak njegova brata, osim da mu ga on da na lijep način! Jesam li obznanio?! O, moj Bože, budi mi svjedokom! Nipošto se nemojte nakon mene vratiti idolopoklonstvu, pa da jedni ratujete protiv drugih. Jer ostavljam vam nešto, ako ga se budete pridržavali nećete zalutati poslije, to je Božija Knjiga! O, da li sam obznanio?! Moj Bože, budi mi svjedokom! O ljudi! Vaš Gospodar je jedan, vaš praotac je jedan, svi ste vi Ademovi, a Adem je od zemlje. Kod Boga je najplemenitiji onaj ko je najbogobojazniji! Arap nema prednosti nad nearapom, osim po bogobojaznosti. O, da li sam obznanio?! Moj Bože, budi mi svjedokom!” Na ovo su ljudi kazali (Poslaniku na Oproštajnom hadžu): “Obznanio si!” Pa je Božiji Poslanik rekao: “Neka prisutni obavijesti o ovome odsutnoga! Mir s vama i milost Božija!”³⁰²

Od Aiše, r.a., prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Nije vjernik onaj koji zanoći sit, a njegov susjed u blizini gladan!”³⁰³

Od Ebu Hurejre, r.a., prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “...Bog će pomoći roba (čovjeka) sve dok taj rob (čovjek) pomaže svome bratu...”³⁰⁴

Od Ebu Hurejre, r.a., prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Svakom muslimanu je kod muslimana sveta/haram njegova krv, čast i imetak!”³⁰⁵

Ebu Seid el-Hudri, r.a., kaže da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Vaš Gospodar je jedan, vaš praotac je jedan, nema pred-

³⁰² *Musned* imama Ahmeda, hadis broj 16745.

³⁰³ Vidi El-Hakimov *Mustedrek*, *Kitab el-buju'*, hadis broj 2166.

³⁰⁴ Hadis prenosi Muslim, predanje broj 2074/4, *Kitab ez-zikr ve ed-du'a*, poglavlje “Fadl el-idžtima' 'ala tilave el-Kur'an”, hadis broj 2699.

³⁰⁵ *Musned* eš-Šihabi, hadis broj 176.

nosti Arap nad nearapom, niti nearap nad Arapom, niti žuti nad crnim, niti crni nad žutim, osim po bogobožnosti!”³⁰⁶

Od Enesa, r.a., prenosi se da je kazao da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Pomozi svoga brata, bio silnik ili potlačeni/nad kojim je nasilje počinjeno!” Na to je neko upitao: “Božiji Poslaniče! Pomoći ću ga kad je potlačen, ali, reci mi kako da ga pomognem kad je silnik?” Pa je Božiji Poslanik rekao: “Odvrati ga i spriječi ga da čini nasilje, tako ćeš mu pomoći!”³⁰⁷

Huzejfe, r.a., prenosi od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., da je rekao: “Ko se ne brine za opće stvari muslimana, ne pripada im!”³⁰⁸

Bratstvo po islamu (*uhuvve el-islam*) jeste bratstvo dobra (*hajr*), istine (*hakk*), pravde (*‘adl*), dobročinstva (*birr*) i milosti (*rahme*). To je bratstvo solidarnosti (*tekaful*) i pomaganja u dobročinstvu i bogobožnosti. Stoga je to najvredniji, najuzvišeniji i najčasniji način bratstva i čovjekova pripadanja. Kad bi muslimani u današnjem svijetu znali dimenzije ovoga bratstva i ov(akv)og pripadništva, te na najljepši način primjerom pokazali univerzalnu ku’ansku viziju, uistinu bi bili jedan ummet, jedna ruka, jedno bivstvo, jedan častan pravi put, koji vodi i usmjerava, koji gradi, kreira i stvara. “Samo Tebi robujemo i samo od Tebe pomoći tražimo! Na Pravi put Ti nas uputi”³⁰⁹ “I Mi smo tako vas učinili zajednicom središnjom da biste bili svjedoci protiv svijeta ostalog, i da Poslanik bude protiv vas svjedok.”³¹⁰ “Ko radi dobro, za dušu svoju radi, a ko čini zlo, protiv nje radi! I Gospodar tvoj nije silnik prema Svojim robovima.”³¹¹ “Pa, ako dobro

³⁰⁶ Prenosi Et-Taberani u *El-Mu‘džem el-vesit*, hadis broj 4749.

³⁰⁷ Prenosi El-Buhari (72/23), *Kitab el-ikrah*, poglavlje “Jemin er-redžul li sahibihî”, hadis broj 6535.

³⁰⁸ Prenosi El-Hakim u *El-Mustedreku* prema Sahihajnu sa dopunama.

³⁰⁹ El-Fatiha, 4-5.

³¹⁰ El-Bekare, 143.

³¹¹ Fussilet, 46.

budete činili – sebi ste ga činili, a ako zlo budete činili – protiv sebe ste ga činili!”³¹² “A ko ljepše zbori od onoga koji Bogu poziva, i dobro radi, i govori: ‘Ja sam musliman, Bogu predan!’”³¹³

“Drugi” i “ja”, prema kur’anskoj, univerzalnoj, civilizacijskoj i kreativnoj viziji, znače mnoga pripadništva, i sva ona su, u krajnjemu, “ja”. Jer “ja” znači pripadništvo po krvi, lozi, vrsti i čovječanstvu. “Ja” znači pripadništvo po vjeri i ideji. “Ja” je u svemu tome jedna cjelina koja je sastavljena od svih tih pripadanja/pripadništava, i svako pojedino pripadništvo čini da “ja” bude “oni”, i da “oni” budu “ja”.

“Ja” i “drugi”, “drugi” i “ja” – po kur’anskoj univerzalnoj viziji – jeste jedna cjelina, sa mnogo strana i pripadništava. To je taj čovjek na kur’anski način (*el-insan kur’anijjen*), jedinstvo u različitosti, različitost u jedinstvu. Nema međusobne prednosti osim u stupnjevima ostvarenja smjernoga ljudskoga jastva, koje je osnov ljudske prirode (*el-fitre*), cilj njenog postojanja, predmet njene odgovornosti i njenog namjesništva na Ovome svijetu.

“Ja” i “drugi”, svi mi smo ljudi (*kulluna bešer*), svi smo svojom prirodom namjesnici na Zemlji, i svako od muslimana /ljudi Bogu predanih/ dužan je da ispunjava dužnost tog emaneta, odgovornost za njega, njegova svojstva i da se odgovorno ponaša prema emanetu, s namjerom boljitka i da se kloni uneređenja Zemlje (*el-ifsad fi el-erd*). U svojim odnosima se treba pridržavati pravde, a u svome ponašanju biti umjeren. U svome trudu se treba pridržavati stvaranja/kreiranja sreće i blagostanja, ne biti agresor, ne činiti nasilje, ne razbacivati se i ne škrtariti. Musliman govori istinu i ne laže, ispunjava dogovor ili obećanje, ne iznevjerava kad mu se nešto povjeri (*ve la jehunu ize’rumine*).

---

³¹² El-Isra’, 7.

³¹³ Fussilet, 33.

Stoga emanet čovjekova namjesništva na Zemlji traži da musliman bude opisan svim ovim dobrim i konstruktivnim svojstvima.

Istinski musliman, ukoliko pogriješi u odgovornostima svoga emaneta bilo prema sebi ili prema drugima, žali, kaje se i popravi se.

Ova svojstva (stranice) čovjekova namjesništva na Zemlji traže/potrebuju specifična osobna svojstva koja čine istinskim dužnosti i svojstva čovjekova namjesništva u čovjekovom životu, ponašanju i njegovim odnosima.

Ukoliko se čovjek ne nađe sposobnim da ga opišu ovakvim svojstvima, ukoliko ga ona ne privlače i ako stremi svojstvima koja su im suprotna, neka znade da on nije sposoban vršiti emanet namjesništva.

Kur'an Časni je pomno izložio ova svojstva, i ukoliko čovjek musliman ne smatra da je njima opisan u svojoj ličnosti, dužnostima i odnosima sa drugima, bilo da se radi o ljudima, životinjama i životnoj sredini, takav čovjek se treba vratiti sebi i preispitati se, i prihvatiti se osposobljavanja kako bi mogao ponijeti ovaj emanet koji je suština njegove egzistencije (*ma'na vudžudih*) i odluka njegove sudbine (*karar mesirih*).

Izvršavanje ovoga emaneta zahtijeva svojstvo istinoljubivosti i distancu spram laži (*el-bu'd an el-kizb*). Zahtijeva povjerenje i da se obećanja ne iznevjeravaju, traži pravdu i izbjegavanje nasilja i agresivnosti. Zahtijeva umjerenost i pristupačnost, što podstiče na dobročinstvo i izbjegavanje škrtosti, podstiče da se čini dobro i izbjegava pokvarenost/korupcija. Kad čovjek musliman u sebi osjeti sklonost ka grubosti i agresivnosti, kad osjeti sklonost prema trošenju i razbacivanju, prema laži, pronevjeri obećanja i iznevjeravanju emaneta, neka znade da mu je vjerovanje lažno (*imanuhu kazib*), pobožnost mu je radi nas (*zikruhu rija'un*), te da se mora suočiti sa sobom da bi znao da je nehajan spram svoga emaneta, te

se mora, da bi bio istinski musliman, vratiti iz zablude, popraviti se prije negoli dođe vrijeme, “dan kad ni imetak ni sinovi neće od koristi biti, bit će spašeni oni koji Bogu čista srca dođu!”³¹⁴

Ova svojstva su pomno razlučena u Kur'anu Plemenitom i Napatku Poslanikovom, oba ta izvora pozivaju muslimane i cijelo čovječanstvo da se njima ukrase. Kur'an Plemeniti i Časni Život Poslanički objašnjavaju da će vjerovanje onih koji se ne urese ovim svojstvima biti slabo, jer neće se okoristiti pobožnošću koju čine, niti svojim namazom, postom i noćnim bdijenjem.

Veličanstveni i uzvišeni Bog kaže: “Mi smo doista Polog (*emanet*) ponudili nebesima, i Zemlji, i planinama, pa su odbili da ga ponesu i od njega se sustegli bijahu, a čovjek Polog ponesse, doista je čovjek nepravedan spram sebe i nezalica velika.”³¹⁵ “Bog vam zapovijeda da stvari važne i povjerljive ljudima kojima i pripadaju povjeravate/uručujete! I kada svijetu sudite, po pravdi sudite! Kako je lijep savjet kojim vas Bog svjetuje...”³¹⁶ “I ugovor ispunjavajte, za ugovor će se, doista, pitano biti!”³¹⁷ “I koji se o emanetima svojim i ugovorima svojim brinu!”³¹⁸ “Ako jedan kod drugog nešto pohranjujete, tad nek' onaj kome je stvar povjerena opravda dato mu povjerenje i neka se Boga, svoga Gospodara, boji. I ne skrivajte svjedočenje! A ko svjedočenje skriva, taj je grješna srca. Bog zna sve šta vi radite!”³¹⁹ “Ti reci: ‘Gospodar moj zabranjuje razvratna djela, bila ona javna ili skrivena, i grijehenje, i nasilje bespravno, i da Bogu nekoga drugog vi smatrate ravnim, o čemu On dokaza nikakva objavio nije, i da o Bogu govorite

---

³¹⁴ Eš-Šu'ara', 87-88.

³¹⁵ El-Ahzab, 72.

³¹⁶ En-Nisa', 58.

³¹⁷ El-Isra', 34.

³¹⁸ El-Mu'minun, 8.

³¹⁹ El-Bekare, 283.

ono o čemu znanja nemate!”³²⁰ “Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje! Da biste se opomenuli, Bog vas svjetuje!”³²¹ “I za one koji se odupiru kad ih pogodi ugnjetavanje!”³²² “A po-duzeće se mjere protiv onih koji svijetu nepravdu i zulum nаноse, i koji bez prava ikakva na Zemlji tlače! Njima pripada kazna bolna!”³²³ “I na njih smo kaznu s neba poslali zato što su zlo sebi činili.”³²⁴ “Eto, takva kazna Gospodara tvoga bi kad god bi On kažnjavao naselja i gradove koji su zlo činili! Njegova kazna bolna je, žestoka je!”³²⁵ “Lica će se Živome i Vječnome predati, i onaj je propao ko se nevjerstvom naprtio!”³²⁶ “A oni koji zavjet Bogu dat krše, nakon što se na njega obavezaše, i koji kidaju ono što je Bog naredio da se izvršava, i koji nered na Zemlji čine – takvima prokletstvo bit će, njima Kuća nesretna!”³²⁷

“O narode moj, pravedno na litru i na kantar u mjerite, ljude na stvarima njihovim ne zakidajte, i po Zemlji zlo, nered čineći, ne radite!”³²⁸ “O sinovi Ademovi, nagizdajte se kad god namaz obavljate. Jedite i pijte, ali ne pretjerujte! Doista, Bog ne voli one koji pretjeruju.”³²⁹ “A faraon je okrutan na Zemlji bio i u zlu je pretjerivao.”³³⁰ “Jer zbilja su rasipnici braća šejtanska, a šejtan je nezahvalan spram svoga Gospodara.”³³¹ “I naredbama se

---

³²⁰ El-A'raf, 33.

³²¹ En-Nahl, 90.

³²² Eš-Šura, 39.

³²³ Eš-Šura, 42.

³²⁴ El-A'raf, 162.

³²⁵ Hud, 102.

³²⁶ Ta-Ha, 111.

³²⁷ Er-Ra'd, 25.

³²⁸ Hud, 85.

³²⁹ El-A'raf, 31.

³³⁰ Junus, 83.

³³¹ El-Isra', 27.

pregonitelja u zlu ne pokoravajte!”³³² “Ti reci: ‘O robovi Moji koji ste pretjerali prema sebi, pred Božijom samilošću nemojte očajavati! Bog će, zbilja, sve grijehе oprostiti! On grijehе prašta i samilostan je!”³³³ “Doista, Bog neće na Pravu stazu uputiti onoga ko pretjeruje, ko lažac je!”³³⁴

“I nikako nek’ ne misle oni što škrtare u onom što im je Bog iz blagodati dao Svoje da je to dobro po njih! Ne! To je zlo po njih. I to što škrtare o vrat će im biti obješeno na Danu sudnjem. A Bogu pripada nasljedstvo nebesa i Zemlje. Bog sve zna šta vi činite.”³³⁵ “...one koji škrtare i svijetu naređuju da škrt bude, i kriju ono što im je Bog iz Svoga obilja podario! A nevjernicima smo Mi patnju prezrenu pripravili...”³³⁶ “I nemoj, kao da ti je ruka tvoja za vrat okovana, škrtariti, a nemoj je ni sasvim ispruženu držati, pa da prekoren i bez igdje ičega ostaneš ti!”³³⁷ “A i onima koji su još prije njih Medinu uzeli staništem i zavičajem vjere, oni vole one koji im se dosele i u grudima svojim zbog onog što se njima daje ne nalaze nikakve tegobe, i njima više negoli sebi vole, premda i samima njima potrebno je! A koji se zaštite tvrđičluka duše svoje – takvi, zbilja, uspjet će!”³³⁸ “A onome koji škrtari i osjeća se neovisnim i drži lažnim ono najljepše – njemu ćemo Mi džehennem pripraviti, pa mu bogatstvo njegovo, kad se strmoglavi, neće od koristi biti!”³³⁹ “Znadeš li ti onoga koji Svijet onaj poriče? Pa, to je onaj koji odgoni siročе, i koji ne podstiče da se siromah nahrani. Teško li se nekim klanjačima, onima koji

---

³³² Eš-Šu‘ara’, 151.

³³³ Ez-Zumer, 53.

³³⁴ El-Mu‘min, 28.

³³⁵ Alu ‘Imran, 180.

³³⁶ En-Nisa’, 37.

³³⁷ El-Isra’, 29.

³³⁸ El-Hašr, 9.

³³⁹ El-Lejl, 8-11.

namaz svoj zaboravno i nehajno klanjaju, koji se samo tako pokazuju i dobročinstvo sprečavaju!”³⁴⁰

“Nije dobročinstvo u tome da Istoku ili Zapadu okrećete lica svoja, nego su dobročinitelji oni koji vjeruju u Boga, i u Onaj svijet, i u meleke, i u Knjige, i u vjerovjesnike, i oni koji od imetka, premda im je srcu mio, daju rodbini, i siročadi, i ubogima, i putnicima, i prosjacima, i za oslobođanje iz ropstva, i oni koji namaz klanjaju, i zekat daju, i obaveze svoje, kad se njima obavežu, izvršavaju, i koji su strpljivi u siromaštvu, i bolesti, i za borbe junačke! Eto, takvi jamačno vjeruju i takvi su bogobožazni.”³⁴¹
 “Nećete postići dobročinstvo sve dok ne budete dijelili ono što vam je drago. A što god da podijelite, Bog zbilja za to znade!”³⁴²
 “A neka se suzdrže oni koji ne nađu mogućnosti da se udaju i žene dok ih Bog ne obogati iz dobrote Svoje!”³⁴³ “Bogu robujte, i nikoga Njemu jednakim ne smatrajte, i roditeljima dobročinstvo činite, i rodbini, i siročadi, i siromasima, i susjedima bližnjima i susjedima daljnjima, i prijateljima, i putnicima, i onima koji su u vašem vlasništvu! A Bog doista ne voli one koji se ohole, koji se gordo upinju...”³⁴⁴

“Bog doista neće Pravom stazom uputiti onoga ko laže i ko nevjernik je!”³⁴⁵ “Bog zbilja ne voli one koji se ohole.”³⁴⁶ “I po zemlji osiono ne idi, jer zbilja zemlju nećeš moći probiti, niti planine visinom dostići!”³⁴⁷ “A robovi Svemilosnog su oni koji tiho hode po Zemlji! I kad neznalice govore s njima, oni im kažu

---

³⁴⁰ El-Ma‘un, 1-7.

³⁴¹ El-Bekare, 177.

³⁴² Alu ‘Imran, 92.

³⁴³ En-Nur, 33.

³⁴⁴ En-Nisa’, 36.

³⁴⁵ Ez-Zumer, 3.

³⁴⁶ En-Nahl, 23.

³⁴⁷ El-Isra’, 37.

samo: 'Mir vama!'"³⁴⁸ "Taj Drugi svijet stvorili smo onima koji ne žele da se na Zemlji ohole niti nered da čine. A sretan kraj bogobojaznima pripada!"³⁴⁹ "I ne okreći obraz svoj osiono ti, niti po Zemlji nadmeno hodi! Zaista, Bog hvalisavog, niti gordog ne voli!"³⁵⁰ "Eto, tako Bog pečati srce svakog oholog čovjeka, silnika."³⁵¹

"A ti Putu Gospodara svoga pozovi mudročću i savjetom lijepim i s njima ti raspravljaj na način najljepši."³⁵² "Ako kanite da na nepravdu uzvratite, tad uzvratite samo onoliko koliko vama bi učinjeno! A ako se strpите, pa to je zbilja za strpljive bolje."³⁵³ "O sinko moj! Namaz klanjaj, i dobročinstvo naređuj a od zla odvrćaj, i u svemu što te zadesi, ti se strpi! Doista, takve su stvari dužnosti!"³⁵⁴ "Zbilja, muslimanima i muslimankama, i vjernicima i vjericama, i poslušnim muškarcima i poslušnim ženama, i iskrenim muškarcima i iskrenim ženama, i strpljivim muškarcima i strpljivim ženama, i skrušenim muškarcima i skrušenim ženama, i djeliteljima zekata i djeliteljicama zekata, i postačima i postačicama, i muškarcima koji čuvaju stidna mjesta svoja i ženama koje čuvaju stidna mjesta svoja, i muškarcima koji mnogo spominju Boga i ženama koje mnogo spominju Boga, Bog je njima pripremio oprost i nagradu golemu!"³⁵⁵ "Nisu isti dobro i zlo! Ti na zlo onim dobrim uzvрати, pa će onaj što je neprijateljstvo između njega i tebe odjednom tebi prijatelj prisni postati!"³⁵⁶ "A

³⁴⁸ El-Furkan, 63.

³⁴⁹ El-Kasas, 28.

³⁵⁰ Lukman, 18.

³⁵¹ El-Mu'min, 35.

³⁵² En-Nahl, 125.

³⁵³ En-Nahl, 126.

³⁵⁴ Lukman, 17.

³⁵⁵ El-Ahzab, 35.

³⁵⁶ Fussilet, 34.

ko se strpi i oprosti – tu je odluku zbilja razborito donijeti!”³⁵⁷ “I da, k tome, bude od onih koji vjeruju, koji među se strpljivost preporučuju i koji među se samilost preporučuju!”³⁵⁸ “Nisu na gubitku oni koji vjeruju i koji dobra djela čine, i koji među se Istinu preporučuju, i koji među se strpljenje preporučuju!”³⁵⁹

“Neka vam zaklinjanje Bogom ne bude smetnja da čedni budete, da se Boga bojite, da svijetu mir i dobro donosite! A Bog sve čuje i sve znade!”³⁶⁰ “U mnogim njihovim šaptanjima nikakva dobra nema, osim kad neki zapovjedi da se milostinja dijeli, i dobročinstvo čini, i među svijet sloga uspostavi. A ko to čini Božije zadovoljstvo tražeći – takvome ćemo nagradu golemu dati!”³⁶¹ “O vjernici! Klonite se mnogih sumnji! Zbilja, neke sumnje jesu grijeh! I ne uhodite jedni druge, i ne ogovarajte jedni druge! Zar voli neko od vas jesti meso svoga mrtvoga brata?! – a to vam je gnusno. I Boga se bojte! Doista, Bog prima pokajanja i samilostan je!”³⁶² “O vjernici! Neka se muškarci jedni drugima ne rugaju, možda su oni od njih bolji! A ni žene ženama drugim, možda su one bolje od njih! I ne klevećite jedni druge, niti se ružnim nadimcima među se zovite! O, ružno li je grješničko ime nakon vjerovanja! A koji se ne pokaju – takvi su pravi silnici!”³⁶³ “I ne budite kao oni koji su Boga zaboravili pa je Bog učinio da i oni zaborave sami sebe! Takvi su grješnici!”³⁶⁴ “O vjernici! Ne jedite imetke jedan drugome na nepošten način! Ali neka bude među vama trgovine na zadovoljstvo obostrano! I među se se ne

---

³⁵⁷ Eš-Šura, 43.

³⁵⁸ El-Beled, 17.

³⁵⁹ El-‘Asr, 3.

³⁶⁰ El-Bekare, 224.

³⁶¹ En-Nisa’, 114.

³⁶² El-Hudžurat, 12.

³⁶³ El-Hudžurat, 11.

³⁶⁴ El-Hašr, 19.

ubijajte! Bog je doista prema vama samilostan! A onoga ko to iz neprijateljstva i nasilja učini, Mi ćemo Vatri izručiti. Pa, to je Bogu lahko!”³⁶⁵ “O vjernici! Ne upropaštavajte prigovaranjem i uvredama milostinje vaše...”³⁶⁶

“Pitaju te šta im je dozvoljeno. Ti reci: “Vama su lijepa jela dozvoljena...”³⁶⁷ “O vjernici! Ne zabranjujte sebi ljepote koje vam Bog dozvolio je, i granice ne prestupajte! Bog ne voli one koji prelaze granice!”³⁶⁸ “Ti upitaj: ‘Ko je zabranio Božije ukrase koje je On stvorio za Svoje robove, i lijepa jela iz opskrbe?’”³⁶⁹ “O vjernici! Ne upropaštavajte prigovaranjem i uvredama milostinje vaše...”³⁷⁰ “O vjernici! Ne zabranjujte sebi ljepote koje vam Bog dozvolio je, i granice ne prestupajte! Bog ne voli one koji prelaze granice!”³⁷¹ “O vjernici! Prijatna jela kojim smo vas opskrbili jedite i Bogu zahvaljujte, ako samo Njemu robujete!”³⁷² “A ako oni budu miru skloni, budi i ti, i na Boga se osloni! Bog je Onaj Koji sve čuje i Koji sve zna!”³⁷³

“O vjernici! Svi u vjeru mira uđite, i korake šejtanske ne slijedite! Šejtan je, doista, vama jasni neprijatelj!”³⁷⁴ “Za one koji se Gospodaru svome odazivaju, i namaz klanjaju, i o stvari se važnoj među se savjetuju, i od onoga čime smo ih Mi opskrbili dijele...”³⁷⁵ “O vjernici! Zašto govorite ono što ne činite? Mrsko

---

³⁶⁵ En-Nisa', 29-30.

³⁶⁶ El-Bekare, 264.

³⁶⁷ El-Ma'ida, 4.

³⁶⁸ El-Ma'ida, 87.

³⁶⁹ El-A'raf, 32.

³⁷⁰ El-Bekare, 264.

³⁷¹ El-Ma'ida, 87.

³⁷² El-Bekare, 172.

³⁷³ El-Enfal, 61.

³⁷⁴ El-Bekare, 208.

³⁷⁵ Eš-Šura, 38.

je Bogu da govorite ono što ne činite!”³⁷⁶ “O Davude! Mi smo te namjesnikom na Zemlji učinili pa ljudima po Pravdi sudi, i za strašću se ne povodi, da s Božije staze ne skreneš ti! Doista, oni koji zavode sa Božije staze, njima pripada kazna žestoka zato što su zaboravili Dan polaganja računa.”³⁷⁷ “A potom smo tebe učinili da ideš zakonom jednim u vjeri, pa ga ti slijedi, i nemoj slijediti strasti onih koji ne znaju...”³⁷⁸ “A što se tiče onoga koji se bude pred Gospodarem svojim bojao stajanja, i dušu od strasti uzdržao, zbilja, džennet bitće prebivalište njegovo...”³⁷⁹ “Vi ne gubite nadu u milost Božiju! U milost Božiju nadu gubi samo narod nevjernički!”³⁸⁰ “Vi ste najbolja zajednica koja se ikad među svijetom pojavila, vi dobro da se čini zapovijedate, a zlo da se radi zabranjujete, i u Boga vjerujete...”³⁸¹ “Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte! I Boga se bojte! Jer doista Bog žestoko kažnjava.”³⁸²

Božiji Poslanik, s.a.v.s., kaže (u hadisima): od Ebi Va'ila, preko Abdullaha, r.a., prenosi se da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: “Istinoljubivost vodi dobročinstvu, a dobročinstvo vodi u džennet. Čovjeku treba govoriti istinu da bi postao istinoljubiv. Laž vodi razvratu, a razvrat vodi u Vatru. Čovjek opetovano laže da bi na kraju bio zapisan kod Boga lažovom.”³⁸³

Od Abdullaha ibn Meš'uda prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “...Doista, vojevati protiv vjernika je nevjerstvo

³⁷⁶ Es-Saff, 2-3.

³⁷⁷ Sad, 26.

³⁷⁸ El-Džasije, 18.

³⁷⁹ En-Nazi'at, 40-41.

³⁸⁰ Jusuf, 87.

³⁸¹ Alu 'Imran, 110.

³⁸² El-Ma'ida, 2.

³⁸³ Prenosi El-Buhari, 220 /11, *Kitab el-adab*, poglavlje “O riječima Uzvišenog: ‘Ja ejuhellezine amenu (i)ttekullahe ve kunu me'a es-sadikin...’”, hadis broj 5719.

(*kufri*). Psovati vjernika je razvrat. Nije dopušteno da musliman ne govori sa svojim bratom više od tri dana. Čuvajte se laži. Laž ne dolikuje u ozbiljnim stvarima, niti u šali. Neka čovjek ništa ne obeća svome štićeniku a da mu to ne ispuni. Jer laž vodi u razvrat, a razvrat vodi u Vatru. A istina vodi dobročinstvu, a dobročinstvo vodi u džennet. Istinoljubivom se kaže: 'On govori pravo i čini dobro!' A lašcu se kaže: 'Laže i razvrat čini!' Čovjek ustrajno laže, pa kod Boga bude zapisan kao lažov!"³⁸⁴

Semurah ibn Džundub, r.a., prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: "Sinoć sam usnio da su mi došla dvojica ljudi govoreći mi: 'Onaj kojeg si vidio da mu se rasijeca vilica jeste lažov koji izmisli laž pa se ona prenosi od njega tako da dospije do najudaljenijih krajeva zbog čega će mu se to raditi sve do Sudnjega dana.'"³⁸⁵

Od Ebu Hurejre se prenosi da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: "Tri su znaka munafika: kada govori – laže! Kada obeća – slaže! Kad mu se šta povjeri – iznevjeri!"³⁸⁶

Od Abdullaha ibn Omera, r.a., prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Musliman je onaj od čijeg jezika i ruku su mirni drugi muslimani, a muhadžir je onaj ko napusti ono što je Bog zabranio činiti."³⁸⁷

Istinski Vladar, Omer ibn el-Hattab, koji se odgajao na Kur'anu i bio učenik Vjerovjesnikov, dao je dozvolu da mladić Kopt udari sina vođe i arapskog emira Amra ibn El-'Asa, podi-

³⁸⁴ Prenosi Ibn Madže u svome *Sunenu*, 18/1, uvod, poglavlje "Idžtinab el-bide' ve el-džedel", hadis broj 91.

³⁸⁵ Prenosi El-Buhari, 221/9, *Kitab el-adab*, poglavlje "Kavluhu Te'ala: 'Ja ejjuhellezine amenu (i)ttakullahe...'", hadis broj 5721.

³⁸⁶ Prenosi El-Buhari, 147/1, *Kitab el-iman*, poglavlje "Alamat el-munafik", hadis broj 33.

³⁸⁷ Prenosi El-Buhari, 23/4, *Kitab er-reka'ik*, poglavlje "Hifz el-lisan", hadis broj 6090.

gao je svoj glas sa svjetlom upute civilizacijske kur'anske vizije i Poslaničkog života, glas koji odjekuje za vijeke vijekova, potvrđujući bratstvo ljudsko i ljudsku jednakost, daleko od rasizma i kastizma, obraćajući se Amru i sinu Amrovu te pokoljenjima koja će doći poslije, rekavši: “Kako da ljude pretvarate u robove kad su ih njihove majke rodile slobodne?”³⁸⁸ Doista, kako da čovjek učini robom drugog čovjeka?! Oni su plemenita braća, od jedne su duše/bita sve otkad je Bog stvorio čovjeka da naslijedi Zemlju i sve što je na njoj do Dana sudnjega.

Prema tome, jasno je da kur'anska univerzalna i civilizacijska vizija jeste vizija dobra, istine i pravde, ona je vizija među sobom prožetih pozitivnih krugova koji pozivaju boljitku i miru. Stoga ta vizija izražava smjernu ljudsku narav u jedinstvu i raznoličju, u ravnoteži i dopunjavanju između čovjekova pojedinačnog naravnog bivstvovanja i naravnog bivstvovanja zajednice. Jer nema opstanka zajednice bez opstanka pojedinca, niti ima opstanka pojedinaca bez opstanka zajednice. Zajednica, to su njeni pojedinci sa njihovim različitim bivstvima, a pojedinci – to jeste zajednica u njenim različitim formama, sastojinama, epohama, poput jednoga tijela koje ne može postojati bez udova, a ni udovi nemaju svrhe niti postoje bez postojanja cjelovitoga tijela. Nema pojedinca bez porodice, niti bez naroda, niti bez domovine, niti bez ummeta. Svijest o porodičnom, nacionalnom, etničkom, vjerskom i čovječanskom identitetu, te odnosi i ljudska saosjećanja koja pojedinca izdvajaju – sve to jesu među sobom uzglobljeni krugovi. To su temeljne dimenzije (*eb'ad esasijje*), pozitivne i plemenite, u bivstvovanju pojedinca zarad sigurnog izvršenja pologa, punovažne egzistencije, razvoja i procvata pojedinca na

³⁸⁸ Ove riječi Omera ibn El-Hattaba nalaze se u tri knjige, naime: *El-Mustatref* od El-Ibšihija: “Pride Amru ibn El-'Asu i reče mu: ‘O Amre, kako da ljude pretvarate u robove kad su ih njihove majke rodile slobodne?!’”, također se izreka nalazi i u *Rebi' el-ebbar* i u *Nusus el-ahbar*, Ez-Zamahšerija.

temelju načela pravde, dobročinstva i mira, te odbacivanja nasilja (*refd ez-zulm*), korupcije (*el-fesad*) i agresije (*el-'udvan*).

Na temelju ovoga znademo da je svaki učinak (*kudre*), doprinos (*'ata*) i plemenito postignuće (*indžaz hajjir*) što ga ostvari bilo koji pojedinac, zapravo je to također postignuće i ponos zajednice, to je postignuće i ponos za porodicu, za narod, za domovinu, za ummet, štaviše i za čovječanstvo.

Svaki učinak, doprinos i plemenito postignuće koje ostvari porodica, narod, domovina, ummet, također je postignuće, ponos i počast za svakog pojedinca koji pripada svakoj zajednici ovih društvenih i čovječanskih bivstvovanja.

Ono što posebno odlikuje kur'ansku univerzalnu konstruktivnu viziju jeste da je ona oprečna (*enneha 'ala el-'aks*) materijalnoj agresivnoj rasističkoj i animalnoj viziji, dajući iz ove razlike i posebnosti čovjeka i svemira monoteističku i sveobuhvatnu viziju (*ru'je tevhidijje tekamulijje*) kojom se obuhvaćaju različiti entiteti, njome se potvrđuje ono što je zajedničko, u njoj na pozitivan način (*idžabijjen*) dolazi do izražaja ono što je različito kako bi se stvorili međupripadni odnosi koji se nadopunjavaju, koji su pozitivni i monoteistički. Ova je vizija sama srž smjerne ljudske prirode, svrha njene egzistencije i namjesništva na Zemlji. U kur'anskoj viziji nema prostora za personalni ekstremizam (*el-mugaleta el-ferdijje*) niti za društveni ekstremizam (*et-tetarruf el-idžtima' i*), ta vizija je u svim svojim dimenzijama priroda sveobuhvatnog, ravnoteže, umjerenosti i mira.

Eto razloga zašto nalazimo da molitva vjernika u Plemenitom Kur'anu nije molitva koja zastaje kod pojedinačne duše, izuzev onda kada se dova odnosi na njena svojstva, već ta kur'anska molitva/dova prelazi na društveno jastvo (*ez-zat el-idžtima' ijje*), jer ne razdvaja se interes pojedinca od interesa zajednice.

Veličanstveni i uzvišeni Bog kaže: “Samo Tebi robujemo i samo od Tebe pomoć tražimo, na Pravi put Ti nas uputi!”³⁸⁹ “O naš Gospodaru! Primi ovo od nas! Ti, zbilja, sve čuješ, i sve znaš! Gospodaru naš! Učini predanim Tebi nas dvojicu, a i zajednicu jednu od potomstva našega Tebi predanu! Obrede naše nam pokaži i nama oprosti, jer, primalac pokajanja zbilja si Ti i samilostan si!”³⁹⁰ “A ima i onih ljudi koji vele: “Gospodaru naš! Daj Ti nama dobro na Ovom svijetu i dobro na Svijetu onome, i muka u Vatri nas spasi!”³⁹¹ “O naš Gospodaru! Ne uzmi nam za zlo ako zaboravimo ili neoprezno nešto učinimo! O naš Gospodaru! Ne prti nam breme kakvo si natovario onima prije nas! O naš Gospodaru! Dužnosti nam ne nalaži za koju snage nemamo mi! Ti preko grijeha nam prijedi, i oprosti nam, i milošću nas obaspi! Ti si Gospodar naš! Ti nas protiv naroda nevjerničkog pomози!”³⁹² “Gospodaru naš! Nemoj da nam zastrani prepustiš srca naša kad nam Ti već pravu stazu pokazala, i milost Svoju nam podari! Ti si zbilja Onaj Koji mnogo dariva.”³⁹³ “Gospodaru naš! Mi u ono što si Ti objavio vjerujemo, i poslanika mi slijedimo. Upiši nas sa svjedočiteljima!”³⁹⁴ “Zbilja, bi skupina jedna Mojih robova koji su govorili: ‘Gospodaru naš, mi vjerujemo. Pa nam oprosti i smiluj nam se! A Ti Si Samilosnik najbolji!’”³⁹⁵ “I koji govore: ‘O naš Gospodaru! U ženama našim i potomstvu našem Ti nam radost podari i nas predvodnicima za bogobožne Ti učini!’”³⁹⁶ “A oni koji dolaze nakon njih, govore: ‘Gospodaru naš! Oprosti nama i našoj braći koji su nas u vjerovanju pretekli! I nemoj učiniti da

---

³⁸⁹ El-Fatiha, 5-6.

³⁹⁰ El-Bekare, 127-128.

³⁹¹ El-Bekare, 201.

³⁹² El-Bekare, 286.

³⁹³ Alu ‘Imran, 8.

³⁹⁴ Alu ‘Imran, 53.

³⁹⁵ El-Mu‘minun, 109.

³⁹⁶ El-Furkan, 74.

zbog onih koji vjeruju bude kivnje u srcima našim! Gospodaru naš, Ti si doista blag i samilostan!”³⁹⁷

Bog, Uzvišeni i Veličanstveni, kaže: “I tamo Zekerijja zamoli svoga Gospodara: “Gospodaru moj!” – reče – “Daruj meni od Sebe čestita potomka! Ti si zbilja Onaj Koji molbu čuješ!”³⁹⁸ “A Musa reče: “Gospodaru moj! Raširi moje grudi, i olakšaj mi moj zadatak, uzao s mog jezika mi razveži da bi govor moj razumjeli, i daj mi pomoćnika iz moje porodice...”³⁹⁹ “A Ejjubu, kad je Gospodara svoga pozvao: “Doista me nevolja zadesi, a od svih samilosnih Ti si Najsamilosniji!” – Mi smo se odazvali.”⁴⁰⁰

---

³⁹⁷ El-Hašr, 10.

³⁹⁸ Alu ‘Imran, 38.

³⁹⁹ Ta-Ha, 25-29.

⁴⁰⁰ El-Enbija’, 83.

UNIVERZALNA KUR'ANSKA VIZIJA JE VIZIJA SVJETSKOG MIRA

Islam je kao pečat religija (*ed-din el-hatem*) došao kao vjera koja upućuje, raduje i vodi ka univerzalnoj znanstvenoj etapi čovječanstva (*merhale el-insanijje el-'ilmijje el-'alemijje*). To je vizija pravde, bratstva, milosti, mira i izgradnje. Stoga, kur'anski diskurs nije bio diskurs svojstven nekojem plemenu, niti narodu, ni grupaciji ni klasi. To je diskurs čovjeku i svjetovima. Također, diskurs Kur'ana nije bio diskurs čuda, nadnaravnosti koje se nastavljaju na prethodne civilizacijske epohe kroz koje je prošlo čovječanstvo (*merret biha el-insanijje*). Naprotiv, kur'anski diskurs je diskurs knjige (*kitab*), znanja (*'ilm*), čitanja (*kira'e*), razmišljanja (*tefekkur*) i proučavanja (*tedebbur*), to je diskurs uma (*'akl*), argumenta (*hudždže*) i uvjeravanja (*ikna'*), diskurs upute, usmjerenja i napućivanja, diskurs bratimljenja, pravde, izgradnje i mira. Kur'anska vizija i Objava su, tako, univerzalna vizija za čovjeka u znanstvenoj i univerzalnoj epohi, izražavaju pravu ljudsku narav i univerzalne vječne zakone (*es-sunen el-kevnijje el-ezelijje*) radi usmjerenja čovječanstva i njegove upute, radi ostvarenja njegovih graditeljskih i plemenitih ciljeva i izgradnje sistema sigurnosti i mira u njegovoj prirodi. Ovo premašuje životinjska, materijalistička, rasistička, etnička, uska i izolacionistička gledanja, koja pripadaju vijekovima primitivne tame i prahistorije (*ve ma kable et-tarih*), koji su bili vjekovi izoliranih plemena, etnija i naroda,

vijekovi primitivizma, čuda, proricanja (*kehanat*) i mitova. Došla je kur'anska poruka islama (*risale el-islam*) ili poruka mira (*risale es-selam*) da izrazi znanstvenu svjetsku epohu i jedinstvo čovjeka (*vahde el-insan*), nadmaši rasističke tendencije te tribalističke i nacionalističke agresije, magiju i mitove. Izrazila je i kristalizirala pozitivne i graditeljske elemente jedinstva i sveobuhvatnosti u ljudskoj prirodi i čovjekove raznolike i skladne elemente bivstva i ustrojstva.

U mjeri u kojoj izražavanje rasizama, tribalizama i nacionalizama znači udaljavanje drugog, čime se naglašava ishodište i filozofija rasizma, tribalizma i nacionalizma kroz razliku i sukobe, u toj mjeri razlika biva sredstvom udaljavanja i dominacije i lahak motiv za sukob, agresiju i međusobno nasilje, zato što nema mjesta segregaciji, dominaciji, sukobu i agresiji protiv onoga ko je isti i sličan.

Prema tome, materijalistička i animalna vizija razlike i negativne diskriminacije jeste gorivo za raspaljivanje duha diskriminacije i neprijateljstva. Ta animalna vizija predstavlja klimu i životnu sredinu što čine vidove razlika i raznovrsnosti međusobnim ratom. Ona pospješuje sukob, nasilje, grubost, dominaciju, vladanje i agresivnost u ljudskim odnosima među državama, narodima i zajednicama, zbog čega je savremeno čovječanstvo iskusilo zločine kolonijalizma i svjetskih ratova: a ratovi čovječanstvu prijete sve do danas kroz natjecanje u izumima sredstava masovnog uništenja, u čemu se natječu zavojevački rasistički sistemi koji jedino vjeruju u politiku moći i pohlepu monopoliističkih saveza, faraonskih korporacija i korporacija "svećenika" medija, zablude i korupcije.

A omogućavanje duha jedinstva, cjelovitosti i plemenitog sudjelovanja jeste poziv i raspaljivanje duha zajedništva, pomažanja, ljubavi, milosti i mira.

“A tebe smo samo kao milost svjetovima poslali.”⁴⁰¹ “Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte! I Boga se bojte! Jer, doista, Bog žestoko kažnjava!”⁴⁰² “Evo, Jasni dokaz od Gospodara vašega vam dođe, i Staza prava i Milost...”⁴⁰³ “I tebi Mi objavljujemo Knjigu kao objašnjenje za sve i kao Uputu, i Milost, i radosnu Vijest za muslimane.”⁴⁰⁴

Stoga je islam i kur'anska vizija – uistinu – ona filozofija i jedina vizija koja je istaknula i potvrdila jedinstvo čovjeka (*vahde el-insan*), potvrdila je i istaknula, u svim razlikama i na svim čovjekovim razinama, značenja raznolikosti (*me'ani et-tenevvu'*) i dimenzije sveobuhvatnog u okviru ljudskoga jedinstva (*el-vahde el-insanijje*). “O ljudi! Bojte se svoga Gospodara Koji vas je od jednog čovjeka stvorio, a stvorio je od njega i ženu njegovu, i od njih dvoje rasijao je mnoge muškarce i žene.”⁴⁰⁵ “O ljudi! Mi smo vas od muškarca i žene stvorili i plemenima i narodima vas učinili, da biste se upoznavali! Od vas je kod Boga najplemenitiji onaj koji se Njega najviše boji.”⁴⁰⁶ “Nikako ne poželite ono čime vas je Bog jedne iznad drugih odlikovao!”⁴⁰⁷ “Zar da oni raspodjeljuju milost svoga Gospodara? Mi među njih raspodjeljujemo što im je za život potrebno na Svijetu ovome, a jedne iznad drugih za nekoliko razina odlikujemo da bi jedni druge služili! A milost tvoga Gospodara bolja je od onoga što oni gomilaju!”⁴⁰⁸ To je filozofija i univerzalna vizija, i svi su njeni sveobuhvatni odnosi smješteni

---

⁴⁰¹ El-Enbija', 107.

⁴⁰² El-Ma'ida, 2.

⁴⁰³ El-En'am, 157.

⁴⁰⁴ En-Nahl, 89.

⁴⁰⁵ En-Nisa', 1.

⁴⁰⁶ El-Hudžurat, 13.

⁴⁰⁷ En-Nisa', 32.

⁴⁰⁸ Ez-Zuhruf, 32.

u koncentrične krugove, duhom ljubavi, dobročinstva i pravde, i zabranom nasilja i agresije od svake strane i u svim situacijama.

Individualistička, materijalistička, za zemlju vezana (*et-tinijje*), vizija svijeta (koja proizlazi iz duše sklone zlu – *en-nefs el-emmare*) je ona koja je u ovom dobu naglasila rasističku, nacionalističku i distancionističku političku dimenziju što ju je usvojio Zapad nakon što se u svojoj viziji svijeta odrekao religija. Takva vizija je i rezultat činjenice da su religiju, u tradiciji i kulturi Zapada, zadesili izopačenje, mitovi i vladavina svećenstva (*tesellut el-kehanut*) i to što su te vjere bile svojstvene prethodnim historijskim etapama čovječanstva. Zapad se okrenuo materijalizmu, liberalizmu ili marksizmu, nasuprot duhovnoj viziji, to jest prihvatio je materijalističku, za zemlju vezanu, trijumfalističku i sukobima sklonu viziju koja pripada zakonu džungle. Budući da je rasistička i agresivna solidarnost u osnovi odnosa šumskih životinja (*hajvan el-gab*), to je dovelo do epohe rasizama i nacionalizama, iz njih je proistekla rasistička, egoistička, agresivistička, zavojevačka (kolonijalistička) i ugnjetavačka politika. Isto tako došlo je i do opće materijalističke, zavojevačke, marksističke, ateističke (*el-mulhide*) vizije, u ime klasnih društvenih sukoba, diljem svijeta i unutar svakog društva. Ti sukobi su, zapravo, pretvorili svijet u pomračenost zemlje i prašine, u područje vječnoga sukoba (*sura' ebedi*) iz kojeg su narodi socijalističkog društva, te narodi koji su im bili potčinjeni kao i svi oko njih – napose islamski narodi u srednjoj Aziji i na istoku Azije – iskusili okrutne muke nepravde, tlačenja, ugnjetavanja i korupcije, što je i dovelo do propasti socijalističke imperije iznutra.

Uz velike pogibelji od vizija materijalističkih i zlu inklinirajućih zakona džungle, zbog kojih su nastali razorni svjetski i regionalni ratovi, s kojima je došlo do prijetnje budućnosti ljudskog opstanka usljed mogućnosti uništenja oružjem za masovno uništavanje, veoma je važno za muslimanski ummet i za čovje-

čanstvo obznana kur'anske univerzalne vizije u izgradnji društava i odnosima među narodima i zajednicama. Ta vizija je pojas za spašavanje (*tavk en-nedžat*) za proglašenje univerzalne znanstvene legalitarne epohe, i za ustanovljenje civilizacije pravde i mira. Ali, moramo znati da nije dovoljno da ta obznana bude teorijska i formalna, već znanstvena, spoznajna, odgojna, svjesna, sistematska i institucionalna, na kojoj će počivati čovjekov univerzalni miroljubivi sistem koji vjeruje u jedinstvo čovjeka, njegovu sveobuhvatnost i međusobno pomaganje, te da se ljepota čovjeka, njegova korist i moć kriju u njegovom raznovrsju kako bi mogao obaviti dužnost namjesništva na zemlji, upravljanja i izgradnje dobra, te utemeljiti načela pravde, samilosti i mira na praktičan i djelatan način u čovjekovom svijetu.

Možda nam sura *Et-Tin* razjašnjava odnos između duhovne strane (duše koja je vjerom smirena – *en-nefs el-mutme'inne*) i zemljane, materijalne i životinjske strane (duše koja inklinira zlu – *en-nefs el-emma*) u bivstvu čovjeka, te ulogu ljudske volje (*el-irade el-insanijje*) u očišćenju ljudske duše i dominaciji uzvišene, duhovne i dobre strane u njoj nad aspektom animalne, agresivne, materijalne i uništavajuće dekadence (*el-inhibit*).

Sura *Et-Tin* započinje božanskim zaklinjanjem koje potvrđuje važnost postavljenog pitanja (“Tako mi smokve i masline, i Sinajske Gore, i ovog grada sigurnoga”),⁴⁰⁹ a to je pitanje stvaranja čovjeka i odnos duhovnog i materijalnog u njegovom bivstvu (“Mi čovjeka stvaramo u najljepšem skladu”),⁴¹⁰ što je čovjekovo duhovno stvaranje u svijetu duha u džennetu, gdje je čovjek bio sretan, nije imao nikojih potreba niti je znao za nagost (“O Ademe”, rekosmo Mi, “doista je ovaj šejtan neprijatelj tebi, i ženi ti, zato vas dvoje nek’ on nikako iz dženneta ne izvodi, pa da se

⁴⁰⁹ Et-Tin, 1-3.

⁴¹⁰ Et-Tin, 4.

mučiš. Zbilja ti u njemu nećeš ni ogladnjeti, niti go biti, i zbilja nećeš ni ožednjeti, niti žegu osjetiti”).⁴¹¹

Ali kad se Adem pobunio i poslušao sile zla, razvrata i spletke Iblisove i kad se na njega Bog rasrdio, spustio ga je iz svijeta sreće, neporočnosti i čistote u svijet životinjskog, zemljanog i materijalnog, sa čovjekovim potrebama, nagošću i nepravednosti prema drugima. “I njih dvoje s drveta pojedose i stidna mjesta njihova im se ukazaše, pa lišćem džennetskim njih dvoje po svojim stidnim mjestima pokrivati se počеше. I Adem ne poslušava svoga Gospodara i skrenu s Puta pravoga”⁴¹² da bi čovjek tako, u svome bivstvu, sabirao duh i zemlju skupa, “a zatim ćemo čovjeka vratiti na najnižu razinu”.⁴¹³

Između svijeta duha (*‘alem er-ruh*), savjesti i namjere da se čini dobro i da se stanje popravlja, i svijeta animalne materije (*‘alem el-madde*) sa agresivnošću i međusobnim nasiljem, postoji čovjekova volja u izboru između sila duha u pročišćenju duše pravdom, popravljanjem stanja, kreativnošću, i između materijalnih agresivnih težnji u međusobnom nasilju, agresiji i korupciji. “Izlazite iz dženneta svi!” – Bog naredi – “Jedni drugima ćete neprijatelji biti! A potom će vam od Mene doista uputa dolaziti, pa ko Uputu Moju bude slijedio, neće zalutati niti u očaj pasti. A ko se okrene od Opomene Moje, njemu zbilja tjeskobno življenje pripada, a na Danu sudnjem proživjet ćemo ga slijepa.”⁴¹⁴ “...i ne one koji vjeruju i dobra djela čine, njima pripada nagrada neprekidna.”⁴¹⁵ Prema tome, valjanost i kreposnost čovječanstva i njegove egzistencije i civilizacije na Zemlji ovisi o pobjedi sila duha, čvrstom jamstvu vjerovanja u jedinstvo Stvoritelja, svrhu-

⁴¹¹ Ta-Ha, 117-119.

⁴¹² Ta-Ha, 121.

⁴¹³ Et-Tin, 5.

⁴¹⁴ Ta-Ha, 123 -124.

⁴¹⁵ Et-Tin, 6.

vitosti stvorenja, moralnosti čestitoga života i trudu da se čini zakonito i dobro djelo.

Civilizacija istinskoga islama je put ka kreposnosti čovječanstva, njegovoj uputi i duhovnom izbavljenju (*el-istinkaz er-ruhi*) iz ponora i provalije savremenog materijalizma (*el-maddijje el-mu'asire*), nasilja i sukoba u njemu koji prijete svojim oružjima za masovno uništavanje postojanju čovječanstva i njegovoj egzistenciji. "A one koji se budu radi Nas borili Mi ćemo zbilja Našim stazama naputiti! A Bog je doista sa dobročiniteljima!"⁴¹⁶

Kur'anska univerzalna duhovna civilizacijska znanstvena vizija, koja je donijela znanstvenost i zakonitost, traži očišćenje ove vizije od džahilijetskih plemenskih etničkih rasističkih utjecaja, očišćenje od falsifikata israilijatskih naklapanja (*et-tahrifat el-isra'ilijje*) i mitoloških predodžaba. Treba vratiti jedinstvo islamske spoznaje i znanstvenost metoda njenog mišljenja i spoznanja, proizvoditi znanja i praktične izume u okvirima iskonskoj naravi okrenutih znanosti (*'ulum el-fitre*), kako društvenih tako i prirodnjačkih, da bi se pokazala kur'anska vizija i spoznale intencije Svetih tekstova (*merami en-nusus*), objavljivanje njihovih značenja i ukazivanja na činjenice iskonske naravi i zakona i trasiranje kreativne saradnje među njima.

To je ta kur'anska univerzalna civilizacijska vizija koju je izopačio i njenu snagu uništio šablonski i partikularistički diskurs zastrašivanja i prijetnje (*el-hitab et-terhibi*). Devijantnosti koje sa sobom nosi ovaj diskurs narušavaju univerzalni karakter kur'anske vizije. Iskrivljava se i nestaje zrelost društvenih nauka i njihov svježji raskrivateljski i obnoviteljski žar u vremenu i prostoru u mjeri u kojoj se vrijeme i prostor više udaljavaju od stanja iz doba poslanstva (*ahval 'ahd er-risale*), te od doba univerzalnosti i znamenja vjeronavjestiteljskih objava. Kao posljedica javilo se

⁴¹⁶ El-'Ankebut, 69.

to da su vrijednosti islama (*kijem el-islam*) nalik dijelovima izra-
stavljenih strojeva, više ne pripadaju univerzalnim načelima koja
su pozitivna i motivirajuća, koja bi učinila da te vrijednosti –
usprkos povezanosti ummeta i činjenici da cijeni i uvažava svoja
vjerovanja i tradiciju – budu djelatne, stvarne i opipljive u životu
muslimana pojedinca. Jer ne čini se da te vrijednosti predstavlja-
ju više ikakva sredstva, niti pomagala koja su u stanju ostvariti
cjelovitu, obuhvatnu i pozitivnu viziju koja izražava jastvo čov-
jeka muslimana i njegova stvaralačka, kreativna i civilizacijska
očekivanja (*tetallu'at*) i pokrenuti svjesnu i motivirajuću snagu
kod muslimanskog čovjeka. Ali ove vrijednosti su prestale pos-
tojati u stvarnosti ummeta a tokom potonjih stoljeća – usprkos
činjenici da je ummet vezan za ove vrijednosti i da ih poštuje,
da ih ne prestaje ponavljati u recitiranjima Kur'ana, na hutbama
petkom, na ceremonijalima, na književnim i vjerskim skupovi-
ma – te su vrijednosti postale od neznatne koristi. Nalik su dije-
lovima rastavljene mašine koja ne sačinjava cjelinu što posjeduje
snagu djelovanja, kretanja i proizvodnja. Tu je razlog što više
ne zapažamo da ti uzvišeni, časni, dragocjeni kur'anski principi,
vrijednosti i shvatanja opipljivo postoje, niti im vidimo djelatna i
vidljiva utjecaja na život ummeta, njegove odnose i saradnju.

Život muslimana u savremenom diskursu postao je, u mno-
gim aspektima, pasivan i poražen, njegove aspekte popunjava
strah i pasivnost (*el-havf ve es-selbijje*), a njegov cilj i cilj njegove
vizije – svjesno ili nesvjesno – je “potiranje sebe” zarad zadovolje-
nja nekog drugog, ma ko taj drugi bio, radi koga će se stvar okon-
čati u interesu tlačenja savezništva ljudi s vlasti, njihove moćne,
silničke i okrutne korupcije, i iskazivanja lojalnosti i usluga uz
poniženje. Taj je život i vizija opterećena zapovijedima slijede-
nja, dužnosti i obaveza prema onome koga obilježava neznanje
i ograničenost, prema onome ko zapovijeda, na različite načine
i diskurse, poniznost, skrušenost i predatost. Ta vizija je posve

oprečna onom na čemu počiva kur'anska univerzalna civilizacijska vizija. Jer čovjek je u kur'anskoj viziji počastvovan, dato mu je božansko namjesništvo, moćan je, trudi se na putu ka ciljevima uzvišenosti, kreativnosti, korisnosti i gradnje, kojima ostvaruje svoje jastvo, njima čisti svoju nutrinu, kojima nadilazi i nadvisuje svoj položaj. U mjeri u kojoj čovjek "ostvaruje svoje *ja*", u toj mjeri njegovo jastvo i način njegova života, sa poticajima njegove skladne naravi, štuju Istinu, Dobro, Pravdu i Mir. Istinom, Dobrom, Pravdom, Milošću i Mirom, u mjeri u kojoj ostvaruje svoje *ja* i u kojoj bere plodove svoga svijeta, materijalno i duhovno, on sve uravnotežuje, u dobru i u zlu, u blagostanju i trpljenju. Čovjek u svim tim situacijama ostvaruje svoje *ja*, svoju skladnu narav te materijalne i duhovne potrebe, i time, također, nešto s čime je zadovoljan njegov Gospodar i Stvoritelj, jer, naime, po kur'anskoj univerzalnoj civilizacijskoj viziji u mjeri u kojoj čovjek musliman ostvaruje svoje *ja* i svoju skladnu narav uzimanjem i davanjem, uživanjem i žrtvovanjem, on također u toj mjeri ostvaruje "zadovoljstvo Boga", Koji je stvorio stvorenja i postavio sve skladne naravi koje su u bivstvu čovjeka, i čovjeku potčinio zakone i mogućnosti, dao mu na raspolaganje sredstva i izbore. "A sinove Ademove Mi smo zbilja odlikovali, i po kopnu i po moru smo ih raznijeli..."⁴¹⁷ "A sva čast Bogu, i Njegovu Poslaniku, i vjernicima pripada, ali, dvoličnjaci ne znaju!"⁴¹⁸

Dakle, u mjeri u kojoj skladno čovjekovo *ja* ostvaruje svoju narav svime što mu je pruženo: koristima, uživanjima, davanjem i ulaganjem, i svim što zahtijeva dostojanstvo čovjekovo: materijalnim i duhovnim žrtvovanjem i ulaganjem onoga što je narav skladne prirode, u toj mjeri čovjekovo *ja* time ostvaruje težnje skladne, plemenite i graditeljske naravi, te tako to jastvo

---

⁴¹⁷ El-Isra', 70.

⁴¹⁸ El-Munafikun, 8.

za čovjeka ostvaruje njegove materijalne potrebe i duhovna očekivanja zakonitim i moralnim sredstvima, kojima se ostvaruje zadovoljstvo Boga, Stvoritelja i Njegova ljubav i počast čovjeku, smjernom vjerniku, trudbeniku i naučniku (*el-'amil el-'alim*) koji znade zakone. "Bog obećava onima između vas koji vjeruju i koji rade dobra djela, da će takve zbilja na Zemlji učiniti namjesnicima, kao što je i one prije njih učinio namjesnicima..."⁴¹⁹

Nije moguće da čovjek više, bolje i potpunije upozna neku univerzalnu civilizacijsku prirodnu viziju, koju spoznaje svojom naravi posredstvom primordijalnih kategorija, od kur'anske univerzalne civilizacijske vizije koja – na zadovoljavajući način – odgovara na čovjekove opće i univerzalne zapitanosti, te koja ga vodi ka skladnim i prirodnim putevima koji mu ostvaruju sreću na oba svijeta, darivaju ga ljepotom, srećom, korišću, znanstvenom moći, ljudskim dostojanstvom u svim okolnostima i poteškoćama, materijalno i duhovno, na Ovom svijetu i poslije, u Svijetu vječnosti i smiraja.

Do očitovanja ove divne, naravne, božanske i napatiteljske vizije, i njene djelotvornosti u životu čovječanstva, doći će samo kroz povratak Časnome Kur'anu na najbolji način (kakav je bio u doba vjerovjesništva i u praksi Poslanikovih drugova). A iz toga će proizići pravilno razumijevanje (*el-fehm es-sahih*) značenja kur'anskih diskursa/poruka u njihovom pluralitetu i pluralitetu onih kojima su ti diskursi/poruke namijenjeni, i sa ciljem koji se iz njih očekuje. Na ovo se nadovezuje pravilno priopćavanje tih poruka u svjetlu ove univerzalne vizije da bi se primijenile u stvarnosti ljudskoga života, da bi – u epohi univerzalne znanosti – vodile put tog života, davale mu smjer, ostvarivale ciljeve ovosvjetskog života i njegovu svrhu kroz dominiranje sila dobra, Istine, Pravde, Međusobnog pomaganja, Samilosti i Mira

---

⁴¹⁹ En-Nur, 55.

u čovjekovom svijetu i kroz dominiranje njegovih znanstvenih civilizacijskih mogućnosti.

Da su muslimani spoznali dimenzije kur'anske univerzalne islamske vizije i sistem univerzalne islamske kulture i civilizacije, da su se te vizije pridržavali u razumijevanju sebe i svojih društava, u razumijevanju svoje ljudskosti i uloge u trasiranju pravca svoga života, metode svoga mišljenja i sistema svoje civilizacije – tada bi se udvostručio utjecaj islama i vizije islama na ummet i na čovječanstvo, te ne bi dospjeli u stanje marginaliziranosti i slabosti u kojem su danas. Uputom islama krenulo bi više čovječanstva, štaviše većina bi se njime uputila, islam bi se raširio širim horizontima od ovih koje vidimo danas.

Da su se muslimani pridržavali kur'anske univerzalne vizije u spoznaji skladne i duhovne ljudske naravi (odgovorne duše, “duše koja samu sebe kori”) kroz prizmu Objave, uvijek bi se pridržavali znanstvenog, zakonitog, objektivnog i obuhvatnog metoda. Islamska vizija bi se otvorila svjetovima skladne prirode u društvenim i humanističkim naukama, znali bismo ih i njima se koristili prije drugih, obogatili bismo ta područja ciljevima te skladnim, plemenitim i istinskim duhovnim svrhama zarad skladne ljudske prirode i univerzalnih zakona. Ne bi muslimanska teorija (*en-nezar el-muslim*) ustuknula i odustala od ravnjanja stvarima ummeta i promjenljivim aspektima života (*mutegajjirat el-hajat*), tako bi opet smogla snage da se bavi stvarnošću na naučan, obnoviteljski i kreativan način, uobzirujući dimenziju vremena i mjesta u razumijevanju čovjekove situacije, promjenljivosti njegove sredine (*mutegajjirat bi'etibi*), njegovih mogućnosti i izazova, radi ostvarenja ciljeva kur'anske univerzalne vizije, njenih vrijednosti i shvatanja, te da muslimansko mišljenje (*el-fikr el-muslim*) ne skonča – kako to vidimo danas – u introverziju (*el-intiva*), izolaciju (*el-inziva*), u slijepo slijeđenje (*et-taklid*), oponašanje/imitaciju (*el-muhakat*) i krutosti (*el-džumud*).

Da se muslimani prosvijećenim razumijevanjem (*bi fehm mustenir*) pridržavaju kur'anske univerzalne vizije, njihova bi vizija u stvarima upotrebe i izgradnje bila monoteistička, sveobuhvatna, znanstvena, živa i zakonita. Ne bi je obuzimao mrak i klonulost, iz nje se ne bi granale bahate i pasivne vizije između zahtjeva za zakonima (s jedne) i utvara mitologije i magije (s druge strane), da bi na kraju svega zagospodario “diskurs zastrašivanja” (*hitab et-terhib*) i “centralizam (negativnoga) ja” usljed čega se zamaglila vizija, oslabjela motivacija, klonula čežnja, usporio doprinos, ugasila kreativnost i izobličila muslimanska ličnost. To sve je bumerang kod muslimanskog čovjeka koji je uslijedio od diskursa “poništenja ja(stva)” da bi završio u stanju “centralizma ja(stva)”, sa svim svojim negativnim stvarima, individualizmom (*ferdijje*) i egoizmom (*enanijje*), usljed čega je zavladao tlačenje, proširila se korupcija, ustuknuo sistem društva, nestala kreativnost i preciznost (*el-itkan*). Tako propada civilizacija (*jenhar el-umran*), ummet slabi, postaje nemoćan, opljačkan, imitatorski, potrošački i nazadan. A napreduju oni koji su od muslimanskog ummeta učili onda kad smo mi pali u nemar, kad smo se povukli od svega obilja, predvodništva i uspjeha kojim smo raspolagali, da bi tako prepustili prostor drugima, oni su nastavili i realizirali ono što je bilo preče da ga realizira ummet tawhida i monoteizma, i koji je bio moćniji učiniti to ne samo materijalno već, također, i duhovno, što je i važnije. Jer mi smo upropastili mogućnosti ummeta da on duhovno i materijalno doprinese da se islamskom duhovnom vizijom da usmjerenje ljudskom materijalnom davanju/prinošenju, e kako bi time ummet, u odnosima zajednica čovječanstva, upravljao vrijednostima bratimljenja, pravde, međusobnog pomaganja, milosti i mira.

Moramo ovdje objasniti razliku između islama i muslimana s jedne, i zova islama (*da'va*) i države (*devle*), s druge strane.

Islam je posljednja božanska poslanica za uputu čovjeka i njegova podrška da, posredstvom univerzalnih poruka ove univerzalne civilizacijske vizije, čovjek dođe do smisla i ciljeva svoje egzistencije (*li ma'na ve gaje vudžudihī*), te prirodnih i od Boga datih mu namjesničkih mogućnosti na Zemlji.

Čovjek Božiji namjesnik je, u svakoj situaciji i u svojoj raznolikosti, neko kome se islam obraća (*el-muhatab*). Svaki čovjek uzima od islama, njegovih vrijednosti i učenja prema svojoj mogućnosti, volji, i čovjek je, na kraju životnoga kruga i truda u njemu, onaj ko će biti pitan i ko je odgovoran za dobra ili za zla djela.

A muslimani su – prije svega i nakon svega – ljudi, ljudska bića koja vjeruju u temelje islama i u postavke njegova kreda. Ali svaki od njih ponaosob ostavljen je svome umu, savjesti, volji u pogledu moralnosti svoga ponašanja, ozbiljnosti svoga truda i savršenog djelovanja (*itkan*). Među muslimanima su, kao i među svim ljudima, razlike u snazi vjerovanja (*kuvve el-iman*), ispravnog vladanja i postupanja. Pogrešno je pripisivati grešku u ponašanju muslimana pojedinca njegovoj vjeri i vjerovanju. Svako ko se u svome ponašanju i djelu pridržava vjere i vjerovanja, taj je nesumnjivo pod utjecajem svoje vjere. Svako ko otpadne od vjere, njenih ciljeva i univerzalnih načela, takav postupak isključivo pripada muslimanu pojedincu, uzroci se vezuju za njega kao za bilo kojeg drugog čovjeka, te za faktore koji utječu na njega kao što su faktori znanja, spoznaje, odgoja, te strasti kojima žudi iz animalne duše “sklone zlu”, naspram prirodne, skladne i savjesne duše “koja je odgovorna, samu sebe preispituje”, te je, dakle, do njegova nazora svaka odluka koju poduzima i u njoj ga pomaže njegova volja za istinom, pravdom, dobrom, ili, pak, za nasiljem, zlom i tlačenjem.

Također, ne treba da brkamo zov islama (*da'va*) i državu (*devle*); zov islama je, naime, govor za srce, svijest, sa željom da se pomogne i uputi, podučiti i usmjeri. Stoga, zov islama treba biti

ljepotom (*bi el-husna*) i lijepom riječju. “Ko se Pravom stazom uputi, na dobro svoje se uputio, a ko stranputicom krene, protiv sebe krenuo je. Niko nositi neće onoga drugoga breme!”⁴²⁰ “A da hoće Gospodar tvoj na Zemlji bi svi bili vjernici! Pa zar da ti svijet prisiliš da budu vjernici?”⁴²¹

A kad je riječ o državi, ona je čovjekovo političko bivstvo (*el-kijan es-sijasi el-bešeri*) u svojim različitim formama koje su razvijene zarad čovjekove društvene izgradnje (*el-bina' el-idžtima' i el-bešeri*). Država na ovaj ili onaj način ovisi o ljudskim zajednicama i svome političkom i društvenom sistemu, o svome tlu, interesima, unutarnjem ustrojstvu među pripadnicima društva, i vanjskom ustrojstvu u odnosima sa drugim zajednicama i državama.

Otkad postoje pa do danas, odnosi države i čovjekovog političkog društva su ili u stanju “mira” (*selam*) kojim vladaju pravila i zakoni, obavezni i ustrojeni radi (unutrašnjih) stvari same političke zajednice, ili u stanju sporazuma (*hale 'ahd*) i ugovora između političke zajednice (države) i upravne vlasti u njoj, te između drugih zajednica. U biti, ovim odnosima vlada sporazum, povjerenje, ugovori, nagodbe i odnosi uzajamnosti, ili vlada stanje sukoba (*hale niza'*), neprijateljstva (*el-'ada'*) i rata (*el-harb*), tako da sila određuje rezultate ovih sukoba. “I nek vas mržnja prema narodu nekom ne navede, zbog onoga što vam dolazak Svetome hramu spriječiše, da taj narod napadnete! Dobročinstvom i bogobojažnošću vi se pomažite!”⁴²²

Islamska univerzalna civilizacijska vizija uspostavlja sve ove odnose na temelju pravde i mira (*'ala asl el-'adl ve es-silm*).

Na unutrašnjem planu: pravda i solidarnost su temelji, a vijećanje i savjetovanje/dogovaranje jesu sredstva donošenja odlu-

⁴²⁰ El-Isra, 15.

⁴²¹ Junus, 99.

⁴²² El-Mai'da, 2.

ke i unapređenja stvari (*el-islam*). Kad dođe do devijacije ovih odnosa i dođe do nasilja, treba se odlučiti po pravu (*eš-šeri'a*) i zakonom (*el-kanun*). Inače, mirna građanska sredstva (*el-vesa'il es-silmije el-medenije*) i građanski neposluh (*el-'isjan el-medeni*) jesu dva mirna sredstva za ispravljanje grešaka, za prisiljavanje onoga koji odstupi od zakona da odustane od svoje nakane, da mu se tako izmakne tlo ispod nogu, a ako nastavi svojom agresivnošću, tad mu se treba suprotstaviti i zaustaviti ga na onoj granici o kojoj odlučuje ummet i zajednica. Nije ispravno da različite grupacije u svoje ruke uzmu zakon kako bi se umiješale u sukobe koji paraliziraju ummet i njegovu želju da uspostavi odnose sa stotinama sukobljenih i zavađenih grupacija, koje sve ummetu pripadaju.

A kad je posrijedi odnos sa drugom političkom stranom, tu treba postojati pregovor među ljudima koji odlučuju, da bi se ostvarila prava (*ihkak el-hukuk*) i da ne bude ratova i prolijevanja krvi, osim u slučaju kad je nemoguće doći do pravde bez njih. A i ratovi trebaju biti upravljani samo na ljude koji odlučuju (da do rata dođe), da im se volja privoli na istinu ili da se uklone s vlasti, ili da se, u najmanju ruku, uklone oni koji su odgovorni za posezanje za nasiljem, i sve to treba da se odvija bez pretjerivanja i prelaženja granice, posebno ne pregoniti u prolijevanju krvi.⁴²³

⁴²³ Radi šireg upoznavanja sa pitanjima ove teme vidi naše djelo *El-'Unf ve idare es-sira' es-sijasi bejne el-mabda' ve el-bijar*, objavio Dar es-salam, Kairo, 2002.

Važno je ovdje da znademo da je islamska vizija pravde (*ru'je el-'adl el-islamije*), još prije hiljadu i četrismo godina, podijelila svijet ljudskih i političkih odnosa na tri dijela/područja, naime *dar es-salam* (svijet mira), *dar el-'ahd* (svijet ugovora) i *dar el-harb* (svijet rata). "Dar es-salam", koji je u odnosu na islamski ummet "dar el-islam" (kuća/dom islama), jeste društvo čiji se stanovnici potčinjavaju vladavini "zakona države", te stoga odnosi stanovnika pojedinaca u tom području jesu odnosi mira, gdje nema prostora nasilju. Nije dozvoljeno nijednom pojedincu, niti ijednoj zajednici da uzme zakon u svoje ruke (*an je'buze el-kanun fi jedihî*). Akoli uzmu zakon u svoje ruke, to se smatra nasilničkim djelom kojeg društvo odbacuje. Što se tiče suprotstavljanja ovim devijacijama i suzbijanja nasilja, to se

treba odvijati u okviru zakona, zakonitim sredstvima. Ako to ne uspije, može se pribjeći mirnom otporu, jer nije obavezno da stanovnici (građani – *muwatimun*) budu lojalni vlasti osim na temelju pravde i vladavine zakona. A ako to nije moguće, stanovnici imaju pravo suprotstavljanja (*hakk el-i'tirad*) i mirnoga otpora (*el-mukaveme es-silmijje*).

Kad je posrijedi odnos “dar es-selam”, ili kazano savremenom političkom terminologijom, nezavisne države, sa vanjskim svijetom i njegovim drugim političkim jedinicama, taj odnos je ili “daru ‘ahd” (područje ugovora) ili “daru harb” (područje rata).

“Dar el-‘ahd” jeste područje čiji odnos između njega i između “dar es-selam” počiva na temeljima sporazuma po kojem svaka strana zadržava svoja prava, strane u njemu razmjenjuju svoje interese na temelju zadovoljstva, saglasnosti i pravde, sve to ostvaruje stabilnost (*el-istikrar*) i za posljedicu ima mir, te povjerenje među ugovornim stranama. Ako li nema povjerenja, tad svaka strana čeka da onu drugu zadesi zlo. “Dar el-‘ahd” je, u današnjem vremenu, ekvivalent ulozu međunarodnih ugovora i sporazuma, te ustrojstvu Ujedinjenih naroda.

Što se tiče političkih jedinki, ili država koje vrše agresiju na druge države, to jest na “dar es-selam” ili “dar el-‘ahd”, i koje ne prihvataju odstupanje od svoga neprijateljstva i nasilja mirnim sredstvima i diplomatijom, te jedinke postaju “dar el-harb” (stanište rata), to jest agresivne/neprijateljske zemlje. Na “dar es-selam” i “dar el-‘ahd”, na koje se vrši agresija, spada zadaća da upotrijebe sva nužna podesna sredstva, u koja spada i nasilje i rat, ako to zahtijeva situacija. Ali ono što islam zahtijeva jeste uzvratanje bez pretjerivanja, u nasilju i ratu cilj treba biti samo izvršna vlast i vladar u “dar el-harb”, a i to s ciljem nametanja da odustane od nasilja i neprijateljstava. A ako se ukaže potreba, u slučaju nesaradnje takve neprijateljske države, treba zaustaviti njihovu agresivnu politiku, ali bez izlaganja građana i običnog naroda šteti, osim ako to traži krajnja nužda, i podesni mogući minimum u situaciji odbijanja agresije (*redd el-‘udvan*).

Takva je, dakle, islamska civilizacijska vizija, ona je izraz čovjekove prirode, rukovodi se vrijednostima uspostavljanja pravde i mira, ona nije pretjerivanje. Prema tome, pravi odnosi mira i sigurnosti ostaju među narodima, državama i ljudskim društvima sve dok uputa ne bude dostupna, i dok ne budu dostupna znamenja pravde, te dok se cijeli svijet ne preobrazi u “Dom mira” (*Dar es-selam*), ili u ono što bi se moglo nazvati “svjetskom vladom” (*el-hukume el-‘alemiyye*) posredstvom koje se čovječanstvo pokorava vladavini zakona pravde (*kanun el-‘adl*). Kreativnost u “Domu mira” je jedna, proistječe iz jedinstva čovječanstva, doživljava procvat iz njihovih razlika, raznovrsja i njihova međusobna dopunjavanja.

Nažalost, današnji svijet, sa svojom materijalističkom vizijom, počiva na temelju pojma “zakona džungle”, “nacionalne države”, egoizma umjesto na islamskom poimanju “Doma mira”. Tako je “svjetski poredak” (*en-nizam el-‘alemi*) uspostavljen na temeljima sile i podjarmljivanja kroz nedostatne sporazume, i

→

Žalosno je da Zapad (u dobu klasičnog islama) preuzima naučni i pravni metod, a bez prihvatanja monoteističke kur'anske vizije. To se zbiva u vrijeme razmirica (*ihতিকাক*) Zapada sa islamskim svijetom i islamskim ummetom, tokom agresivnih križar-

---

tiranske pritiske posredstvom Organizacije Ujedinjenih nacija (Savjeta sigurnosti – politika moći) kao sredstva za vladavinu jačeg nad slabijim, a što je zauzelo mjesto “Doma islamskog ugovora” (*Dar el-'abd el-islami*). A što se tiče “Doma rata” (*Dar el-harb*), koji je realna stvar u današnjem svijetu po onome što vidimo u mnogim krajevima kroz uništavajuće i nasilne ratove, njima velike sile u svijetu ostvaruju svoje težnje i vladavinu nad slabim narodima, usprkos tome što sistem Ujedinjenih nacija propisuje da je rat nezakonit, štaviše Ujedinjene nacije se koriste da se opravda agresija “velikih sila” protiv zemalja “Trećeg svijeta” i njihovih potčinjenih naroda (*eš-šu'ub el-mustad'ife*).

Kontinuirani razvoj čovjeka, od početka epohe Univerzalne muhammedovske poruke pa do ostvarenja svjetskog sela (*el-karje el-'alemiije*), kojeg vidimo danas, uveo je čovjeka u epohu univerzalnosti (*merhale el-'alemiije*); poruka islama je uistinu bila univerzalna, civilizacijska vizija Svjetskoga mira (*es-selam el-'alemi*) za čovjeka u dobu univerzalnosti.

Univerzalna islamska civilizacijska vizija i njena filozofija jeste vizija univerzalnosti i mira, jer je to vizija jedinstva čovjeka (*vahde el-insan*) i njegove raznolikosti u pozitivnim, koncentrično nadopunjujućim krugovima, ljudske naravi. To je vizija mira za čovječanstvo koja izvire iz jedne duše/bit, kroz raznolikost naroda i plemena, da bi se među sobom upoznavali u ljepoti ranoličja jezika i ljudskih boja i njihove divote, te kroz vezu srodstva porodice i moralnog među se milostivog susjedstva, kojim vladaju različiti ljudski odnosi kroz pravdu, davanje, savjetovanje, svrhovitost, moralnost i čednost. “Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje!” (En-Nahl, 90.) Ne smije biti nasilja i agresije: “Bog vam ne zabranjuje da dobročinstvo činite i pravedni budete onima koji se protiv vas zbog vjere ne bore, niti vas iz staništa vaših izgone!” (El-Mumtehine, 8.) “Nek vas mržnja prema nekom narodu ne navede pa da nepravedni budete. Vi pravedno postupajte, to je bogobojaznosti bliže!” (El-Ma'ida, 8.) “Vi uvijek pravedni budite i radi Boga pravedno svjedočite, makar to bilo i na štetu vašu, ili na štetu roditelja vaših, ili na štetu bližnjih vaših.” (En-Nisa', 135.) “Ali, vi boj ne započinite! Bog ne voli one koji započinju boj!” (El-Bekare, 190.) Ovo znači da svjetski sistem ili sistem svjetske vlade počiva na principima pravde, savjetovanja/dogovaranja, dobročinstva, uzajamno nadopunjujuće raznolikosti, na međusobnoj milosti i moralnosti. To je sistem svjetskoga mira (*nizam selam 'alemi*), a ne sistem unilateralne globalizacije (*avleme uhadiije*), globalizacije sile i međusobnog nasilja, politike moći i zavojevačkih nacionalističkih interesa.

skih ratova Zapada, koji su potrajali brojna stoljeća, kao i kroz prisvajanje nauka i spoznaja od svojih podanika muslimana, naročito u zemljama Andalusa, prevođenjem djela islamskih mislilaca i stupanjem u sukobe sa njihovim muslimanskim narodima. To je bio početak upoznavanja Zapada sa metodom materijalnih zakona u materijalnom bitku (fizikalne/prirodne nauke – *el-'ulum el-fizija'ijje*), odatle zakoniti znanstveni fizikalni metod. Ubrzo su se zapadnjaci uputili u zakone prirode čovjeka i društva, kod njih su se, također, formirale društvene nauke (*el-'ulum el-idžtima'ijje*) – premda se to odvijalo kroz materijalističku prizmu, na osnovu (srednjovjekovnog) zakona svijeta džungle i njegove uzajamno nasilne naravi – ali to je ono što im je omogućilo da izgrade svoja društva i svoje institucije na način uzajamnog otimanja među životinjama džungle, njihova nasilja, okrutnosti i agresivnosti, te otimačina drugih vrsta (nacije, etničke grupacije, kulture.) To je ono što je ostavilo traga i utjecalo na to da zapadni narodi odustanu od religije, jer je u religiji već vladao formalizam (*šeklījje*) i monaštvo (*kehanutijje*), skoro da se u njihovoj kulturi vjera bila prometnula u legendu i mit usljed vjerskog sukoba koji se odvijao između naroda Zapada i država i islamskih emirata, a sve zbog crkvenoga monaštva i njihovih interesa.

(Tokom srednjeg vijeka) evropski su narodi (*eš-šu'ub el-urubijje*) tako prihvatili neprijateljstvo spram islama zbog crkvenoga svećenstva i njihovih potvora na islam i islamskog Poslanika, svojih interesa i korupcije svoga djelovanja. Time je (srednjovjekovni) Zapad pribjegao mišljenju materijalističke džungle, a iz nje je uslijedilo prihvatanja nacionalističke tendencije u međusobnom nasilju i gloženju (politika moći – *sijase el-kuvve*) i gospodarenje duha rasističkog poimanja (nacionalizma – *el-kavmijje*) koji je izlučio sukobe, nasilja, negativnosti, zavade i neprijateljstva. Iz prihvatanja animalnog materijalizma uslijedile su bolesti moralne dekadence (*et-tehallul el-ahlakī*), ne u smislu moralnih, društvenih, odvratnih

i odurnih zastranjenja, već je došlo do nečeg goreg – prihvatanja tih bolesti i moralnih društvenih zastranjenja kao prihvatljivih prirodnih čovjekovih društvenih obrazaca. To je dovelo – na Zapadu i do velike mjere u liberalnim društvima – do razaranja porodice (*inhijar el-usre*), širenja nasilja i drugih društvenih bolesti na čije su opasnosti počeli glasno ukazivati umni ljudi i mislioci Zapada (*'ukala' el-garb ve mufekkiruhu*) a da i ne znaju kud je put i gdje je izlaz, sve zbog svoga animalnog, bolesnog i moralnog pijanstva, u sjeni svoje univerzalne materijalističke vizije.

Žalosno je da se okončalo doba prve četverice ispravnih halifa, te što je sa okončanjem toga doba tokom povijesti islamskoga ummeta, dokrajčena mogućnost razvoja shvaćanja Ispravnoga doba, njegovih vrijednosti i primjene obrazaca kur'ansko-povijesnog rukovođenja u pravilno postavljenim ustanovama koje bi u sebi sadržavale kontinuiranje tih shvaćanja (*istimrar tilke el-mefahim*), vrijednosti i načela, kao i kontinuiranje ove univerzalne civilizacijske kur'anske vizije koja je promijenila tok historije i svjetsku civilizaciju. Uspomene na nju žive još u svijesti ummeta, njegovim očekivanjima i nadanjima u preporod (*en-nehda*) i preobražaj (*el-islam*).

Ukoliko su narodi Zapada i savremena svjetska civilizacija primili i ponijeli zastavu prirodnih i društvenih nauka iz ishodišta civilizacije islama i prethodeće prakse njenih prvih stoljeća, onda je važno u vrijeme dok se ummet osvješčuje u sebi, i dok upoznaje svoju univerzalnu civilizacijsku viziju, da svrati pozornost na pojam institucije (*mefhum el-mu'essese*),⁴²⁴ te da u njoj udomi svoje vrijednosti u pravdi, slobodi, bratstvu, savjetovanju, kreativnom graditeljstvu i miru.

Bez tih institucija zavladat će iznova snage animalnoga egoizma, gurnut će ummet u glib tlačenja, korupcije, mržnje, nemoći,

---

⁴²⁴ Autor misli na univerzalnu civilizacijsku kur'ansku viziju (kao instituciju).

neznanja, zaostalosti i sklerotizirajućih modela (*tekallusat*) monopoliziranja vlasti i bogatstva koji dave i ruše narode i civilizacije.

Jasnoća univerzalne kur'anske vizije, spoznaja njenih dimenzija i izgradnja njenih društvenih institucija – to je kamen temeljac i ishodište reforme ne samo za islamski ummet već i za mir čovječanstva, njegovu civilizaciju, kulturu i zrenje.

Važno je, prije negoli započnemo sa izlaganjem principa ove vizije i islamske metodologije, da se pozovemo na problem vremena i mjesta u razumijevanju Objave (*fi fehm el-vahj*), i na izvore tog razumijevanja u Kur'anu i sunnetu, kako se ne bi pobrkalo ono što je stameno/stalno (*es-sabit*) sa onim što je promjenljivo (*el-muteğajjir*), te da se promjenljive stvari ne prometnu u ono što je stalno, i tako postanu zapreke, te Šerijat izgubi svoju obuhvatnost i podobnost za narav i okolnosti u stvarnosti vremena i mjesta, i u njihovom rukovođenju.

Stalno i promjenljivo: vrijeme i mjesto

Ako je Objava onaj temeljni izvor vjere, vjerske upute i vodećnja ljudske prirode, onda je taj izvor, u konačnoj svjetskoj poruci islama, predstavljen u prvom redu u Časnome Kur'anu, koji je Božija riječ (*kelimetullah*) koju je Bog objavio Svome plemenitome poslaniku Muhammedu, sinu Abdullahovu.

Časni se Kur'an, kao konačna svjetska božanska poruka, odlikuje stamenošću, to znači da je Kur'an poruka ciljeva, vrijednosti i pojmova koji mu daju svojstvo stamenosti pred mijenama vremena i mjesta (pred stvarnošću). To je ono što Kur'anu dodjeljuje stamenost/trajnost, i Kur'an ne daje detalje događaja osim onih koje karakterizira stalnost, kao što je očinstvo, sinovstvo te odnosi, prava i dužnosti koje su s njima povezane.

Budući su situacije čovjekova života, te spoznaje, mogućnosti i izazovi života, opsežne, promjenljive i u razvoju, to je nužno da objavljivanja/priopćavanja vrijednosti islama i njegovih poimanja postanu promjenljiva i da se razvijaju prema “stvarnosti” u vremenu i mjestu te, sukladno spoznajama, mogućnostima, potrebama i izazovima koje tu stvarnost karakteriziraju.

Ovdje stupa na scenu uloga poslanstva i Poslanika Pečata nuđenjem vodstva i obrasca koji ustanovljava dokaz da Časni Kur'an nije knjiga mnijenja i snatrenja jedne idealističke utopije, već je Kur'an poruka upute i naputak čovjeku u življenju i vladanju u ovosvjetskom životu. Eto, stoga se uloga Poslanika, s.a.v.s. – uz emanet “dostavljanja Objave” i “poziva” lijepim primjermom – sastojala i u dužnosti “primjene” vrijednosti (kur'anskog) dokaza/jamstva za ljude, da je Kur'an uputa i smjerokaz koji se može ostvariti u stvarnosti života čovječanstva (*fi vaki' hajat el-bešer*), koga može primijeniti svaki pojedinac, svaki narod i svaka generacija, sukladno svojoj moći, snazi i svježem kreativnom promišljanju (*idžtihad*).

Valjana primjena ovih vrijednosti i poimanja, u vremenu i mjestu, traži mudrost u obznanjivanju ovih vrijednosti i poimanja prema stvarnosti vremena i mjesta.

Stoga Vjerovjesnikova, s.a.v.s., praktična rješenja (*tatbikat*) – njega kao graditelja društva i poglavara države, te njegova mudrost primijenjena u obznani vrijednosti Kur'ana i poimanja Kur'ana u stvarnosti Poslanikova vremena i mjesta – predstavljaju također pouku, znamenje i obrazac čovječanstvu nakon Vjerovjesnika kroz ponovnu obznanu/primjenu vrijednosti Kur'ana (*fi i'ade kijem el-Kur'an*) i njegovih poimanja u stvarnosti vremena (*el-ezman*) i mjesta (*el-mekan*), koja se mijenjaju i razvijaju u svojim spoznajama, mogućnostima, potrebama i izazovima. Naime, primjena “šure” (savjetovanja/dogovaranja) u doba “magaraca” i “mazgi” kao prevoznih sredstava nije isto što i primjena “šure”

u epohi komuniciranja “avionima”, komuniciranja “eterom” i “elektronskim” mašinama. Eto, to su pouke i lekcije “sunneti” i “Vjerovjesnikova životopisa”, jer islam će trajati do Dana sudnjega. “Elif, Lam, Ra. Ovo je Knjiga čiji se ajeti mudrim redom nižu i postupno objavljuju, od Mudrog i Obaviještenog.”⁴²⁵ “A u Knjizi Mi ništa nismo zanemarili.”⁴²⁶ “I tebi Mi objavljujemo Knjigu kao objašnjenje za sve i kao Uputu, i Milost, i radosnu Vijest za muslimane.”⁴²⁷ “Ta, Sin. Ovo su ajeti Kur’ana i Knjige razgovijetne.”⁴²⁸ “Elif, Lam, Ra. Ovo su ajeti Knjige, Kur’ana jasnoga!”⁴²⁹ “Zar da mimo Boga drugog sudiju tražim, a On vam Knjigu objavljuje, čije ajete pomno niže!”⁴³⁰ “Bog je neizmjernim blagodatima vjernike darovao kad im je Poslanika između njih poslao, da im kazuje Njegove znakove, i da ih očisti, i da ih Knjizi i Mudrosti nauči, jer oni su prije bili u očitoj zabludi.”⁴³¹ “A i tebi Kur’an objavljujemo da bi ljudima objasnio to što im se objavljuje, a i da bi oni razmislili.”⁴³²

Prema tome, moramo znati prirodu i narav vjerskih izvora (*tabi’a mesadir ed-din*), i da raskrijemo šta je u njima stalno a šta promjenljivo. Ako je Časni Kur’an Božija riječ i Njegova Završna poruka čovjeku, po tome je, onda, Kur’an izvor vjerske islamske spoznaje (*masder el-ma’rife ed-diniije el-islamijje*), izvor upute čovjekovoj naravi i usmjerenje kako da koristi kosmičke zakone i potčini ih diljem vremena i mjesta.

Kad je posrijedi poslanički sunnet i njegova glavna uloga kao drugog izvora islamske poruke, treba reći da to što je sržno kod

---

⁴²⁵ Hud, 1.

⁴²⁶ El-En’am, 38.

⁴²⁷ En-Nahl, 89.

⁴²⁸ En-Neml, 1.

⁴²⁹ El-Hidžr, 1.

⁴³⁰ El-En’am, 114.

⁴³¹ Alu ‘Imran, 164.

⁴³² En-Nahl, 44.

sunneta jeste u mudrosti objavljivanja/primjenjivanja vrijednosti Poruke (*tenzil kijem er-risale*), njenih načela i pojmova, u ostvarenju njenih ciljeva u vremenu i mjestu, te u uspostavi dokaza (jamstva) čovjeku da Kur'an i Poruka (islama) nije neki idealistički utopijski spis, već je to Poruka Upute i Usmjerenja čovječanstva.

Stoga je važno da znademo faktor vremena i mjesta (*'amil ez-zeman ve el-mekan*) u tekstovima Vjerovjesničkog sunneta koji predstavljaju mudrost Poslanikovu, s.a.v.s., kao poglavara države i graditelja ummeta u objavi pojmova Poruke koji predstavljaju ono stalno/stameno pred onim vremenski i po mjestu promjenljivim aspektima, te da raskrijemo pouku i znamenje u objavljivanju kur'anskih vrijednosti i poimanja diljem vremena i mjesta.

Upravo to objašnjava Božansku sačuvanost Kur'ana, i objašnjava zašto je Poslanik, s.a.v.s., naredio da se nešto od hadisa što je neko zapisao ima pobrisati, jer cilj (nekojeg pojedinačnog hadisa) je ostvaren samim ustanovljavanjem argumenta/jamstva (*el-hudždže*) te učenjem mudrosti/znamenja Objave u vremenu i mjestu, a to znamenje se obnavlja, razvija se sa promjenom situacije, mijenom spoznaja, mogućnosti, izazova i njihova djelovanja na narav i prirodu čovječanstva te djelovanja i činjenja sa strane čovječanstva.

Ovo pokazuje da je Poslanik, s.a.v.s. – u vremenu nasušne potrebe da se slijede njegove naredbe kao poglavara države, koje je trebalo trenutačno izvršavati – u određenoj mjeri nastojao da se njegove zapovijedi, riječi i djela ne pretaču odreda u administrativnu i društvenu regulativu niti da se to kako je postupao prema svojim sunarodnjacima i u okolnostima vremena u kojem je živio kodificira kao definiran pravni zbornik (*sidžill*). Razlog je bila činjenica da se ono što Poslanik zapovijeda, ne nalazi u Kur'anu. (Da je Poslanik zapovjedio pisanje svojih naredbi, riječi i djela) to bi značilo miješanje/brkanje između naravi Časnoga Kur'ana, koja se da poimati u svim vremenima i u svakom mjestu i između

onih praktičnih Poslanikovih, s.a.v.s., postupanja koja su vezana za određeno vrijeme i mjesto. Iz takvih se Poslanikovih, s.a.v.s., postupaka može izvući pouka ako ih se posmatra u duhu vremena i mjesta u kojima su se dogodili. Ovo treba biti cilj bavljenja takvim postupcima. Dakle, cilj ne treba biti slijepo vraćanje doslovne primjene poslaničke prakse (*i'ade tatbikiha el-harfi*), onda kada ona spada u domen promjenljivih stvari koje treba sagledavati u skladu sa promjenama vremena i mjesta (*mutegajjirat ez-zeman ve el-mekan*). Upravo ovakvo razumijevanje objašnjava jednu zapovijed pravovjernoga halife Omera ibn El-Hattaba, r.a. – upućenu nekim od Drugova kad su otišli iz Medine u islamske pokrajine i pripovijedali dio onoga što su čuli i razumjeli iz riječi Poslanika, s.a.v.s., i njegovih djela – da to prestanu činiti i da se vrate u Medinu. Jer kad u Medini oni pripovijedaju nešto (tad nema smetnje, jer) medinsko stanovništvo znade okolnosti vremena i mjesta toga što pripovijedaju od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., te se tako ne skrnavi shvatanje a ni značenje predanja.

Prema tome, razumijevanje naravi Časnoga Kur'ana i Čistoga vjerovjesničkoga sunneta, poznavanje ljudske prirode i naravi, i poznavanje univerzumskih zakonitosti, te spoznaja stvarnosti vremena i mjesta, sa njihovim mogućnostima i izazovima – sve to jesu nužne metodološke stvari u iznovnom izgrađivanju metoda odgoja i obrazovanja (*bina' menahidž et-terbijje ve et-ta'lim*), u korištenju univerzalne civilizacijske kur'anske vizije i spoznaji systemske naravi doktrine i ideje te vizije – sve to s ciljem provedbe preporoda ummeta i iznovne izgradnje civilizacije pravde (*hadare el-'adl*), znanja, univerzalnosti (*el-'alemijje*) i mira.

S ovakvim razumijevanjem i aktualiziranjem pitanja vremena i mjesta (*istihdar kadijje ez-zeman ve el-mekan*) u spoznaji prirode pojmova, te potom stvarnosti vremena i mjesta, započinjemo bavljenje univerzalnim načelima i metodom civilizacijskog islamskog mišljenja.

REALISTIČKI IDEALIZAM

Važno pitanje na koje je dobro dati izravan odgovor glasi: da li je univerzalna kur'anska civilizacijska vizija, i uputa muhamedanske Poruke, jedna idealistička vizija iz mašte, po uzoru na filozofske spise, njihova snatrenja i idealne gradove/države njihovih filozofa? Da li ova vizija dolazi kao dokono mišljenje koje nema uporišta u stvarnosti istinskog života čovjekova? Ili je to vizija i istinska stvarna uputa koja predstavlja aktivnu/pozitivnu stranu u ljudskome životu i koja ga usmjerava, koja čini da u čovjekovoj duši nadvladaju duhovne i graditeljske snage aspekata dobra nad destruktivnim animalnim materijalističkim tendencijama zla i zuluma u duši?

Na prvi pogled, čini se da je teško zamisliti pozitivan odgovor na ovo pitanje, napose u svjetlu mnogih aspekata realnosti muslimanskog ummeta koja pogoršava njegovo zdanje, sistem, ponašanje i univerzalne civilizacijske odnose. Skoro da je ova realnost sušta suprotnost Uputi muhamedanske Poruke i kur'anskoj civilizacijskoj viziji s obzirom na to što vidimo: parcijaliziranost, međusobni rivalitet (*et-tenahur*), pasivnost, međusobno gloženje (*et-tezalum*), individualizam (*el-ferdijje*), egoizam, siromaštvo, neznanje i poniženje (*el-mehane*) u kojima ummet živi.

Za pravilan odgovor na ova pitanja potrebno je da podastremo jedan broj činjenica i premisa. Prva od tih premisa glasi: u tome što nudi univerzalna kur'anska vizija nema ništa što čovjek

ne želi, ne traži i za čime mu ne žudi duša i svijest, te da je, k tome, u povijesti čovjeka dragocjenije i skupocjenije upravo to čime uspijeva ostvariti ovu viziju u civilizacijskoj izgradnji na licu Zemlje.

Druga premisa: poslaničko doba je bilo uzorna stvarnost koja je ostvarila ovu kur'ansku viziju, njene stvarne zahtjeve u vremenu i mjestu, te, stoga, univerzalna kur'anska vizija nije bila teorijska filozofska predodžba koja se ne može ostvariti u čovjekovoj stvarnosti. Epoha Poslanikova, s.a.v.s., i društvo njegove države jesu znamenje Poslanikove, s.a.v.s., obznane vrijednosti kur'anske vizije i njenih shvatanja i principa u ljudskoj stvarnosti tako da čovječanstvo, u ovom poslaničkom primjeru i znamenju njegove obznane, vidi realističnost ove vizije i mogućnosti njezina ostvarenja u ljudskoj stvarnosti za snage dobra, preporoda i duhovne civilizacijske izgradnje skrovite u čovjekovoj duši.

Treća premisa: postoji nesklad ljudskih duša i čovjekovih društava u realiziranju vrijednosti dobra, preporoda, civilizacijske izgradnje i njenih poimanja u stvarnosti ljudskog ponašanja i podizanju ljudskih društava.

Prema tome, društva u kojima slabe snage dobra, pravde i izgradnje, ne trebaju se nadati svome preporodu, zacjeljenju svojih bolesti niti izgradnji plemenitog civilizacijskog ljudskog puta.

Temeljno ishodište koje ovdje ne smije da obeshrabri muslimanski ummet u preporodu svoga stanja i povratka na svoj put jeste da ummet (spo)zna da je u dekadenci i da je zaostao, te da za sve to postoje uzroci koje treba liječiti, kako bi se iz dubina ummeta oslobodile sile dobra, preporoda i izgradnje, te da se ne prikloni mnijenju da je ono čemu islam i njegova kur'anska univerzalna civilizacijska vizija pozivaju – idealizam, jer, naime, potrebno je razlučiti između utopijskog idealizma (*el-hajalijje el-misalijje*) i realističkog idealizma (*el-vak'ijje el-misalijje*). Bez ide-

alizma dolazi do propasti, dekadence, korupcije i animalističkog materijalizma. "Oni su kao stoka, pa i gori."⁴³³

Ali realistički idealizam nema vrijednosti ukoliko ne saraduje sa ljudskom dušom, sa njenom strukturom, očekivanjima i stremljenjima u vremenu i mjestu kako bi usmjerio njen put. U protivnom, čovječanstvo se povuče u tmine svojih animalnih materijalističkih nagona ka rasizmu i sukobima, uzajamnome nasilju (*et-tezalum*), okrutnosti, krvoproliću i agresiji, sve u ime realizma i opravdanja prihvatanja svake vrste čovjekova moralnoga pada. Jer, naime, oni misle da je idealizam svaki preporod i svako zauzdavanje sila zla i nasilja, tako da je riječ idealizam postala porok, znak blesavosti i hroničnog filozofskog ludila (*el-džunun el-felsefi el-memkut*).

Idealistički realizam je, zapravo, pojas za spašavanje za čovječanstvo da još više ne padne u agresivne, animalne i materijalističke bezdane, i uzajamno gloženje.

Drugi važan aspekt u odgovoru na naše pitanje o idealnoj naravi u univerzalnoj kur'anskoj civilizacijskoj viziji glasi: da li to, naime, znači da čovjek musliman, da bi ostvario ovaj kur'anski idealizam, mora primijeniti sve ove vrijednosti, shvatanja i načela u svim stranama svoga života i ponašanja, do svakog detalja, svakoga dana u životu?! Odnosno da li čovjek treba – da bi bio musliman – biti bezgriješan, čist od grijeha i posrnuća?!

Kako smo objasnili na prethodnim stranicama ove knjige, kao i u drugim našim djelima, islamski diskurs koji je skrenuo u jezik zastrašivanja, učvrstio je ovakvo poimanje. I to je činjenica koja je učinila da kur'anska vizija u ljudskoj i kulturnoj stvarnosti ummeta bude skoro nemoguća.

Budući da smo saznali suštinu ljudske naravi čija se volja bori između duhovnih sila (*el-kuva er-ruhijje*) i materijalističkih

⁴³³ El-A'raf, 179.

težnji (*en-nevazi' el-maddijje*), onda su zablude i greške u samoj biti ljudske naravi i u njenoj strukturi. Nema nikakva prostora smatrati da postoji bezgrješnost izuzev kod Božijih poslanika u onom što se odnosi na njihova poslanstva.

“Svaki čovjek pravi greške, a najbolji su grješnici oni koji se kaju!”⁴³⁴ To znači da čovjeka, iz dna duše i njegove strukture, njegova duhovna narav, moralne sile i sile savjesti podstiču ka uputi, dobročinstvu i preporodu. Ali njegove materijalne potrebe i animalni porivi proizvode mu naklonost ka nasilju i agresivnosti. Stoga mi nalazimo da savjest i duhovne snage smjernoga čovjeka sustižu i osuđuju zbog razvratnih i nasilnih djela koje čini svojim rukama.

Kur'anska vizija je potvrdila ovu ljudsku strukturu i ovaj sukob, dala smjer kako se suprotstaviti i ukazala na puteve pobjede sila dobra u ljudskoj duši.

Duhovni sukob između sila dobra i zla u ljudskoj duši je univerzalna činjenica. U ljudsku narav spada to da čovjek spoznaje i stremlji ka trijumfu dobra i boljitka. Također, mogućnost slabosti greške i posrnuća jeste ljudska činjenica. U njoj kur'anska vizija ne vidi područje za propast ili očaj, jer liječiti ih znači podršku silama dobra u duši i anulirati očaj spram toga što bi upropastilo preporod. A Bog je Taj Koji je nadahnuo dušu pa znade “šta zlo joj je a šta dobro joj je”,⁴³⁵ On je Svemilosni, Samilosni, Sućutni i Plemeniti, prima pokajanje, prima odustajanje od grijeha i posrnuća i neustrajavanje u grijehu. I kad god čovjek u trenucima slabosti, neznanja ili nužde, zapadne u grijeh, Bog prima pokajanje kao da ništa nije bilo, to su otvorena vrata za svakog koji se kaje i od grijeha odustaje.

⁴³⁴ Hadis prenosi Ibn Madže u poglavlju “Ez-Zuhd”, broj hadisa 4241, zatim Et-Tirmizi u poglavlju “Fi Sifat el-kijame...”, broj hadisa 2423. (op. prev.)

⁴³⁵ Aluzija na Kur'an, Eš-Šems, 8.

Kur'anska vizija je snaga ispravnoga puta i upute ka dobru, ta vizija ukazuje na dobro i olakšava puteve do njega. "Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje! Da biste se opomenuli, Bog vas svjetuje!"⁴³⁶

Stoga je potrebno razlučiti između islama, njegove univerzalne kur'anske civilizacijske vizije koja je uputa, smjerokaz i podrška, te zamaha sila dobra, preporoda i graditeljstva u ljudskoj duši, s jedne strane, i ponašanja i ljudskoga prakticiranja ove vizije, njenih vrijednosti, shvatanja i načela, s druge strane. Jer, naime, u ljudskoj naravi nahodi se sukob, u njoj su skrivene sile i sklonosti koje omogućavaju posrnuće i skretanje s Pravoga puta, što se treba zacjeljivati poznavanjem stvarnosti i okolnosti koje podstiču pojedince, zajednice i civilizacije da ne posrnu i pođu nesigurnom stazom, te da se suoče sa preporodom.

Da bi došlo do preporoda, promjene i slijeđenja Prave staze, da bi se savladale prepreke i granica utjecaja grešaka i posrnuća, narodi moraju imati istraživačke i kritičke poglede o svojoj kulturi, diskursu, metodima odgoja svojih mladih i stvaranju svog kadra, čime bi se ispravila vizija i odgajanje, korigiralo mišljenje i podigla svijest, kako bi temelj naravi koja dominira bio pogled prema dobru i ispravnom u zadovoljenju potreba, ostvarenju interesa (*tahkik el-masleha*), pojedinačnih i zajedničkih, te kako bi greške i posrnuća bile iznimka koje se društvo gnuša, duša zgražava, kojoj duša ne hrli i kojoj se ne vraća.

Kakvo god da bilo stanje ummeta danas, ukoliko bi mislioci ummeta, protagonisti preporoda, odgoja i obrazovanja ispunili svoju ulogu u spoznavanju bolesti ummeta, kako ih liječiti kroz kulturu ummeta i metode njegova mišljenja, metode andragogije, stvaranja/obrazovanja njegova kadra, metode njegova obrazova-

---

⁴³⁶ En-Nahl, 90.

nja i kroz podizanje institucija, te ako bi uputili svaku grupaciju o tome šta su izvori nered a šta putevi preporoda, počev od porodice i roditelja do škole i učitelja, onda bi ummet povratio svoje zdravlje i a njegovu civilizacijsku ulogu ne bi skrivala ova magla i predodžba o teškoćama. Univerzalna kur'anska civilizacijska vizija bila bi univerzalna vizija ummeta i metod njenoga života. Ummet ne bi od njegova pologa i civilizacijske uloge odvrćale devijacije i smetenosti koje predstavljaju snage (koje tjeraju ummet) da odbaci suočenje sa snagom obnove i stabilnosti u životu društva i razvoja svoje snage i ustanova.

U Kur'anu stoji: "Ja sebe ne pravdam, jer duša je, doista, zlu naklonjena, osim one kojoj se Gospodar moj smiluje! A Gospodar moj, zbilja, grijeha prašta i samilostan je!"⁴³⁷ "I onoga (jednoga čovjeka) Musa šakom udari i usmrti! 'E, ovo je šejtanovo djelo!' – reče Musa – 'on je neprijatelj, zabluditelj očiti!' 'Gospodaru moj!' – zavapi on – 'ja sam sebi nasilje učinio, pa Ti mi oprosti!' – I On mu oprosti, On zbilja prašta i samilostan je."⁴³⁸ "Ti reci: 'Selam, Mir vama! Gospodar vaš Sebi je samilost propisao: ako neko od vas zlo djelo kakvo u neznanju učini, pa se potom Bogu pokajanjem obrati i popravi, pa, Bog grijeha prašta i samilostan je!'"⁴³⁹ "A koji čovjek zlo kakvo uradi, ili prema sebi nepravdu učini, pa se potom Bogu za oprost obrati, taj će vidjeti da Bog grijeha prašta i da je samilostan."⁴⁴⁰ "I onima koji, kad grijeh kakav urade, ili sebi nanesu nepravdu, Boga se sjete i oprost za grijeha svoje mole. A ko će drugi grijeha oprostiti ako ne Bog?! A takvi u zlo svjesno ne srljaju! Njima pripada nagrada – oprost od njihova Gospodara i džennetske bašče kroz koje teku rijeke. U baščama vječno ostat će! O, divne li nagrade onima koji tako

---

⁴³⁷ Jusuf, 53.

⁴³⁸ El-Kasas, 15-16.

⁴³⁹ El-En'am, 54.

⁴⁴⁰ En-Nisa', 110.

čine!”⁴⁴¹ “Bog nijednog čovjeka ne zadužuje iznad mogućnosti njegove, njemu je u korist što dobra stekne, protiv njega je zlo što ga stekne! ‘O naš Gospodaru! Ne uzmi nam za zlo ako zaboravimo ili neoprezno nešto učinimo! O naš Gospodaru! Ne prti nam breme kakvo si natovario onima prije nas! O naš Gospodaru! Dužnost nam ne nalaži za koju snage nemamo mi! Ti preko grijeha nam prijedi, i oprosti nam, i milošću nas obaspi! Ti si Gospodar naš! Ti nas protiv naroda nevjerničkog pomozil!”⁴⁴²

Moramo se prisjetiti, kroz izgradnju našega života i prolazak kroz njegove pogibelji, da je islam upravo jedna smjerna ljudska vizija, ta vizija je čamac za spašavanje, busola puta na putovanju koje je sigurno od nesreća, spasitelj koji vodi iz pogibelji do obale spasa.

Islam nije animalni, tlačiteljski, agresivni i zavojevački rasizam. Islam nije mitološka, pobožnjačka, svećenička i pokornjačka predodžba. Islam nije animalni, konfliktni, beznadni, ništavitejski materijalizam. Islam je skladni, uravnoteženi, duhovni, životni realizam (*vaki'ijje*).

Islam i vizija islama izražavaju skladan ljudski život, slave ga i unapređuju, vode ka putevima njegova ostvarenja, to je vizija koja zadovoljava potrebe čovječanstva (*hadžat el-bešer*) za sigurnošću, pravdom i spokojstvom. Vjerom dopušteni spolni odnosi (*el-džins*) su izvorište života i vrelo njegova opstanka, takve spolne odnose islamska životna vizija slavi i podstiče ih (*tehussu 'alejhi*), uz nošenje odgovornosti za spolni život i izvršavanje njegovih prava i prava svih strana.

A znanje i nauka su izvorište civilizacije, gradnje i kreacije, islam podstiče na znanje i nauku u svim aspektima života, ali na ono znanje i nauku koji koriste a ne koji nanose štetu.

⁴⁴¹ Alu 'Imran, 135-136.

⁴⁴² El-Bekare, 286.

Islam pozdravlja stjecanje i životno uživanje, podstiče na stjecanje, ali samo dopuštenim načinima, bez nasilja (*dune zulm*), prevare i pretjerivanja, i bez kršenja prava pojedinca i prava zajednice.

Život nema značenja bez slobode i časti, i zaštite prava (*himaje el-hukuk*), dostojanstva i obraza. Islam također podstiče na zaštitu života, na njegovu odbranu i očuvanje, zabranjuje agresiju i neprijateljstvo, štaviše podstiče na praštanje i oprost kad god se može.

Ne radi se ovdje o patnji i lišavanju, niti je posrijedi idealistički realizam, ni idealistički imaginariizam, niti je riječ o životu praznovjerne gnoze ili maštarijskog mita, niti se, pak, radi o nasilnom, animalnom, beskorisnom materijalističkom životu – radi se naprosto o uravnoteženom ljudskom životu (*hajjat insaniye sevijje*)!

Niti u jednom ispravnom ponašanju nema poteškoće za onoga čija je vizija dobra i čiji je odgoj dobar. Ukoliko tu ima poteškoće, ona u većini situacija slijedi iz društvenoga miljea kad mu se iskrivi vizija, propadne kultura i odgojni metodi. Na pojedincima je i na zajednicama da se suprotstave krizama u kulturi i odgoju, a ne da od njih bježe i sklanjaju se pod izlikom zamišljenog idealističkog realizma.

Stvar je, zapravo, u problemu vizije, problemu mentaliteta, kulture, metoda i odgoja, i to u svim njihovim dimenzijama i faktorima njihova stvaranja i djelovanja. Nisu ni vjera a niti vizija žrtveni jarac za manjkavosti i nedostatke u opravdanju zanemaranja ličnih unutarnjih i vanjskih uzroka i vladanja sila nasilja i tlačenja u društvu, kao i otežavanju napora promjene i reforme. "O vjernici! Zašto govorite ono što ne činite? Mrsko je Bogu da govorite ono što ne činite!"⁴⁴³

---

⁴⁴³ Es-Saff, 2-3.

“Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte! I Boga se bojte! Jer doista Bog žestoko kažnjava.”⁴⁴⁴ “Vi ste najbolja zajednica koja se ikad među svijetom pojavila, vi dobro da se čini zapovijedate, a zlo da se radi zabranjujete, i u Boga vjerujete.”⁴⁴⁵ “A one koji se budu radi nas borili Mi ćemo zbilja Našim stazama naputiti! A Allah je doista sa dobročiniteljima!”⁴⁴⁶

“Tako mi smokve i masline, i Sinajske gore, i ovoga grada sigurnoga – Mi čovjeka stvaramo u najljepšem skladu, a zatim ćemo ga vratiti na najnižu razinu, i ne one koji vjeruju i dobra djela čine, njima pripada nagrada neprekidna. Pa, šta te navodi da poričeš Svijet onaj, zar nije Bog najpravedniji sudija?!”⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁴ El-Ma'ida, 2.

⁴⁴⁵ Alu 'Imran, 110.

⁴⁴⁶ El-'Ankebut, 69.

⁴⁴⁷ Et-Tin, 1-8.

PRINCIPI UNIVERZALNE KUR'ANSKE VIZIJE

Ako spoznamo univerzalne postavke (*kullijjat*) kur'anske vizije, i ako razumijemo njene civilizacijske i univerzalne dimenzije, moći ćemo samo tada ostvariti ispravnu spoznaju načela ove vizije, njena poimanja i vrijednosti kojima ćemo se ovdje baviti ponešto detaljnije. Jer ta načela jesu sredstva (*el-vesa'il*) i temeljna polazišta (*el-muntalekat el-esasijje*) nužna za otjelovljenje te vizije. K tome, ova načela, vrijednosti i poimanja jesu sredstva (*el-edevat*) koja utvrđuju program mišljenja muslimanskog ummeta i čovjeka muslimana, i prenose ga (program) u živu, opipljivu stvarnost, program koji usmjerava civilizacijski pravac društva i podržava ga moću, voljom i snagom koje tom pravcu daju djelotvornost, učinkovitost, rast i razvoj, omogućuju ummetu da ostvari svoje ciljeve (*min tabkik mekasidiha*), da izumi svoja sredstva, napredna, djelatna u skladu sa promjenama stanja i okolnosti, mogućnosti i izazova, te pod okriljem/krovom razvijenih i obuhvatnih nauka i znanja.

Prvo od ovih načela, koje je temelj svim drugim načelima, jeste načelo monoteizma (*mebde' et-tevhid*), zato što je to kur'ansko prirodno načelo temelj iz kojeg izvire pojam sistema egzistencije (*mefhum nizam el-vudžud*). Ovim se načelom i temeljnim pojmom, uz načelo čovjekova namjesništva na Zemlji koje se ure-

đuje načelom monoteizma, objašnjavaju dimenzije univerzalnog, znanstvenog, moralnog, svrhovitog ljudskoga života, i značenje njihova postojanja.

Monoteizam (*tevhid*)

Monoteizam je temeljno načelo u univerzalnoj kur'anskoj viziji jer je to smjerni, prirodni, univerzalni odgovor duhovnoj dimenziji čovjeka u shvatanju svoga sopstva od početka do kraja. Monoteizam je krov ljudske logike u shvatanju dimenzija života, egzistencije, metafizike i onostranosti.

“Ništa i niko nije kao On! On sve čuje i vidi sve!”⁴⁴⁸ “Onaj Koji stvaranje započinje i potom stvaranje ponavlja, i Koji vas opskrbljuje s neba i Zemlje! Pa ima li Boga uz Allaha? Ti reci: ‘Dokaz donesite ako istinu govorite!’”⁴⁴⁹ “Ima li stvoritelja osim Allaha, Koji vas opskrbljuje s neba i zemlje?! Nema boga drugog osim Njega.”⁴⁵⁰ “I oni vele: ‘Ima samo život naš na Svijetu ovdje, umiremo i živimo, i samo nas uništava vrijeme!’ Oni o tome nemaju znanje, oni samo pretpostavljaju!”⁴⁵¹ “Zar su oni stvoreni bez Stvoritelja, ili su oni sebi stvoritelji?! Zar su oni stvorili nebesa i Zemlju?! Ne! Oni nisu uvjereni!”⁴⁵² “Zar ste mislili da smo Mi vas zaludu stvorili i da se nama nećete vratiti? Pa nek’ je uzvišen Bog, Vladar Istiniti! Nema boga osim Njega, Gospodara Prijestolja Plemenitoga! A ko priziva pored Allaha boga drugoga, bez ikakva o njemu dokaza, taj će, zbilja, račun svoj kod Gospodara svoga imati, nevjernici doista ni u čemu neće uspjeti! I reci ti:

⁴⁴⁸ Eš-Šura, 11.

⁴⁴⁹ En-Neml, 64.

⁴⁵⁰ Fatir, 3.

⁴⁵¹ El-Džasije, 24.

⁴⁵² Et-Tur, 35-36.

‘Gospodaru moj, oprosti! I smiluj se, Ti si Samilosnik najbolji!’⁴⁵³
 “Mi nismo nebesa i Zemlju stvorili, niti ono što između njih je, da bismo se igrali!”⁴⁵⁴

“To vam je, eto, Bog – vaš Gospodar. Drugog boga osim Njega nema! Stvoritelj svega, pa Njemu robujte! On sve može, On je čuvar nad svime!”⁴⁵⁵ “O moj narode” – reče Salih – “Bogu vi robujte, osim Njega vi drugog Boga nemate! On vas od zemlje stvara i na njoj vas nastanjuje, pa tražite od njega oprosta i pokajte Mu se.”⁴⁵⁶ “Da na nebesima i zemlji ima još bogova osim Allaha, poremetili bi se i nebesa i Zemlja! Pa nek’ je uzvišen Allah, Gospodar Prijestolja, iznad toga šta Mu pripisuju oni.”⁴⁵⁷ “Bog nije Sebi uzeo dijete, uz Njeg nema drugog boga! A da ima, svaki bi bog išao sa onim što je stvorio, i jedan bi drugoga pobjeđivao! Slavljen nek’ je Allah i iznad onoga kako Ga oni opisuju...”⁴⁵⁸ “Ti reci: ‘Samo je Allah jedini Bog! Ja ništa nemam s tim što vi Njemu druge smatrate ravnim.’”⁴⁵⁹ “Prije tebe nismo Mi nijednoga poslanika poslali a da mu nismo objavili: ‘Doista, nema boga osim Mene, zato Meni robujte!’”⁴⁶⁰

Jedinost Stvoritelja, Njegova moć, neusporedivost i savršenstvo (*kudretuhu ve teferruduhu ve kemaluhu*) i zadivno sveobuhvatno stvaranje objašnjava i određuje narav stvorenja kao jedinki i vrsta, kao uzajamnost i sveobuhvatnost, te objašnjava oblikovanje sistema stvaranja, određuje njegovu svrhovitost i čudorednost (*ahlakijje*). “Doista, u stvaranju nebesa i Zemlje, i u

⁴⁵³ El-Mu’minun, 115-118.

⁴⁵⁴ Ed-Duhan, 38.

⁴⁵⁵ El-En’am, 102.

⁴⁵⁶ Hud, 61.

⁴⁵⁷ El-Enbija’, 22.

⁴⁵⁸ El-Mu’minun, 91.

⁴⁵⁹ El-En’am, 19.

⁴⁶⁰ El-Enbija’, 25.

izmjeni noći i dana znaci su za ljude pametne. Za one koji Boga spominju i stojeći, i sjedeći, i na svojim stranama ležeći, i koji razmišljaju o stvaranju nebesa i Zemlje: ‘Gospodaru naš! Ovo nisi zaludu stvorio Ti! Slavljen nek’ Si! Sačuvaj nas kazne u Vatri!’⁴⁶¹ “Gospodar naš je Onaj Koji je sve Svome stvorenju podario i potom ga uputio!”⁴⁶² “Onak Koji je lijepom dao svaku stvar koju stvorio je, i čovjeka prvog stvorio od gline.”⁴⁶³ “A ti vidiš planine i misliš da su one nepomične, a one hodom oblaka hode! To je djelo Božije, Koji je savršeno dao sve, On je obaviješten o onome šta vi činite.”⁴⁶⁴ “...Božijoj prirodi, prema kojoj On ljude stvori! Nema promjene u Božijemu stvaranju! To je prava vjera...”⁴⁶⁵ “I zar da očekuju nešto drugo doli ono što je prijašnje naraštaje zadesilo?! Pa u Božijim zakonima nećeš naći nikakva odstupanja. I u Božijim zakonima nećeš naći nikakve preinake.”⁴⁶⁶ “I sve je Bog stvorio i odredbom odredio!”⁴⁶⁷ “Bog je doista izvršitelj odredbe svake!”⁴⁶⁸ “Ti reci: ‘Putujte po Zemlji vi, pa vidite kako je On započeo stvaranje, i potom će Bog i drugi put obnoviti stvaranje!’”⁴⁶⁹ “Zašto po Zemlji ne putuju pa da im budu srca kojima razmišljaju i uši da im budu kojima nešto čuju?! Ali doista nisu slijepe oči, nego su slijepa srca u grudima!”⁴⁷⁰

Prethodno navedeni ajeti Plemenite objave (*el-vaḥj el-kerim*) na najjasniji način izražavaju osjećaj čovjekove prirode i njenih vidljivih dokaza u prilog principa monoteizma (*meḃde’ et-tevhid*)

⁴⁶¹ Alu ‘Imran, 190-191.

⁴⁶² Ta-Ha, 50.

⁴⁶³ Es-Sedžda, 7.

⁴⁶⁴ En-Neml, 88.

⁴⁶⁵ Er-Rum, 30.

⁴⁶⁶ Fatir, 43.

⁴⁶⁷ El-Furkan, 2.

⁴⁶⁸ Et-Talak, 3.

⁴⁶⁹ El-‘Ankebut, 20.

⁴⁷⁰ El-Hadždž, 46.

u jedinstvu Stvoritelja, te u izvođenju stvaranja i njegovom sveobuhvatnom jedinstvu. A to je ono što potvrđuje i razjašnjava jedinstvo ovog sveobuhvatnog postojanja i njegovo sistematično, uzročno-posljedično, sređeno zdanje te moralnu i kreativnu svrhovitost.

Odabrat ćemo nekolicinu ajeta Objave i smjerokaza njene Upute, one ajete koji izražavaju bit naravi ljudske savjesti (*ed-damir el-insani*), te njene duhovne, svrhovite i moralne težnje u sistemu egzistencije. Ti ajeti ističu, otjelovljuju i izražavaju te naravne nutarnje sklonosti za vrijednostima dobra, istine, pravde, bratstva, solidarnosti, milosti i mira, bez kojih se ne može voditi pravi život i egzistencija, niti bez njih ima svrhe divni i izvanredni sistem života, od atoma do Mliječnoga puta. Bez dobra, istine, pravde, bratstva, solidarnosti, milosti i mira smisao života (*mefhum el-hajat*) nema svrhu. Tad će smisao života i egzistencije, u određeno vrijeme, poprimiti smisao anarhije (*mefhum el-fevda*) i uzaludnosti (*el-'abesije*), koje ne može prihvatiti stvarnost poretka divnoga svemira, niti osjećanje Prirode, niti logika mjerila zdravoga razuma.

Svevišnji i veličanstveni Bog veli: "A ljude i džine stvorio sam samo da Meni robuju,⁴⁷¹ od njih Ja ne želim ni opskrbu, niti želim da Me hrane! Doista, Bog je Opskrbitelj, Posjednik Moći Velike!"⁴⁷² "Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaga-nje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje!

⁴⁷¹ Za ralikom od toga što smatraju mnogi ljudi usljed zbrke diskursa o islamu, na ovom mjestu je *ibadet*/bogoštovlje (*el-'ibade*) etimološki izvedeno od slobodnog izbora robovanja Bogu (*hijar et-ta'bid*). To je izbor ljudske volje da ukroti dušu, da traga za istinom i dobrom (samoostvarenjem – *tahkik ez-zat*). Riječ *ibadet*/bogoštovlje (*el-'ibade*) nije izvedena od porobljavanja, prisile, ponižavanja. (Derivirana je od poniznosti) kao što je poniznost roditeljima (izvedena) od riječi *tezil*, a ne od niskosti/poniženja (*el-mezelle*) i omalovaženja (*el-mehane*), što je potiranje sopstva (*ilga' ez-zat*). "A sva čast Bogu, i Njegovu Poslaniku, i vjernicima pripada, ali dvočlinci ne znaju!" (El-Munafikun, 8.)

⁴⁷² Ez-Zarijat, 56-58.

Da biste se opomenuli, Bog vas svjetuje!”⁴⁷³ “A Medjenu poslasmu brata njihova Šuajba; ‘O narode moj’ – reče im on – ‘Bogu vi robujete, osim Njega vi drugog boga nemate! Na litri i na kantaru mjereći ne umanjujte! Ja doista vidim – u dobru ste! I zbilja se za vas bojim patnje na Danu koji obuhvatit će sve. O narode moj, pravedno na litru i na kantaru mjerite, ljude na stvarima njihovim ne zakidajte, i po Zemlji zlo, nered čineći, ne radite!”⁴⁷⁴

“Ko lice svoje predano Bogu okrene i usto dobra djela čini, taj se uhvatio za najčvršće uže! A kod Boga je kraj stvari svih!”⁴⁷⁵ “A ko ljepše zbori od onoga koji Bogu poziva, i dobro radi, i govori: ‘Ja sam musliman, Bogu predan!’”⁴⁷⁶ “Ti reci: ‘Ja sam zbilja čovjek kao i vi, i da je vaš Bog jedan Bog – objavljuje se meni. Ko se nada lijepu susretu s Gospodarom svojim, neka dobra djela čini, i neka štujući Gospodara svoga ne pridružuje Mu nikoga!”⁴⁷⁷ “One koji će, ako im Mi damo vlast na Zemlji, namaz klanjati i zekat davati, i dobročinstvo zapovijedati i zlo zabranjivati, a kod Boga je kraj svih stvari!”⁴⁷⁸ “Svako ima pravac prema kome okreće se, pa vi u dobrim djelima natječite se!”⁴⁷⁹ “Ti Pravom stazom idi kako je naređeno tebi, a Stazom tom nek idu i oni koji s tobom vjeruju, i granice ne prelazite! On zbilja sve vidi šta vi činite!”⁴⁸⁰ “Ti reci: ‘Ja sam samo čovjek poput vas, meni se objavljuje da je vaš Bog samo jedan Bog, pa k Njemu se iskreno upravite...’”⁴⁸¹ “Zato ti pozivaj i u tome budi ustrajan, kako ti naređeno je, i ne slijedi strasti njihove. I reci: ‘Ja vjerujem u sve Knjige koje Bog objavio

---

⁴⁷³ En-Nahl, 90.

⁴⁷⁴ Hud, 84-85.

⁴⁷⁵ Lukman, 22.

⁴⁷⁶ Fussilet, 33.

⁴⁷⁷ El-Kehf, 110.

⁴⁷⁸ El-Hadždž, 41.

⁴⁷⁹ El-Bekare, 148.

⁴⁸⁰ Hud, 112.

⁴⁸¹ Fussilet, 6.

je, i da vam pravedno sudim naređeno mi je!”⁴⁸² “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži, i udio svoj na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”⁴⁸³ “Ti reci: ‘Gospodar moj zabranjuje razvratna djela, bila ona javna ili skrivena, i griješenje, i nasilje bespravno, i da Bogu nekog drugog vi smatrate ravnim, o čemu On dokaza nikakva objavio nije, i da o Bogu govorite ono o čemu znanja nemate!’”⁴⁸⁴ “Oni koji vjeruju i vjerovanje svoje s mnogoboštvom ne miješaju, takvi su sigurni i na Pravoj su stazi!”⁴⁸⁵ “Taj Drugi svijet stvorili smo onima koji ne žele da se na Zemlji ohole niti nered da čine. A sretan kraj bogobožaznima pripada.”⁴⁸⁶ “Bog obećava onima između vas koji vjeruju i koji rade dobra djela da će takve zbilja na Zemlji učiniti namjesnicima, kao što je i one prije njih učinio namjesnicima...”⁴⁸⁷

Ako narav svemira i cjelokupnost njegova sistema potrebuje jedinstvo Stvoritelja i Njegovu moć (*juhattimu vahde el-halik ve kudretihî*), onda stvaranje Svemira, prefinjenost njegova sačinstva i savršenstvo njegova sistema također trebaju uzročno-posljedično i cjelokupno jedinstvo stvorenja (*vahde el-halk*). “Doista, u stvaranju nebesa i Zemlje, u mijeni noći i dana, i u lađi koja morem plovi natovarena onim što ljudima koristi, i u tome što Bog s neba kišu spušta, i njome zemlju oživljava nakon njena mrtvila, i u tome što je rasijao po Zemlji životinje svakojake, i u naizmjeničnom kretanju vjetrova i oblaka koji predano jezde između neba i Zemlje – znaci su ljudima koji razmišljaju!”⁴⁸⁸ “Mi nismo nebo i Zemlju i ono što je između njih stvorili da bismo

⁴⁸² Eš-Šura, 15.

⁴⁸³ El-Kasas, 77.

⁴⁸⁴ El-A'raf, 33.

⁴⁸⁵ El-En'am, 82.

⁴⁸⁶ El-Kasas, 83.

⁴⁸⁷ En-Nur, 55.

⁴⁸⁸ El-Bekare, 164.

se igrali! Da smo htjeli igrati se Mi, igrali bismo se onako kako Nama dolikuje! Ali Mi toga nismo činitelji!”⁴⁸⁹

Prema tome, svrhoviti determinizam stvaranja i njegova čudorednost jeste činjenica bez koje ne može biti prave vizije, niti logike. Bez te vizije nastaje anarhija u kojoj se razumski ne može valjano shvatiti egzistencija i sistem koje vidimo. Upravo to izražavaju navedeni ajeti Mudre Knjige, koji pojednostavljuju dimenzije Prirode i objašnjavaju njena značenja i svrhe, i stavljaju ih u samu srž čovjekove svijesti, kako bi usmjerili njegov hod i slobodan izbor, kako bi naputili čovjeka metodima ispravne univerzalne predanosti, da bi ostvario uzvišene duhovne ciljeve svoje prirode koje ona potrebuje u udovoljavanju čovjekovih kreativnih, materijalnih i životnih potreba. Sve to daleko od nihilističkih, materijalističkih, anarhičnih i mitoloških opsena i meteži.

Također, zapažamo da načelo *tevhida* Istinskog Stvoritelja, i sveobuhvatna jedinstvo stvaranja koja iz tog principa slijedi, jeste temelj na kojem islamska vizija gradi značenje života i zadivnoga svemira. Na temelju ovog glavnog principa izdvajaju se i proishode načela ove vizije i njena poimanja o svrhovitosti egzistencije i njene čudorednosti, o namjesništvu čovjekovom i počasti koja mu je data kroz moć da ravna stvarima, te kroz moć da bira i da slobodno donosi odluku. Nadalje, načela ove vizije proishode iz svega što proizlazi iz kreativne i duhovne odgovornosti čovjeka (*mes'ulijjat el-insan*) kako bi ostvario lijep život koji ostvaruje “sopstvo čovjeka” i udovoljava njegovim potrebama, slaže se sa njegovom ispravnom naravi, uznosi ga na stupnjeve vrijednosti duha (*fi me'aridž kijem er-ruh*) u činjenju dobra, traženju istine, primjeni pravde, razvijanju bratstva i solidarnosti, tvorenju kreativnosti i ljubavi prema miru (*hubb es-selam*).

⁴⁸⁹ El-Enbija', 16-17.

Mogućnosti nauke o zakonitostima svemira (*el-'ilm es-su-neni*), te veličina stvaranja svemira koju ona raskriva čovjeku na površini Zemlje, u morskim dubinama, na horizontima svemira i zapanjujućim i prostranim kretanjima sfera, u prefinjenosti ustroja svemira, njegovoj cjelovitosti, srazu njegova stvaranja i njegovih zakona... sve to pomaže čovjeku da spozna dimenzije "materijalnog bitka" i njegovo područje, te dimenzije metafizičkog (izamaterijalnog) bitka. Ova spoznaja (*idrak*) daje bivstvovanju (onom metafizičkom) jednu drugu dimenziju, s drugom logikom, drukčijom od čovjekove logike i od logike materije. "Ništa i niko nije kao On!"⁴⁹⁰ "On je Znalac tajne, pa ne otkriva Svoje tajne nikome."⁴⁹¹ "...a vama (ljudima) je dato samo malo znanja."⁴⁹² "A Ja se kunem satima kad zapadaju zvijezde, a to je zakletva golema, da znate, on je, doista, Kur'an Plemeniti."⁴⁹³

Svi ovi stavci Kur'ana vjerniku i znanstveniku povećavaju predanost kako bi on svoj ovozemni život i njegovu prirodnu, od Boga mu datu namjesničku, moralnu, kreativnu i smjernu zadaću prihvatio ozbiljno, te kako bi na taj način čovjek musliman ostvario svoje sopstvo i svoju sreću. I kako bi bio sobom zadovoljan na ovom svijetu, a i kako bi njegova kreposna i smjerna duša bila zadovoljna sudbinom koja slijedi nakon ovog života, kad će se čovjeku raskriti na Onom svijetu njegova potpuna slika. "Oni samo znaju vanjsko od života ovosvjetskoga, a nemarni su spram Svijeta onoga."⁴⁹⁴ "Ali vi ste više pod utjecajem svijeta ovoga, a Svijet onaj bolji je, vječan je!"⁴⁹⁵

---

⁴⁹⁰ Eš-Šura, 11.

⁴⁹¹ El-Džinn, 26.

⁴⁹² El-Isra', 85.

⁴⁹³ El-Vaki'a, 75-77.

⁴⁹⁴ Er-Rum, 7.

⁴⁹⁵ El-A'la, 16-17.

“Bio si spram ovoga u nemaru, pa smo s tebe skinuli tvoju koprenu, i pogled tvoj Danas je oštar.”⁴⁹⁶

Čovjekovo namjesništvo na Zemlji (*el-istihlaf*)

Princip/načelo čovjekova namjesništva na Zemlji: “I kada Gospodar tvoj reče melekima: ‘Na Zemlji ću, doista, Ja postaviti namjesnika!’”⁴⁹⁷ nije zaduženje koje je bez osnova u čovjekovoj iskonskoj prirodi, nego je ono izraz čovjekove naravi (*ta'bir 'an tabi'a el-insan*), i svojstava i moći što ih je Bog prirodno dao čovjeku, i što ga čine pojedincem, društvom i vrstom koja koristi svijest (*el-va'y*), spoznaju (*el-idrak*) i duh (*er-ruh*) koji su mjesto ispravne prirode s kojom je spojena čovjekova savjest. Čovjek koristi dušu koja se preispituje, koristi težnju za stjecanjem znanja i stjecanjem spoznaje. To je ono što je učinilo čovjeka namjesnikom čime se odlikuje nad svim stvorenjima/bićima na svome svijetu, svojom moći da ravna stvarima (*bi kudretih* *'ala et-tasarruff*), da koristi svemir oko sebe u udovoljavanju svojih potreba, u otjelovljenju svoje vizije, izbora, načela i vrijednosti te svojih poimanja. Jer materija nema nikakve važnosti ukoliko ne otjelovljuje vrijednosti i ispravna načela. Također, načela, vrijednosti i vizija nemaju nikakve važnosti ukoliko se ne otjelovljuju u materiji.

Prema tome, načelo čovjekova namjesništva na Zemlji, koje označava čovjekovu moć da upravlja u svome svijetu kako bi izrazio svoju volju i udovoljio svojim potrebama, dakle to načelo jeste narav, priroda i želja koji u svojim ciljevima donose počast čovjeku ovim središnjim mjestom, potom ga odlikuju među svim drugim bićima, uz sve ono čime namjesništvo zadužuje čovjeka.

⁴⁹⁶ Kaf, 22.

⁴⁹⁷ El-Bekare, 30.

Te moći i sposobnosti, od prava na slobodu (*min hakk el-hurrijje*) do prava na izbor u donošenju životnih odluka, te dužnosti i odgovornosti koje iz toga nužno slijede, sve to slobodnom čovjeku stavlja u polog (odgovornost za) njegovo ponašanje, korištenje svoje moći i sposobnosti u namjesnikovanju svemirom (*fi hilafe el-kevn*), bilo da radi ispravno i da gradi (*salahan ve i'maren*) ili da čini nered i razara (*ev fesaden ve dimaren*). “Mi njemu na Pravu stazu ukazujemo: pa il' je zahvalan, il' nezahvalan on.”⁴⁹⁸ “I tako Mi duše, i Onoga Koji je stvorio, pa je nadahnio da znade šta zlo joj je a šta dobro joj je, uspjeh će onaj ko je očisti, a izgubit će onaj ko je uprlja!”⁴⁹⁹ “Zar čovjeku nismo podarili oka dva, i jezik i usne dvije, i nadahnuli ga da dobro i zlo znade! I zašto čovjek nije na blagodatima zahvalan?!”⁵⁰⁰

Prema tome, namjesništvo čovjekovo, time što sa sobom nosi užitak slobodnog ravnanja (*et-tasarraf*) i odgovornost izbora, jeste i bit čovjekovoga života i njegov cilj u čestitome poslu, u kreativnosti i izgradnji.

“A Semudu smo poslali brata njihova Salihu, rekao je: “O moj narode, Bogu vi robujte, osim Njega vi drugog boga nemate! On vas od zemlje stvara i na njoj vas nastanjuje, pa, tražite od Njega oprost i pokajte Mu se, jer Gospodar je moj doista blizu i odaziva se!”⁵⁰¹ “Bog obećava onima između vas koji vjeruju i koji rade dobra djela da će takve zbilja na Zemlji učiniti namjesnicima, kao što je i one prije njih učinio namjesnicima, i da će im vjeru njihovu, sigurno, osnažiti.”⁵⁰² “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet, traži i udio svoj na Svijetu ovom, ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti po

⁴⁹⁸ El-Insan, 3.

⁴⁹⁹ Eš-Šems, 7-10.

⁵⁰⁰ El-Beled, 8-11.

⁵⁰¹ Hud, 61.

⁵⁰² En-Nur, 55.

Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli.”⁵⁰³ “Zar ste mislili da smo Mi vas zaludu stvorili i da se Nama nećete vratiti?”⁵⁰⁴

Pravda i umjerenost

Ako je monoteizam onaj temelj i ishodište univerzalne kur'anske vizije, sa svime šta znači monoteizam (*et-tevhid*): svrhovitost, moralnost, sistematičnost, sveobuhvatnost i usklađenost, te ako čovjekovo namjesništvo na Zemlji znači moć da čovjek humano raspoláže svijetom, sa svime što iz toga slijedi: odgovornost da se nosi polog/emanet upravljanja, tada je cilj pravde – a ona je suprotnost nasilju i tlačenju – u svim vidovima čovjekova postupanja u životu, srž onoga što podrazumijeva čovječnost i humana interakcija, na duhovnom, materijalnom, društvenom, ekonomskom i političkom planu. A bez pravde, a time i umjerenosti, sve druge dimenzije čovjekove egzistencije i ispunjavanje namjesništva na Zemlji postaju ispražnjene od značenja i svrhe. Pravda je to što sadržaju ljudskoga ponašanja/ravnanja daje ispravno i umjerenost/smjerno značenje i što ostvaruje njegovu svrhovitost i moralnost. Upravo je pravda zato bila ono što je prvo naređeno čovjeku (*kane el-'adl evvele ma ju'maru bihi el-insan*), jer pravda je sama srž značenja života i temelj napućivanja/usmjerenja čovjekove naravi (*ka'ide teršid el-fitre*), a i stoga što Bog pravdom čisti Svoje Biće od nasilja. Niko drugi čovjeku ne čini nasilje doli čovjek sam sebi, tako što dere ustranu i potčinjava svoju volju nečemu drugome a ne Bogu Veličanstvenome i Pravednome.

“Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje! Da biste

⁵⁰³ El-Kasas, 77.

⁵⁰⁴ El-Mu'minun, 115.

se opomenuli, Bog vas svjetuje!”⁵⁰⁵ “I Bog nije nikakve nepravde nanosio njima; sami su je sebi nanosili.”⁵⁰⁶ “A Bog nepravdu svjetovima ne želi!”⁵⁰⁷ “Savršene su Riječi Gospodara tvoga i po Istini, i po Pravdi! Nema toga ko će Božije Riječi promijeniti. On sve čuje, On sve zna.”⁵⁰⁸ “Riječ Moja ne mijenja se, a Ja nisam silnik spram Svojih robova!”⁵⁰⁹

Zato što su srž značenja života i njegova dobrota i sreća povezane sa pravdom, Bog napućuje čovjeka kako bi ostvario svoje skladno sopstvo zalaganjem za pravdu i za umjerenost u svemu, čak spram sebe i protiv sebe. Pravda se ne smije negirati ni prema kome, pa bio taj i neprijatelj.

“I reci: ‘Ja vjerujem u sve knjige koje Bog objavio je, i da vam pravedno sudim naređeno mi je! Bog je naš Gospodar i vaš Gospodar! Nama naša djela, a vama vaša djela.’”⁵¹⁰ “Bog vam zapovijeda da stvari važne i povjerljive ljudima kojima i pripadaju uručujete! I kada svijetu sudite, po pravdi sudite! Kako je lijep savjet kojim vas Bog svjetuje, a Bog, doista, sve čuje i vidi sve!”⁵¹¹ “O vjernici! Vi uvijek pravedni budite i radi Boga pravedno svjedočite, makar to bilo i na štetu vašu, ili na štetu roditelja vaših, ili na štetu bližnjih vaših, bili oni bogati ili bili siromašni – pa, Bog će se o njima brinuti! I strasti ne slijedite, pa da tako nepravedni budete! A ako krivdi nagnete, ili svjedočenje izbjegavate, pa, Bog doista sve zna šta vi činite.”⁵¹² “A Bog navodi za primjer dvojicu ljudi od kojih je gluhonijem jedan, ništa nema i u svemu zavisian

---

⁵⁰⁵ En-Nahl, 90.

⁵⁰⁶ Et-Tevba, 70.

⁵⁰⁷ Alu ‘Imran, 108.

⁵⁰⁸ El-En‘am, 115.

⁵⁰⁹ Kaf, 29.

⁵¹⁰ Eš-Šura, 15.

⁵¹¹ En-Nisa’, 58.

⁵¹² En-Nisa’, 135.

od svoga gospodara! Ma gdje da ga pošalje s dobrom ne dođe. Da li je onda jednak onome koji pravdu naređuje, a i sam Pravim putem ide?”⁵¹³ “Zar da oni imaju božanstva koja im uzakonjuju vjeru koju Bog dopustio nije?! A da nije Riječi Odluke, s njima bi svršeno bilo! A doista nevjernicima pripada kazna bolna! Ti ćeš vidjeti nevjernike prestravljene zbog onog što su zaradili, a kazna će ih stići! A oni koji vjeruju i čine dobra djela bit će u baščama zadovoljstva! Što zažele oni će imati kod svoga Gospodara! To je blagodat velika.”⁵¹⁴

Časni Kur'an predočava sveobuhvatnost pravde u svakoj pojedinoj stvari života, radilo se o pojedincu i društvu (*ferden ve džema'aten*), uključujući u to i stvari koje se tiču društvene pravde i svega što ona zahtijeva: međusobnu samilost i solidarnost, i to daje najljepšim i najpotpunijim opisom, i to sljedećim riječima Uzvišenog: “I kada Gospodar tvoj reče melekima: ‘Na Zemlji ću, doista, Ja postaviti namjesnika!’”⁵¹⁵ “Ti upitaj: ‘Čije je ono što je na nebesima i na Zemlji?’ I ti odgovori: ‘Božije!’”⁵¹⁶ “I dajte im iz imetka Božijega iz kojega je On vama dao!”⁵¹⁷ “I u imecima njihovim za prosjaka i obespravljenoga dio jedan bi!”⁵¹⁸ “I u čijim se imecima određeno pravo nahodi za prosjaka i za onoga koji se stidi da prosi.”⁵¹⁹ “Jedite plod njihov kad plod podare, a na dan berbe i žetve, onom kome pravo njegovo treba dati, podajte. I ne pretjerujte; On ne voli one koji pretjeruju!”⁵²⁰ “Daj bližnjemu pravo njegovo, i siromahu, i putniku, ali nemoj rasipnički rasipa-

---

⁵¹³ En-Nahl, 76.

⁵¹⁴ Eš-Šura, 21-22.

⁵¹⁵ El-Bekare, 30.

⁵¹⁶ El-En'am, 12.

⁵¹⁷ En-Nur, 33.

⁵¹⁸ Ez-Zarijat, 19.

⁵¹⁹ El-Me'aridž, 24-25.

⁵²⁰ El-En'am, 141.

ti, jer, zbilja, rasipnici su braća šejtanska, a šejtan je nezahvalan spram svoga Gospodara.”⁵²¹

“A što je Bog od stanovnika sela dao Plijena Poslaniku Svo-me, to pripada Bogu, i Njegovu Poslaniku, i njegovim bližnjima, i siročadima, i siromasima, i putnicima – eda ne bi to bogatstvo kolalo međ' vašim bogatašima – i što vam Poslanik dadne, to uzmite, a što vam zabrani, to vi ostavite! I Boga se bojte! Zbilja, Bog žestoko kažnjava – i (dio plijena pripada) siromasima iseljenicima, koji su prognani iz svojih staništa i od svojih imetaka, koji traže blagodat od Boga i zadovoljstvo, i koji pomažu Bogu i Njegovu Poslaniku! Takvi su iskreni – a (dio plijena pripada) i onima koji su još prije njih Medinu uzeli staništem i zavičajem vjere, oni vole one koji im se dosele i u grudima svojim zbog onog što se njima daje ne nalaze nikakve tegobe, i njima više negoli sebi vole, premda i samima njima potrebno je! A koji se zaštite od tvrdičluka duše svoje – takvi, zbilja, uspjete!”⁵²² “Nije dobročinstvo u tome da Istoku ili Zapadu okrećete lica svoja, nego su dobročinitelji oni koji vjeruju u Boga, i u Onaj svijet, i u meleke, i u Knjigu, i u vjerovjesnike, i oni koji od imetka, premda im je srcu mio, daju rodbini, i siročadi, i ubogima, i putnicima, i prosjacima, i za oslobađanje iz ropstva, i oni koji namaz klanjaju, i zekat daju, i obaveze svoje, kad se njima obavežu, izvršavaju, i koji su strpljivi u siromaštvu, i bolesti, i za borbe junačke! Eto, takvi jamačno vjeruju i takvi su bogobojazni.”⁵²³ “Pitaju te kome će dijeliti; Ti reci: ‘To što od dobra dijelite pripada roditeljima, i rodbini, i siročadi, i siromasima, i putnicima. Što god vi učinili dobra, Bog to, zbilja, zna!’”⁵²⁴

⁵²¹ El-Isra', 26-27.

⁵²² El-Hašr, 7-9.

⁵²³ El-Bekare, 177.

⁵²⁴ El-Bekare, 215.

Ako je pravda sama srž i sama bit, onda je umjerenost dokaz za to, jer nepostojanje umjerenosti (*'adem el-i'tidal*), a što jeste pretjerivanje u stvarima, vodi do pokvarenosti duše (*el-fesad fi en-nufus*), kvarenja sredine i okoline. Prema tome, zato je to nasilje (*zulm*) i lišavanje pravde od njezina sadržaja (*mudžafat li el-'adl*). Dakle, nema pravde bez umjerenosti, i sve u čemu vlada pravda u tome obligatno sa pravdom vlada i umjerenost! Gdje god je raširena umjerenost, sa tom umjerenošću vlada i pravda, i vlada milost i solidarnost.

Veličanstveni Bog kaže: "O sinovi Ademovi, nagizdajte se kad god namaz obavljate. Jedite i pijte, ali ne pretjerujte! Doista Bog ne voli one koji pretjeruju."⁵²⁵ "...i oni koji, kad dijele, ne pretjeruju niti škrtare, već između toga dvoga postupe..."⁵²⁶ "Daj bližnjemu pravo njegovo, i siromahu, i putniku, ali nemoj rasipnički rasipati, jer zbilja su rasipnici braća šejtanska, a šejtan je nezahvalan spram svoga Gospodara."⁵²⁷ "...i naredbama se pregonitelja u zlu ne pokoravajte."⁵²⁸ "Bog doista ne voli one koji se ohole, koji se gordo upinju!"⁵²⁹ "I po zemlji osiono ne idi, jer zbilja zemlju nećeš moći probiti, niti planine visinom dostići, a zlo svega toga omraženo je kod Gospodara tvoga!"⁵³⁰ "Eto, tako Bog pečati srce svakog oholog čovjeka, silnika!"⁵³¹ "Ti reci: 'Gospodar moj zabranjuje razvratna djela, bila ona javna ili skrivena, i grijeseenje, i nasilje bespravno...'"⁵³² "A oni koji zavjet Bogu dat krše, nakon što se na njega obavezaše, i koji kidaju ono što je

---

⁵²⁵ El-A'raf, 31.

⁵²⁶ El-Furkan, 67.

⁵²⁷ El-Isra', 26-27.

⁵²⁸ Eš-Su'ara', 151.

⁵²⁹ En-Nisa', 36.

⁵³⁰ El-Isra', 37-38.

⁵³¹ El-Mu'min/Gafir, 35.

⁵³² El-A'raf, 33.

Bog naredio da se izvršava, i koji nered na Zemlji čine – takvi-
 ma prokletstvo bit će, njima Kuća nesretna!”⁵³³ “A poduzet će
 se (sila) protiv onih koji svijetu nepravdu i zulum nanose, i koji
 bez prava ikakva na Zemlji tlače! Njima pripada kazna bolna!”⁵³⁴
 “Čim zavlada neki od njih, svom snagom se trudi da na Zemlji
 nered čini, usjeve i urod ništeći! A Bog nered ne voli!”⁵³⁵ “I zbog
 toga smo Mi sinovima Israilovim propisali: ko ubije nekoga koji
 ubio nije, ili koji na Zemlji nered činio nije, kao da je ljude po-
 ubijao sve! A ako bude uzrokom da se sačuva život nečiji, kao da
 je sačuvaio živote svih ljudi!”⁵³⁶ “A Medjenu smo poslali njihova
 brata Šuajba. ‘O narode moj’ – govorio bi on – ‘Bogu vi robujte,
 vi boga osim Njega nemate!’ I vama, evo, jasni dokaz od Gospo-
 dara vašeg dođe, pa pravedno na litri i na kantaru mjerite i od
 svijeta stvari njegove nasilno ne oduzimajte, a na Zemlji nered,
 nakon uspostavljena reda, ne činite! To vam je bolje, ako vi vjer-
 nici ste!”⁵³⁷ “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži i udio svoj
 na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio
 – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista
 one koji nered čine ne voli!”⁵³⁸ “Nit’ slušaj ijednog krivokletnika,
 bijednika, klevetnika što hodi prenoseći tuđe riječi, koji dobro
 sprečava, granicu prestupa, grješnika.”⁵³⁹ “A Mi smo naše posla-
 nike s jasnim dokazima slali, i s njima smo Knjigu slali i Mjerilo,
 da bi svijet postupao po pravdi.”⁵⁴⁰ “A nebo je podigao i postavio
 terezije, da ne prekoračujete u mjerenju.”⁵⁴¹ “Dobročinstvom i

---

⁵³³ Er-Ra’d, 25.

⁵³⁴ Eš-Šura, 42.

⁵³⁵ El-Bekare, 205.

⁵³⁶ El-Ma’ida, 32.

⁵³⁷ El-A’raf, 85.

⁵³⁸ El-Kasas, 77.

⁵³⁹ El-Kalem, 10-12.

⁵⁴⁰ El-Hadid, 25.

⁵⁴¹ Er-Rahman, 7-8.

bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte! I Boga se bojte! Jer, doista, Bog žestoko kažnjava.”⁵⁴²

Veličanstveni Bog kaže: “I Mi smo tako vas učinili zajednicom središnjom da biste bili svjedoci protiv svijeta ostalog, i da Poslanik bude protiv vas svjedok.”⁵⁴³ “Vi ste najbolja zajednica koja se ikad među svijetom pojavila, vi dobro da se čini zapovijedate, a zlo da se radi zabranjujete, i u Allaha vjerujete.”⁵⁴⁴

Od Va'ila ibn el-Eska'a prenosi se da je rekao: “O Božiji Poslaniče, šta je *el-'asabijja* (plemenska ostrašćenost)?” Pa je Božiji Poslanik, s.a.v.s., odgovorio: “*Asabijja* je da pomogneš svoj narod da čini zulum!”⁵⁴⁵

Od Ka'ba ibn Udžreha se prenosi da je rekao: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: ‘Poslije mene će doći vladari/zapovjednici, pa ko bude povjerovao laži koje iznose, i pomogne ih da čine nasilje; takvi nisu od mene, niti im ja pripadam, takvi neće biti dovedeni do moga (džennetskog) izvora...’”⁵⁴⁶

Od Džabira ibn Abdillaha se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Čuvajte se nasilja, jer nasilje će biti tmina na Sudnjem danu. Čuvajte se sebičnosti/tvrdičluka, jer tvrdičluk je uništio one prije vas koje je naveo na prolijevanje svoje krvi i na kidanje rodbinskih veza.”⁵⁴⁷

Od Enesa se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Imaju tri stvari koje upropaštavaju, i tri stvari koje spašavaju!

⁵⁴² El-Ma'ida, 2.

⁵⁴³ El-Bekare, 143.

⁵⁴⁴ Alu 'Imran, 110.

⁵⁴⁵ Hadis prenosi Ebu Davud u svome *Sunenu*, IV/231, *Kitab el-adab*, poglavlje “O el-'asabijji”, hadis broj 5119.

⁵⁴⁶ Hadis navodi En-Nasa'i u svome djelu *Es-Sunen el-kubra*, 4/434, *Kitab el-bej'a*, poglavlje “Zikr el-ve'id limen e'ane emirehu 'ala ez-zulm”, hadis broj 7830.

⁵⁴⁷ Hadis prenosi Muslim (IV/1996), *Kitab el-birr ve es-sile*, poglavlje “Tahrim ez-zulm”, hadis broj 2078.

One koje upropaštavaju su: pridržavati se tvrdičluka, slijediti strasti i diviti se samome sebi!” A onda je rekao: “A tri stvari koje spašavaju su: bojati se Boga i tajno i javno, umjerenost u siromaštvu i bogatstvu, i pravednost u srdžbi i zadovoljstvu.”⁵⁴⁸

Od Enesa, r.a., prenosi se da je rekao: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: “Pomozi svoga brata, bio nasilnik ili ugnjetavani (činio mu se zulum ili on činio zulum)!” Pa je neko upitao: “O Božiji Poslanice, pomoći ću ga kao ugnjetavanog, a kada vidim da je nasilnik – kako da mu pomognem?!” Pa je Božiji Poslanik kazao: “Obuzdaš ga ili spriječiš da čini nasilje! Eto, tako ćeš mu pomoći!”⁵⁴⁹

Od Muhammeda el-Hasana ibn ‘Alija ibn Ebi Taliba, r.a., prenosi se da je rekao: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: “Napusti ono što te baca u sumnju! Prihvati se onoga što te u sumnju/kušnju ne baca! Jer istina je smiraj, a laž je kušnja!”⁵⁵⁰

Od Abdullaha ibn Omera, r.a., prenosi se da je rekao: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: “Musliman je brat/zaštitnik muslimana, ne čini mu nasilje niti ga izdaje/izručuje!”⁵⁵¹

Od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., prenosi se da je rekao na Oproštajnom hadžu: “O ljudi! Vaša krv i vaši imeci su sveti sve dok ne sretnete svoga Gospodara (Boga), kao što je svet i ovaj vaš Dan u ovom vašem gradu, u ovom vašem mjesecu. Pa, da li sam dostavio Obznanu?!” A prisutni su rekli: “Da! Dostavio si!” Na to je Božiji Poslanik kazao: “O moj Bože, da li sam dostavio Obznanu – o moj Bože, Ti posvjedoči!”⁵⁵²

⁵⁴⁸ Hadis je dobar (*hasan*), prenose ga El-Bezzar, El-Bejheki i drugi.

⁵⁴⁹ Porijeklo i izvor ovog hadisa već navedeni naprijed.

⁵⁵⁰ Hadis prenosi Et-Tirmizi i kaže “Ispravan hadis”.

⁵⁵¹ Izvor naprijed naveden.

⁵⁵² *Musned* Ahmeda ibn Hanbela, hadis broj 16745.

Od Ebu Va'ila se prenosi, a on od Abdullaha, r.a., da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: "Istina vodi dobročinstvu, a dobročinstvo vodi u raj/džennet. Čovjek će govoriti istinu, dotle da će postati istinoljubiv! A laž vodi u pokvarenost, a pokvarenost vodi u Vatru/džehennem. A čovjek će lagati dotle da će kod Boga biti upisan kao lažov!"⁵⁵³

Bog veličanstveni kaže u hadisi-kudsijju: "O robovi moji! Ja sam sebi zabranio nasilje/nepravdu, a učinio sam da je nasilje/nepravda zabranjena i među vama. Pa nemojte među se nanositi nasilje..."⁵⁵⁴

Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: "Nasilje će biti tmina na Danu sudnjem!"⁵⁵⁵

Sloboda (*el-hurrijje*)

Čovjekovo namjesništvo na Zemlji prati nekoliko sposobnosti koje čovjeka odlikuju nad drugim bićima oko njega, čine ga društvenim, civilizacijskim i nadmoćnim bićem nad ostalim bićima (*'ala sivahu min el-ka'inat*). Tu je čovjekova moć da raspoređuje, da se koristi okolicom (*teshir ma havlehu*): resursima i snagama, sve to kako bi udovoljio svojim raznolikim i sve većim potrebama koje rastu sa rastom ljudske vrste i potomstva, a rastu i čovjekove sposobnosti koje su ga odlikovale i počastile da bude biće koje je posebno po svojim naučnim, zakonitim i kreativnim moćima. Sve to da bi došao do dobara svemira, njegovih mogućnosti i korišćenja.

⁵⁵³ Izvor hadisa naveden naprijed.

⁵⁵⁴ *Sahih* Muslim (IV/1994), *Kitab el-birr ve es-sile ve el-adab*, poglavlje "Tahrim ez-zulm".

⁵⁵⁵ Hadis navodi El-Buhari (XI/20), *Kitab el-mezalim*, poglavlje "Ez-zulm zulumatu jevm el-kijame" (Nasilje će biti tmina na Danu sudnjem!), hadis broj 2284.

“A sinove Ademove Mi smo zbilja odlikovali, i po kopnu i po moru smo ih raznijeli i ljepotama opskrbili, i nad mnogima koje smo stvorili vrednotu im veliku darovali.”⁵⁵⁶ “A oni vele: ‘Svemilosni je uzео dijete!’ Slavljеn On nek’ je! A meleki su samo robovi plemeniti!”⁵⁵⁷

Čovjek se odlikuje duhom/dušom i savješću. “I kad Gospodar tvoj reče melekima: ‘Ja ću na Zemlji od ilovače, od gline ustajale, stvoriti čovjeka! I kad ga oblikujem i u njega život udahnem, ničice mu se poklonite!’ I svi meleki su se poklonili, osim Iblisa: odbio je biti s onima koji su ničice pali! ‘O Iblise’ – Bog reče – ‘šta ti bi, pa da ne budeš s onima koji su ničice pali?!’ A Iblis reče: ‘Ne dolikuje meni da ničice padnem onome koga si Ti stvorio od ilovače, od gline ustajale!’”⁵⁵⁸

Čovjek se također odlikuje znanjem (*bi el-‘ilm*) i stjecanjem spoznaje (*taleb el-ma‘rife*), te time što ta spoznaja daje čovjeku moći i sposobnosti. “I pouči On (Bog) Adema imenima stvari svih, a potom ih melekima predoči i zapovjedi: ‘Kažite Mi imena njihova, ako istinu govorite!’ ‘Slavljen nek’ si!’ – povikaše meleki. ‘Nemamo drugoga znanja osim onog kome si nas poučio Ti! Ti si, zbilja, znalac i mudar!’ ‘O Ademe!’ – reče On – ‘obavijesti ih ti o imenima njihovim!’ I kad ih Adem obavijesti o imenima njihovim, On reče: ‘Zar vam nisam rekao da Ja doista znam tajnu nebesa i Zemlje, i da znam doista ono što na javu iznosite i ono što skrovitim držite?!’”⁵⁵⁹

Ovakav status i namjesničke sposobnosti koje odlikuju čovjeka mimo drugih bića jesu, zapravo, božanski izraz počasti ljudskoga bića. A te počasti istovremeno zadužuju čovjeka odgo-

---

⁵⁵⁶ El-Isra’, 70.

⁵⁵⁷ El-Enbija’, 26.

⁵⁵⁸ El-Hidžr, 28-33.

⁵⁵⁹ El-Bekare, 31-33.

vornošću namjesništva i upravljanja/ravnanja. Čovjek potrebuje, shodno svemu, pravo na slobodu upravljanja/ravnanja i na opunomoćenje da to čini, sve u granicama svojih moći i sposobnosti. Time je sloboda vršenja ono čovjekovo pravo na slobodan izraz svoje volje i svojih zadovoljenja u granicama svojih moći, sposobnosti i svojih okolnosti, kako kao pojedinac tako i u društvu. “Bog nijednog čovjeka ne zadužuje iznad mogućnosti njegove.”⁵⁶⁰ “Bog nikoga ne zadužuje osim prema onom koliko mu dao je!”⁵⁶¹ Nije dobro da iko prekoračuje ovo namjesničko pravo (*el-hakk el-istihlafi*) u njegovim pojedinačnim i kolektivnim dimenzijama, jer ova počast biva samo uz pridržavanje ljudskih prava u izboru dobra, u slobodi, s namjerom da se omogući čovjeku da, na kraju krajeva, ponese namjesničke odgovornosti i brigu za to što proistječe iz njegova čina, jer niko se ne stavlja između čovjeka i njegova djelovanja, vršenja dobra, truda za uspostavom boljitka, kreativnom gradnjom bez ograničenja, smetnji i prisile.

Ovdje je važno da objasnimo da postoje dvije vrste slobode:

Prva vrsta sloboda: to je osobna sloboda, sloboda savjesti koja se tiče uvjerenja pojedinca (*iktina'a el-ferd*) u njegovom vjerovanju i njegovom pogledu na univerzum. Ta sloboda je pravo, niko nije ovlašćen da čovjeku diktira njegovu viziju i osobno uvjerenje, osim on sam, niti iko ima pravo da se miješa – nepozvan – u ovom pitanju.

Druga vrsta sloboda: to je sloboda ponašanja/ravnanja unutar društvenog prostora i društvenih ljudskih odnosa, razmjene potreba/interesa. Ova vrsta slobode ima uzajamne granice među članovima društva, a te granice uspostavlja savjetodavno tijelo (*eš-šura*) toga društva, čime bilo koji član u društvu ostvaruje smjerne/valjane ciljeve bez ikakvih zapreka, ali bez toga da se

⁵⁶⁰ El-Bekare, 286.

⁵⁶¹ Et-Talak, 7.

sloboda prometne u društvenu anarhiju (*min duni en tetehavvele el-hurrijje ila fevda idžtima' ije*), koja bi dopustila nevaljala ponašanja koja nanose štetu interesima drugih pojedinaca, ili općim interesima društva, izravno ili posredno, na kratak ili na dulji rok, uz želju da se ništa od toga ne dogodi kao izraz diktata ličnih interesa i bez mišljenja savjetodavnog tijela društva, a što bi nužno dovelo da to društvo upadne u zamke tlačenja i korupcije, i do uzdizanja slojeva vlastodržaca i bogataša, njihove svite i sljedbenika. “A da hoće Gospodar tvoj, na Zemlji bi svi bili vjernici? Pa zar da ti svijet prisiliš da budu vjernici?”⁵⁶² “Ti reci: ‘O ljudi! Došla vam je, evo, istina od Gospodara vašega! Ko se drži Prave staze, taj se doista uputio za svoje dobro njome, a ko krivom stazom krene, na svoju štetu krenuo je. Ja nisam vaš zaštitnik!”⁵⁶³ “A ti reci: ‘Istina je od Gospodara vašega, pa ko hoće – nek’ vjeruje, a ko neće – nek’ ne vjeruje!”⁵⁶⁴ “Pa opominji! Ti si samo opominjatelj, ti nad njima nisi vladatelj!”⁵⁶⁵ “U vjeru nema prisile, a Put ispravnosti se raspoznaje od zablude!”⁵⁶⁶ “Za one koji Boga spominju i stojeći, i sjedeći, i na stranama svojim ležeći, i koji razmišljaju o stvaranju nebesa i zemlje: ‘Gospodaru naš! Ovo nisi zaludu stvorio Ti! Slavljem nek’ si! Sačuvaj nas kazne u Vatri!”⁵⁶⁷ “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži i udio svoj na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”⁵⁶⁸ “One koji će, ako Mi damo vlast na Zemlji, namaz klanjati i zekat davati i dobročinstvo zapovi-

---

⁵⁶² Junus, 99.

⁵⁶³ Junus, 108.

⁵⁶⁴ El-Kehf, 29.

⁵⁶⁵ El-Gašije, 21-22.

⁵⁶⁶ El-Bekare, 256.

⁵⁶⁷ Alu 'Imran, 191.

⁵⁶⁸ El-Kasas, 77.

jedati i zlo zabranjivati, a kod Boga je kraj svih stvari!”⁵⁶⁹ “Taj Drugi svijet stvorili smo onima koji ne žele da se na Zemlji ohole niti nered da čine. A sretan kraj bogobojaznima pripada!”⁵⁷⁰ “A Medjenu smo poslali njihova brata Šu‘ajba, ‘O narode moj’ – govorio bi on – ‘Bogu vi robujte, vi boga drugog osim Njega nemate!’ I vama, evo, jasni dokaz od Gospodara vašeg dođe, pa pravedno na litri i na kantar u mjerite, i od svijeta stvari njegove nasilno ne oduzimajte, a na Zemlji nered, nakon uspostavljenog reda, ne činite! To je vama bolje, ako vi vjernici ste!”⁵⁷¹ “A poduzet će se (mjere) protiv onih koji svijetu nepravdu i zulum nanose, i koji bez prava ikakva na Zemlji tlače! Njima pripada kazna bolna!”⁵⁷² “Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje! Da biste se opomenuli, Bog vas svjetuje!”⁵⁷³ “Zašto po Zemlji ne putuju pa da im budu srca kojima razmišljaju i uši da im budu kojima nešto čuju?! Ali doista nisu slijepi oči, nego su slijepa srca u grudima!”⁵⁷⁴ “... i za one koji se o stvari važnoj među se savjetuju...”⁵⁷⁵

Možda kazivanje o našem učitelju Ibrahimu, a.s., objašnjava spontanitet (*tilka’ijje*) jednobožačke naravi, njenu svrhovitost i moralnost. “A Mi smo još prije Ibrahimu zrelost njegovu dali, i Mi smo ga dobro znali! Kad on oca svog i narod svoj upita: ‘Kakvi su ovo kipovi kojima se klanjate vi?’ – oni odgovoriše: ‘Našli smo pretke naše da im robuju!’ ‘I vi ste, a i preci vaši su bili u očitoj zabludi!’ – reče on. ‘Donosiš li nam Istinu, ili si ti od onih

⁵⁶⁹ El-Hadždž, 41.

⁵⁷⁰ El-Kasas, 83.

⁵⁷¹ El-A‘raf, 85.

⁵⁷² Eš-Šura, 42.

⁵⁷³ En-Nahl, 90.

⁵⁷⁴ El-Hadždž, 46.

⁵⁷⁵ Eš-Šura, 38.

koji zbijaju šalu?’ – upitaše. ‘Ne!’ – Ibrahim reče – ‘Gospodar je vaš Gospodar nebesa i zemlje, Koji ih je oblikovao, i ja ću vam to dokazati! I, tako mi Boga, ja ću, doista, vašim kumirim napakostiti nakon što se udaljite okrenuti!’ I porazbija ih u komade, osim onog najvećeg im, da bi se njemu oni vratili! ‘Ko učini ovo sa božanstvima našim? Taj je zbilja silnik!’ – povikaše oni. Pa rekoše: ‘Čuli smo nekog mladića kako ih huli, zovu ga Ibrahim!’ ‘Dovedite ga naočigled ljudima’ – narediše – ‘da posvjedoče i oni!’ ‘Da li ti učini ovo s božanstvima našim, o Ibrahim!’ – upitaše. ‘E to učini onaj najveći od njih, pitajte njih ako znaju govoriti oni!’ – Ibrahim odgovori. Pa se oni pribraše i sebi sami rekoše: ‘Zbilja ste vi nasilje učinili!’ A potom glave svoje oboriše: ‘Pa ti (o Ibrahim) znaš da ovi (tj. kipovi) ne govore!’ ‘Pa zar vi robujete onima, umjesto Bogu, koji vam ništa ne mogu koristiti, niti vam štetu nanijeti?’ – upita on. ‘Teško vama a i onima kojima, umjesto Bogu, vi robujete! Zašto ne razmislite?’⁵⁷⁶

U epohi ponovne izgradnje ummeta i iznalaženja pravoga puta za ljudsku civilizaciju, potrebno je da spoznamo kako čovjek pojedinac nema egzistencije čisto kao pojedinac, zato što je čovjek po svojoj naravi, i u temelju svoga bića, društveno stvaranje, to jest “društvo”. “Mi među ljude raspodjeljujemo što im je za život potrebno na Svijetu ovome, i jedne iznad drugih za nekoliko razina odlikujemo da bi jedni druge služili! A milost tvoga Gospodara bolja je od onoga što oni gomilaju!”⁵⁷⁷ Čovjek ne može postojati, niti ostvariti svoje jastvo osim u zajednici. Stoga, zajednica, i opet zajednica, kao smisao osnove postojanja i prirode, zajednica koja sačinjava bešiku postojanja/egzistencije pojedinca (*mehd vudžud el-ferd*), i okvir njegova kretanja i slobode. Zajednica je – na kraju krajeva – ona koja određuje granice i

⁵⁷⁶ El-Enbija’, 51-67.

⁵⁷⁷ Ez-Zuhruf, 32.

nužne i ispravne principe koji otvaraju pojedincu njegova područja, omogućavaju njegove moći i kreativnosti, ali sa ravnomjerjem između prava pojedinca u slobodi za inicijativu (*hakk el-ferd fi hurrijjetihi fi el-hareke*) i bavljenja pravom što je sadržaj zajednice, interes zajednice i njenoga opstanka. Ovo se ne može ostvariti bez konsenzualnog savjetodavnog postupka (*bi uslub tevafuki šuri*) koji ostvaruje interese, odagnava štetu i ne dopušta tlačenje. “I za one koji velikih grijeha klone se, i bestidnosti, i kad ih neko naljuti – praštaju, i za one koji se Gospodaru svome odazivaju, i namaz klanjaju, i o stvari se važnoj među se savjetuju, i od onoga čime smo ih Mi opskrbili dijele, i za one koji se odupiru kad ih pogodi ugnjetavanje! A kazna je za nepravdu – uzvratiti istom mjerom! A ko oprosti i naravna se, nagrada mu je u Boga! On ne voli zločinatelja, doista. A onome ko se nakon učinjena mu zlodjela suprotstavi – protiv takvih ništa ne treba poduzeti! A poduzet će se (mjere) protiv onih koji svijetu nepravdu i zulum nanose, i koji bez prava ikakva na Zemlji tlače! Njima pripada kazna bolna! A ko se strpi i oprosti – tu je odluku zbilja razborito donijeti!”⁵⁷⁸ Suština ovog časnog ajeta nije samo u ustanovljenju principa savjetovanja zajednice, već u kontekstu ovog ajeta i njegova moralnog okvira postoji uravnotežena dobrotu/velikodušnost (*es-semh el-mutevazin*) koja objašnjava ciljeve savjetovanja u upravljanju sistemom društva i njegovom administracijom, bilo da se radi o pojedincima ili društvu, bez anuliranja sloboda pojedinaca i prava zajednice (*hukuk el-džema'a*).

“Tvoj Gospodar je neovisan i samilosti posjednik, ako On hoće, sa Zemlje će vas pomesti, i nakon vas dovest će druge koje On hoće, onako kako je stvorio i vas od pokoljenja drugih naroda.”⁵⁷⁹ “A Mi i ovima Knjigu objavljujemo, čije ajete pomno

---

⁵⁷⁸ Eš-Šura, 37-43.

⁵⁷⁹ El-En'am, 133.

prema Znanju razvrstavamo, i kao Uputu i samilost je narodu koji vjeruje dajemo.”⁵⁸⁰ “Sjetite se da vas je On nasljednicima nakon Nuhova naroda učinio...”⁵⁸¹ “Da je Gospodar Tvoj htio, On bi sve ljude jedne vjere učinio!”⁵⁸² “Doista, ova vaša vjera jedna je vjera, a Ja sam vaš Gospodar, pa robujte Meni!”⁵⁸³ “I Mi smo tako vas učinili zajednicom središnjom da biste bili svjedoci protiv svijeta ostalog, i da Poslanik bude protiv vas svjedok.”⁵⁸⁴ “Vi ste najbolja zajednica koja se ikad među svijetom pojavila, vi dobro da se čini zapovijedate, a zlo da se radi zabranjujete...”⁵⁸⁵ “Pa, ako se vi okrenete, ja sam vam dostavio ono s čime sam vam poslan bio, a Gospodar moj će umjesto vas drugi narod dovesti, nikakve štete vi Njemu nećete nanijeti.”⁵⁸⁶

“Ad, zbilja, u Gospodara svoga vjerovao nije, pa neka je daleko Ad, narod Hudov.”⁵⁸⁷ “A i Semudu smo poslali brata njihova Saliha, rekao je: ‘O moj narode, Bogu vi robujte, osim Njega vi drugog boga nemate! On vas od zemlje stvara i na njoj vas nastanjuje, pa, tražite od Njega oprosta i pokajte Mu se, jer, Gospodar je moj doista blizu i odaziva se!’”⁵⁸⁸ “O narode moj! Neka vas nipošto raskol sa mnom ne dovede do toga da vas pogodi udes nalik onom što je pogodio narod Nuhov, ili narod Hudov, ili narod Salihov! A ni narod Lutov prije vas daleko nije bio!”⁵⁸⁹ “Kao da u njima (srušenim naseljima/staništima) nikad nisu ni

---

⁵⁸⁰ El-A'raf, 52.

⁵⁸¹ El-A'raf, 69.

⁵⁸² Hud, 118.

⁵⁸³ El-Enbija', 92.

⁵⁸⁴ El-Bekare, 143.

⁵⁸⁵ Alu 'Imran, 110.

⁵⁸⁶ Hud, 57.

⁵⁸⁷ Hud, 60.

⁵⁸⁸ Hud, 61.

⁵⁸⁹ Hud, 89.

živjeli. Nek' daleko Medjen bude kao što i Semud daleko je!”⁵⁹⁰
 “O ljudi! Bojte se svoga Gospodara Koji vas je od jednog čovjeka stvorio, a stvorio je od njega i ženu njegovu, i od njih dvoje rasi-
 jao je mnoge muškarce i žene! Boga se bojte, vi u međusobnim
 traženjima Njega za jamca uzimate, i rodbinske veze čuvajte.
 Bog, doista, nad vama bdije.”⁵⁹¹

Od Ibn Meš'uda, r.a., prenosi se da je Vjerovjesnik, s.a.v.s.,
 rekao: “Ko osvane brigom zaokupljen zbog nečeg drugog a ne
 zbog Boga, taj s Bogom nema ništa. A ko se ne brine o muslima-
 nima, njima i ne pripada.”⁵⁹²

Odgovornost (*el-mes'ulijje*)

Čovjek svojom smjernom, spontanom, jednobožačkom i du-
 hovnom naravi, te od Boga mu datim namjesničkim (*istiblafijje*)
 i spoznajnim naučnim moćima, te time što svojom smjernom
 prirodom spoznaje svrhovitost svemira (*ga'ijje el-kevn*) i stvaranje
 Egzistencije, te što u svijesti i srcu potvrđuje dobru moralnost
 – biva vođen do toga da razumom i prirodom, u granicama svo-
 jih moći i datih mu izbora, uživa slobodu odlučivanja (*hurrijje*
el-karar) u okviru sposobnosti i mogućnosti koje ima, te da na
 njega padaju ove odluke i izbori; ako odabere dobro, bit će dobro
 (*in hajren fe hajrun*), a ako odabere zlo, i bit će zlo (*ve in šerren*
fe šerrun). “Danas se nepravda neće nijednoj duši učiniti, bit ćete
 nagrađeni onako kako ste radili!”⁵⁹³ “A Mi dušu ne tovarimo,
 osim koliko ona može, i Knjigu imamo Mi koja Istinu govori, i
 njima se nepravda neće učiniti.”⁵⁹⁴ “Bojte se Dana u kome ćete se

⁵⁹⁰ Hud, 95.

⁵⁹¹ En-Nisa', 1.

⁵⁹² Pogledaj *Mustedrek* od El-Hakima, *Kitab er-rikak*, hadis broj 7902.

⁵⁹³ Jasin, 54.

⁵⁹⁴ El-Mu'minun, 62.

Bogu vratiti, zatim će se svakom čovjeku što je uradio namiriti, i ljudima nepravda neće nanesena biti!”⁵⁹⁵ “Na Dan kad ih sve proživi Bog, pa ih obavijesti o onome što su činili! Bog je to sve obuhvatio, a oni su to zaboravili! A Bog je svjedok svake stvari!”⁵⁹⁶ “I vagu pravde mi ćemo na Danu sudnjem postaviti, i nijednom čovjeku nikakva se nepravda neće učiniti. A ako nešto teško bude koliko zrno gorušice što je, donijet ćemo ga! I dosta je da Mi svi-dimo račune.”⁵⁹⁷ “Ko učini jedno dobro djelo deseterostruka mu pripada nagrada, a ko učini jedno djelo zlo, bit će kažnjen onoliko koliko je ono! Ljudima se neće nikakva nepravda učiniti.”⁵⁹⁸ “Bog nijednog čovjeka ne zadužuje iznad mogućnosti njegove.”⁵⁹⁹ “Bog želi da vam olakša, a ne želi da vam oteža.”⁶⁰⁰ “Bog vam u vjeri ništa teško nije učinio.”⁶⁰¹ “Šta god da čovjek uradi, sve sebi uradi, nijedan čovjek neće breme tuđe priti.”⁶⁰² “Bog vam u vjeri ništa teško nije učinio.”⁶⁰³

Svrhovitost (*el-ga'ijje*)

Iz ovog što je prethodilo jasno je da je svrhovitost nužan princip (*mebde' lazim*), skrovit u divoti zadivnoga sistema egzistencije, u divoti “jedinosti” Stvoritelja (*vahdanijje el-balik*), u jedinstvenosti egzistencije, njenoj savršenosti/cjelovitosti, te u nemogućnosti da postojanje bude zaludu i nasumično/slučaj-

⁵⁹⁵ El-Bekare, 281.

⁵⁹⁶ El-Mudžadele, 6.

⁵⁹⁷ El-Enbija', 47.

⁵⁹⁸ El-En'am, 160.

⁵⁹⁹ El-Bekare, 286.

⁶⁰⁰ El-Bekare, 185.

⁶⁰¹ El-Hadždž, 78.

⁶⁰² El-En'am, 164.

⁶⁰³ El-Hadždž, 78.

no. To je opipljiva stvar po smjernoj prirodi u vanjskom aspektu stvaranja svemira i njegovoj cjelovitosti.

Čovjek po svojoj jedinstvenoj (jednoboškoj) naravi, po svo-
me namjesničkom položaju, po moćima pronicanja, znanja i
spoznaje koje mu je Bog podario, koje su njegova odlika i počast
mimo drugih bića i svjetova (*'ala sivahu min el-hala'ik*), koji se
odlikuje snagom raspoređivanja i upravljanja, slobodom izbora i
odgovornostima, te posredstvom onoga što čovjek vidi i iskušava
u zadivnom sistemu svemira (*min bedi' nizam el-kevn*) oko sebe,
iz svega toga čovjek – svojom smjernom, svjesnom i duhovnom
naravi – saznaje nužnost svrhovitosti ovog začudnog postojanja
za koje nije moguće zamisliti, smjernom naravi, da egzistira bez
Stvoritelja, Koji je Moćan, Mudar, savršenih svojstava, Koji sim-
bolizira drugu dimenziju, drugu logiku, onu ponad čovjekova
poimanja (*min vera' tesavvur el-insan*), moći njegova znanja i pre-
dodžbe, i njegove ljudske logike. “Ništa i niko nije kao On! On
sve čuje i vidi sve!”⁶⁰⁴ “Pa, Ja se kunem onim što vi vidite i onim
što vi ne vidite.”⁶⁰⁵ “Reče Musa: ‘Gospodar naš je Onaj Koji je
sve Svome stvorenju podario i potom ga uputio.’”⁶⁰⁶ “Gospo-
daru naš! Ovo nisi zaludu stvorio Ti! Slavljen nek’ Si!”⁶⁰⁷ “Mi
nismo nebo i Zemlju i ono što je između njih stvorili da bismo
se igrali! Da smo htjeli igrati se Mi, igrali bismo se onako kako
nama dolikuje! Ali Mi toga nismo činitelji.”⁶⁰⁸ “Zar ste mislili da
smo Mi vas zaludu stvorili i da se Nama nećete vratiti?”⁶⁰⁹

Dakle, čovjek spontanitetom svoje smjerne prirode, o ko-
joj Kur'an govori kao o “duši koja sama sebe preispituje/kori”,

---

⁶⁰⁴ Eš-Šura, 11.

⁶⁰⁵ El-Hakka, 38 -39.

⁶⁰⁶ Ta-Ha, 50.

⁶⁰⁷ Alu 'Imran, 191.

⁶⁰⁸ El-Enbija', 16-17.

⁶⁰⁹ El-Mu'minin, 115.

spoznaje nužnost svrhovitosti Postojanja, te odgovornosti koje iz toga proistječu, kao i iz ugone kreativnosti, predanosti i namjesništva koje su skrovite u stvaranju svemira, njegovoj ljepoti, ustrojstvu, prefinjenosti njegova sistema, cjelovitosti i sistematičnosti njegovih zakona. Prema tome, nužno je ponijeti te odgovornosti i uživati te plodove i ljepote iz saradnje sa životom i svemirom (*et-te'amul me'a el-hajat ve el-kevn*), te udovoljiti naravi da stječe znanje i spoznaju o sistemu ovoga svemira i njegovih zakona, i smjernu kreativnost u skladu sa ljepotama i divotama svemira.

Kako je surov život, kako je velika njegova ništavnost, ukoliko život ne bude nešto više od zalogaja hrane, nešto više od uživanja i animalnih sukoba koji vode čovjeka do smrti – da bi postao tjelesni i smrdljivi lijes koji se zakopa i zagrne u prašinu. Snatrenje je sve ono što se rekne poslije ništavilske odsutnosti, prašine u grotlu prašine, da, eto, razum i savjest nemaju smisla, niti da ima smisla izbor i odgovornost, ni moć kreativnosti – ukoliko je smrt kraj, nestanak i ništavilo.

Besmisleno, nerazumno i neprirodno bi bilo da se tjelesna mutava životinja, sa ograničenošću zakona svijeta tvarne i nerazgovijetne džungle, gdje vlada "argument sile", izjednači sa čovjekom u njegovoj duhovnosti, njegovom razumu, savjesti i osjećanju njegova izbora, njegovom odgovornošću i moći ravnanja, njegovom kreativnošću i moralnošću, gdje vlada "sila argumenta", gdje prebivaju vrijednosti boljitka/blagostanja, dobročinstva, kreativnosti i graditeljstva.

Po kur'anskoj viziji čovjek je život, ozbiljan i krepostan život, koji ima smisao (*zatu ma'na*), i istinski plod svega što od boljitka, kreativnosti i izgradnje ostvari u životu, što se proteže i u svijet duha i vječnosti (*jemteddu fi 'alem er-ruh ve el-ebedijje*), dakle to je život koji premaša smrt tjelesnoga lijesa, dostižući duhovni i vječni život u kojem čovjek ubire plodove svega što je ostvario,

što je podario, kreirao i izgradio, e da bi tako dobročiniteljima i dobrima (*li el-muslihina ve es-salihina*) smrt postala plodom i nagradom za svako djelo i prinos što ih je čovjek pripravo.

Veličanstveni i uzvišeni Bog veli: “Bogu pripada ono što je na nebesima i ono što je na Zemlji, da bi kaznio one koji su činili zlo u onom što su radili, i da bi nagradio nagradom najljepšom one koji su dobro činili.”⁶¹⁰ “A one koji dobro čine čeka nagrada lijepa, pa i više od toga! Lica njihova neće crnilo ni jad zakriti. Takvi će stanovnici dženneta biti, u njemu će vječno boraviti.”⁶¹¹ “A onima koji dobra djela čine imat će dobro na Ovom svijetu, a Kuća Svijeta onoga bolja je. O, kako će divna bogobojaznih biti Kuća!”⁶¹² “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži i udio svoj na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”⁶¹³ “Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje! Da biste se opomenuli, Bog vas svjetuje.”⁶¹⁴ “Jedite i pijte iz opskrbe Božije i po Zemlji nered čineći ne griješite!”⁶¹⁵ “A poduzeće se (mjere) protiv onih koji svijetu nepravdu i zulum nanose, i koji bez prava ikakva na Zemlji tlače! Njima pripada kazna bolna!”⁶¹⁶ “Ali nevjernici bez ikakva znanja slijede svoje strasti, pa ko će na Pravu stazu uputiti onoga koga je Bog ostavio u zabludi? I takvima nema pomagača.”⁶¹⁷ “Ti reci: ‘O robovi moji koji ste pretjerivali prema sebi, pred Božijom samilošću nemojte očajavati! Bog će zbilja sve grijehe oprostiti!’ On grijehe prašta i

⁶¹⁰ En-Nedžm, 31.

⁶¹¹ Junus, 26.

⁶¹² En-Nahl, 30.

⁶¹³ El-Kasas, 77.

⁶¹⁴ En-Nahl, 90.

⁶¹⁵ El-Bekare, 60.

⁶¹⁶ Eš-Šura, 42.

⁶¹⁷ Er-Rum, 29.

samilostan je.”⁶¹⁸ “... ako neko od vas zlo djelo kakvo u neznanju učini, pa se potom Bogu pokajanjem obrati i popravi, pa, Bog grijeha prašta i samilostan je!”⁶¹⁹ “Koji stvori i smrt i život da bi tako iskušao vas – ko će od vas biti ljepšeg djela.”⁶²⁰ “Mi nećemo dozvoliti da nagrada propadne onima koji čine dobra djela.”⁶²¹

Ostvarenje dobrog sopstva i jastva, materijalno i duhovno, jeste cilj, kao i prirodna i svjesna potraga u temelju bića čovjekova, da dozna šta jeste cilj zla, štete i korupcije, te šta je to, jednako tako, pokušeno i prezreno, po naravi i savjesti, u temelju bića čovjekova.

Nije razumno ni pravedno, ni po savjesti, ni religiji, a ni prirodi to da smrt čovjekova bude nestanak i tjelesni i duhovni kraj, bez polaganja računa i bez nagrade i kazne. Pa neka se opomenu koji se opominju, nek uzmu pouku koji uzimaju pouku, nek se razbude nemarni i neka trudbenici rade za dobro, istinu i pravdu. “Okreni lice svoje ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Božijoj prirodi, prema kojoj On ljude stvorio! – Nema promjene u Božijemu stvaranju! To je prava vjera, ali većina ljudi ne zna.”⁶²² “A ova je Knjiga (tj. Kur’an) na arapskom jeziku, i nju (knjigu Tevrata) potvrđuje, i da bi one koji ne vjeruju i koji zlo čine opomenula! A blago li se dobročiniteljima!”⁶²³

Moralnost (*el-ahlakijje*)

Prirodna spoznaja (*el-idrak el-fitri*) kod čovjeka o Stvoritelju, o Njegovoj moći, veličini, neusporedivosti, jedinstvu, o savršeno-

⁶¹⁸ Ez-Zumer, 53.

⁶¹⁹ El-En’am, 54.

⁶²⁰ El-Mulk, 2.

⁶²¹ El-Kehf, 30.

⁶²² Er-Rum, 30.

⁶²³ El-Ahkaf, 12.

sti Njegova djela (*bi itkan sun'ih*), uzvišenosti Njegova Položaja i jedinosti, jedinstva Njegova stvaranja, te to što u savjesti čovjeka, po naravi mu, ostavlja traga o skrovitim, uzvišenim, duhovnim vrijednostima u njegovoj smjernoj prirodi, savjesti i duši koja samu sebe preispituje, sve to doprinosi da čovjek spoznaje da ovaj svemir mora imati Stvoritelja (*la budde en jekune li haza el-kevn halik*), te da svemir i stvaranje moraju imati cilj, te da je nemoguće da je svemir – koji je skoro beskrajan u različitim dimenzijama svoje zadivljujuće egzistencije – stvoren zaludu, te da mora biti stvoren zarad moralnih, uzvišenih i dobrih ciljeva. Ovo čovjekovo naravno, duhovno, smjerno osjećanje jeste sami temelj vjerskog i moralnog osjećanja u prirodi čovjeka, u njegovim duhovnim, spontanim pitanjima i istraživanjima još otkad otvori svoje oči kao dijete i pogleda na svoje postojanje, i na svijet oko sebe. To je ono o čemu mu kur'anska vizija daje odgovore i što mu izražava, i što mu stavlja u samu srž ljudske spoznaje na njegovom životnome putu, e da bi ga uputila i usmjerila kako bi je čovjek ciljno usvojio u svojoj potrazi i trudu (*fi talebihi ve sa'jibi*), da bi je učinio svojom svrhom i svojim dobrim, čestim, naravnim, duhovnim ciljem u pregnuću svoga života, da bi njome ostvario svoje sopstvo, udovoljio svojim potrebama i njome se u svome bivstvu uzdigao, uz nju našao smirenje, s njome se usrećio u svojim kreativnim i graditeljskim osjećanjima i pogledima. Sve to da bi promatrao i odlučivao svjesno, znanjem i odgovornošću (*bi va'j ve 'ilm ve mes'ulijje*) – koji to od dva puta slijediti? I koju od dvije strane željeti? Koji od dva pravca tražiti? Da li ka boljitku i izgradnji? Ili ka tlačenju i korupciji? A sudbina je pravedna, jer “ako se odabere dobro – i bit će dobro, a ako se odabere zlo – onda će i biti zlo!” “Bog njima nije učinio nepravde! Nego su sami sebi nepravdu učinili!”⁶²⁴ “Doista,

⁶²⁴ El-'Ankebut, 40.

u stvaranju nebesa i Zemlje, i u izmjeni noći i dana znaci su za ljude pametne. Za one koji Boga spominju i stojeći, i sjedeći, i na stranama svojim ležeći, i koji razmišljaju o stvaranju nebesa i Zemlje: 'Gospodaru naš! Ovo nisi zaludu stvorio Ti! Slavljem nek' Si! Sačuvaj nas kazne u Vatri!'"⁶²⁵ "...pa dušu nadahnu da znade šta zlo joj je a šta dobro joj je, uspjjet će onaj ko je očisti, a izgubit će onaj ko je uprlja."⁶²⁶ "Bog nijednog čovjeka ne zadužuje iznad mogućnosti njegove, njemu je u korist što dobra stekne, protiv njega je zlo što ga stekne!"⁶²⁷ "I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži i udio svoj na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!"⁶²⁸ "I nikoga Mi nismo kaznili dok ne bismo poslanika poslali..."⁶²⁹

To što čini univerzalna islamska vizija u pogledu ove odgovornosti – a ta odgovornost je nužni preduvjet za temelj smjerne prirode i pripravljenost čovjekova namjesništva na Zemlji (*isti-hlaf*) koje je moralna svijest i zakonito znanje – jeste da ta vizija stavlja odgovornost u samu srž ljudske spoznaje, ni radi čega drugog osim da pravilno usmjeri odgovornost čovjekovih izbora/ odabiranja (*me'sulijje hijere el-insan*), te ciljeve stremljenja čovjekova života, kako bi ostvario narav svoga duhovnoga sopstva i smjerno značenje svoga ovosvjetskoga života, kao ljudsko biće, osoba, pojedinac koji se ne odvaja od članstva u bivstvu ljudskog, civilizacijskog i graditeljskog društva. To čovjek ostvaruje odgovornim i pravilnim trudom da gradi, uživanjem ugodna života, dostojanstva na Ovom svijetu i u svijetu vječnosti (*fi 'alem el-ebedijje*) i konačnoga povratka (*el-me'al*).

⁶²⁵ Alu 'Imran, 190-191.

⁶²⁶ Eš-Šems, 8-10.

⁶²⁷ El-Bekare, 286.

⁶²⁸ El-Kasas, 77.

⁶²⁹ El-Isra', 15.

U mjeri u kojoj čovjek, kao pojedinac i u društvu, stječe počast namjesništvom i slobodom, uz nju nosi i emanet odgovornosti za postupke u svijetu koji gradi – kako o tome govori “Zapisano” (*el-mestur*) i kako je to otjelovljeno u onom “Vidljivom” (*el-menzur*) – na načelima i vrijednostima monoteizma/*tevhida* i moralne svrhovitosti, kako bi bio čovjek, značenjem njegove egzistencije i ciljem njegova postojanja, namjesnik na Zemlji. Iz toga po čovjeka slijede odgovornosti, da bude činilac boljitka/blagostanja i izgradnje, “da ostvari sebe” udovoljenjem svojih potreba sredstvima i načinima koji su graditeljski i dobri, koje prožima pravda, dobročinstvo i mir. Time čovjekovim ponašanjem vlada svjetlo duha i snaga svijesti (duša koja se samopreispituje) u tome da je “argument na strani Istine”, a to je suprotno onom čemu stremi materijalna animalnost tijela (duša koja je sklona zlu) u udovoljavanju potreba zavojevanjem, uzajamnim nasiljem i agresijom, gdje vrijedi da je “argument na strani sile”. Svevišnji i veličanstveni Bog kaže: “Mi smo doista Polog ponudili nebesima, i Zemlji, i planinama, pa su odbili da ga ponesu i od njega se sustegli bijahu, a čovjek Polog ponese, doista je čovjek nepravedan spram sebe i neznalica velika.”⁶³⁰ “I kad ga oblikujem i u njega život udahnem, ničice mu se poklonite!”⁶³¹ “Ne! Kunem se Danom sudnjim, ne! Kunem se dušom koja samu sebe kori!”⁶³² “Ja sebe ne pravdam, jer duša je, doista, zlu naklonjena, osim one kojoj se Gospodar moj smiluje! A Gospodar moj, zbilja, grijehe prašta i samilostan je!”⁶³³ “I tako mi duše, i Onoga Koji je stvorio, pa je nadahnu da znade šta zlo joj je a šta dobro je, uspjete onaj ko je očisti, a izgubit će onaj ko je uprlja!”⁶³⁴ “Oni srca i

---

⁶³⁰ El-Ahzab, 72.

⁶³¹ El-Hidžr, 29.

⁶³² El-Kijame, 1-2.

⁶³³ Jusuf, 53.

⁶³⁴ Eš-Šems, 7-10.

pameti imaju, ali njima ne razmišljaju, oni oči imaju, ali njima ne gledaju, oni uši imaju, ali njima ne slušaju! Oni su kao stoka, pa i gori! Eto, takvi su nemarni!”⁶³⁵

Dogovaranje/savjetovanje (*eš-šura*)

Ako smo spoznali da je čovjek, prema univerzalnoj kur'anskoj civilizacijskoj viziji, stvoren namjesnikom na Zemlji (*halifeten fi el-erd*), da bi izvršio zadaću izgradnje na Zemlji (“Na Zemlji ću, doista, Ja postaviti namjesnika!”⁶³⁶ “On vas od zemlje stvara i na njoj vas nastanjuje.”⁶³⁷), onda trebamo znati da je čovjeku dato osposobljujuće znanje da gradi i potčinjava, darovana mu je sloboda i sposobnost izbora, data mu je smjerna duhovna narav (*el-fitre er-ruhijje es-sevijje*) kojom priziva u sebi i svojoj svijesti svrhovitost i ciljnost dobre svrhe, boljitka/blagostanja i izgradnje. To je sadržaj odgovornosti za sposobnosti, slobode i izbore kojima je opskrbljen. “...pa je (dušu) nadahnu da znade šta zlo joj je a šta dobro je, uspjeh će onaj ko je očisti, a izgubit će onaj ko je uprlja!”⁶³⁸

“Zar da Mi postupamo s onima koji vjeruju i rade dobra djela kao s onima koji nered siju po Zemlji?! Zar da postupamo s bogobojaznima kao sa razvratnicima?!”⁶³⁹ “A za džehennem Mi smo džine i ljude mnoge stvorili, oni srca i pameti imaju, ali njima ne razmišljaju, oni oči imaju, ali njima ne gledaju, oni uši imaju, ali njima ne slušaju! Oni su kao stoka, pa i gori! Eto, takvi su nemarni!”⁶⁴⁰ “Pa, ako se vi okrenete, ja sam vam dostavio ono

⁶³⁵ El-A'raf, 179.

⁶³⁶ El-Bekare, 30.

⁶³⁷ Hud, 61.

⁶³⁸ Eš-Šems, 8-10.

⁶³⁹ Sad, 28.

⁶⁴⁰ El-A'raf, 179.

s čime sam vam poslan bio, a Gospodar moj će umjesto vas drugi narod dovesti, nikakve štete vi Njemu nećete nanijeti. Doista, Gospodar moj nad svakom stvari je čuvar!”⁶⁴¹

Pitanje je: zašto namjesništvo (čovjekovo na Zemlji), prije negoli je ustanovljeno kao pojedinačna dužnost, nije bilo dužnost čovjeka kao vrste, zajednice i pokoljenja jednih za drugima?

Odgovor je sljedeći: dužnost namjesništva, premda je to odgovornost svake ljudske jedinice (*mes'ulijje kulli ferd insani*), istovremeno je zajednička društvena dužnost koja se vezuje za vrstu i za društvo, proteže se preko pojedinaca na društva i na pokoljenja. To slobodi i ljudskoj odgovornosti daje značajne dimenzije (*eb'ad muhimme*). Naime, ta odgovornost je ciljna, ona stremlji na boljitku/blagostanju i izgradnji, a ne neredu i stvaranju nereda. Ni sloboda nije zaludna i razularena (*gavga'ijje*), sloboda – iako otvara prostor uvjerenja i izbor onoga čemu naginje pojedinačna želja i lični izbor – na kraju krajeva jeste pojedinačna sloboda koja ne nasrće na pravo drugih pojedinaca, ne nanosi im neugodnosti, kao što ona, također, ne nasrće ni na pravo zajednice u izgradnji društva i u čuvanju prava zajednice na boljitak/blagostanje i izgradnju. Nema prostora za egzistenciju pojedinca, ni za njegovu namjesničku zadaću, bez egzistencije zajednice i njene društvene zadaće.

Prema tome, iako su uvjerenja pravo pojedinca oko kojeg se ne raspravlja i to mu se ne nameće diktatom, jer pojedinac ima pravo na ponašanje i ispunjenje zadaće u mjeri u kojoj je pojedincu dato pravo izbora i ponašanja sukladno pojedinačnim uvjerenjima (*vifkan li el-iktina'at el-ferdijje*), ipak je pravo ponašanja i društvena zadaća (pojedinca) ne smiju da okrnje pravo zajednice na sigurnost, boljitak/blagostanje i izgradnju.

⁶⁴¹ Hud, 57.

Prema tome, zajednici pripada da propiše pravila te zadaće i za individualno ponašanje, prema onom što ne nanosi štetu pravima drugih, niti pravima zajednice, zarad zaštite egzistencije zajednice (*fi himaje vudžudiha*) i njenih graditeljskih i konstruktivnih ciljeva, izravnih i neizravnih, na trenutačni i kraći i na dulji rok, te zarad zaštite prava društva, i prava nastupajućih pokoljenja i njihovih interesa. "Neka među vama jedna zajednica bude koja će dobru pozivati, čestitost i poštenje naređivati, a zlo zabranjivati! Eto, takvi su oni koji će uspjjeti!"⁶⁴²

Ovdje stupa na scenu uloga savjetovanja/dogovaranja (*devr eš-šura*) koja ne podliježe ličnim kapricima (*el-ehva*), niti interesima pojedinaca iz krugova vlasti, uprave i izvršnog aparata u različitim oblicima, već se provodi dogovaranjem zajednice u cilju zaštite zakonitih prava pojedinaca i zajednice. Prava na ponašanje u skladu sa uvjerenjima za ostvarenje cilja čovjekove egzistencije i njegovih općih interesa u izgradnji, konstruktivnom djelovanju i sigurnosti, bez smetnji i zapreka.

Dakle, *eš-šura* (dogovaranje) je neodjeljivi dio egzistencije pojedinca, zajednice i vrste, i to u mjeri u kojoj poštuje uvjerenja (*bi kadri ma tahterimu el-iktina'at*), pravo izražavanja (*hakk et-ta'bir*) i ispunjenje zadaće čime se ostvaruju interesi pojedinca i štite njegova prava. U protivnom, ta sloboda nije sredstvo, niti opravdanje za anarhiju i zaludno zalaganje za prava drugih pojedinaca, niti za prava zajednice i prava nastupajućih pokoljenja i njihovih interesa.

Prema tome, *eš-šura* je nedjeljivi dio života pojedinca i ljudske zajednice, štaviše *eš-šura* je nužno sredstvo da pojedinac i zajednica obavljaju počast namjesništva (*kerame el-istihlaf*), te onog što odatle proihodi: slobode, izbora, odgovornosti, zaštite ove slobode, ostvarenje smisla čovjekova namjesništva i njegovih

---

⁶⁴² Alu 'Imran, 104.

individualnih i društvenih ciljeva u izgradnji i boljitku/blagostanju.

Ako se udubimo u kur'anski tekst koji posebno govori o načelu *eš-šura* i ako vidimo da je povezan sa graditeljskim, moralnim i namjesničkim ciljevima, saznat ćemo pravo značenje napatiteljske slobode u životu čovjeka, bio on pojedinac ili u društvu i vrsti, s duhom pravde, časti i snošljivosti.

Veličanstveni i uzvišeni Bog kaže: "I za one koji velikih grijeha klone se, i bestidnosti, i kad ih neko naljuti – praštaju, i za one koji se Gospodaru svome odazivaju, i namaz klanjaju, i o stvari se važnoj među se savjetuju, i od onoga čime smo ih Mi opskrbili dijele, i za one koji se odupiru kad ih pogodi ugnjetavanje! A kazna je za nepravdu – uzvratiti istom mjerom! A ko oprost i naravna se, nagrada mu je u Boga! On ne voli zločinca, doista. A onome ko se nakon učinjena mu zlodjela suprotstavi – protiv takvih ništa ne treba poduzeti! A poduzet će se protiv onih koji svijetu nepravdu i zulum nanose, i koji bez prava ikakva na Zemlji tlače! Njima pripada kazna bolna! A ko se strpi i oprost – tu je odluku zbilja razborito donijeti!"⁶⁴³

U mjeri u kojoj mora društvo proširivati ljudsku slobodu u apsolutnome pravu na uvjerenja, i u pravu na vršenje pologa, ponašanja, inicijative i kreativnosti, društvo ne smije dopustiti da ponašanja pojedinaca i vršenje njihova pologa skrene u bilo kakvo stanje anarhije (*ila hale min el-fevda*), ne smije im dopustiti da sloboda postane sredstvo za korupciju, činjenje nereda i besposličarenje (*‘abesijje*) koji nanose štetu drugim pojedincima i nanose štetu pravima zajednice, njenim interesima i interesima budućnosti njenih pokoljenja. Jer istinska ljudska sloboda je sloboda koja je graditeljska i konstruktivna, a anarhija i metež, ma kako se nazivali, jesu društveno stanje društvene bolesti, rušilač-

⁶⁴³ Eš-Šura, 37-43.

ke (*muhribe*) i uništiteljske (*heddame*). “Reče (Šu‘ajb): ‘O narode moj, Bogu vi robujte, vi boga drugoga osim Njega nemate!’ I vama, evo, jasni dokaz od Gospodara vašeg dođe, pa pravedno na litri i na kantar u vi mjerite i od svijeta stvari njegove nasilno ne oduzimajte, a na Zemlji nered, nakon uspostavljena reda, ne činite! To vam je bolje, ako vi vjernici ste!”⁶⁴⁴ “I Božijih blagodat i vi se sjetite, i po Zemlji, nered sijući, ne hodite!”⁶⁴⁵ “Čim zavlada neki od njih, svom snagom se trudi da na Zemlji nered čini, usjeve i urod ništeći! A Bog nered ne voli.”⁶⁴⁶ “Kad god raspire vatru za rat, Bog je ugasi. I na Zemlji oni smutnju hoće praviti, a Bog smutljivce ne voli.”⁶⁴⁷ “Kad im se kaže: ‘Ne činite na Zemlji nered!’ – oni vele: ‘Mi samo pravimo red!’”⁶⁴⁸ “A kad bi Istina njihove prohtjeve slijedila, propali bi nebesa i Zemlja, i oni što su na njima!”⁶⁴⁹ “A da Bog ljude, jedne s drugima, ne savlađuje, Zemlja bi uzneredila se!”⁶⁵⁰

Prema tome *eš-šura* je princip za uređenje (iz)vršjenja zadaće/ pologa smjernoga čovjeka, ona je organon za upotrebu valjanog ljudskog mišljenja i ispravnost djelotvornoga i dobrog vršenja pologa. *Eš-šura* je zdanje zrelih društvenih uvjerenja, temeljno ljudsko društveno sredstvo za razmjenu mišljenja (*et-tehavur*), uspostavljanje odnosa, umjerenost, slogu, međusobno praštanje. *Eš-šura* je štit s ummetom i za ummet, za zaštitu od zala tlačenja (*min šurur el-istibdad*), tiranije, nasilja, pobune i nereda. Ummet će, sa svojom graditeljskom, civilizacijskom, univerzalnom vizijom, svojim poimanjima i moralnim vrijednostima i sviješću o

⁶⁴⁴ El-A‘raf, 85.

⁶⁴⁵ El-A‘raf, 74.

⁶⁴⁶ El-Bekare, 205.

⁶⁴⁷ El-Ma‘ida, 64.

⁶⁴⁸ El-Bekare, 11.

⁶⁴⁹ El-Mu‘minun, 71.

⁶⁵⁰ El-Bekare, 251.

svojim interesima, te pravom da potvrdi svoje graditeljske i životodavne izbore, – snagom *eš-šure*, njenom zrelošću, uvjerenjima, te njenom društvenom političkom snagom – biti opunomoćenik iznad vlasti (*el-vesijj 'ala es-sulta*). Opunomoćenik koji usmjerava vlast, koji je nadgleda, a ne da bude obratno, kad nema ummeta u toj ulozi da vlastodržac bude taj ko će biti opunomoćenik iznad ummeta (*el-vesijj 'ala el-umme*) a da ummet bude prikraćen, bačen u neznanje, da bi tako vlastodržac potčinio ummet zarad svojih interesa, i interesa svojih pristaša, pomagača i njihovih propadnih djela (*mefasidihim*), kako bi oni prigrabili i dočepali se vlasti i bogatstva, život provodili u raspusnosti, raskoši i svome neredu. Takvo nešto pogodilo bi sve mogućnosti za jednakost, kreativnost, razvoj (*en-numuvv*) i konstruktivno natjecanje u državama i društvima ummeta. Eto, stoga sloboda i *eš-šura* imaju posebnu važnost u uspostavi civilizacija i u njihovom propadanju.

Sloboda i eš-šura: nužni uvjet za opstanak civilizacija

Očito je da tlačenja, nasilja i nereda nema sa slobodom i *eš-šurum* (dogovaranjem). Ako se tlačenje, nasilje i nered pomiješaju sa bilo kojim zdanjem društva, tada pozivanje na slobodu i *eš-šuru* mora biti mlitavo i slabo. Jer nije moguće da slobodnim narodima (*li umem hurre*), u kojima sloboda i *eš-šura* oplođuju njihovo mišljenje i viziju, zdanje njihova društva zahvati tiranija, nasilje i nered/korpucija. To nije moguće zato što spomenuta zla rastu i razvijaju se samo ondje gdje je tama i neznanje, zastranjivanje i iskrivljavanje, i jer se sve slobodne ljude, koji održavaju međusobne odnose i koji se savjetuju, ne može stalno držati u zabludi.

Prema tome, pravda rađa slobodom i savjetovanjem, a sloboda i savjetovanje ne mogu egzistirati bez pravde (*la jumkinu en tudžede min duni el-'adl*).

Od najveće je važnosti da muslimanski ummet spozna nerazdvojjost/nerastavljivost između slobode i dogovaranja/savjetovanja, te između uspostavljanja civilizacija i njihova iščekavanja, jer je muslimanski ummet – koji je u epohi preporoda i vraćanja civilizacijske kreposti – u prijekojoj potrebi da spozna smisao ove nerazdvojjosti (*ma'na haza et-telazum*), način njezina utjecaja na narode, kako se razvijaju i kako natražnjuju, te da spozna kako da se to mislioci (*el-mufekkirun*), vodstvo (*el-kade*) i reformatori (*el-muslimun*) bave svojom stvarnošću/okolnostima, kako da rade na obnavljanju osposobljenosti ummeta da iznova stekne svoje mjesto, misiju i jedinstvenu, graditeljsku, smjernu i civilizacijsku putanju.

Nove predvodničke civilizacije nastaju na ostacima zgaslih naroda i civilizacija (*'ala rukam el-umem ve el-hadarat el-afile*), i to onda kad rahitičnim postanu zglobovi razvoja i kretanja u bivstvu ummeta, odnosno nestajuće civilizacije u povijesti. To se dešava nakon što rak tlačenja i korupcije ubaci svoje kandže u mišljenje ummeta i njegov društveni sistem, e da bi srušio njegovu društvenu i ekonomsku konstrukciju, te da bi tako stvorio parazitski sloj (*tabeka tufejljje*) koji uzurpira vlast, resurse (*el-mevarid*) i bogatstvo (*es-serve*). Tlačenje ummeta okončava se u nepravdama, zlodjelima, učmalosti, rahitičnosti zglobova koja ne da rasti i kretati se, sklerozi arterija kreativnih izuma, inicijativa, graditeljskih, pozitivnih i stvaralačkih takmičenja, da bi se tako urušila civilizacija i zašla njena zvijezda. A da bi se uspela zvijezda nekog naroda, nove i podvižničke civilizacije, potrebno je da ona smogne snage da uvidi buduće civilizacijske mogućnosti koje ne mogu vidjeti one sklerotične civilizacije, sistemi i društva, u tami jarma tlačenja i korupcije, e da bi preuzele svoj rizik i iskoristile svoje civilizacijske i graditeljske prilike. Tako će započeti mladi i poletni narodi da se kreću prema naučnim horizontima (*afak 'ilmijje*) i novim širokim civilizacijskim vidicima

koje nisu mogle vidjeti prošle i zahrđale civilizacije, niti da se prema njima pokrenu.

Ova sklerotičnost i civilizacijska učmalost događa se narodima kad se omogući tlačenje života naroda od strane sistema, te kad vlastodršci, njihova svita i saradnici prigrabe u svoje šake ekonomski, društveni i politički sistem. Oni tada formiraju sloj koji prigrablja vlast i bogatstvo, te započnu i praktično da prigrabljuju vlast i bogatstvo, da ih usmjeravaju u službi svojih interesa, te vlast i bogatstvo pretvaraju u grunt svojim sinovima i saradnicima. Sve ovo sistemi, tlačiteljski vlastodršci, bogataši i izvršna vlast ne mogu ostvariti bez toga da ova faraonska politička institucija ne prisili mislioce u narodu da obrazuju pripitomljenu kulturnu klasu, da bi obrazovali ustanovu (esnaf), vjernu i svešteničku, bez obzira na sekularni ili vjerski premaz, e da bi bili alatka u rukama esnafa tlačiteljskih i faraonskih vlastodržaca. Takvi imaju za dužnost izopačenje univerzalne vizije, zabludivavanje ummeta, njegovo zaglupljivanje i falsificiranje njegove volje, i prisiljavanje da na pogrešan način koristi bilo moderniziranje ili sakraliziranje, te da pognu svoje vratove u interesu vlastodržaca, njihova luksuza, pokvarenjaštva i zabava.

Gospodstvom pokvarenog, tlačiteljskog političkog vodstva, i njihovih saradnika iz izvršne vlasti i kapitala, te monopola (faraona), te pokvarene, korumpirane kulturnjačke klase između teologa (*erbab el-kelem*) i nosilaca pera (vračeva), u vrijeme kada propada mišljenje i vizija ummeta, kad se krše slobode, čast, prava i dostojanstvo njegovih pripadnika, zavlada korupcija/pokvarenost, zavlada monopol, iščezava takmičenje, inicijativa i kreativnost. Vlastodršci, bogataši i izvršna vlast se utapaju u uživanje, korupciju i opiranje bilo kakvoj promjeni, razvoju ili inicijativi koja ne dolazi od njih i koja im nije u interesu. Tako oni u svojoj izolaciji (*fi 'uzletihim*), raspusnosti i neobuzadnosti nisu sposobni ni za kakav razvoj, ili promjenu, ili kreativnost, ili

inicijativu. A to znači propadanje ummeta, izopačenje njegova mišljenja, njegovu učmalost i sklerotiziranje arterija moći, davanja, kreativnosti i rasta. To znači korodiranje njegove društvene konstrukcije koje ostavlja njegov narod u siromaštvu, neznanju i boleštinama, u slabosti, zaostalosti (*et-tehalluf*), poniženju i prezrenosti,⁶⁵¹ i u nemoći da se suprotstavi izazovima sa koji-

⁶⁵¹ U raširene fenomene koji odražavaju sramotnu pojavu u ophođenju sa narodima ummeta, spadaju i političke prilike i sistemi u kojima ti narodi žive i njihovi bolesni društveni odnosi kroz širenje siromaštva, boleština, neznanja, zaostalosti i nepismenosti, a što izražava dimenziju istrošenosti društvenog sistema (*ihтира' en-nizam el-idžtima'*) i društvenih odnosa u kojima je iščezlo značenje dostojanstva/časti, ljudskih prava u društvu, ne samo djelovanjem tlačiteljskih vlasti i njihovih okrutnih policajaca u njihovoj agresiji na prava građana (*hukuk el-muvatinin*) i na njihovu čast djelovanjem okrutne policije, zatvorskih tamnica i logora, već i djelovanjem običnog pojedinca prema drugima koji su "slabiji od njega" na bilo koji način, bilo to etnički, bojom kože, bogatstvom ili društvenim položajem (*el-me-kane el-idžtima'ijje*), a što se očituje u kršenju dostojanstva, ili ponižavanjem, ili vrijeđanjem, ili omalovažavanjem i tjelesnim nasrtajem kroz udaranje, a što vidimo i gledamo u stvarnosti, te što ispunjava filmske scene i serijske emisije, na način kao da pozivaju smijeh i razonodi. I to kad gledamo jačega kako tuče slabijega, kako ga psuje, zbija s njime šalu ili s njegovom slabošću i nemoći. Najupadljiviji među ovim prizorima, koji naša osjećanja čine ravnodušnim, jeste kad gledamo kako poslodavac "majstor" prebija, ili vrijeđa, ili ponižava radnika "dječaka" šegrtu, ili kad vidimo kako gazdarica nasrće udarcima ili psokama na "sluškinju" ili "čistačicu", te drugi prizori poniženja, vrijeđanja i uniženja dostojanstva slabih (*kerame ed-du'afa*) i kršenja njihovih prava. Da se to vidjeti i u prizorima u ponašanju državnih službenika ("magarac vladin je vlada"), te u ponašanju mnogih muževa, očeva i učitelja prema suprugama, djeci i učenicima, te u ponašanju mnogih koji imaju vlast nad slabima i "bijednima" (*vedi*), koji nemaju nikakve zaleđine, protekcije/veze ili mita. Istinu je rekao veličanstveni Bog: "Od jednog čovjeka vas je stvorio." (En-Nisa', 1.), "Doista, ova vaša vjera jedna je vjera!" (El-Enbija', 92.), "A da je Bog htio, On bi vas sve jedne vjere učinio" (El-Ma'ida, 48.), "Od vas je kod Boga najplemenitiji onaj ko se Njega najviše boji!" (El-Hudžurat, 13.).

Ne odobravati ovakva slična društvena ponašanja, ne prihvatati ih u stvarnosti, niti u šali, zabranjivati prikazivanje ovakvih ogavnih ponašanja, e da djeca ne odrastaju kroz prihvatanje takvog niskog vladanja i njihova primjenjivanja, sve to će biti opipljivi pokazatelji radanja svijesti i nove civilizacijske univerzalne vizije. Možda će ovdje biti pogodna usporedba Poslaničkog primjera kao učitelja, sa vladanjem učenika tog učitelja koji je podučavao civilizacijskoj kur'anskoj univerzalnoj viziji.

ma se ummet, koji gasne i koji je sklerotičan, suočava pred preporođenim narodima, da bi svojim siromaštvom, poniženjem i trpljenjima, platio preporođenim i naprednim narodima golemu cijenu i okusio gorčinu zbog svoga skretanja i dopuštanja da se razviju ćelije rak-ranske “faraonske” i “vračarske”, koje su sa premazom sekularizma ili sa premazom religije. Dovode ummet u takvo stanje da bi zarili kandže u ćelije tijela ummeta, da bi uprljali svoje ruke njegovom krvlju, da bi se tako raširila korupcija, nasilje, monopol, izopačenost i učmalost. “...i faraonom, šatora vlasnikom – koji su na Zemlji tlačili, i nered na njoj množili, pa je Gospodar tvoj spustio na njih bič patnje, jer, Gospodar tvoj zbilja u zasjedi je!”⁶⁵²

U hadisu koji prenosi Ebu Mes'ud el-Ensari stoji da je rekao: “Tukao sam jednoga svoga slugu, pa sam iza sebe čuo glas: ‘Znaj, Ebu Mas'ude, da je Bog jači od tebe, nego li ti od Njega.’ Okrenuo sam se. To je bio Božiji Poslanik, s.a.v.s., pa sam rekao: ‘Božiji Poslaniče! Oslobađam ga, radi Boga!’ A Božiji Poslanik je rekao: ‘Da to nisi učinio, sažgala bi te Vatra!’ (Ili je rekao: ‘Spržila bi te Vatra!’” *Sahih Muslim, Knjiga o vjerovanju (Kitab el-iman)*, poglavlje “O druženju sa robovima i iskupljenju za onoga ko ošamari svoga roba”, hadis broj 1609. Ovo ukazuje na to kako je Božiji Poslanik, s.a.v.s., čeznuo za dostojanstvom svakoga čovjeka, prema tome kako smo ga vidjeli da prekoričeva svoga druga, da ga odgaja i napućuje.

Takav jedan Poslanikov drug, vladar vjernika Omer ibn el-Hattab – kad mu je došao mladić Kopt koji se žalio na sina upravitelja Egipta Amra ibn el-'Asa kad ga je ovaj udario, zato što je konj toga mladića Kopta pobijedio vranca sina upravitelja Egipta, Kurejšije i Osvajača – halifa Omer dao mu je štap da njime udari sina upravitelja Egipta. Štaviše, želio je da mladić udari samog upravitelja Egipta, jer usljed njegova ugleda sin mu se odvažio da udari običnoga koptskoga mladića. Potom se halifa Omer obraća Amru, sinu Amrovu, i cijelome čovječanstvu, stoljećima nakon njih, obraća im se civilizacijskom univerzalnom kur'anskom vizijom: “Kako da ljude uzimate za robove kad su ih majke njihove rodile slobodne?!” Ovo je poučna priča, i prosvjetljujuće i poznate riječi koje se nalaze u historijskim knjigama. (Vidi bilješku broj. 43)

Ovo je ta univerzalna civilizacijska vizija Poslanikovih drugova. A kad se radi o našoj viziji u ovom uzburkanom vremenu, možeš reći baš svašta.

652

El-Fedžr, 10-14.

“Zašto oni ne putuju po Zemlji pa vide kakav je bio kraj onih koji su bili prije njih? Bog je uništio njih, a i nevjernicima tako pripada.”⁶⁵³

Svjetska civilizacija danas, koja pati od vladavine materijalističkog i rasističkog (duše koja je sklona zlu), i od propagandi “krivotvorene demokratije” i anarhističkih, rušilačkih i propadnih “sloboda”, koja pati od klera medijskog zabludijavanja (*kehane taddilat el-i'lam*), koja pati od pokvarenih istraživačkih centara što njima vlada, kao i njihovim sredstvima i ustanovama, jedna klasa vlastodržaca i bogataša (*tabeka ridžal es-sulta ve el-mal*), a iz čega se rađaju monopoli, nepravde, zaglupljivanje i osiromašenje širokih slojeva (muslimanskih) naroda, raspusnost, pretjerivanje i razaranje. Sve to gura čovječanstvo u uništenje, osim ako se ne pojavi iznova zora duhovne civilizacije islama (*fedžr hadare el-islam er-ruhijje*).

Skretanje i iskvaranje su pogodili mišljenje savremene, materijalističke civilizacije, izopačenje je pogodilo njenu univerzalnu viziju, društveni šablon se počeo uvlačiti u njeno bivstvovanje, kao i vlastodržački, bogataški i tehnički monopoli. U vremenu koje dolazi neće tu civilizaciju izbaviti emigracijski umovi koji su narode te civilizacije pomagali više od jednog stoljeća poletnom mladošću koja je bila spremna na jeftin rad. To se dešavalo na račun siromašnih potlačenih naroda (*'ala hisab el-umem el-fekire el-mustad'afe*), uz pljačkanje njihovih materijalnih i ljudskih resursa, da bi se usporili/odgodili utjecaji skretanja te civilizacije i korodiranje njene društvene konstrukcije i pokvarenosti etničkog i klasnog ponašanja. Naime, odvijalo se to emigracijom kreme sposobnih i kreativnih umova između sinova siromašnih i potlačanih zemalja, da bi se time pokrile posljedice mlitavosti te civilizacije, nedostaci, izopačenja vizije, zastranjenja mišljenja, propada-

⁶⁵³ Muhammed, 10.

nja moralnosti naroda i društvenih sistema, ali na račun još više očaja i tegobe što pogađaju narode i vlade koje vladaju raznolikim slabim narodima. Ti narodi i vlade plaćaju krvlju svojih sinova, svojim resursima i dostojanstvom, emigracijom najumnijih umova svojih sinova cijenu za izopačenje svoga mišljenja i učmalosti, i sklerotičnosti ekonomske, društvene i političke strukture.

Sva su prethodna iskustva zapravo pokazatelj toga da je savremena civilizacija stupila u naprednu etapu izopačenosti, tlačenja, nepravde i korupcije, na mnogo zabludjujućih načina pod utjecajem medijskoga klera (*el-kehane el-i'lamijje*). Ovo nagovještava koroziju savremene civilizacije, urušavanje njenoga civilizacijskoga i društvenoga zdanja i njenoga svjetskoga poretka (*nizamuha el-'alemi*). Možda u pokazatelje pogibelji bolesti korozije društava te materijalističke civilizacije spada i to što je počela reducirati emigraciju pripadnika siromašnih naroda, čak i useljavanje intelektualaca, jer ruka svjetskih tvrtki (novih faraona) koja njima vlada, feudalisti (monopolisti) doba tehnološkog i naučnog bogatstva i njihovih finansijskih i kapitalističkih sredstava (industrijsko-tehničko-intelektualno vlasništvo, te finansijsko-kapitalističko), proširila je vlast i tlačenje – uz pomoć globalizacije – na sve narode svijeta. Međunarodne tvrtke monopolima i vladavinom sredstvima i tajnama, te pretvaranjem naroda i njihovih bogatstava u sirovine (*el-mevadd el-evvelijje*) te robove i kmetove (*aknan*) u službi svojih vlastodržaca, te u službi milijardi, štaviše desetina i stotina milijardi, koje se dnevno slažu na njihove račune, da bi se tako povećala vrijednost njihovih korporacija i moć njihovih kopnenih, pomorskih i zračnih flota, kao i skupine nagomilanih i stalno rastućih arsenala oružja za masovno uništavanje. Sve to preko truda ovih naroda lišenih ljudskih prava, čime se uvećava ponor (*huvve*) između siromaštva najvećeg dijela pripadnika ovih naroda i svjetske, vladajuće monopolne manjine koja upravlja potencijalima dobara tehnič-

ko-prirodnih zakona i njihovim industrijskim tajnama koje za-
branjuju potlačenim narodima, vrše na njih pritisak, savlađuju
svakoga onoga ko pokušava da dozna išta od njihovih tajni, ili
da dođu do bilo kakve koristi. Ovo što vrši i radi ova moćna
ruka sa strane onih koji su tehnološki ovladali silama prirodnih
zakona i monopoliziranje njihovo u ime intelektualnog vlasništ-
va, te lišavanje ovih naroda – kako to vidimo – da nauče visoke
tehnologije i saznaju njihove tajne, te nasilje, potčinjavanje, eko-
nomski, društveni i politički sukobi, to je ono što je mnogo gore
od vladavine feudalaca “srednjega vijeka”, koji bijahu poklopili
resurse dobara zemlje, njene prinose u rastinju za zemljoradničke
ekonomije “srednjega vijeka”.

Posljedice kapitalističko-tehnološkog monopola nisu zadesi-
le samo potlačene narode, već se protežu i na razvijene zemlje.
Radi se o tome da se mnoge teške i jedva podnošljive industrije
u kojima se radnici nerado zapošljavaju sele u zemlje siromašnih
naroda. Na taj način se povećava siromaštvo i otežava stanje ne-
zaposlenih u narodima razvijenih zemalja, te se povećava ponor iz-
među širokih slojeva naroda i feudalističke (monopolističke) ma-
njine. Ovo se dešava u doba kapitalističko-tehnološke ideologije.
Ovo znači da će se društvena korozija i ekonomski, društveni i
politički sukobi povećavati i proširiti na narode razvijenih država
u vrijeme kada počne da prijete korozija u vidu socijalnih nevolja
nerazvijenih naroda, njihovo potčinjavanje i društveno korodira-
nje a što otežava dužnost njihova preporoda. Ovo, također, znači
opasnost od ekonomskih, socijalnih i političkih sukoba na svjet-
skome nivou, koje vidimo u svijetu danas, a što prijete svjetskoj
civilizaciji uništenjem. Eto, stoga je na reformatorima da se po-
duhvate zadaće razbuđivanja islamskoga ummeta (*in had el-um-
me el-islamijje*) njegovom civilizacijskom kur'anskom vizijom, i
da tome pristupe ozbiljno, e da bi spasili ummet, a time i ljudsku
civilizaciju, pred neobećavajućom budućnošću i sudbinom.

Pitanje je: mogu li mislioci islamskoga ummeta i reformisti (*ridžal el-islam*) u njemu spoznati “dinamiku” civilizacijskoga kretanja/gibanja i dinamiku rada na spašavanju svoga ummeta od ponora korodiranja i zaostalosti, i vratiti svoju graditeljsku, smjernu, civilizacijsku, univerzalnu viziju? Mogu li rastaviti/odvojiti funkcije vlasti i izgradnju društvenih institucija, ukloniti utjecaje izopačenja koji su zadesili te institucije – usljed unutrašnjih i vanjskih uzroka – djelovanjem jednoga sloja, odnosno klerikalističkog faraonizma esnafa na viziju ummeta muslimanskoga i njegovo mišljenje, svijest, konstrukciju i društvene sisteme.

U svjetlu ovoga što je prethodno rečeno, doista je veoma važno da se svrati pozornost, u ovoj etapi analize (*fi hazihi el-merhale min et-tahlil*), na značaj institucija u društvenome zdanju (*ehemije el-mu'essesat fi el-bina' el-idžtima'i*). Jer podizanje institucija na pravilnim temeljima sprečava “faraonističke” i “klerikalističko-monopolističke devijacije”, a i stoga jer institucionalni metod (*el-menhedž el-mu'essei*) jeste metod koji čini da *eš-šura* bude metod koji štiti to zdanje i staje u kraj sijanju anarhije i skretanja, štiti pozitivne slobode koje raskrivaju krivotvorstvo i pokopavaju fesad/korupciju, otvaraju prostor za inicijativu, doprinos i kreativnost.

Žalosno je da ummet – usljed historijskih razloga koji se vezuju za narav sredine i njenu civilizacijsku jednostavnost – nije spoznao u prošlosti, napose u etapi utemeljenja koja je nastupila nakon epohe obilježene karakteristikama poslaničkoga doba, ulogu institucija, jer toj etapi nisu bile naklonjene teške prilike u vrijeme neprijateljskog sučeljenja sa imperijama koje su okruživale ummet, nisu toj etapi dale vremena da otkrije ulogu i značaj institucija. Ali danas mi nemamo nikakvu ispriku niti izliku pred nama da te institucije ne podižemo, i ostvarimo to zdanje ukoliko uistinu hoćemo da sebe izbavimo, kao i svoj ummet i svjetsku civilizaciju kroz graditeljsku civilizacijsku odbranu i

pozitivni i djelotvorni civilizacijski izazov (*et-tehaddi el-hadari el-idžabi*) spram rušilačkog djelovanja od koga trpi čovječanstvo danas zbog propadne materijalističke vizije svijeta i toga što iz nje proishodi u današnjem svijetu: monopola, nepravdi, rušilačkih sukoba i upropaštavajućih pogibelji koje prijete čovječanstvu. Te pogibelji dolaze kroz žestinu gospodarenja ovog mišljenja koje je materijalističko, egoističko (*el-enani*), rasističko (*el-unsuri*), za-vojevačko (faraonsko), svojim moćima koje su monopolističke, globalističke, uništiteljske, tako da nema načina niti snage da se čovječanstvo suprotstavi utjecaju tog mišljenja, osim alternativnom (*bedile*), smjernom, čovječanskom vizijom. “A da Bog ljude, jedne s drugima ne savlađuje, Zemlja bi se uzneredila!”⁶⁵⁴ “Da Bog ne suzbija ljude jedne drugima, porušeni bi do temelja bili manastiri, i crkve, i sinagoge, i džamije u kojima se mnogo spominje Božije ime! A Bog će zbilja pomoći one koji Njega pomognu! – Bog je doista moćan i silan!”⁶⁵⁵ “Bog obećava onima između vas koji vjeruju i koji rade dobra djela da će takve zbilja na Zemlji učiniti namjesnicima, i da će im vjeru njihovu, sigurno, osnažiti, onu s kojom On zadovoljan je da njima vjera je, i da će im On zbilja nakon straha njihova u zamjenu sigurnost dati. Oni će samo Meni robovati i ništa Mi neće pripisivati! A koji i nakon toga ne budu vjerovali, takvi su zbilja pravi grješnici.”⁶⁵⁶ “Onima koji vjeruju i rade dobra djela – zbilja, Mi nećemo dopustiti da nagrada propadne onima koji čine dobra djela...”⁶⁵⁷

Ovdje je itekako korisno, u svjetlu ovog što je prethodno rečeno, da postavimo sljedeća pitanja: da li su prihodi s lahke strane u rukama vladajućih režima u zemljama islamskoga ummeta, koji su pokuljali naglo iz resursa prirodnih sirovina i usluga za

---

⁶⁵⁴ El-Bekare, 251.

⁶⁵⁵ El-Hadždž, 40.

⁶⁵⁶ En-Nur, 55.

⁶⁵⁷ El-Kehf, 30.

strateška uporišta, te iz avantura paketa dugova, diktata pomoći i grješne kolaboracije domaćih monopola sa kapitalom i stranim interesima, u potrazi za njihovom naklonošću i provizijama (*'umulat*), u strahu raskalašenih, korumpiranih, slabih vlada od ukora (*satve*) stranih interesnih grupacija i njihovih država, da li je to sve – skupa i pojedinačno – postalo uzrokom steriliziranja inicijativa pokretanja ummeta na put preporoda (*tarik en-nehda*), da bi ummet započeo novu etapu i otrgao se od korodiranja koja su dokrajčila inicijative buđenja ummeta što su se javile prije kraja osamnaestog stoljeća u Turskoj, kroz osmanske reformističke pokušaje, i u Egiptu reformističkim pokušajima Muhammeda 'Alija, te u reformskim pozivima i vjetrovima na Arabljanskom poluotoku, u Indiji, sjevernoj Africi i ostatku islamskoga svijeta?

Pitanje je: da li su ovi prihodi i džabna bogatstva, koja su došla iz prirodnih bogatstava, uz prihode i sumnjive interese pomoći, zajmova i provizija, da li se sve to preobrazilo da bi postalo podsticaj i izvor još većega tlačenja (*li mezid min el-istibdad*), više korupcije, više korozije, učmalosti i premoći koja poziva da stvari ostanu na tome kakve i jesu: monopol vlasti, monopol bogatstva, više korupcije, pokvarenosti, raskoši, obustavljanje konstruktivnog natjecanja, razvoja, inicijative i kreativnosti, e da bi umjesto svega toga došlo još više udomaćivanje neznanja, više poniženja, raskalašenosti (*el-hanu'*), siromaštva i zaostalosti u društvenom zdanju koje je mlitavo, čije sposobnosti su sklerotične, vizija svijeta, ideje i metodi odgoja devijantni, institucije korumpirane i nedjelotvorne.

Ako mislioci, reformatori i pedagozi na ovu stvar ne svrate pozornost, bojimo se da će se srušiti rani plodovi buđenja ummeta i sterilizirati prije negoli su i procvjetali i urodili.

Hoće li se mislioci, reformatori, pedagozi i kulturni radnici posvetiti izbavljanju ummeta iz opasnosti ove sterilizacije, skretanja pravca, i poraditi na tome da ummet vrati istinski postizanje

prilike za civilizacijsko naslijeđe koje mu se pružilo, a ummetu i pripada to naslijeđe, kao i njegovo vlastito naslijeđe i civilizacijska historija, hoće li, dakle, reformatori, pedagozi i kulturni radnici to učiniti pa da reformiraju tako stanje ummeta i izbave ga, te da na taj način reformiraju i sa ummetom izbave i pravac kretanja svjetske civilizacije?

Hoćemo li iznova obnoviti našu smjernu, graditeljsku, civilizacijsku i univerzalnu viziju? Hoćemo li popraviti izopačenja našeg mišljenja, našeg diskursa i metode našega odgoja? Hoćemo li izgraditi naše institucije radi zaštite vrijednosti naše univerzalne vizije, njenih poimanja, načela i metoda njenoga mišljenja?

Sve ovo je moguće, usprkos svim zaprekama i korodiranju, jer pri ummetu su sve sposobnosti koje je moguće staviti u pokret kreativnim trudom (*džihad*) mislilaca, reformatora i odgajatelja, snagom očeva i majki i njihovim pravilnim i odanim žrtvovanjem radi interesa njihove djece. Jer očevi i majke su ti kojima pripada glavna odluka kod njihove djece usprkos provali "faraona" i zavodjenja "klerika" i buke njihovih pomagača i šticenika, samo ukoliko je pri očevima i majkama valjana odluka i ako je ispravna vizija.

Hoćemo li počastiti našega čovjeka, uvažavati naše ličnosti, zaštititi naše slobode, uspostaviti institucije nauke/znanja, spoznaje, pravde, dogovaranja, solidarnosti, sigurnosti i mira u glavnim stubovima zdanja društva našega ummeta i civilizacije našega doba?

Kako bi se upotpunila slika i sposobnosti namjesništva naša je dužnost da ispunimo logistiku namjesništva (*'udde el-istihlaf*), a to je aspekt znanja, zakonita/praktična obuhvatna spoznaja, da bismo tako došli do plodova namjesništva koji dolaze kao rezultat pridržavanja cilja reforme i izgradnje te njihova korištenja za potrebe čovjeka i pretpostavke njegove kreativnosti.

Zakonita i praktična znanstvena cjelovitost

Svijest razumom, razmišljanjem i ispravnom naravi, onim što vidimo i dosežemo u dušama i u svemiru oko nas, te onim što čovjek uživa moćima raspolaganja i namjesništva, kao i po-častima iz namjesništva, te sloboda odlučivanja koja iz toga pro-izlazi, potom polog odgovornosti – sve to nalaže čovjeku, racio-nalno i naravski, da se odazove svojoj ispravnoj duhovnoj naravi u njenoj spoznaji i prirodnom vjerovanju u jedinstvo Stvoritelja (*vahdanijje el-Halik*), jedinstvenost stvorenja, njegovu cjelovi-tost, svrhovitost i moralnost, i naravnost potrage za spoznajom, sklonosti za korištenjem i izgradnjom, e da bi se ostvarilo jastvo čovjekovo i udovoljilo njegovoj potrebi, da bi se izrazile skrovite strane svoje duše i svoja kreativnost. Sve to upotrebljavajući – na naravan način – u svemu tome sredstvo razuma (*edat el-'akl*) i ono što je Bog pohranio u razum (*ma evde'a-llahu fi el-'akl*) – u samu osnovicu prirode stvorenja, u prirodu namjesništva na Ze-mlji – od aksioma koji čine da razum bude sredstvo i temeljno pomagalo za namjesnika Zemlje (*halife el-erd*), onome ko ras-poređuje Zemljom, da bi iskoristio njene mogućnosti i dobra (*teshir imkanatiha ve hajratih*), da bi udovoljio svojim potre-bama, kreativnostima, inicijativama i izgradnjama, uz pomoć organona/sredstva razuma da promatra (*en-nezar*), da razmišlja (*et-tefekkur*), da istražuje i traži znanje. Jer istinsko znanje, koje je ispravno i koje je vjerodostojno (*el-mevsuka*), ne može se po-stići – naravno i razumski – osim primijenjenim, obuhvatnim, kritičkim, analitičkim, objektivnim, naučnim razumijevanjem, i svim sredstvima znanja/nauke i objektivno raspoložive spoznaje koja se razgranava prema okolnostima i temi. Sve to jeste nužni uvjet u traženju ispravnoga spo/znanja (*el-ma'rife es-sahih*), e da bi spoznaja sa stanovišta objektivnosti i uzročnosti bila vjerodo-stojna i ispravna, te da bi traženje spo/znanja i traženje objektiv-ne zakonite/praktične upute bilo djelotvorno i sa rezultatima, na

ispravnom temelju prirode i zakona, na činjenicama stvarnosti koja se živi (*el-vaki' el-me'as*). U protivnom, traženje spo/znanja bez sredstva razuma i njegove logike za postizanje spoznanja, i njegova definiranja mjerilom razuma – a to je ono što je postigao slavni učenjak, trijumfalni znalac, sudac i pravnik Ibn Haldun – bez koga (tog sredstva razuma) ne nastaje drugo osim mitomanije, magije i anarhije, iskrivljava se jedinstvena, jedinosna univerzalna vizija i skončava odgovornost (*tentefi el-mes'ulijje*). Eto to je ono što odbacuje univerzalna kur'anska vizija u mjeri u kojoj to odbacuje i ispravna priroda, osjetila, zakoniti aksiomi razuma i posljedice konkretne stvarnosti (*neta'idž el-vaki' el-melmus*).

U doba nauke i univerzalnog čovječanstva, čak i Objava i njena poslanstva ne bivaju prihvaćene istinskom objavom (*la je-kunu vahjen hakkkan*), niti su istinsko spo/znanje, osim ukoliko mjerilo razuma i njegova zakonita logika ne potvrđuju istinitost Poslanika i istinitost poslanstva. (A posve je jasno da Objava i njena poslanstva nisu magija, ni priče, ni mitovi ili snatrenje, ni maštarije ili apsurdnosti (*ibtijalat*)⁶⁵⁸

Objektivna i racionalna spoznaja ljudske naravi, zakona egzistencije (*sunen el-vudžud*) i stvarnosti života jeste racionalni, naravni put razumijevanja života i egzistencije i stvarni pravac ljudske saradnje sa tim životom i egzistencijom. Bez obuhvatne, zakonite, objektivne, naučne i racionalne saradnje, u ovoj

⁶⁵⁸ Mnogo je toga što je napisano o istinitosti poslanika Muhammeda, s.a.v.s., i o istinitosti islamske poruke. Moguće je konsultirati ono što smo mi napisali o istinitosti Poslanika, s.a.v.s., i istinitosti Poruke, pod naslovom *Istidrak 'ala zahirijje Ibn Hazm* ("Dopuna Ibn Hazmova egzoterizma"), u časopisu *Et-Tedždid* – koji je izdat od Internacionalnog islamskog univerziteta u Maleziji – treći broj – godina 1998. Također, ono što sam napisao u predgovoru za knjigu *Zahirijje Ibn Hazm* ("Ibn Hazmov ezoterizam"), autor knjige Enver Halid ez-Za'bi – drugo izdanje, izdavač Međunarodni institut za islamsku misao, za što sam smatrao da je dobro priključiti ga na kraju ove knjige zato što se izravno odnosi/bavi istinitošću univerzalne kur'anske vizije.

naprednoj epohi (*fi hazihi el-merhale el-mutekaddime*) koju je ostvario razvoj čovječanstva i pripravo je, ova bi stvarnost – kako se to vidi i osjeća – bila jedan svijet iz anarhije i razularenosti, zaostalosti, patvorenosti i magije. A to odbacuje smjerna ljudska narav, to ni stvarnost koju živimo ne prihvata, odbacuju ga i aksiomi zdravoga, civiliziranoga razuma (*evvelijat el-'akl el-hadari es-selim*) i njegove temeljne istine (*bedehijjatuhu*). A bez svega ovoga čovjeku izmiče očitost istine o jedinstvu Stvoritelja i jedinstvenosti naravnoga stvaranja, a sa njima skrajčuje i osjećanje odgovornosti, ono ne biva drugo doli izopačenje, nasilje, anarhija i korupcija/nered.

Važno je da znamo, bez ikakve sumnje ili dvojbe, da u racionalne, životne i ljudske aksiome i primordijalna načela spada i ono da su uzročnost/kauzalitet (*es-sebebijje*) i čovjekovo namjesništvo dvije neodvojive stvari, jer sve mimo toga znači stihijnost i nasumičnost života (*ašva'ijje el-hajat*), uništenje moći raspoređivanja i čovjekovih odgovornosti. Tako se uništava smisao života, smisao kušnje, smisao volje, a u tome nije drugo doli širenje vradžbine, mitomanije i propasti.

Čovjekovo namjesništvo: to je čovjekova volja i moć da raspoređuje, to je nošenje odgovornosti za tu volju i moć raspoređivanja koja se temelji na načelima monoteizma (*tevhid*) i jedinstva svrhovitosti i moralnosti.

Nijekanje znanstvenoga kauzaliteta i traženja/proučavanja uzroka jeste/znači nijekanje činjenica života (*inkar li haka'ik el-hajat*), jer je to nijekanje onog vidljivog od čovjekove moći da raspoređuje i koristi se, stoga je to i nijekanje temelja stvaranja, osnove naravi i osnove činjenice života.

Svi znademo i vidimo da bez vode i kiše nema rastinja niti maslenika, bez oplodnje nema behara niti plodova, bez zraka i disanja ne može biti životinja niti ljudi, a bez mišljenja i rada nema učinka, ni moći, ni rasta, ni kamen na kamenu neće ostati.

Čovjekovo namjesništvo i znanstvena kauzalnost jesu dvije spojene stvari i blizanci koji se ne razdvajaju. Ono što je mimo toga je čista bajka i magija, šarlatanstvo (*teddžil*) i laž, a u najmanju ruku to je neznanje, manjkavost u mišljenju, neshvatanje i loše tumačenje. Veličanstveni i uzvišeni Bog kaže: “Okreni lice svoje ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Božijoj prirodi, prema kojoj On ljude stvori! – Nema promjene u Božijem stvaranju! To je prava vjera, ali većina ljudi ne zna.”⁶⁵⁹ “Gospodar naš je Onaj Koji je sve Svome stvorenju podario i potom ga uputio.”⁶⁶⁰ “Zar da Mi postupamo s onima koji vjeruju i rade dobra djela kao s onima koji nered siju po Zemlji?! Zar da postupamo sa bogobojaznima kao sa razvratnicima?!”⁶⁶¹ “Oni srca i pameti imaju, ali njima ne razmišljaju, oni oči imaju, ali njima ne gledaju, oni uši imaju, ali njima ne slušaju! Oni su kao stoka, pa i gori! Eto, takvi su nemarni!”⁶⁶²

Valjan odnos između Objave (Teksta – *El-Mestur*), prirode i zakona (Prizora – *El-Menzur*) i Razuma (*El-Akl*), u kojoj su priroda i zakoni tema Objave o kojoj ona govori, a aksiomi Razuma su organon i sredstvo koje pomaže čovjeku da spozna pitanja Objave, način kako Objava usmjerava čovjeka kako bi mogao ostvariti najveći stupanj ispravne, pozitivne, graditeljske saradnje sa zakučastim i skrovitim stvarima smjerne ljudske naravi i univerzalnih Božanskih zakona i pravila.

Da se putanja metoda muslimanskog uma (*mesar menhedž el-‘akl el-muslim*) nije iskrivila utjecajem legendi, mitoloških snatrenja, grčkog formalizma (u logici) i gnostičkog ezoterizma, muslimani bi bili prvi, vodeći graditelji i već bi prije više stoljeća

---

⁶⁵⁹ Er-Rum, 30.

⁶⁶⁰ Ta-Ha, 50.

⁶⁶¹ Sad, 28.

⁶⁶² El-A‘raf, 179.

utemeljili društvene nauke. Jer muslimani su, uputom univerzalne, civilizacijske, kur'anske vizije, osposobljeni da imaju ključeve različitih društvenih i jednako tako tehničkih nauka, i sa jasnom vizijom i čvrstim koracima zakonitosti i kauzaliteta, ostvarili bi prvenstvo u pridržavanju obuhvatne znanstvene zakonitosti nekoliko puta više negoli su postignuća naroda, koji su uslijedili iza muslimana, na svim ovim područjima.

Za ispravljanje civilizacijske, reformske i naučne putanje islamskog ummeta danas, daleko od bajki, legendi, magije, israilijata, formalnih logika i gnoza, dužnost je muslimana: obrazovanih ljudi, istraživača, mislilaca, reformatora, da iznova povrate obuhvatnu, zakonitu, naravnu naučnost i njen metod, te da krenu tamo gdje ih vodi uputa, korakom kojemu će čvrstinu i stamenost nalaziti u univerzalnoj civilizacijskoj kur'anskoj viziji. A to će učiniti reformiranjem putanje kulture, odgoja i obrazovanja, što je osnova u izgradnji mišljenja ummeta i njegovh znanstvenih institucija, te kroz pripremanje svojih rukovodstvenih i naučnih kadrova tako što će se ostvariti jedinstvo islamske spoznaje (*va-hde el-ma'rife el-islamijje*) koja gradi mentalitet znanja i spoznaje na obuhvatan način, u svim životnim i univerzalnim područjima, na temelju pridržavanja smjerne ljudske naravi te božanskih, univerzalnih zakona i pravila. Zadaća im je i da izgrade programe različitih, znanstvenih specijalizacija (za proučavanje Vidljivog svijeta), i to ruku pod ruku sa bogatim opskrblijvanjem akademskim kur'anskim metodama, koje se temelje na graditeljskoj, kur'anskoj univerzalnoj viziji (ono što je Tekst) i izražavaju tu viziju, i učvršćuju je u svijesti, savjesti te smjernim i graditeljskim ciljevima onih koji se razvijaju i proučavatelja. Sve to s ciljem dolaska primijenjenoga, smjernoga, pozitivnog, zakonitog, obuhvatnog islamskog, znanstvenog pogleda, a ne mišljenja i teorijskog metoda koji je parcijalan, opravdavajući i selektivan, koji se koristi – bez obzira na namjere – kao puko sredstvo za koprenu

kvaziklerikalističkog spoznajnog izopačenja. Koristi se kao izraz nemoći da se zaimaju ključevi obuhvatnog, objektivnog znanstvenog metoda u istraživanju, analiziranju i spoznaji zakona, e da bi se umjesto toga pretjerivalo u upotrebi tekstova, ispravnih i patvorenih, na selektivan i opravdavajući način, u svojstvu sredstva zaštite moći svetosti, a pod krinkom nemoći, učmalosti, sukobljavanja sa publikom i njenim ušutkivanjem, e da bi stvar skončala onako kako vidimo: većina naše uleme na jednoj strani, većina naše inteligencije na drugoj, a većina najširih slojeva naroda na trećoj strani. Većina ih je raštrkana između osamljenosti, zapostavljenosti, uobražavanja, neznanja i mitomanije.⁶⁶³

⁶⁶³ Ima kur'anskih pojmova koji se često pogrešno razumijevaju i pogrešno rabe, a koje treba izbaviti iz filozofskih sofisterija i teoloških zavrzlama (*et-ta'kidat el-kalemijje*), te od političkih ciljeva i interesa. Među najvažnije takve pojmove, koji se odnose na ljudski život, njihovo shvatanje i ophođenje sa životnim događajima, spada pojam "određenja" (*el-kada'*) i "sudbine" (*el-kader*), ovi su pojmovi po naravi kur'anske upotrebe lahki i izravnog su značenja. Stoga je najbolje sredstvo za dobro razumijevanje njihova značenja i cilja/intencije izravno vraćanje Časnome Kur'anu i navođenje časnih ajeta koji se bave (ovim pojmovima) i koji izražavaju ova dva pojma koji nemaju veze sa onim što se tiče odgovorne, namjensničke, ljudske volje, što je poznato kao problematika *el-džebr* (predestinacije) i *el-ihvijar* (slobodne volje).

Božije određenje, *el-kada'*, u kur'anskom kontekstu tiče se Božije odluke o onome što je podesno, dobro i potrebno čovjeku, bilo to pozitivno ili negativno, a čovjekovo raspoređivanje/ponašanje ostaje zavisno o ljudskoj volji i odgovornostima koje iz toga slijede.

Također, *el-kada'* se tiče Božije odluke u onome što Bog raspoređuje stvarima svemira, također Božanska odluka se tiče Njegove odredbe o ispravnom ili pogrešnom u čovjekovu ponašanju, također, tiče se obavijesti koje su poznate kao stvari svemira i živih bića, te o ljudima, njihovom ponašanju i njihovom putu.

Kad je postijedi sudbina (*el-kader*), ona se tiče stvaranja, i prirode, i zakona što ih je Bog pohranio (u svemir i u stvorenja), koji ne izostaju niti se mijenjaju, te koji sačinjavaju svijet čovjeka u kojem se čovjek kreće, posredstvom kojih djeluje, koji mu omeđuju područje njegove moći i ponašanja.

Sve to nema nikakve veze sa prisilom čovjekove volje, naprotiv, čovjek je taj koji određuje svoj put; čovjekova volja je ta koja usmjerava njegovo djelovanje na bilo koji put, te kojim moćima svemira, njegovih zakona i pravila da se koristi. Prema tome, inadžija, uporni poricatelj, ustrajni činitelj zulumata, agresije, nereda

→

A u onome što je ponad razumske spoznaje (*el-idrak el-'akli*), tu stupa na scenu uloga srca i savjesti, i uloga čovjekove volje i njenoga izbora. Jer, naime, rad i čin nisu samo proizvod nauke, spoznaje i čisto racionalnog znanja, nego je čin uvjetovan također strašću "srca" i "intuicije/svijesti", to su duhovne i emocionalne dimenzije s područja odgoja, te je stoga intuicija/svijest onaj pokrećući, odlučujući činilac u potvrdi izbora ljudske volje, pokretač njenoga čina iz koga se izlijevaju moći čovjekove volje, intuicija/svijest je tako, na kraju krajeva, ono što pretegne za kojim će to stvarima čovjek žuditi i koji će put odabrati. Da li će izbor pasti na "ostvarenje duhovnog, smjernoga sopstva",

---

– takav čovjek neće poslušati ove savjete niti se pokoriti ovom naputku, takav je silnik prema samome sebi. "I Gospodar tvoj nije silnik prema Svojim robovima." (Fussilet, 46.); "A Gospodar tvoj nikome neće nanijeti nepravde." (El-Kehf, 49.); "A Mi im nikakvu nepravdu nismo učinili, sami su spram sebe nepravedni bili." (Ez-Zuhruf, 76.); Veličanstveni i Uzvišeni Bog kaže: "Gospodar tvoj da samo Njemu robujete naređuje, i da roditeljima dobročinstvo činite." (El-Isra', 23.); "I nije dato ni vjerniku ni vjernici da imaju u nečemu izbor onda kad Bog i Njegov Poslanik odrede jednu stvar!" (El-Ahzab, 36.); "I Mi smo mu objavili to što će biti, da će oni, svi do posljednjega, zorom biti uništeni!" (El-Hidžr, 66.); "U Knjizi smo Mi sinovima Israilovim objavili: "Dva puta ćete vi na Zemlji zbilja nered počinuti!" (El-Isra', 4.); "A nisi bio ti na Zapadnoj Strani kad smo Musau zadaću odredili, i nisi bio tome svjedokom ti." (El-Kasas, 44.); "A s Kur'anom ne žuri prije negoli se tebi objavljuvanje njegovo ne završi!" (Ta-Ha, 114.); "Stvoritelj nebesa i Zemlje! Kad On nešto odredi, On samo tome naredi? "Budi!" I to biva!" (El-Bekare, 117.); Veličanstveni i Uzvišeni Bog kaže: "Koji sve stvara i sklad mu dariva, Koji sve s mjerom određuje i nadahnjuje." (El-A'la, 2-3.); "I sve je On stvorio i odredbom odredio." (El-Furkan, 2.); "Mi svaku stvar s mjerom stvaramo." (El-Kamer, 49.); "Od čega On stvara njega/čovjeka? Od kaplje sjemena! Stvara ga i određuje ga!" (Abese, 18-19.); "I Koji nema sudruga u Vlasti, i sve je On stvorio i odredbom odredio." (El-Furkan, 2.); "I kad čovjeku jasno bi, reče: "Ja pouzdano znam da Bog sve može!" (El-Bekare, 259.); "I Mjesecu smo odredili mijene, pa se uvijek vraća kao stara savijena grana palmina." (Ja-Sin, 39.); "I kad bi Bog dao opskrbu robovima Svojim u izobilju, oni bi se na Zemlji osilili, stoga Bog s mjerom daje koliko On hoće! On je doista o Svojim robovima obaviješten i vidi sve." (Eš-Šura, 27.); "Okreni lice svoje ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Božijoj prirodi, prema kojoj On ljude stvori! – Nema promjene u Božijemu stvaranju! To je prava vjera, ali većina ljudi ne zna." (Er-Rum, 30.)

njegovoga ukroćivanja zarad istine, dobra, pravde, milosti, međusobnoga pomaganja i mira, ili će izbor pasti na oslanjanje o zemlju, na težnje strasti gline, na zemljani "egocentrizam", koji je agresivan, ohol, tlačiteljski, koji je na usluzi tendencijama nasilja, silništva, poricateljstva, strasti, zablude, zuluma i korupcije?

Uzvišeni i Veličanstveni Bog kaže: "A da smo Mi htjeli, Mi smo ga mogli znakovima uzvisiti, ali on se predade zemlji i strasti svoje poče slijediti."⁶⁶⁴ "A zar je iko zabludniji od onoga koji slijedi strast svoju a ne Uputu Božiju?"⁶⁶⁵ "A kad bi Istina njihove prohtjeve slijedila, propali bi nebesa i Zemlja, i oni što su na njima!"⁶⁶⁶ "O Davude, Mi smo te namjesnikom na Zemlji učinili pa ljudima po Pravdi sudi, i za strašću se ne povodi, da s Božije staze ne skreneš ti."⁶⁶⁷ "I strasti ne slijedite, pa da tako nepravedni budete!"⁶⁶⁸ "Tako prema Božijem zakonu bi, koji je bio za Njegove robove što bijahu i što minuše. I tad bi nevjernici bili gubitnici!"⁶⁶⁹ "A kad Te robovi Moji za Mene pitaju, Ja sam, doista, blizu."⁶⁷⁰ "I oni meleke, koji su robovi Svemilosnog, žen-skinjem smatraju!"⁶⁷¹ "Eto, tako Mi nagrađujemo dobročinitelje. On (Ibrahim) je zbilja bio od Naših robova vjernika."⁶⁷² "I visoke palme plodova nanizanih, sve jedni iznad drugih, kao opskrbu za robove."⁶⁷³ "A Bog nasilje Svojim robovima ne želi."⁶⁷⁴ "Tako će biti zbog onog što ruke tvoje pripraviše, a Bog nije silnik Svo-

---

⁶⁶⁴ El-A'raf, 176.

⁶⁶⁵ El-Kasas, 50.

⁶⁶⁶ El-Mu'minun, 71.

⁶⁶⁷ Sad, 26.

⁶⁶⁸ En-Nisa', 135.

⁶⁶⁹ El-Mu'min, 85.

⁶⁷⁰ El-Bekare, 186.

⁶⁷¹ Ez-Zuhruf, 19.

⁶⁷² Es-Saffat, 110-111.

⁶⁷³ Kaf, 10-11.

⁶⁷⁴ El-Mu'min, 31.

jim robovima!”⁶⁷⁵ “Baš tako, zbog onog što rukama svojim pripremiste, a Bog nije silnik prema robovima Svojim!”⁶⁷⁶

Dakle, puko zanimanje spoznajnom razumskom stranom, bez posvećivanja pažnje odgojnom i intuitivnom/svjesnom aspektu, nije dostatno u pripremi čovjeka da ponese emanet svojih odgovornosti (*li hamli emane mes'ulijjetih*), da se stave u djelovanje čovjekove moći i sposobnosti. Jer čin ne biva dostatan samim znanjem, nego se čin ostvaruje harmonijom (*tedžavub*) volje i intuicije/svijesti o spoznatoj činjenici, bilo to negativno ili pozitivno. Nije dovoljno znati šta je ispravno da bi se pokrenuo čin, već mora postojati harmonija svijesti da bi se ostvarila volja kako bi se prometnulo znanje u čin (*li tehavvul el-ma'rif* *ila fi'l*)

To objašnjava važnu stranu krize koja se ogleda u činjenici da se ummet ne uspijeva baviti onim što znade da su oblici njegove manjkavosti, i objašnjava važnu stranu neuspjeha pokreta reforme u buđenju širokih masa, kao što objašnjava i neuspjeh u bavljenju vidovima manjkavosti i izopačenja u izgradnji bivstva ummeta. Jer, naime, pedagoški metodi i pojmovi ummeta, te svjesni postupci njegove pedagogije, ne grade – na naučan način – ličnost građanina muslimana, e da bi tako postao savjestan, živ, slobodan i djelatan. Veličanstveni i Uzvišeni Bog kaže: “Zašto po Zemlji ne putuju pa da im budu srca kojima razmišljaju i uši da im budu kojima nešto čuju?! Ali, doista, nisu slijepi oči, nego su slijepa srca u grudima!”⁶⁷⁷ “A zašto ne razmisle o Kur'anu oni, il' su na srcima njihovim katanci!”⁶⁷⁸ “...niti slijedi onoga čije smo srce da Nas spominje nemarnim učinili Mi, i koji strast svoju slijedi i čije je djelo od Istine daleko.”⁶⁷⁹ “Tako nije. Ono

---

⁶⁷⁵ El-Hadždž, 10.

⁶⁷⁶ El-Enfal, 51.

⁶⁷⁷ El-Hadždž, 46.

⁶⁷⁸ Muhammed, 24.

⁶⁷⁹ El-Kehf, 28.

što su radili srca njihova zastrlo je.”⁶⁸⁰ “A tako Bog srca nevjernika pečati.”⁶⁸¹ “Eto, tako Bog pečati srce svakog oholog čovjeka, silnika!”⁶⁸² “I nije vam grijeh ako u tome pogriješite, već ako to namjerno srca vaša učine! A Bog prašta i samilostan je.”⁶⁸³ “Ako Bog zna da u srcima vašim ima dobra ikakva, bolje će vam dati od onoga što bi uzeto od vas.”⁶⁸⁴

“Doista, u stvaranju nebesa i zemlje, i u izmjeni noći i dana znaci su za ljude pametne.”⁶⁸⁵ “...da bi oni razmišljali o njenim ajetima, i da bi se opomenuli oni umni.”⁶⁸⁶ “I Boga se bojte, o vi umom obdareni, da biste uspjeh zadobili!”⁶⁸⁷ “Takvima je Bog na Stazu ukazao pravu, takvi su, zbilja, umni ljudi!”⁶⁸⁸

Dakle, značajno je, da bi ummet iznova zadobio civilizacijsku, univerzalnu kur'ansku viziju, te da bi povratio zdanje smjernoga islamskog mišljenja (*el-fikr el-islami er-rešid*), da se spozna – na primijenjen, obuhvatan, objektivian i naučni način – da ispravna narav, zakoni u svijetu, i stvarnost vremena i mjesta, s jedne strane, te Objava s druge strane jesu izvor islamske spoznaje (*masdar el-ma'rife el-islamijje*). Jer ispravna priroda, zakoni i stvarnost jesu izvor činjenica, a Objava je istiniti izričaj o ovoj stvarnosti. Kada se ovo spozna Objava će se uzeti za samu srž valjane spoznaje, a odatle, za upućivanje ove naravi i upućivanje izbora čovjekove volje ka ostvarenju čovjekova sopstva gradnjom ugodnoga života i udovoljavanjem ljudskim potrebama, sve to na temelju ciljeva smjernog, dobrog, duhovnog stvorenja koje će

⁶⁸⁰ El-Mutaffifun, 14.

⁶⁸¹ El-A'raf, 101.

⁶⁸² El-Mu'min, 35.

⁶⁸³ El-Ahzab, 5.

⁶⁸⁴ El-Enfal, 70.

⁶⁸⁵ Alu 'Imran, 190.

⁶⁸⁶ Sad, 29.

⁶⁸⁷ El-Ma'ida, 100.

⁶⁸⁸ Ez-Zumer, 18.

ostvarivati vrijednosti istine, bratstva, pomaganja, pravde, dobroćinstva i mira.

A kad su posrijedi osjetila u ovom čovjekovom naravnom sistemu, svojom ulogom ona su sredstva razuma (*edevat el-'akl*), koji je svojom ulogom mjerilo čovjekova mišljenja (*mizan fikr el-insan*) i posredstvom logike aksioma razuma i njegovih primordijalnih istina čovjek je u stanju da promatra i da komparira kako bi davao spoznajne sudove (*el-abkam el-mu'arrefijje*), da bi djelovao sa savješću i riznicom emocionalnih, odgojnih i životnih iskustava. To sve kako bi se pokrenula čovjekova svjesna volja,⁶⁸⁹

⁶⁸⁹ Nije moguće razumjeti čovjekovu volju i njene izbore samo na temelju podataka spoznaje i svijesti, a bez pretpostavke postojanja metafizičke i onostrane dimenzije do koje ne dopire svod čovjekove logike, a to može skrivati tajnu o tome šta to jeste udahnuto u čovjeka iz Božijega duha. "I kad ga oblikujem i u njega život udahnem, ničice mu se poklonite!" (El-Hidžr, 29.); A samo Bog, Veličanstveni i Uzvišeni, ima jedini apsolutnu, neovisnu volju. "Kad Bog nešto odredi, On samo rekne "Budi! I ono bude!" (Alu 'Imran, 47.); "A Bog sudi! Nema toga ko će Njegovu presudu preinačiti!" (Er-Ra'd, 41.) Prema tome, po ovome je mjera koju je Bog podario čovjeku od slobode volje i njene neovisnosti iz sposobnosti čovjeka, namjesništva, slobode raspolaganja i odlučivanja, njegove odgovornosti za odluke svoje slobodne volje u udovoljavanju zahtjevima namjesništva u svojoj svrhovitosti, moralnosti, preporodnom djelovanju i gradnji na Zemlji. Ovo se, također, može objasniti, i može se više rasvijetliti, čudima što ih je Bog podario Svome vjerovjesniku Isau (a.s.), te posebnim moćima koje su uslijedile Zapovijedi Božijom. "(A Bog navodi za primjer) i Merjemu, kćerku Imranovu, koja je nevinost zaštitila svoju, i život/duh smo Mi od Nas u nju udahnuli." (Et-Tahrim, 12.); "I poslanikom će ga poslati potomcima Israilovim: 'Evo, ja vam zbilja donosim znak od Gospodara vašega, oblikovaću vam od ilovače nešto na ptičiju priliku, i u to puhnuću, pa će ptica to biti Božijom dozvolom! I iscjeljivaću slijepca od rođenja, i gubavog, i oživljavaću mrtve dozvolom Božijom! I obavijestiću vas o tome što ćete jesti, i šta u zalihama u kućama svojim čuvati – u tome je doista vama znak ako ste vjernici!" (Alu 'Imran, 49.).

Jasno je iz ovog što je prethodilo da se problem slobode volje kod čovjeka vezuje za jednu dimenziju koja je ponad spoznajnog svoda čovjekova i tiče se Zapovijedi kojom je u čovjeka udahnuto Duha (*ma nufiha fih min er-rub*), a ta Zapovijed je onostrana (*gajbi*), od Božije Zapovijedi. "Slavljen neka je Onaj Koji je u parovima stvorio sve: ono što iz Zemlje niče, i u njima samima, a i u onome što oni ne znaju." (Ja-Sin, 36.); "Bio si spram ovoga u nemaru, pa smo s tebe

→

skinuli tvoju koprenu, i pogled tvoj Danas je oštar.” (Kaf, 22.); “I pitaju te o duši. Ti reci: “Duša je nešto/zapovijed od moga Gospodara, a vama je dato samo malo znanja!” (El-Isra’, 85.). Kako onda, iz ovoga što je rečeno, da bude moguće da čovjekova volja – koja je po sebi stvorena, koja se ravna u svemiru koji je, također, stvoren – uz sve to, ima slobodu izbora, te da iz toga slijedi da je ona po svome izboru i ravnanju odgovorna, kao da je slobodna, nezavisna u svome odlučivanju, slobodna u svome ravnanju, bez obzira na to što je stvorena i što je svemir, u kome se ona ravna, također stvoren, te da će ona biti pitana, kažnjena i nagrađena za svoje ponašanje?!

Jasno je da se ne može spoznati sadržaj ove slobode, i sadržaj ove odgovornosti, te prava strana u ovome, logikom čovjeka i njegovim spoznajnim svodom, izuzev čovjekovim jamstvom u to da je Bog milostiv, pravedan, te da čovjek znade da on u dubini svoje duše – u granicama svemirskih zakona (*el-kader*) – ima slobodu odlučivanja, te da je pri njemu moć da odabire, te stoga osjeća svoju osobnu odgovornost za odluke koje poduzima u svome životu, i u svemiru oko sebe (*ve fi el-kevn min havlihi*).

Spoznaja stvorene ljudske volje u stvorenome svemiru ne može se upotpuniti na pravedan način osim na temelju drugačije više logike koja je u spoju sa duhovnim svijetom (*‘alem er-ruh*) koji je svijet ponad logike čovjeka i njegova spoznajnog svoda. Ovakvo što nije strano ljudskome iskustvu, gdje naime jedna stvar, u svjetlu određene logike, mijenja svoj položaj u suprotnom smjeru u svjetlu druge logike. Slično tome su logika smjernoga čovjeka i logika naivnoga djeteta, a sa naučnog aspekta primjer sličan ovome je atomska logika (*el-mantik ez-zerri*), gdje materija, po ovoj logici, nestaje i nastaje, u usporedbi sa logikom fizike, bez atomske dimenzije, gdje materija ne nestaje niti nastaje. Veličanstveni i Uzvišeni Bog kaže: “Pa, Ja se kunem onim što vi vidite i onim što vi ne vidite.” (El-Hakka, 38-39.); “Bio si spram ovoga u nemaru, pa smo s tebe skinuli tvoju koprenu, i pogled tvoj Danas je oštar.” (Kaf, 22.); “Ništa i niko nije kao On, On sve čuje i vidi sve.” (Eš-Šura, 11.); “Slavljen neka je Onaj u Čijoj Ruci je sva vlast, On je svemogućí, Koji stvori i smrt i život da bi tako iskušao vas – ko će od biti ljepšega djela. A On je silni, Onaj Koji prašta.” (El-Mulk, 1-2.); “Ko radi dobro, za dušu svojju radi, a ko čini zlo, protiv nje radi! I Gospodar tvoj nije silnik prema Svojim robovima.” (Fussilet, 46.); “A Bog ljudima ne čini nepravdu nikakvu, nego ljudi sami sebi čine nepravdu!” (Junus, 44.); “Božije obećanje je istinito, a ko drugi osim Boga istinitije zbori?!” (En-Nisa’, 122.); “Riječ Moja ne mijenja se, a Ja nisam silnik spram Svojih robova!” (Kaf, 29.) A ono što je na porodici i društvu jeste dužnost olakšanja pologa volje, njeno snaženje i usmjeravanje na pravi put. To se čini poboljšanjem odgoja i obrazovanja, a ono što je mimo toga jeste odgovornost pojedinca i njegove odluke.

Nastavljajući s pojmom toga što je iza života i ljudske egzistencije na Zemlji, i najvišom logikom koja vlada cijelom egzistencijom do koje ne dopire logika, i
→

ljudskom spoznajom na ovome svijetu (možemo navesti i sljedeće ajete): “Ništa i niko nije kao On, On sve čuje i vidi sve.” (Eš-Šura, 11.); “Bio si spram ovoga u nemaru, pa smo s tebe skinuli tvoju koprenu, i pogled tvoj Danas je oštar.” (Kaf, 22.); “I pitaju te o duši. Ti reci: “Duša je nešto/Zapovijed od moga Gospodara, a vama je dato samo malo znanja!” (El-Isra', 85.); “Kad On nešto odredi, On samo rekne ‘Budi!’ I ono bude!” (Alu 'Imran, 47.); “Pa, Ja se kunem onim što vi vidite i onim što vi ne vidite.” (El-Hakka, 38-39.); “Slavljen neka je Onaj Koji je u parovima stvorio sve: ono što iz Zemlje niče, i u njima samima, a i u onome što oni ne znaju.” (Ja-Sin, 36.).

Postoji pitanje koje kola umovima, često se postavlja čak i od djece, a možda bi bilo korisno pokušati na njega odgovoriti u sklopu univerzalne kur'anske vizije, bez ulaska u kelamska/teološka i filozofska pitanja. To pitanje glasi: Zašto je Bog stvorio šejtana? Odnosno, kazano drukčije, zašto je Bog stvorio zlo?

Odgovor u svjetlu spoznaje ograničenosti čovjekove logike, i njegove spoznaje, i nemoć njegove logike da se udubi u univerzalna pitanja svemira i postojanja temelja njegove egzistencije (*vudžud asl vudžudihî*), jeste stvar iz koje nužno slijedi vjerovanje (*el-iman*) i pristajanje na to da stvaranje šejtana i stvaranje zla mora imati svoju svrhu, i viši cilj koji se tiče ustrojstva egzistencije (*terkib el-vudžud*), i njegovih dimenzija koje čovjekov um i logika ne mogu shvatiti. A to je stoga jer je čovjekov um temelj, i njegova logika ne može percipirati egzistenciju iz ništa (*min 'adem*), razum znade da on postoji, da svemir postoji, te je u skladu s logikom uma to da ne smije biti da sam razum postoji a da svemir ne postoji, jer, u protivnom, mogao bi percipirati egzistenciju iz nepostojanja egzistencije (*vudžud min 'adem vudžud*), a to je nešto nepojmljivo u čovjekovoj spoznaji i njegovoj logici, kao i prema onome što vidimo i znademo u postojanju ovoga svemira, njegove veličine i zadivnosti sačinjenja. Prema tome, moramo prihvatiti da egzistencija šejtana i zla imaju smisao i višu svrhu, te da se mi trebamo shvatiti onim razumijevanjem kojim nas se tiče shvatanje ove egzistencije, te da se time zadovoljimo. Jer, mi shvatamo i znademo da je sadržaj toga iznad svoda naše spoznaje, znanja i logike. Ono što možemo spoznati iz značenja stvaranja šejtana i zla, a to je ono što nas ovdje i zanima, jeste da je u naravi čovjeka da spoznaje određenu stvar po njenoj suprotnosti, naime “stvari se raspoznaju po svojim suprotnostima” (*bi diddiba tetemejjezu el-ešja*), po bijelom raspoznaje se crno, po malom raspoznaje se veliko, po hladnom toplo, po slabom jako, po ludilu pamet, po zulmu/nasilju pravda, po zlu dobro. Ovo je stvar koju osjećamo i znademo, da nije oprečnosti u naravi čovjeka ne bi čovjek imao spoznaju koju ima.

Ono što također doznajemo o šejtanu i zlu jeste da smjieran čovjek, koji uživa osjećanje sigurnosti, smiraja i ugone duše i savjesti, čak i ako mu je mali udio u materijalnim dobrima, pa čak i ako naiđe na neko pomanjkanje i muku, on – nakon ulaganja truda – ostaje zadovoljan onim što mu je dređeno, smirene duše, mirne savjesti pouzdana životna puta.

Međutim, čovjek zloća i čovjek silnik i nitkov, on – usprkos tome što je ostvario od stečevina i materijalnih dobara – ne zna na pravilan način značenje smiraja duše, mirne savjesti i sigurnosti životnoga puta, on time živi tužan i taman život kojega ruši, bježi da se s njime suoči porivima zgrtanja, gubljenjem u slastima, opojnim tvarima, materijalnim i duhovnim drogama, nije prislan sa svojom dušom, ne posvećuje joj se, u stanju je bježanja iz koga se ne može otrgnuti, niti mu se suprotstaviti, kao ni negativnim osjećanjima u kojima izgara, jer je takav čovjek “kao vatra, ždere sebe ako ne nađe šta će žderati.”

Uzvišeni i Veličanstveni Bog kaže: “Izlazite iz njega (dženneta) svi’ – Bog naredi – ‘jedni drugima ćete neprijatelji biti!’ A potom će vam od Mene doista uputa dolaziti, pa ko Uputu Moju bude slijedio, neće zalutati niti u očaj pasti. A ko se okrene od Opomene Moje, njemu zbilja tjeskobno življenje pripada, a na Danu Sudnjem proživjećemo ga slijepa.” (Ta-Ha, 123-124.); “A oni koji se Boga boje, kad njih šejtansko kolo dodirne, Boga se oni sjete i odmah se k sebi vrate!” (El-A’raf, 201.)

Prema tome, zlo je sredstvo među čovjekovim sredstvima da spozna smisao dobra (*li ma’rifē ma’na el-hajr*), njegovu važnost, slast potrage za njim radi ostvarenja smjernoga i smirenoga jastva čovjekova.

Veličanstveni i Uzvišeni Bog kaže: “Tako ne valja! Kada se Zemlja na komadiće raskomada, i kada dođe Gospodar tvoj i meleki, sve red do reda, i kada se toga Dana džehennem primakne, tada će čovjek opomenuti se – a rašta mu opominjanje?! – i reći: ‘Kamo sreće da sam se za život ovaj pripremio!’ A toga Dana niko neće Njegovim kažnjavanjem kažnjavati, niti će iko Njegovim okivanjem u okove okivati! O, ti dušo smirena, vrati se svome Gospodaru zadovoljna, a i On zadovoljan s tobom, pa uđi među robove Moje, uđi u džennet Moj!” (El-Fedžr, 21-30.) Ako se prisjetimo ovog što smo prethodno spomenuli u vezi sa neovisnom stvorenju voljom (*bi šēn el-irade el-mabluka el-mustekille*), te da ona spada u stvari onostranosti (*el-gajb*), logike najviše egzistencije i Božanske volje koja nadilazi svod čovjekove logike u spoznaji kakvoće postojanja neovisne volje stvorenja u stvorenome svemiru, gdje je moguće da bude pravedno pitati je za njene izbore, te tako pravda postaje strana, a odgovornost stvorene volje jeste jedna strana problema bivstva egzistencije iz ništavila po logici čovjeka. Tako mi ljudi vidimo ova stanja, tako ih spoznajemo i osvjedočavamo se u njihova djelovanja, ali naša logika, naravno, ne može da ih razumije, jer su povezana sa višom logikom koja se odnosi na svijet Onostranog i Duha.

Kur’an Časni stavlja pred nas i predočava nam kako je Iblis bio taj koji je donio odluku po svojoj volji (*karere bi inadetihi*), da bi postao zao, zavidnik, ohol spram onoga što je Bog darovao Ademu: moć znanja, kreativnosti i raspolaganja u svijetu materije i zemlje, Iblisovo ponašanje je suprotno izboru meleka koji su prihvatili Božansku odluku (*tekabbelu el-karar el-ilahi*), spoznali su Njegovu mudrost i pokorili se Njegovoj zapovijedi. Naime, Iblis je taj koji je svojom

→

voljom odabrao da se oholi, da iskaže neposluh i da bude pokvarenjak i zlikovac, za razliku od izbora meleka koji su odabrali posluh i spoznali ograničenost svoga znanja naspram znanja Stvoriteljeva, slavljen On neka je.

Uzvišeni i Veličanstveni Bog kaže: "I kada Gospodar tvoj reče melekima: 'Na Zemlji ću, doista, Ja postaviti namjesnika!' – oni upitaše: 'Zar ćeš na njoj postaviti onoga ko će na njoj nered činiti i krv prolijevati?! A mi Te slavimo, zahvaljujući Ti, i, kako Tebi dolikuje, veličamo!' On odgovori: 'Ja znam ono što ne znate vi!' I pouči On Adema imenima stvari svih a potom ih melekima predoči i zapovijedi: 'Kažite Mi imena njihova, ako istinu govorite!' 'Slavljen nek Si!' – povikaše meleki, 'Nemamo drugoga znanja osim onog kome Si nas poučio Ti! Ti si, zbilja, znalac i mudar!' 'O Ademe!' – reče On – 'obavijesti ih ti o imenima njihovim!' I kad ih Adem obavijesti o imenima njihovim, On reče: 'Zar vam nisam rekao da Ja doista znam tajnu nebesa i Zemlje, i da znam doista ono što na javu iznosite i ono što skrovitim držite?!'" (El-Bekare, 30-33.)

"I kad Gospodar tvoj reče melekima: 'Ja ću na Zemlji od ilovače, od gline ustajale, stvoriti čovjeka! I kad ga oblikujem i u njega život udahnem, ničice mu se poklonite!' I svi meleki su se poklonili, osim Iblisa: odbio je biti s onima koji su ničice pali!' 'O Iblise' – Bog reče – 'šta ti bi, pa da ne budeš s onima koji su ničice pali?!' A Iblis reče: 'Ne dolikuje meni da ničice padnem onome koga Si Ti stvorio od ilovače, od gline ustajale!'" (El-Hidžr, 28-33.); "I Bog reče: 'Šta te je navelo pa da ničice ne padneš kad ti Ja naredih?' 'Od čovjeka sam ja bolji!' – Iblis odgovori – 'Ti mene od vatre stvori! A čovjeka od gline stvori!' I Bog naredi: 'Iz dženneta ti izlazi, nije tvoje da se u njemu oholiš! Izlazi! Ti si, zbilja, od onih poniženih!' 'Daj mi Ti vremena do Dana njihova proživljenja!' – Iblis zamoli. I Bog reče: 'Ti si od onih kojima će se vremena dati!'" (El-A'raf, 12-15.); "I kad Mi rekosmo melekima: 'Padnite Ademu ničice!' – svi padoše, osim Iblisa. On je bio jedan od džina, ogriješi se o zapovijed svoga Gospodara. Pa zar ćete njega i porod njegov prihvatiti za prijatelje, a ne Mene, a oni vam – neprijatelji?! O, kako je samo šejtan nevjernicima loša zamjena!" (El-Kehf, 50.); "A ti robovima Mojim reci da zборе lijepe riječi, jer, zbilja, šejtan smutnju sije među njih, šejtan je doista čovjeku neprijatelj otvoreni!" (El-Isra', 53.); "Zbilja je šejtan vama neprijatelj, pa ga držite za neprijatelja! On stranku svoju poziva da budu međ' stanovnicima pakla." (Fatir, 6.); "Izlazite iz njega svi!" – On naredi – 'jedni drugima ćete neprijatelji biti!' A potom će vam od Mene doista uputa dolaziti, pa ko Uputu Moju bude slijedio, neće zalutati niti u očaj pasti." (Ta-Ha, 123.); "O vjernici! Ne slijedite korake šejtana! Onome ko korake šejtana slijedio bude, šejtan će, zbilja, zapovijedati bestidnost i gadost." (En-Nur, 21.); "Šejtan vam obećava siromaštvo i naređuje vam škrtost! A Bog vam obećava oprost Svoj i dar! Bog sve obuhvata i svezajući je!" (El-Bekare, 268.); "Šejtan samo hoće da među vas neprijateljstvo i mržnju ubaci vinom i kockom, i da vas od spominjanja Boga i namaza odvrati, pa, hoćete li vi s tim prestati?!" (El-Ma'ida, 91.); "O ljudi, od onog što na Zemlji

→

dopušteno je, i što lijepo je, vi jedite i šejtanove korake ne slijedite, on je vama, doista, neprijatelj otvoreni! Šejtan vam samo zlo i razvrat naređuje i da o Bogu govorite ono što ne znate!” (El-Bekare, 168-169.); “A onome ko se slijepim pravi da Svemilosnog spominjao ne bi, šejtana ćemo mu Mi navaliti, i on će mu drug biti!” (Ez-Zuhruf, 36.); “O sinovi Ademovi, nemojte da vas šejtan obmane kao što roditelje vaše iz dženneta izveo je, tako što im je odjeću njihovu skinuo, da bi im stidne dijelove tijela pokazao! Šejtan vas vidi, on i vojske njegove, odakle vi njih ne vidite. A Mi smo šejtane učinili zaštitnicima onih koji ne vjeruju.” (El-A'raf, 27.); “Kad ti Kur'an hoćeš učiti, kod Boga utočište od šejtana prokletog traži! Doista, šejtan nema nikakve vlasti nad onima koji vjeruju, koji se na Gospodara svoga oslanjaju! Šejtan ima vlasti samo nad onima koji s njim prijeteljuju, koji druge Bogu ravnim smatraju!” (En-Nahl, 98-100.); “A prije tebe Mi nismo poslali nijednog poslanika, niti vjerovjesnika, a da šejtan nije, kad bi on što kazivao, u kazivanje njegovo nešto ubacio, a Bog bi uklanjao to što je šejtan ubacivao, i potom bi Bog Svoje znake učvrstio! A Bog sve zna i mudar je – da bi učinio ono što je šejtan ubacivao kušnjom za one u čijim srcima bolest je i za one čija su srca okorjela! – A zaista su zločinitelji u dalekoj prepirci.” (El-Hadždž, 52-53.); “...nad robovima Mojim tebi (šejtanu) vlasti nije, izuzev nad onima koji će tebe slijediti od zabludjelih.” (El-Hidžr, 42.)

Prema tome, vidi se da šejtan nije bio stvoren kao šejtan (*lam jublek šejtanen*), nego je on taj koji je odabrao i odlučio, iz oholosti, zavodljivosti i zavisti na tome što je Bog iznad njega odlikovao čovjeka “Adema” znanjem, moći, namjesništvo (*istiblaḥf*), osobnom voljom, dakle šejtan ja pokazao neposluh i on se uzoholio da bi tako bio šejtan, zao, uništitelj i osvjetnik (*muntekim*) ovom čovjeku koji odlučuje svojom osobnom voljom (*bi iradetih ez-zatijje*) da bude zaveden, pokvaren, silnik, nabodica te se tako prikloni šejtanovom zavodenju, zabludiva-nju, potčini se vlasti šejtanova raspoređivanja, fitneluka i zlih diktata.

Dakle, čovjek je također taj koji svojom voljom odlučuje o svojoj ulozi (*huwe-lle-zi jukarriru bi devrihi*), da u njegovu životu nadvlada dobro, blagostanje, pravda, milost, gradnja i mir, ili, pak, odluči da se u njegov život uvuče zlo, nered/*fesad*, nasilje/zulum, okrutnost i agresivnost. “Bog nikome ne čini nepravdu ni koliko je veličina malehnoga mrava crvenoga! Ako bude urađeno dobro djelo, Bog će ga umnogostručiti i sa Svoje strane nagradu golemu podariti.” (En-Nisa', 40.); “A Bog ljudima ne čini nepravdu nikakvu, nego ljudi sami sebi čine nepravdu!” (Junus, 44.); “Bog njima nije učinio nepravde! Nego su sami sebi nepravdu učinili!” (El-'Ankebut, 40.); “Nije njima Bog nasilje učinio, oni su sebi nasilje učinili!” (Alu 'Imran, 117.); “A Karun je zbilja iz Musaova naroda bio, pa ih je tlačio. A bili smo mu riznice tolike dali da bi čak i nošenje ključeva njegovih iscrpilo skupinu ljudi snažnih! I kad mu je narod njegov govorio: ‘Ne budi objestan ti! Bog doista objesne ne voli! I onim što ti je Bog dao Onaj Svijet traži i udio svoj na Svijetu Ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini,

→

i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!” (El-Kasas, 76-77.); “Taj Drugi Svijet stvorili smo onima koji ne žele da se na Zemlji ohole niti nered da čine. A sretan kraj bogobojažnima pripada!” (El-Kasas, 83.) A kada malodobna djeca pitaju: “Zašto je Bog stvorio šejtana?” – a često ona postavljaju nalična pitanja, dovoljno im je kao odgovor to da Bog nije učinio “Iblisa šejtanom”, već je Iblis odlučio da bude neposlušan Bogu, da se oholi, u tom je trenu on odlučio da bude šejtan, pokvaren i nevaljao, mrzi čovjeka, nastoji da ga na Zemlji zavede. A tako i čovjek postaje pokvaren i zao kad je odlučio da bude neposlušan svome Gospodaru i da se trudi kao i Iblis da uznemirava ljude i nanosi im štetu.

Tu ima i drugi problem koji se tiče onog rečenoga o odnosu čovjeka prema Onostranosti (*el-gajb*), a to je pitanje iskušenja blagodatima (*kadijje el-ibila' bi en-ni'am*) ili štetom u čovjekovom životu.

Iz rečenoga smo saznali da je čovjek stvoren i da ima neovisnu volju i izbore u određenim granicama (*el-kader*). “Bog nijednog čovjeka ne zadužuje iznad mogućnosti njegove, njemu je u korist šta dobra stekne, protiv njega je zlo što ga stekne.” (El-Bekare, 286.). A sve ovo za čovjeka jesu znamenja (*lehu hikem*) iz kojih čovjek ponešto uči, iako čovjekovo znanje i logika ne obuhvataju opće stvari svijeta Onostranosti i Duha, i toga što jeste ponad materije (*ve ma vera'e el-madde*). Časni Kur'an u kazivanju o Musau, a.s., i jednom dobrom čovjeku navodi za čovjeka primjere o ograničenosti njegova cjelovitoga znanja, i o tome šta se odvija od mijena života (*suruf el-hajat*): znamenja, uzroci i svrhe/ciljevi koje čovjek ne zna. “I pitaju te o duši. Ti reci: ‘Duša je nešto/Zapovijed od moga Gospodara, a vama je dato samo malo znanja!’” (El-Isra', 85.); “Pa, Ja se kunem onim što vi vidite i onim što vi ne vidite!” (El-Hakka, 38-39.); “A većina njih ne slijedi ništa drugo osim nagađanja, a nagađanje nimalo Istini ne koristi.” (Junus, 36.). Ova priča o dobrom čovjeku poziva nas da razmislimo o stvari bilo kojeg iskušenja kojim se čovjek kuša kako bi se s tim iskušenjem sučelio snagom vjere i strpljenja (*bi kuvve el-iman ve es-sabr*). Uzvišeni i Veličanstveni Bog kaže: “I nađoše (Musa i njegov mladić) jednog od Naših robova kome smo Mi od nas milost podarili, i poučili ga onom što samo znamo Mi! I Musa ga upita: ‘Hoću li te pratiti pa da i mene naučiš onome čemu si smjerno podučen ti?’ ‘Nećeš se ti moći, doista, sa mnom strpjeti!’ – onaj odgovori – ‘a i kako bi se strpio ti u onome o čemu upoznat nisi!’ ‘Naći ćeš da sam ja’ – povika Musa – ‘strpljiv, ako Bog da, i da ti se ni u kojoj stvari suprotstaviti neću ja!’ ‘E, ako ćeš me slijediti, onda me ni o čem nemoj pitati, sve dok ti ja o tome vijest ne pripovjedim!’ – reče onaj. I potom njih dvojica krenuše, pa kad se u lađu ukrcaše, onaj je probušio. ‘Zar si je probušio’ – upita Musa – ‘da bi ljude njene potopio?! Doista si golemu stvar počinio!’ ‘A zar ti nisam rekao da se ti sa mnom nećeš moći strpjeti!’ – kaza onaj. (El-Kehf, 65-72.); “Vi nešto mrzite, a ono – dobro vaše; vi nešto volite, a ono – zlo vaše! Bog zna! A vi ne znate!” (El-Bekare, 216.).

→

Da mi pomno razmislimo o Kur'anu i kazivanju o stvaranju (*kissa el-halk*), znali bismo da su trpljenje i kušnja u čovjekovom životu na Zemlji određenje od Božijih određenja (*kader min akdaribi*), kad se uzobijestio i priklonio svojom voljom i neznanjem Iblisu, pa pojeo od tvari/materije "drveta", pa ga je Bog spustio iz dženneta i svijeta Duha na Zemlju i svijet Materije (*'alem el-madde*), e da bi se susreo sa Duhom u njegovim visinama i sa materijom i njenom niskosti, prljavosti i uzročnosti (*'ileleha*), sve to kako bi se ispitala njegova volja kroz kušnju dobrom kao vjernik, dobročinitelj i Božiji zahvalnik, ili kao poricatelj, nevjernik, obijesnik i tvrdica u dobru, ili u tegobi i trpnji bilo kao vjernik, strpljivac ili kao nevjernik, osvetnik, očajnik i nemarnik. "O Adem! Ti i žena tvoja u džennetu stanujte, i odakle vam je volja jedite, ali se drvetu ovome ne približavajte da ne biste zlo sebi nanijeli!" Pa njima dvoma šejtan počeo šaptati da bi im otkrio stidna mjesta njihova koja su im skrivena bila." (El-A'raf, 19-20.); "O Adem! – rekospo Mi – 'Doista je ovaj neprijatelj tebi, i ženi ti, zato vas dvoje nek' on nikako iz dženneta ne izvodi, pa da se mučiš!" (Ta-Ha, 117.); "I šejtan ih obmanu da zbog drveta pokliznu, i izvede ih iz onoga u čemu obitavahu. A Mi naredismo: 'Silazite iz dženneta svi! Jedni drugima bit ćete neprijatelji! Na Zemlji će vam stanište biti i uživanje neko vrijeme!'" (El-Bekare, 36.); "Koji stvori i smrt i život da bi tako iskušao vas – koji će od vas biti ljepšega djela. A On je silni, Onaj Koji prašta." (El-Mulk, 2.); "Tad ćeš ti, o čovječe, koji se mnogo trudiš, trud svoj pred Gospodarom svojim naći." (El-Inšikak, 6.); "Doista smo Mi sve što na Zemlji postoji njoj kao nakit stvorili, da bismo njih iskušali ko će ljepše činiti." (El-Kehf, 7.); "Svako živo biće smrt iskusit će, a na kušnju vas u zlu i dobru stavljamo Mi i Nama ćete se vratiti." (El-Enbija', 35.); "Nema udesa koji zadesi Zemlju, niti zadesi vas, a da nije u Knjizi, i prije nego ga damo Mi. Zbilja je to Bogu lahko, da ne biste očajavali zbog onog što vam je izmaklo i da se prekomjerno ne biste radovali onom što vam je On dao! A Bog ne voli nikoje razmetljivce, hvalisavce." (El-Hadid, 22-23.).

Veličanstveni i Uzvišeni Bog kaže: "Mi ćemo vas na kušnju stavljati sve dok ne pokažemo borce između vas i strpljive, a provjeravaćemo i vijesti vaše." (Muhammed, 31.); "Ja ću vam doista ruke vaše i noge vaše unakrst odsjeći i na stabla palmi vas zbilja razapeti, pa ćete doista saznati ko od nas želi i trajnije kažnjava!" "Ne, mi nećemo tebe jasnim znamenjima koja su nam došla pretpostaviti, a tako nam Onoga Koji nas stvori, ti sudi šta hoćeš suditi!" – rekoše oni – 'jer zbilja ti samo u životu ovozemnome možeš suditi! Mi vjerujemo u našega Gospodara da bi nam grijeha naše oprostio i ono na što si nas ti od vradžbine prisilio! Bog bolje nagrađuje i kažnjava trajnije! A onome koji Gospodaru svome kao griješnik, nevjernik dođe – džehennem pripada, u njemu neće ni umirati ni živjeti. A ko Mu kao vjernik koji je dobra djela učinio dođe – takvima pripadaju visoke razine, džennetske bašče edenske kroz koje teku rijeke, vječno će ostati u njima; za one koji se budu očistili od grijeha to će biti nagrada!" (Ta-Ha, 71-76.); "I kad Musa

→

reče narodu svome: 'Sjetite se vama date blagodati Božije, kad vas je On spasio od ljudi faraonovih koji su vas najžešćim mukama mučili, sinove vam klali a ženskinje vaše u životu ostavljali! Eto, u tome vam od Gospodara vašeg iskušenje veliko bi!' (Ibrahim, 6.); "A Ejjubu, kad je Gospodara svoga pozvao: 'Doista me nevolja zadesi, a od svih samilosnih Ti si Najsamilosniji!' – Mi smo se odazvali, i nevolju mu što pri njemu bi otklonili, i porodicu mu vratili, i još jednu kao tu, Milošću Našom, dali, da bude pouka onima koji robuju Nama!" (El-Enbija', 83-84.); "O sinko moj! Namaz klanjaj, i dobročinstvo naređuj a od zla odvrćaj, i u svemu što te zadesi, ti se strpi! Doista, takve su stvari dužnosti!" (Lukman, 17.); "Koji se strpe u čežnji za zadovoljstvom svoga Gospodara i koji namaz klanjaju i od onog čime smo ih Mi opskrbili dijele krišom i na javi, i koji dobrim djelom za zlo djelo uzvraćaju – njih čeka Kuća Najsretnija, bašče rajske, edenske..." (Er-Ra'd, 22-23.); "A ko se strpi i oprost – tu je odluku zbilja razborito donijeti!" (Eš-Šura, 43.); "Bit ćete na kušnju stavljeni imecima vašim i životima vašim! A čut ćete i mnoge besjede uvrede od onih kojima je Knjiga data prije vas, i od mnogobožaca. Pa, ako se budete strpjeli i Boga se budete bojali – to je, zbilja, postupak postojanih!" (Alu 'Imran, 186.); "O vjernici! Strpite se, i postojani budite, i nepokolebljivi na granicama nek' ste! I Boga se bojte da biste uspjeli!" (Alu 'Imran, 200.); "Ali ne i oni koji su strpljivi i koji su dobra djela činili, takvima oprost i velika nagrada pripada!" (Hud, 11.); "Doista sam ih danas Ja nagradio za ono što su trpjeli. Zbilja, oni su pravi pobjednici!" (El-Mu'minun, 111.); "A da, k tome, bude od onih koji vjeruju, koji među se strpljivost preporučuju, i koji među se samilost preporučuju." (El-Beled, 17.); "Osim onih koji vjeruju i dobra djela čine, i koji među se Istinu preporučuju, i koji među se strpljenje preporučuju!" (El-'Asr, 3.); "Zato se ti strpi stpljenjem lijepim!" (El-Me'aridž, 5.)

Iz navedenih ajeta Časnoga Kur'ana jasno nam je da je ljudska volja na ovome svijetu kušanje dobra i zla, uživanje i trpljenje, provjeravanje i propitivanje, u trudu i u izgaranju. "Mi njemu na Pravu Stazu ukazujemo: pa il' je zahvalan il' nezahvalan on." (El-Insan, 3.). Stoga, narav čovjeka muslimana i njegova univerzalna vizija na ovom svijetu jeste trud i izgaranje, također je i zadovoljstvo, spokoj i smiraj sa životnim putem (*el-mesir*), on je zahvalan na blagodatima, strpljiv na tegobu/nevolju, dobročinitelj i spreman na obje situacije. Zahvalnošću se povećavaju blagodati, strpljivošću se olakšavaju nedaće i tegobe. On je svojim vjerovanjem u najboljem stanju, a spreman je i zadovoljan sa oba stanja.

Ovu temu možemo u vidu sižea punuditi u sljedećoj jednadžbi:

Duh i neposluh, silazak iz raja i materija (glina/zemlja), duh + materija, sudbina (zakoni) + određenje (uputa i Božansko vodstvo), ljudska volja (izbor), kušnja, blagodat (slavljenje Boga, dobročinstvo, zahvalnost) ili (osionost, oholost, tvrdičluk i nevjerstvo/negiranje; (blagodat) + kušnja tegobom (zadovoljstvo, smirenost, zahvalnost, strpljivost) ili (osveta, nehaj, očaj, nevjerstvo), vjerovanje ili nevjerovanje, sreća ili nesreća.

koja je pokretač za čovjekovo djelovanje i koja, na temelju svoga izbora, sačinjava svoje odluke, potom svoja djelovanja, bilo da su dobra, pravedna i preporodna na Zemlji, i ispravna priroda, ili da su strast, agresivna, zemljana, animalna težnja i skretanje sa puteva dobra i istine.

Da bi mislioci, pedagozi, reformatorsko vodstvo, naučnici i kulturni pregaoci pokrenuli reformatorski pokret u ummetu – važno je da znaju da znanje i njegovo objektivno i racionalno mjerilo nije dostatno samo da bi pokrenulo čovjekovo činjenje (*el-fi'l el-insani*), niti za određenje njegova pravca i cilja. Jer ono zavisi – u biti – o čovjekovom svjesnom djelovanju, dok čovjekova volja u potvrdi stvari izbora i ljudskog činjenja, iz ovog ili onog aspekta, nekad potvrđuje redigiranja mjerila logike razuma i objektivnosti volje, a nekad im je oprečna, već prema sklonosti intuicije srca i duha.

Zato, za napore reforme nije dostatno posvećivanje pažnje samo obrazovanju (*el-'inaje bi et-ta'lim*) i školi, već i odgoju u doba djetinjstva koji sačinjava temelje zdanja čovjekova materijalnog i duhovnog bivstva, ubraja se u najvažnije činioce u formiranju čovjekove svijesti koji ima najveći utjecaj koji je neizbrisiv na srce i na svijest, te na temeljna intuitivna i duševna svojstva čovjeka koja obavljaju glavnu ulogu u usmjeravanju čovjekovih odluka i usmjeravanju njegovih objektivnih znanja pohranjenih u njemu u skladu sa napucima sklonosti duše i svijesti. Stoga, nalazimo da čovjek nekada znade ono ispravno, ali ga ne čini. A nekada znade ono pogrešno, ali ga čini. Zapažamo da bezvoljni čovjek (*fatir el-himme*) u vremenu kad bi, po mišljenju mnogih i usljed važnosti događaja i posljedica, trebao nasrnuti kao deraća životinja, to ipak ne čini, dok, nekada, opet nasrne kao deraća životinja u stvarima za koje bi se pretpostavljalo, ili prioritarno zaključilo, s obzirom na posljedice i ishode, da bi se s tim stvarima ophodio sućutno, strpljivo i mirne duše, ali tako ne uradi.

Zato je važno za čovjeka muslimana, i za muslimansko društvo, da reformiraju izopačeni metod mišljenja ummeta i mišljenja njegovih pripadnika. Da istovremeno reformiraju izopačene metode početnoga odgoja i diskursa njihove svijesti da bi se popravilo zdanje budućnosti naraštaja ummeta na temelju ljubavi, razumijevanja, običaja, uvjerenja, moralne hrabrosti, samopouzdanja (*es-sika bi en-nefs*), osjećanja za odgovornost i čast, da bi povratili, prije svega i nakon svega, zdanje univerzalne vizije ummeta (*bina' ru' je el-umme el-kevnijje*), koja je osnova spoznajnog i intuitivnog zdanja, e da bi ummet povratio čistotu vjerovanja graditeljskih, aktivnih, pozitivnih, moralnih, monotističkih i duhovnih pokoljenja, te da tako ummet učvrsti zdravi, nužni temelj za izgradnju prosvijetljenog, ispravnog, muslimanskog uma, te temelj za izgradnju žive, budne, muslimanske svijesti (*bina' el-vidždan el-muslim el-jekiz el-hajj*), koja će pokrenuti muslimansku volju i osloboditi njene graditeljske moći, da ona utjelovi u svojoj stvarnosti, djelima, kreacijama i inicijativama, principe istine i pravde te pojmove slobode, odgovornosti i dogavaranja, kao i vrijednosti solidarnosti, uzajamne samilosti i mira u svojim odnosima, sistemima i institucijama.

Pridržavanje istinske Objave, smjerne naravi i univerzalnih zakona kao izvora spoznaje, te pridržavanje razuma kao sredstva i mjerila za promatranje (*en-nezar*) i osvjedočenje (*et-tebejjun*) jeste ispravan metod za izgradnju mišljenja (*bina' el-fikr*), stjecanje nauke i znanja, reformu odgoja, izgradnju ispravnih spoznajnih svojstava prema univerzalnoj civilizacijskoj kur'anskoj viziji i prema valjanom duhovnom vjerovanju. Jer ovi elementi jesu temeljni elementi za podizanje civilizacijskog muslimanskog čovjeka koji se koristi valjanom spoznajom (*el-ma' rife es-sahiha*) i vrijednom moralnošću (*el-ahlakijjat el-fadile*), te plemenitom, slobodnom, graditeljskom i pozitivnom sviješću koja će obnoviti put čovjeka djelovanja, preciznosti i blagostanja, te civilizaciju

pravde, solidarnosti, mira i gradnje.⁶⁹⁰ “Bog obećava onima između vas koji vjeruju i koji rade dobra djela da će takve zbilja na Zemlji učiniti namjesnicima, kao što je i one prije njih učinio namjesnicima, i da će im, sigurno, osnažiti njihovu vjeru, onu s kojom On zadovoljan je da njima vjera je, i da će im On zbilja nakon straha njihova u zamjenu sigurnost dati. Oni će samo Meni robovati i ništa Mi neće pripisivati! A koji i nakon toga ne budu vjerovali, takvi su zbilja pravi grješnici.”⁶⁹¹

Univerzalnost (*el-'alamije*)

Univerzalnost jeste to što označava epohu čovječanstva u kojoj su se sjedinile sve etape stvaranja čovjeka, da bi obrazovale koncentrične krugove od rodbinstva do pripadništva, od pojedinca do porodice, od susjedstva do šire rodbine, od plemena do naroda, te potom jezika, rase i vrste da bi sve to završilo stablom najvećeg koncentričnog kruga – a to je čovjek i čovječanstvo.

Univerzalnost jeste izdanak zrelosti civilizacije čovjeka i njegovih znanstvenih sposobnosti koja je do sada uklonila mnoge prepreke vremena i mjesta, koje univerzalnosti ne odgovaraju niti je izražavaju, izuzev čovjekova diskursa čovjeku. Jer u svijetu univerzalnosti (*'alem el-'alemije*), civilizacijski i ljudski, nema mjesta za razizam, kao što ni u praktičnoj i legitimnoj znanstvenosti, koja je ostvarila univerzalnost, nema mjesta za praznovjere, magiju i naklapanje (*tabrif*).

⁶⁹⁰ Više detalja u vezi sa islamskim političkim sistemom vidi od ovog autora studiju “Problematika autokratije i korupcije u islamskom mišljenju i povijesti” (*Iškalijje el-istibdad ve el-fesad fi el-fikr ve et-tarih el-islami*), u časopisu *Savremeni musliman* (*El-Muslim el-Mu'asir*), br. 122., Kairo, 2006./1427. po H. Ova se studija može konsultirati i na web site-u (www.islamonline.net), a dokumentiranje riječi *istibdad* (autokratija, tlačenje) je u posebnome stupcu ove studije.

⁶⁹¹ En-Nur, 55.

Prije islama sve su vjere bile poruke određenim narodima, u osamljenosti (izoliranosti) prvotnih etapa čovjeka i njihovih mjenskih i vremenskih zapreka i prostora, prema njihovim razlikama. Stoga su čuda u tim etapama bila sredstvo tih vjera za te narode. Pa i u onome što je u današnjem svijetu preostalo od tih religija koje su se proširile u prahistorijsko doba, nakon što ih je zadesilo iskrivljenje tokom vremena. To jeste do danas preostali trag tih religija koji možemo vidjeti u hinduizmu Hindusa, konfučijanizmu Kineza, šintoizmu Japanaca, jevrejstvu Jevreja. Štaviše, Božiji vjerovjesnik Isa, a.s., donio je svoja čuda (*havarik*) i nadnaravne zbilje (*mu'džizat*) kao poslanik "zalutalim ovčicama" (*el-ganem ed-dalle*) među Sinovima Israilovim.

Kad je posrijedi islam, on je došao kao poruka čovjeku kao "svijetu i Sinovima Ademovim". Njegov je diskurs bio univerzalni diskurs cijelome čovječanstvu, sredstvo mu je legalna i praktična znanost, dokaz islama i njegova poruka bila je "Knjiga" i "Iqra'/Uči/Čitaj!", cilj mu je "Pravda" i "Mir", jer bez pravde nema univerzalnosti niti mira. A uz pravdu, nauku, univerzalnost i mir nema mjesta magiji, niti rasizmu, ni raskolništvu, ni neprijateljstvu. Štaviše, islam je poziv bratstvu, slobodi, pravdi, nauci, sigurnosti i miru.

Univerzalnost i mir nisu globalizacija, dominacija ni eksploatacija.

Mnogi misle da je globalizacija nešto novo, ali to nije tačno. Naime, svako ko je studirao ekonomiju i historiju savremene ekonomije znade da globalizacija nije ništa doli staro pokvareno piće u novim bocama i pod novim etiketama, jer globalizacija nije drugo doli eksploatatorska kolonizatorska težnja od strane zavojevačkih, materijalističkih, ekonomskih sila, naoružanih savremenim moćima, da još više slome barijere vremena i mjesta te da bi ostvarili više nasilja, zuluma i eksploatacije jačeg prema slabijim.

Globalizacija teži ekonomskoj eksploataciji u skladu sa svojim interesima i gramzivosti, globalizacija je samo ciklus ekonomske slobode i ekonomske zaštite kolonijalnih sila, za pokoravanje slabih naroda, iskorištavanje njihove energije i ljudskih resursa, kroz kulturnu i vojnu dominaciju, za potčinjavanje tih naroda i ovladavanje njima, za pljačku ljudskih i materijalnih resursa kako bi tako bili puki izvor sirovina i radne snage za služenje tim zavojevačkim kolonijalističkim silama.

Kad su industrije kolonijalnih država bile jake, i kad su bile jače od drugih industrija njihovih takmaca, pozivale su “ekonomskoj slobodi” i otvaranju vrata zemalja onih naroda koji potpadaju pod njihovu prevlast radi eksploatacije i radi njihova utapanja u svoje industrije i sprečavanja razvoja ovih naroda.

A kad se njihove industrije nađu u lošem položaju spram konkurenata, tada pozivaju “ekonomskom protekcionizmu” i zabavljanju vrata zemalja koje potpadaju pod njihov utjecaj pred konkurentskim silama, kako bi garantirale nastavak dominacije i ekonomske eksploatacije radi ovladavanja slabim narodima i radi njihova pokoravanja.

Brzi pogled na sukobe evropskih kolonijalnih imperija, napose na povijest britanske kolonijalne imperije, nudi objašnjenje ovih eksploatatorskih odvratnih politika.

Globalizacija danas jeste isto što i onaj poziv za “ekonomsku slobodu”, koji ide u prilog velikim silama, poziv za više eksploatacije, dominacije, zavojevanja i monopola, ali ovaj put u širem, svjetskom, razmjeru i sa još snažnijim eksploatatorskim apetitima, uz ružnije i obuhvatnije načine uklanjanja vremenskih i mjesnih barijera. To je učinilo najezdu i kulturnu zaslijepljenost (*el-inbihar es-sekafi*), kroz elektronske i satelitske medije, najvažnijim sredstvima velikih sila, pri čemu se naročito vodi računa o onome što djelotvornije gura siromašne narode u mlitavost i

konzumiranje, te moralnu i društvenu anarhiju. Pored ovoga tu su i ekonomska i vojna sredstva tih sila.

Čak i kada najveće ekonomske sile danas pozivaju ekonomskoj “slobodi”, one nastoje “zaštititi” svoje industrije i svoje slabe proizvode (*muntedžatiha ed-da'ife*), stoga one u vrijeme kad pozivaju “na slobodu” pregovaraju među sobom o razumijevanju i nizu zaštita, protekcionerstava i iznimnih kapitulacijskih dozvola, ali one ne dopuštaju slabim državama da rade na zaštiti svojih slabih ekonomija da bi sirovine tih naroda, njihova bogatstva i tržišta ostala otvorena za pljačkanja monopolima velikih i njihovim eksploatacijama i otvorena eksploataciji njihovih transkontinentalnih tvrtki, korupciji njihovih finansijskih i kapitalističkih sistema, njihovih čvrsto uvezanih planova u pljačkanju bogatstva, njihovom monopoliziranju na račun tih naroda, bez ikakva poklanjanja pažnje njihovoj sudbini, sirovinama i bogatstvima.

Ali univerzalnost (*el-'alemijje*) nije globalizacija (*el-'avleme*), štaviše, te su dvije stvari oprečne. Univerzalnost je uspostavljanje veza, bratimljenje, međusobna samilost, pravedna razmjena koristi (*tebadul 'adil li el-menafi'*), mir među ljudima. Sve suprotno globalizaciji, koja znači zaposjedanje, dominaciju, zavojevanje, eksploataciju, pohotu, svjetske ratove svih vrsta. Pa, ako hoćete, globalizacija je uistinu opće/masovno uništenje (*demar šamil*), ratovi: kulturni, ekonomski, vojni, “globalistički”, opći. “Globalistički” sistem je kolonijalistički, monopolistički i tlačiteljski (*dža'ir*).

U znanstvenoj i univerzalnoj epohi u koju stupa čovječanstvo još od vremena Muhammedova, a.s., poslanstva čovječanstvu, te sveopće tendencije snaženja kontakata među ljudima, za koje je došlo do snažnijeg uklanjanje barijera vremena i mjesta što su stajale na putu spajanju naroda čovječanstva i razmjene njihovih interesa – bilo da je riječ o kopnenim, morskim, zračnim ili izravnim fizičkim, ili žičanim, bežičnim ili elektronskim

kontaktima – čovječanstvo i njegovi narodi bivaju podsticani da se ujedine (*et-tevehhud*) u jedno svjetsko/univerzalno društvo.

Ako su jedno svjetsko društvo i jedna svjetska vlada (*el-hukume el-'alemijje*) bili nešto što je bilo bliže snovima, pokret univerzalnoga čovječanstva danas ih čini stvarnošću bez koje se ne može (*hakika la budde minha*).

Ali važna stvar koja je pred misliocima i reformatorima jeste da se osvjedoče da su oni pred ogromnim čovječanskim iskustvom čiji bi neuspjeh bio bolna i gorka stvar, jednako kao što i njegov uspjeh znači ostvarenje čovječanskog sna i težnje namjesništva čovjekova na Zemlji za bratstvom, pravdom, mirom i prosperitetom.

Susretanje naroda, njihovo uzajamno upoznavanje, razmjena interesa podstaći će ih ka jednom ljudskom društvu, koje će izraziti jedinstvo njihova porijekla, potreba i očekivanja njihove smjerne društvene naravi.

U prirodi jednoga ljudskoga društva jeste potčinjavanje sistemu, te vrijednostima, poimanjima i skladnom ustroju koji uspostavlja vezu između pojedinaca i društva kao vezu mira, u kojem se čovjek pokorava zakonu i njime anulira povezanost sile sa nasiljem (*'alaka el-kuvve ve el-'unf*), osim posredstvom zakonite vlasti protiv onih koji su ustali na prava društva i prava njegovih pojedinaca, te protiv onih koji su napali sistem društva i njegove zakone.

Univerzalnost, spajanje, uzajamno upoznavanje, ljudski dilalog danas guraju snažno prema kulturi i sporazumijevanju, ka zajedničkim interesima zajednica i naroda diljem četiri strane svijeta.

Međunarodne organizacije, sa Organizacijom Ujedinjenih nacija na čelu, unatoč svojim manjkavostima i mahanama koje nikome nisu skrivene, jesu ipak pretpostavke ka ustanovljenju

društva, principa i vrijednosti, ili uspostavljanju skladnoga čovječanskog univerzalnog društva.

Važno pitanje glasi: da li će prirodu ovoga društva i ovog sistema i ove vlade sile "globalizacije" reducirati na civilizaciju koja je materijalistička, eksploatatorska, rasistička, animalna i zemljana, u kojoj jači tlači slabijega (*hajsu jestebiddu fiha el-kavijj bi ed-da'if*), gdje važi argument sile, gdje izgleda da pokretanje te civilizacije i njeno vodstvo pripadaju tlačiteljskom i monopolističkom cionizmu čije je i samo središte administracije jedno rasističko zdanje, cionizmu koji počiva na otimačini i pljački jednog drevnog naroda čija je zemlja opljačkana i razorena, njegova dobra zaplijenjena sa svom bezočnošću, lažima i falsifikatima, a da se ovi krvoloci i njihovi pomagači nimalo obuzdaju, niti da im zadrhti srce. I hoće li svijet i čovjek kliznuti u džunglu nasilja i "blistavu" anarhiju, u atavistički rasizam i monopole vlasti i bogatstva te u rušilačke sukobe čiji su nagovještaji započeli u revolucijama i ratovima koji zahvataju zemaljsku kuglu, pogoršavaju se, ne nazire im se kraj, a vode se pod etiketama odbrane interesa, otpora i terora. Sve je to samo rezultat zavojevaštva, dominacije i eksploatacije od strane savremenih materijalističkih faraonstava i klerikalstava.

Posljednji izbor je izbor univerzalizma za uspostavljanje sistema i svjetske vlade na temelju principa bratimljenja čovjeka, pravde, solidarnosti i pozitivne/aktivne reformatorske slobode u okrilju sistema društva, čovječanskog i univerzalnog, kao i sistema vlasti, čovječanske i univerzalne, koja počiva na skladnim temeljima savjetovanja i koja se pridržava bratstva, pravde, uzajamnog pomaganja, sigurnosti, mira, ljudske pozitivne slobode koja čuva prava pojedinca, društva i njihove interese i čije granice ispisuje dogovaranje/savjetovanje (*eš-šura*) društva. "Od vas je kod Boga najplemenitiji onaj koji se Njega najviše boji."⁶⁹² "Mi

⁶⁹² El-Hudžurat, 13.

nećemo dozvoliti da nagrada propadne onima koji čine dobra djela.”⁶⁹³ A to u biti znači odgovornost islamskoga ummeta, njegovih mislilaca, glasnogovornika, vođa reforme u njemu, da se okrenu prema reformi, povratku vizije ummeta, izgradnji skladnog, građanskog sistema dogovaranja (*eš-šura*), na temeljima jedine filozofske čovječanske vizije, one koja proishodi iz jedinstva čovjeka u koncentričnim krugovima, koja ne iznosi laži o raznovrsju čovjekovu, bilo pojedincu ili društvu, koja pledira za temelje bratstva, pravde, uzajamne saradnje, solidarnosti, slobode, sigurnosti i mira za sve (*li el-džemi*), a što je bit kur'anske vizije i posljednje božanske poruke čovjeku.

Glavna stvar islamskog zova i preporoda jeste izbavljenje islamskoga ummeta iz toga što ga je zadesilo: skretanja i izopačenja, i uspostavljanje obrasca za svjetsko društvo (*ikame en-numuzedž li el-mudžteme' el-'alemi*) čija je naučnost i univerzalnost (*'ilmijjetuhu ve 'alemijjetuhu*) rođena u maternici islamskoga ummeta i islamskoga društva, a koga je ostavio poslanički period obrascem i dokazom za islamski ummet i za cijelo čovječanstvo, to je nada koju oko, nutarnji uvid i smjerna narav nepogrješivo vide.

Veličanstveni i Uzvišeni Bog kaže: “Kur'an je samo opomena svjetovima, od vas onome koji hoće da bude na Pravom putu.”⁶⁹⁴ “A ti Putu Gospodara pozovi mudročću i savjetom lijepim i s njima ti raspravljaj na način najljepši!”⁶⁹⁵ “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži i udio svoj na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”⁶⁹⁶

---

⁶⁹³ El-Kehf, 30.

⁶⁹⁴ Et-Tekvir, 27-28.

⁶⁹⁵ En-Nahl, 125.

⁶⁹⁶ El-Kasas, 77.

“Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte.”⁶⁹⁷ “O vjernici! Odlučni za Božiju istinu budite, i pravedno svjedočite! Nek vas mržnja prema nekom narodu ne navede pa da nepravedni budete. Vi pravedno postupajte, to je bogobojaznosti bliže! I Boga se bojte, On je doista obaviješten o svemu što činite.”⁶⁹⁸ “Bog vam zapovijeda da stvari važne i povjerljive ljudima kojima i pripadaju uručujete! I kada svijetu sudite, po pravdi sudite! Kako je lijep savjet kojim vas Bog svjetuje, a Bog, doista, sve čuje i vidi sve!”⁶⁹⁹ “O ljudi! Bojte se svoga Gospodara Koji vas je od jednog čovjeka stvorio, a stvorio je od njega i ženu njegovu, i od njih dvoje rasijao je mnoge muškarce i žene! Boga se bojte, vi u međusobnim traženjima Njega za jamca uzimate, i rodbinske veze čuvajte. Bog, doista, nad vama bdije.”⁷⁰⁰ “O ljudi! Mi smo vas od muškarca i žene stvorili i plemenima i narodima vas učinili, da biste se upoznavali! Od vas je kod Boga najplemenitiji onaj koji se Njega najviše boji! Bog sve zna i obaviješten je.”⁷⁰¹ “Od Njegovih Znakova i to je da vas od zemlje stvara, a potom se vi ljudi širite posvuda! I od Njegovih Znakova i to je da On za vas, od samih vas, žene stvara, da se uz njih smirite i među vas ljubav i samilost dao je. U tome, zbilja, ima Znakova za ljude koji razmišljaju! I od Njegovih Znakova je i stvaranje nebesa i Zemlje, i različitost vaših jezika i vaših boja! U tome, zbilja, za znalce znakova ima!”⁷⁰² “A sinove Ademove Mi smo zbilja odlikovali, i po kopnu i po moru smo ih raznijeli i ljepotama ih opskrbili, i nad mnogima koje smo stvorili vrednotu im veliku darovali!”⁷⁰³ “Pa im se odazva

---

⁶⁹⁷ El-Ma'ida, 2.

⁶⁹⁸ El-Ma'ida, 8.

⁶⁹⁹ En-Nisa', 58.

⁷⁰⁰ En-Nisa', 1.

⁷⁰¹ El-Hudžurat, 13.

⁷⁰² Er-Rum, 20-22.

⁷⁰³ El-Isra', 70.

njihov Gospodar: 'Ja zbilja neću niti jednom pregaocu između vas dobro djelo poništiti, muško ili žensko bili! Vi ste jedni od drugih.'"⁷⁰⁴ "A ko ljepše zbori od onoga koji Bogu poziva, i dobro radi, i govori: 'Ja sam musliman, Bogu predan!'"⁷⁰⁵ "Pa, na našem Poslaniku samo jasna obznana je!"⁷⁰⁶

Mir (*es-selam*)

Prema univerzalnoj, kur'anskoj, civilizacijskoj viziji, imati za cilj časn i dostojanstveni i samilosni mir jeste princip i primordijalno načelo za princip pravde, i za jedinstvo čovjeka u međuljudskim odnosima. Mir, prema onome što smo prethodno obrazložili, počiva na poimanju čovječanstva, u skladu sa kur'anskom vizijom, kao jedinstva u raznolikosti i raznolikosti u jedinstvu, te poimanju da je bivstvo čovječanstva jedno bivstvo sastavljeno od koncentričnih krugova, koji počinju sa pojedincem i obuhvataju cjelokupnu čovječansku lozu (*es-sulale el-insanijje*). "Koji stvori i smrt i život da bi tako iskušao vas – ko će od vas biti ljepšeg djela."⁷⁰⁷ "Bog vam ne zabranjuje da dobročinstvo činite i pravedni budete onima koji se protiv vas zbog vjere ne bore, niti vas iz staništa vaših izgone! Bog, doista, voli pravedne! Ali vam Bog zabranjuje da prijateljujete sa onima koji se protiv vas bore zbog vjere, i iz vaših staništa vas izgone i pomažu da vas protjeraju; s takvima vam zabranjuje prijateljevati! A koji s njima bude prijateljevao, takvi su zločinitelji pravi!"⁷⁰⁸ "Šta vam je, zašto se na Božijem putu ne biste borili za potlačene muškarce, i žene, i dje-

⁷⁰⁴ Alu 'Imran, 195.

⁷⁰⁵ Fussilet, 33.

⁷⁰⁶ Et-Tegabun, 12.

⁷⁰⁷ El-Mulk, 2.

⁷⁰⁸ El-Mumtehine, 8-9.

cu, koji zapomažu: “Naš Gospodaru! Izvedi nas iz ovog grada čiji su stanovnici nasilnici! I daj nam od Sebe zaštitnika! I daj nam od Sebe pomagača!”⁷⁰⁹ “I za one koji se odupiru kad ih pogodi ugnjetavanje! A kazna je za nepravdu – uzvratiti istom mjerom! A ko oprost i naravna se, nagrada mu je u Boga! On ne voli zločinatelja, doista. A onome ko se nakon učinjena mu zlodjela suprotstavi – protiv takvih ništa ne treba poduzeti! A poduzet će se protiv onih koji svijetu nepravdu i zulum nanose, i koji bez prava ikakva na Zemlji tlače! Njima pripada kazna bolna! A ko se strpi i oprost – tu je odluku zbilja razborito donijeti!”⁷¹⁰

“Dopušteno je braniti se onima koji su napadnuti, zato što im se nasilje čini. A Bog je doista moćan da pomogne, i onima koji su bez ikakva prava iz staništa svojih protjerani samo zato što su: ‘Gospodar naš je Bog!’ – govorili. Da Bog ne suzbija ljude jedne drugima, porušeni bi do temelja bili manastiri, i crkve, i sinagoge, i džamije u kojima se mnogo spominje Božije ime! A Bog će zbilja pomoći one koji Njega pomognu! – Bog je doista moćan i silan – one koji će, ako im Mi damo vlast na Zemlji, namaz klanjati i zekat davati, i dobročinstvo zapovijedati i zlo zabranjivati, a kod Boga je kraj svih stvari!”⁷¹¹ “I borite se na Božijem putu protiv onih koji se protiv vas bore, ali vi boj ne započinite! Bog ne voli one koji započinju boj!”⁷¹² “Ko protiv vas ratuje, i vi protiv njega ratujte – milo za drago! I Boga se bojte i znajte da je Bog sa onima koji se Njega boje.”⁷¹³ “Ako kanite da na nepravdu uzvratite, tad uzvratite samo onoliko koliko vama bi učinjeno! A ako se strpite, pa to je zbilja za strpljive bolje.”⁷¹⁴

⁷⁰⁹ En-Nisa', 75.

⁷¹⁰ Eš-Šura, 39-43.

⁷¹¹ El-Hadždž, 39-41.

⁷¹² El-Bekare, 190.

⁷¹³ El-Bekare, 194.

⁷¹⁴ En-Nahl, 126.

“Bog ne voli zločinitelje, doista.”⁷¹⁵ “A ti Putu Gospodara pozovi mudročću i savjetom lijepim i s njima ti raspravljaj na način najljepši! Doista, Gospodar tvoj najbolje zna ko je skrenuo s Puta Njegova, i On najbolje poznaje one na Pravi put upućene.”⁷¹⁶ “A kazna je za nepravdu – uzvratiti istom mjerom! A ko oprost i naravna se, nagrada mu je u Boga! On ne voli zločinitelje, doista!”⁷¹⁷ “A ti Putu Gospodara pozovi mudročću i savjetom lijepim i s njima ti raspravljaj na način najljepši!”⁷¹⁸ “Kur’an je samo Opomena svjetovima od vas onome koji hoće da bude na Putu pravome.”⁷¹⁹ “Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje! Da biste se opomenuli, Bog vas svjetuje!”⁷²⁰ “I kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”⁷²¹ “Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte!”⁷²² “Neka vas mržnja prema nekom narodu ne navede pa da nepravedni budete. Vi pravedno postupajte, to je bogobojaznosti bliže.”⁷²³

“On je Vladar, Sveti, Podaritelj Mira!”⁷²⁴ “A Bog doista u Kuću Spasa poziva.”⁷²⁵ “Bog njome (svjetlošću) one koji za zadovoljstvom Njegovim žude na Pute Spasa upućuje.”⁷²⁶ “A ako oni

---

⁷¹⁵ Eš-Šura, 40.

⁷¹⁶ En-Nahl, 125.

⁷¹⁷ Eš-Šura, 40.

⁷¹⁸ En-Nahl, 125.

⁷¹⁹ Et-Tekvir, 27-28.

⁷²⁰ En-Nahl, 90.

⁷²¹ El-Kasas, 77.

⁷²² El-Ma’ida, 2.

⁷²³ El-Ma’ida, 8.

⁷²⁴ El-Hašr, 23.

⁷²⁵ Junus, 25.

⁷²⁶ El-Ma’ida, 16.

budu miru skloni, budi i ti, i na Boga se osloni! Bog je Onaj Koji sve čuje i Koji sve zna.”⁷²⁷ “O vjernici! Svi u vjeru mira uđite!”⁷²⁸

Važno je da ne zaboravimo skrenuti pažnju na ono što smo već spomenuli, a to je da je mir jedan od najvažnijih načela islamskoga mišljenja. Njegovo definiranje otvoreno je prema daljnjim podjelama i detaljnijim objašnjenjima, a što podaruje još pravila za metod islamskog naučnog istraživanja kako bi ostvario svoje dobre, graditeljske i civilizacijske ciljeve koji ostvaruju smjernu, moralnu, svrhovitu, čovjekovu ličnost, i od nje ne odstupaju.

Reforma (*el-islam*) i izgradnja (*el-i'mar*)

Trud i korištenje jesu u iskonskoj naravi u čovjeku da bi udovoljio potrebama života i opstanka, to je plod namjesništva na Zemlji (*semere el-istihlaf fi el-erd*). Ali jasno je također da čovjeka razdiru dvije sile u njegovome životu i trudu. Jedna sila jeste onaj zemljani, materijalni, animalni poriv za nasilnim udovoljavanjem potrebama (*bi 'anve el-kuvve*), ona čudoreдно ne odvrća dušu “koja je sklona zlu” od težnji da se odazove udovoljavanju svojih potreba pribjegavanjem sili (*el-ludžu' ila el-kuvve*), nasilju, zulumu i agresiji. Druga sila jeste ona što ostvaruje težnju u smjernoј ljudskoj duši koja jeste duhovno, smjerno, naravno i savjesno osjećanje, koje gura/podstiče čovjeka da se pridržava vrijednosti istine, pravde, milosti, te da se tim osjećanjem okrene od zuluma, neprijateljstva i nepravde.

“Tako Mi duše i Onoga Koji je stvorio, pa je nadahnu da znađe šta zloј joj je a šta dobro joj je, uspjeh će onaj ko dušu očisti, a izgubit će onaj ko je uprlja!”⁷²⁹ “Pa, što se tiče onoga ko tlačio

⁷²⁷ El-Enfal, 61.

⁷²⁸ El-Bekare, 208.

⁷²⁹ Eš-Šems, 7-10.

je, i život volio više na Svijetu ovome – pa, zbilja, džehennem je njemu prebivalište! A što se tiče onoga ko se bude pred Gospodarom svojim bojao stajanja, i dušu od strasti uzdržao, zbilja, džennet bit će prebivalište njegovo.”⁷³⁰ “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži i udio svoj na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”⁷³¹ “Koji stvori i smrt i život da bi tako iskušao vas – ko će od vas biti ljepšeg djela.”⁷³² “On je taj Koji vam Zemlju krotkom učini, pa hodajte po stranama njenim i jedite iz Njegove opskrbe! Kod Njega je proživljenje!”⁷³³

“Da li je upućeniji onaj koji se idući licem spotiče ili onaj koji Putem pravim uspravno ide?”⁷³⁴ “Ti reci: ‘O robovi moji koji vjerujete, Gospodara svoga se bojte! Koji dobro na Ovom svijetu čine, njima nagrada pripada! A Božija je Zemlja prostrana! A strpljivima će biti data nagrada njihova, bez računa ikakva!’”⁷³⁵ “Onima koji su bogobojažni bili, reći će se: ‘Šta Gospodar vaš objavljuje?’ ‘Dobro’ – oni odgovorit će. A oni koji dobra djela čine imat će dobro na Ovom svijetu, a Kuća Svijeta onoga bolja je. O, kako će divna biti bogobojažnih Kuća.”⁷³⁶ “A one koji se budu radi Nas borili Mi ćemo zbilja Našim stazama naputiti! A Bog je doista sa dobročiniteljima!”⁷³⁷ “O vjernici! Boga se bojte i nastojte da Mu dragi budete, i na Putu Njegovu vi se borite da tako uspjeh zadobijete.”⁷³⁸ “Bog je odlikovao one koji se imecima

⁷³⁰ En-Nazi‘at, 37-41.

⁷³¹ El-Kasas, 77.

⁷³² El-Mulk, 2.

⁷³³ El-Mulk, 15.

⁷³⁴ El-Mulk, 22.

⁷³⁵ Ez-Zumer, 10.

⁷³⁶ En-Nahl, 30.

⁷³⁷ El-‘Ankebut, 69.

⁷³⁸ El-Ma‘ida, 35.

svojim i životima svojim bore za jednu razinu više od onih koji kod kuće sjede.”⁷³⁹

Prenosi se od Halida ibn Mi'dana, ovaj od El-Mikdama, r.a, a on od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., da je rekao: “Niko nikada neće pojesti bolju hranu od one koju zaradi svojim rukama. Božiji vjerovjesnik Davud, a.s. Jeo je od rada svojih ruku.”⁷⁴⁰

Od hazreti 'Aiše se prenosi da je rekla: “Najdraži posao Božijem Poslaniku bio je onaj kojeg njegov trudbenik ustrajno radi.”⁷⁴¹

Et-Taberani prenosi u djelu *El-Evsat* od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., da je rekao: “Doista, Bog voli – kad neko od vas uradi neki posao – da ga uradi kako treba.”

Od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., prenosi se da je rekao: “Stvo-renja/ljudi su Božija svojta, a Bogu je najdraži onaj ko je najkori-sniji Njegovoj svojti!”⁷⁴²

“Bogu su najdraži oni ljudi koji su najkorisniji ljudima. Bogu su najdraži oni poslovi koji radost donose muslimanu, ili od nje-ga otklanjaju brigu, ili ga rješavaju duga ili od njega odagnavaju glad...”⁷⁴³

Od Enesa ibn Malika, r.a., prenosi se da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Ako nastupi Sudnji dan a u ruci jednog od vas mladica, pa, ako je mogne posaditi prije nastupa Sudnjega dana – neka je i posadi!”⁷⁴⁴

⁷³⁹ En-Nisa', 95.

⁷⁴⁰ Hadis navodi El-Buhari (9/199), *Kitab el-buju'*, poglavlje “Kesb er-redžul min 'amel jedihi” (Zarada čovjekova od rada njegovih ruku), hadis broj 1942.

⁷⁴¹ Hadis navodi El-Buhari (22/222), *Kitab er-reka'ik*, poglavlje “El-Kasd ve el-mu-daveme” (Namjera i ustrajnost), hadis broj 6070.

⁷⁴² Hadis prenosi Ebu Ja'la el-Musili u svome *Musnedu*, hadis broj 3370.

⁷⁴³ *El-Mu'džem es-sagir*, hadis broj 861.

⁷⁴⁴ Hadis prenosi imam Ahmed u svome *Musnedu*, hadis broj 13004.

Iskonska priroda duha (*fitre er-ruh*) u čovjeku, spoznaja svrhovitosti egzistencije, čovjekove čudorednosti, spoznaja biti egzistencijalne veze između Stvoritelja i stvorenja, spoznaja “jedinstvi” Stvoritelja Koji je Čist, Moćan, Iz ničega Izvoditelj i “jedinstvenosti” stvorenja – svi ovi izrazi i osjećanja koja su intuitivna/svjesna, duhovna i naravna pred čovjekom is crtavaju univerzalno i opće znakovlje o svrhovitosti čovjekove egzistencije (*li gai’jje el-vudžud el-insani*), svrhovitosti koja je čudoredna i namjesnička, i čovjeka zadužuje odgovornošću za to što mu je darovana moć raspolaganja (*kudre et-tesarruf*) i sloboda izbora (*hurrije el-hijar*), iz koje slijedi odgovornost truda, korištenja i plemenite izgradnje (*el-i’mar el-hajjir*), na osnovama moralnosti koja se pridržava vrijednosti pravde i koja stremlji ka reformi/blagostanju, a okreće se od težnji zuluma, neprijateljstva i pokvarenosti.

Stoga, u konceptu iskonske prirode (*el-fitre*) koji se da razumjeti iz Objave naglašava se središnji položaj vrijednosti duha, svijesti i morala, te moć znanja i spoznaje svega što je u vezi sa životom, bićima i tajnama njihove skrovitosti i zakona koji su na raspolaganju da se koriste i da ih se potčini za potrebe čovjeka, te da se iskoriste darovi kreativnosti i mogućnosti izgradnje na Zemlji, a sve to da bi se naglasila vrijednost rada, preciznosti i izgradnje, te njihove uloge u ostvarenju vrijednosti namjesništva (*kijem el-istihlaf*) i njegovih ciljeva koji su bit smisla čovjekova života i ostvarenja njegova jastva. Objava izražava sve ono što je Bog pohranio u čovjeka: smjernu narav, sposobnost namjesništva, postupanja, slobodu izbora i odlučivanja koje je Bog u čovjeka usadio, te odgovornosti koje proizlaze iz toga, a koje su u svojoj cjelini prijeko potrebne za pravilno usmjeravanje ovog namjesništva i ljudske volje. Sve je dato prema čovjeku, prema njegovoj svrhovitosti i njegovoj čudorednosti u okviru jedinstvenosti njegovih odnosa, njihovoj cjelovitosti, skladnosti i kreativnosti, a sve radi toga da bi se čovjekov trud, da udovolji

svojim životnim i materijalnim potrebama, realizirao kroz čestit rad (*bi el-'amel es-salih*), preciznost, preporod i progres, a ne posredstvom oholosti, tlačenja i pokvarenosti.

Čovjekova iskonska priroda i činjenice ljudske egzistencije čine da čovjekov dobri, graditeljski, civilizacijski trud u životu, sa svim njegovim sredstvima, oblicima i područjima – bez njegova ograničenja na ovo ili ono polje životnih i graditeljskih djelovanja; dakle trud koji je sredstvo Namjesnika (*el-halife*) kojemu je ukazana počast da otjelotvori vrijednosti ljepote (*kijem el-džemal*), korištenja, te graditeljske i čudoredne kreativnosti u svijetu materije (*fi 'alem el-madde*), te da se čovječanstvo posredstvom materijalnog uzdigne u svijet duha (*fi 'alem er-ruh*) posredstvom otjelovljavanja pobrojanoga u vrijednosti i u smjerne, uzvišene, čudoredne i duhovne svrhe u graditeljskom i kreativnom trudu čovječanstva na Ovom svijetu. To je ostvarivo jer su rezultati povezani sa izborom ciljeva (*bi hajrije el-mekasid*) i poznavanjem sredstava i načina (*bi 'ilmije el-vesa'il*).

Važno je da znademo da cilj izgradnje, kreativnosti i blagostanja jeste načelo i smjerni, prirodni cilj koji se ne odjeljuje od civilizacijske kur'anske vizije za projekt čovjekove egzistencije na Zemlji, te da nema vrijednosti niti smisla čovjekova egzistencija na Zemlji, niti će čovjek ostvariti/realizirati svoje jastvo bez ciljanoga truda, rada i kreativnosti u iskorištavanju svijeta za ostvarenje životnih potreba čovjeka, ali na način kreativnosti svemira i njegove svrhovitosti, čudorednosti, jedinstvenosti i cjelovitosti. Sve to (potrebno je ostvarivati) držeći za cilj dobro, blagostanje i progres, jer smjerenje izgradnje i plemenitog korištenja na Zemlji, te realiziranje ciljeva iskonske ljudske naravi (*el-fitre*) jeste i "ostvarenje čovjekova jastva". Poricanje, oholost, nastojanje da se čini zulum i nered na Zemlji jeste propast, potiranje i uništenje čovjekova sopstva i kršenje svetosti/nepovredivosti smisla stvaranja sklada u svijetu i sklada u čovjeku.

Cilj upute Objave i upute civilizacijske kur'anske vizije koja pokazuje čovjeku kako će usmjeriti trud u životu na Ovom svijetu jeste da čovjekov trud bude sukladan redu koji vlada u svijetu u darivanju, kreativnosti, cjelovitosti i blagostanju. Isto tako, pridržavanje sveobuhvatne zakonitosti i znanstvenosti u ophođenju sa redom u svijetu i korištenju svijeta u interesu čovjeka izraz je istinske ljudske prirode, odnosno činjenice da ta priroda zauzima mjesto u samom središtu čovjekove svijesti i volje. Na taj način, prakticiranje namjesništva i ciljeva iskonske prirode i njenih intencija – sa svim uživanjima koja privlače čovjeka u lijepome životu na oba svijeta – jeste Stvoriteljev cilj (koji se očekuje) iz stvaranja (*gaje el-halik min el-halk*) i mjesto Njegova zadovoljstva. Jer, naime, zadovoljstvo Stvoritelja u osjećanju prirode i u tekstu (*mentuk*) univerzalne kur'anske vizije sastoji se u “ostvarenju ljudskoga sopstva” zarad njegove iskonske naravi (*el-fitre*) kako ju je Bog stvorio, i to ispravnim sredstvima, a ne u “negiranju sopstva” i nastupanjem, bilo to svjesno ili nesvjesno, tako što će se ono (sopstvo) braniti od zlobe i pakosti “egocentrizma” samoljubljem, tlačenjem, neprijateljstvom, zulumom i korupcijom.

Sažetak kazanoga jeste da je središnja važnost truda i činjenja radi ostvarenja ljudskoga sopstva u tome da ljudsko sopstvo ostane združeno sa ciljem dobra i koristi, sa pridržavanjem znanstvene zakonitosti što je također središnje pitanje u univerzalnoj kur'anskoj viziji, radi realiziranja smisla ljudske egzistencije i realiziranja ljudskoga sopstva, te realiziranja zadovoljstva i božanske ljubavi koja je samo druga strana za ostvarenje duhovnih, uzvišenih i zdravih ciljeva prirode radi ljudske egzistencije na Zemlji, gdje je onosvjetski, vječni, duhovni život samo druga strana načina ljudskog života i njegova rezultanta, koja se ne prekida, niti cijepa. Dakle, radi se o tome, da li je to trud postignuća, koristi, gradnje, blagostanja, užitka, zadovoljstva, spokoja i mira, ili je to trud zgrtanja i pohlepe, požude i štete, kvarenja, očaja,

smetenosti, tjeskobe i kajanja. Ako se bude radilo dobro – bit će dobro! A ako se bude radilo zlo, i bit će zlo! (A džennet je takav) da nešto poput njega oko nije vidjelo, niti je uho čulo, niti je palo na um čovjekov. “I obraduj one koji vjeruju i dobra djela čine, da njima zbilja pripadaju bašče rajске kroz koje teku rijeke. Kad god im iz njih dat bude kakav plod kao opskrba, oni će reći: “Ovim smo bili mi i prije opskrbljeni!” A bit će im davani samo tome slični plodovi. U baščama će čiste žene imati, u njima će vječno ostati!”⁷⁴⁵ “Dobro koje unaprijed za sebe učinite kod Boga naći ćete. Bog, doista, sve vidi šta vi činite.”⁷⁴⁶ “A nije tako (kako grješnici tvrde!). Koji god čovjek predano okrene lice svoje Bogu, a bude dobra djela činio, njemu pripada nagrada njegova kod Gospodara njegova! Takvima nema straha niti će se žalostiti!”⁷⁴⁷ “Taj Drugi svijet stvorili smo onima koji ne žele da se na Zemlji ohole niti nered da čine. A sretan kraj bogobojaznima pripada! Ko učini dobro djelo, dobit će nagradu od toga bolju, a ko učini zlo djelo, pa oni koji čine zla djela bit će kažnjeni samo toliko koliko su zaradili.”⁷⁴⁸

Ljepota: stvarnost ili opsjena?

Kao dopuna pojmu blagostanja i izgradnje potrebno je govoriti o vrijednosti ljepote (*kime el-džemal*) u univerzalnoj civilizacijskoj kur'anskoj viziji, jer vrijednost ljepote jeste univerzalna vrijednost (*kime kevnijje*), raširena u zadivnosti “pojavnog/vidljivog” svemira (*fi ibda' el-kevn el-menzur*), njegovom savršenstvu i naravnim/prirodnim osjećanjima. Također, ljepota je naravna

---

⁷⁴⁵ El-Bekare, 25.

⁷⁴⁶ El-Bekare, 110.

⁷⁴⁷ El-Bekare, 112.

⁷⁴⁸ El-Kasas, 83-84.

potreba ljudske duše, njenih radoznalosti i uživanja u svim područjima života te materijalnog i apstraktnog postojanja.

I u mjeri u kojoj je vrijednost ljepote raširena u “pojavnom/vidljivom” svemiru, ona je također raširena u “ispisanoj” Objavi (*el-vahj el-mestur*), te u vijugama njenih izričaja (*relafif ta'biratihi*) u opisivanju toga kako je zadivan Stvoritelj stvorenja, te kojim je blagodatima čovjek obdaren, čovjek uživa u njima osjećanjima svoga sluha i vida, u savršenosti, skladnosti, zadivnosti, sačinstvu i podložnosti svemira.

Ali, žalosno je da je vladavina diskursa “potiranja sebe” pred islamskim diskursom – a što je potrajalo duge periode vremena – ugasila diskurs “ostvarenja sebe” u duši čovjeka muslimana. Time se u njegovoj duši postupno ugasilo osjećanje uživanja ljepote stvaranja, izgradnje, savršenosti, skladnosti, cjelovitosti i uređenosti, te on više ne uživa u uzvišenosti i pouzdanju u stvaranje mnogih ljepota i njihovih savršenosti, štaviše počeo se sukobljavati zbog ljepote sa svojom prirodom koja kradomice uhvati ponešto od uživanja u ljepoti, ali to čini osjećanjem koje opterećuje (čovjeka muslimana) da sluša grijeha i đunahe, to mu povećava sljepilo svijesti/intuicije i u duši slabi osjećanje razlike između pogrešnog i ispravnog, rekreacije i ludila, a sve pod utjecajem imaginarnog sukoba između značenja “onog napisanog” (Objave) i stvarnosti “onog vidljivog” (svemira) u sučeljavanju sa savladavanjem odazivanja potrebama ljudske prirode.

Važno je da spoznamo da je slabljenje idejne strane, koje je proizvelo parcijalnost, doslovnost i zanemarivanje faktora vremena i mjesta u stvarnosti ummeta u pogledu naprijed spomenutog, upravo to što je utjecalo i odredilo metod u skladu s kojim je ummet primjenjivao poimanja islama i njegove kur'anske ciljeve, kroz konfrontiranje sa stanjima i okolnostima – s kojim se ummet suočio – u svjetlu svojih mogućnosti i izazova. Sve to je omogućilo da “političar” unajmi “mislioca” u službi ciljeva po-

litičareva vlastodržja i tlačenja ummeta i potčinjavanja ummeta ličnim interesima. Ovo vlastodržje, tlačenje i korupcija su tokom vremena ugasili iskr duha namjesništva (*džezve ruh el-istihlaf*) i izgradnje u svemu što je nosilo vrijednosti ljepote, kreativnosti i davanja. Također, opisano stanje je omogućilo da u okolnostima kakve su postojale bude zabavljena generacija poslaničkog doba i njegovih neophodnosti u okolnostima odbrambenih ratova i otpora neprijateljskim konfrontiranjem sa beduinskim plemenima i prijetnjama obližnjih tlačiteljskih imperija u zemljama Perzije i Bizanta, njihovim ugnjetavanjem i agresivnošću, a što nije dopustilo da se mačevi stave u korice koje su bile poprskane čednom krvlju vojnika prve generacije (*es-selef*). Ta je generacija (*es-selef*) iščezla u pijesku, osiroćena i uništena, pa u životu toga naraštaja koji se borio nije ostalo dovoljno prostora za odmor, za kreativnosti te graditeljske i estetske ugone u stvarnosti tadašnjeg društva. To je bio ulaz i uspostavljanje osobenosti toga doba, da bi se unizila priroda, uspostavio sluganski diskurs i pobrisalo jastvo. To pomaže uspostavi vlasti koja vlada zastrašivanjem, potčinjavanjem i političkim zlostavljanjem (*el-kahr es-sijasi*).

Tako je muslimanski čovjek propustio spoznati mnoga značenja ljepote i njenih vrijednosti u tekstovima civilizacijske kur'anske vizije i vjeronavjesničkog sunneta, koji izražavaju estetičke dimenzije (*el-eb'ad el-džemalijje*) u postojanju, načinima, izrazima, formama i mnogim i brojnim stilskim opisima u prikazivanju živih bića i onog što ona nose: divote stvaranja, sklada i ljepote u milodraganju sluha, vida i srca/intuicije.

Uživanje ljepote, njenih kreacija i sklada u stvaranju jeste u ljudskoj naravi, a traganje za ljepotom jeste u samoj srži "ostvarenja jastva" naravi o kojoj Kur'an zbori.

Naspram ovoga, ne smije da se zanemari – pod utjecajem iskrivljavanja kulture, prakse i tradicije, iz ovakve primjene potrebe za ljepotom ili bilo koje druge čovjekove potrebe – da je

stvarnost vremena i mjesta, koja može biti usljed mnogih razloga loša i ne predstavljati iskonsku prirodu, da je, dakle, stvarnost ta koja sama određuje podesne primjene, usmjerava ih u svjetlu mogućnosti i izazova, stvarnost je ta koja ustanovljava redosljed prioriteta iskonske i upućene prirode ljudske u tome kako da se ophodi sa potrebama, kako da ih zadovoljava valjanim sredstvima, bez dangube i pretjerivanja (*dune tefrit ve la ifrat*).

Prema tome, dužnost je mislilaca ummeta i njegovoga vodstva da uvijek lijepo iščitavaju Kur'an i primijenjene/praktične poslaničke tekstove, da kroz obuhvatan (holistički – *eš-šumulijje*) pristup posredstvom tih tekstova doznaju značenja izričaja Kur'ana Časnoga (*ta'birat el-Kur'an el-Kerim*) i vjerovjesničkog sunneta o smislovima/značenjima kreativnosti, sklada i ljepote u naravi duša i društava.

Uz sve potamnjenje koje je zadesilo islamski ummet u pogledu naravi ljubavi spram ljepote u raznolikim formama egzistencije, uživanja u njoj i kreativnosti, zapažamo da su otkucanji islamske vizije u muslimanskoj duši dali ploda na različitim poljima duhovnog uživanja, vizuelnog i auditivnog, u recitiranju Kur'ana i nabožnih pjesama, arapske kaligrafije, te estetike islamske arhitekture.

Važno je da ovdje spomenemo – usprkos svim izazovima koji su bili u vrijeme Poslanika i prve četverice halifa – da zapažamo kako Božiji Poslanik, s.a.v.s., oporučuje rekreiranje duša, jer duše kad se “opterete” radom, njima bude “dosadno”. Čak nalazimo da je Poslanik, s.a.v.s. – kad su neke ensarije htjele proslaviti svadbu, a neki ashabi se usprotivili tome – obuzdao te ashabe uvažavajući potrebu duše za nekom vrstom rekreacije i zabave slušanjem ljepote pjesme i rasonode. Štaviše, zapažamo da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., sastavio ashabima jednu kasidu, pjesmu za priliku kad je narod pjeva uz udaranje defova; u toj je kasidi duh divljenja i ushita, u njoj kaže: “Došli smo vam! Došli

smo vam! Pozdravljate nas, pozdravljamo vas! Da nije šamske pšenice, ne bi nadebljale vaše djevice.”⁷⁴⁹

Štaviše, nalazimo da Božiji Poslanik, s.a.v.s., osobno prati svoju suprugu, majku vjernika, gospođu Aišu, r.a., da bi uživala u izvođenju igara i narodnih plesova nekoje grupe/trupe Abesinaca koji su došli u Medinu.

Ne smijemo – zbog pogrešnog razumijevanja tekstova koji se odnose na slikanje i klesanje u svrhu mnogobožачke religioznosti, ili tekstova koji govore o slušanju na skupovima bestidnosti, raskalašenosti i opijanja – lišavati oko slasti posmatranja/zrenja, niti uho slasti slušanja, niti maštu slasti sklada i kreativnosti. Skupovi bestidnosti, raskalašenosti i opijanja jesu situacije kad ono što se gleda i sluša nije uslijedilo na način uživanja ljepote (*lejšet min bab muta' el-džemal*), već na način pro(pada)nja/dekadencije, odstupanja, pregonjenja i pretjerivanja. To su stvari koje su na Ovom svijetu označene kao “zavodno i lažno uživanje”. “I neka te nikako ne zavara to što po zemljama putuju oni koji ne vjeruju! To je kratkotrajno naslađivanje, a potom – džehennem im je stanište! O grozno li je to boravište!”⁷⁵⁰

“Nebesa i Zemlju s Istinom stvorio je, a i vas oblikuje i likove vam lijepo daje! K Njemu povratak je!”⁷⁵¹ “Bog je Onaj Koji vam je stvorio Zemlju boravištem, a nebo zdanjem, pa vas je oblikovao i vaš lik lijepim dao, i ljepotama vas opskrbio. Eto, to vam je Bog, vaš Gospodar! Pa uzvišen neka je Bog, Gospodar svjetova!”⁷⁵² “O čovječe, šta te obmanjuje glede tvoga Gospodara plemenitoga, Koji te je stvorio, i skladnim i uspravnim te učinio.”⁷⁵³

⁷⁴⁹ *El-Mu'džem el-evsat li et-Taberani*, hadis broj 3265.

⁷⁵⁰ Alu 'Imran, 196-197.

⁷⁵¹ Et-Tegabun, 3.

⁷⁵² El-Mu'min (Gafir), 64.

⁷⁵³ El-Infitar, 6-7.

“I od Njegovih Znakova je i stvaranje nebesa i Zemlje, i različitost vaših jezika i vaših boja! U tome, zbilja, za znalce Znakova ima!”⁷⁵⁴ “Onaj Koji je lijepom dao svaku stvar koju stvorio je, i čovjeka prvog stvorio od gline, a zatim mu potomstvo stvara od kaplje hude tekućine, potom ga skladno uobličava i u njega Svoj Duh udahnuje, i daje vam sluh i vid i pamet! Kako malo zahvaljujete vi!”⁷⁵⁵ “O sinovi Ademovi, nagizdajte se kad god namaz (molitvu) obavljate.”⁷⁵⁶

“Ti upitaj: ‘Ko je zabranio Božije ukrase koje je On stvorio za Svoje robove, i lijepa jela iz opskrbe?’ Ti odgovori: ‘Ona su data vjernicima na Ovom svijetu, i samo su za njih na Budućem svijetu!’ Eto, tako Mi ajete razborito nižemo za ljude koji znaju. Ti reci: ‘Gospodar moj zabranjuje razvratna djela, bila ona javna ili skrivena, i grijeseenje, i nasilje bespravno, i da Bogu nekoga drugoga vi smatrate ravnim, o čemu On dokaza nikakva objavio nije, i da o Bogu govorite ono o čemu znanja nemate!’”⁷⁵⁷ “A sinove Ademove Mi smo zbilja odlikovali, i po kopnu i po moru smo ih raznijeli i ljepotama opskrbili, i nad mnogima koje smo stvorili vrednotu im veliku darovali!”⁷⁵⁸ “Jedite iz ljepota kojima smo vas opskrbili i u tome nemojte granicu prelaziti.”⁷⁵⁹ “A Mi iz oblaka vodu obilnu spuštamo da njome sjemenje i biljke izvedemo.”⁷⁶⁰ “A i sa neba spuštamo blagoslovljenu vodu i njome dajemo da bašče rastu, i žito što se žanje.”⁷⁶¹ “Nisu jednaka mora dva: ovo je pitko i slasno, pije se lahko, a ovo – slano i gorko! Vi

---

⁷⁵⁴ Er-Rum, 22.

⁷⁵⁵ Es-Sedžde, 7-9.

⁷⁵⁶ El-A'raf, 31.

⁷⁵⁷ El-A'raf, 32-33.

⁷⁵⁸ El-Isra', 70.

⁷⁵⁹ Ta-Ha, 81.

⁷⁶⁰ En-Nebe', 14-15.

⁷⁶¹ Kaf, 9.

iz svakog svježe meso vadite i nakit kojim se kitite! Ti vidiš lađe kako po njemu sijeku valove – da biste stjecali iz Njegove blagodati i da biste zahvalni bili!”⁷⁶²

“On s neba kišu spušta pa vode koritima s mjerom poteku, a bujica ponese nečisti koje površinom plivaju! I ono što ljudi tale na vatri, želeći nakit ili korist kakvu imati...”⁷⁶³ “A stvorio je i stoku; u njoj vam je zaštita od studi, i druge koristi, a stokom se i hranite! U njoj vam je i gizda kad je sa ispaše vraćate i kad je na ispašu gonite! A nosi vam i toware do zemlje u koju ne biste mogli stići bez velike muke! – Gospodar je vaš, doista, blag i samilostan – i daje vam i konje, i mazge, i magarce, da ih jašete, a i kao ukras; a On stvara i ono što ne znate.”⁷⁶⁴

“A ima ljudi, i životinja, i stoke isto tako boja raznolikih! I Boga se boje od Njegovih robova oni učeni. Bog je zbilja silan i On prašta.”⁷⁶⁵ “A On je Taj Koji vinograde stvara, one nadsvođene i nenadsvođene, i palme, i plodove, i usjeve ukusa različitog, i masline, i šipke, i slične i različite.”⁷⁶⁶ “A na Zemlji ima krajolika što u susjedstvu se nalaze, i vrtova grožđem zasađenih, i usjeva i palmi, onih sličnih i različnih, koji se istom vodom napajaju! Neke smo učinili slasnijim od drugih.”⁷⁶⁷

“Zar ne vidiš da Bog s neba vodu spušta pa je k izvorima po Zemlji razvodi, potom njome izvodi bilje boja raznovrsnih...”⁷⁶⁸ “A Mi smo na nebu sazviježđa stvorili i za vidiocce ih ukrasili.”⁷⁶⁹ “Mi smo nebo najbliže vama ukrasili ukrasom zvijezda...”⁷⁷⁰ “Do-

⁷⁶² Fatir, 12.

⁷⁶³ Er-Ra'd, 17.

⁷⁶⁴ En-Nahl, 5-8.

⁷⁶⁵ Fatir, 28.

⁷⁶⁶ El-En'am, 141.

⁷⁶⁷ Er-Ra'd, 4.

⁷⁶⁸ Ez-Zumer, 21.

⁷⁶⁹ El-Hidžr, 16.

⁷⁷⁰ Es-Saffat, 6.

ista smo Mi sve što na Zemlji postoji njoj kao nakit stvorili, da bismo njih iskušali ko će ljepše činiti.”⁷⁷¹ “Božiju vjeru vjerujemo! Koja je vjera od Božije vjere ljepša?! Mi samo Bogu robujemo!”⁷⁷² “Pa neka je slavljen Bog, Stvoritelj najljepši!”⁷⁷³ “A i Semudu smo poslali brata njihova Saliha, rekao je: “O moj narode, Bogu vi robujte, osim Njega vi drugoga boga nemate! On vas od zemlje stvara i na njoj vas nastanjuje.”⁷⁷⁴ “I Musa reče Harunu, bratu svome: “Među narodom mojim zamjenik Mi budi i pravedno sudi, i puteve razvratnika nipošto ne slijedi!”⁷⁷⁵

Uzvišeni i Veličanstveni Bog kaže: “O vjernici! Kad namjeravate da namaz obavite, vi lica svoja umijte i ruke svoje do iza lakata operite, glave svoje vi potarite. I noge svoje do iza članaka operite! A ako ste neokupani, vi se okupajte.”⁷⁷⁶ “Bog, doista, voli one koji se kaju i voli one koji se čiste.”⁷⁷⁷ “I odjeću svoju očisti! I kumira se kloni! I ne prebacuj da ti je mnogo! I radi Gospodara svoga otrpi!”⁷⁷⁸ “Jedite i pijte ali ne pretjerujte! Doista, Bog ne voli one koji pretjeruju!”⁷⁷⁹ “I oni koji, kad dijele, ne pretjeruju niti škrtare, već između toga dvoga postupe.”⁷⁸⁰ “Na Zemlji će vam stanište biti i uživanje neko vrijeme.”⁷⁸¹

Uzvišeni i Veličanstveni Bog kaže: “Donosi ga (Kur’an) Džibril Vjerni na srce tvoje, da budeš onaj koji opominje na jeziku

---

⁷⁷¹ El-Kehf, 7.

⁷⁷² El-Bekare, 138.

⁷⁷³ El-Mu'minun, 14.

⁷⁷⁴ Hud, 61.

⁷⁷⁵ El-A'raf, 142.

⁷⁷⁶ El-Ma'ida, 6.

⁷⁷⁷ El-Bekare, 222.

⁷⁷⁸ El-Muddessir, 4-7.

⁷⁷⁹ El-A'raf, 31.

⁷⁸⁰ El-Furkan, 67.

⁷⁸¹ El-Bekare, 36.

arapskome jasnom!”⁷⁸² “Ti reci: ‘Meni je objavljeno da je jedna skupina džina prisluškiavala i kazala: ‘Mi smo zbilja Kur’an, koji divotu pobuđuje, slušali, koji Pravoj stazi vodi, i u njega vjerujemo mi.’”⁷⁸³ “I Kur’an izgovaraj izgovaranjem pažljivim!”⁷⁸⁴ “I ne okreći obraz svoj ljudima osiono ti, niti po Zemlji nadmeno hodi! Zaišta, Bog hvalisavog, ni gordog ne voli! U svom hodu smjeran budi i glas svoj ti obori! Zbilja, najmrskiji je glas revanje magarca!”⁷⁸⁵

Veličanstveni i Uzvišeni Bog kaže: “Uđite u džennet vi i vaše žene, radošću ozareni!” Oko njih (džennetlija) će se ophoditi sa posudama od zlata i čašama, u njima će imati šta god im duše zažele i čim god im se naslađuju oči njihove! “U njemu (džennetu) ćete vječno ostati!”⁷⁸⁶ “(Stanovnici dženneta) na sjedištima postavljenim, na njima naslonjeni, jedni spram drugih okrenuti! Oko njih će mladići vječno mladi ophoditi, sa čašama, i ibricima, i peharima, punim pića iz izvora tekućega – od njega ih neće glava boljeti, niti će razbor izgubiti – i voćem koje će oni birati, i mesom ptičijim ma koje da su poželjeli! I hurije očiju krupnih, kao da su biseri skroviti – kao nagrada za ono što su činili.”⁷⁸⁷ “Takvima pripada opskrba naročita, voće, i počašćeni bit će, u baščama uživanja, na sjedištima, okrenuti jedni prema drugima, oko njih će se hodati s peharom iz stalno tekućeg izvora, bistroga, slasnoga za one koji piju ga, nema glavobolje od njega, niti će od njega gubiti razbora! A kod njih će biti one kratkih pogleda, očiju krupnih, kao da su one jaja prekrivena!”⁷⁸⁸ “Svako ima pravac prema kome okreće se, pa vi u dobrim djelima natječite se!”⁷⁸⁹

⁷⁸² Eš-Šu‘ara’, 193-195.

⁷⁸³ El-Džinn, 1-2.

⁷⁸⁴ El-Muzzemmil, 4.

⁷⁸⁵ Lukman, 18-19.

⁷⁸⁶ Ez-Zuhruf, 70-71.

⁷⁸⁷ El-Vaki‘a, 15-24.

⁷⁸⁸ Es-Saffat, 41-49.

⁷⁸⁹ El-Bekare, 148.

Uzvišeni Veličanstveni Bog kaže: “Zato se ti strpi strpljenjem lijepim.”⁷⁹⁰ “Duše vam se na to polakomiše, a meni samo lijepo strpljenje ostaje.”⁷⁹¹ “A Čas sudnji doista će doći, pa ti na lijep način oprosti.”⁷⁹² “I ono što oni zборе ti otrpi i na lijep način ih napusti!”⁷⁹³ “Na Zemlji će vam stanište biti i uživanje neko vrijeme!”⁷⁹⁴

Uzvišeni i Veličanstveni Bog kaže: “Napusti one koji vjeru svoju za igru i zabavu uzimaju, i koje je ovozemni život sasvim obuzeo.”⁷⁹⁵ “I neka te nikako ne zavara to što po zemljama putuju oni koji ne vjeruju! To je kratkotrajno naslađivanje, a potom – džehennem im je stanište! A grozno li je to boravište!”⁷⁹⁶ “Znajte da je život na Ovom svijetu igra, i zabava, i gizda, i gordo nadmetanje među vama, i nadmetanje u mnoštvu imetaka i djece! Nalik je kiši, bilje od nje nevjernike zadivljuje, i ono potom, nakon kiše uzbuja, ali ga zatim vidiš požutjela i potom sasušeno biva. A na Svijetu onome patnja teška je, a ima i oprost od Boga i zadovoljstvo. A šta je ovosvjetski život doli uživanje prijeverno!”⁷⁹⁷

Od Abdullaha ibn Mešuda se prenosi da je on prenio od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., da je rekao: “U džennet neće ući onaj u čijem srcu ima oholosti koliko je zrno gorušice.” Na to je neki čovjek rekao: “Čovjek zbilja voli da mu je odjeća lijepa i da mu je obuća lijepa!” Pa je Božiji Poslanik rekao: “Bog je lijep i voli ljepotu! A oholost je omalovažavanje Istine i preziranje ljudi!”⁷⁹⁸

Od Ebu Derda'a se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Vi dolazite vašim prijateljima pa se lijepo odjenete, nagizdate

⁷⁹⁰ El-Me'aridž, 5.

⁷⁹¹ Jusuf, 18.

⁷⁹² El-Hidžr, 85.

⁷⁹³ El-Muzzemmil, 10.

⁷⁹⁴ El-Bekare, 36.

⁷⁹⁵ El-En'am, 70.

⁷⁹⁶ Alu 'Imran, 196-197.

⁷⁹⁷ El-Hadid, 20.

⁷⁹⁸ Izvor ovoga hadisa prethodno je već naveden.

svoja prevozna sredstva tako da izgledate kao da ste najistaknutiji među ljudima. A Bog ne voli pretjerivanje i nepristojnost.”⁷⁹⁹

Od Ebu Hurejre se prenosi da je rekao: “Uredna priroda se sastoji od pet stvari, ili petero spada u urednu narav: obrezivanje (*el-bitan*), brijanje (*el-istihdad*), odstranjivanje dlaka ispod pazuha (*netf el-ibt*), podrezivanje nokata (*taklim el-ezafir*) i potkraćivanje brkova (*kass eš-šarib*).”⁸⁰⁰

Od Ebu Hurejre se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Doista, Uzvišeni i Veličanstveni Bog voli da se vide tragovi Njegove blagodati na Njegovom štovatelju!”⁸⁰¹

Od Ebu Hurejre se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Ko bude imao kosu, neka je njeguje!”⁸⁰²

Od ‘Abdurrezaka iz njegova djela (*El-Musannef*) o supruzi Ibn Ebi Sakra prenosi se da je ona boravila kod Aiše, r.a., pa ju je ova žena pitala: “O majko vjernika! Imam po licu malje, pa hoću li ih odstraniti kako bih se time uljepšala svome mužu?!” Aiša joj je odgovorila: “Otkloni od sebe neprijatnost, sredi se za svoga muža baš kako se sređuješ za posjetu. Kad ti nešto zapovjedi, budi mu pokorna. Kada se zakune na tebe, ispuni mu zakletvu! Nemoj u muževljevu kuću upuštati onoga koga on tu ne voli da boravi!”⁸⁰³

Od Ebu Zerra se prenosi da je rekao: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., kazao je: “Najbolje čime se mogu preinačiti sijede vlasi (u bradi i kosi, da ne budu bijele) jeste kana i mirta (*ketm*).”⁸⁰⁴

⁷⁹⁹ Hadis navodi El-Hakim u svome djelu *El-Mustedrek*, predanje broj 7371.

⁸⁰⁰ Hadis navodi El-Buhari.

⁸⁰¹ Hadis prenosi imam Ahmed u svome *Musnedu*.

⁸⁰² Hadis navodi Ebu Davud u svome *Sunenu*.

⁸⁰³ Hadis navodi ‘Abdurrezakk u svome *Musannefu*.

⁸⁰⁴ Hadis prenosi En-Nesa’i u svome djelu *Es-Sunen el-kubra* (5/416), “Knjiga o ljepoti/uljepšavanju/nakitu” – “Kitab ez-zine, bojenje kanom i katmom” (El-Hidab bi el-hanna’ ve el-ketm), hadis broj 9352.

UNIVERZALNA KUR'ANSKA VIZIJA – TEMELJ, ISHODIŠTE I POTICAJ ZA REFORMU I IZGRADNJU

Da bi ummet iznova povratio svoju univerzalnu kur'ansku viziju dužnost nam je da u samu srž naše svijesti stavimo smisao protekle povijesti islamskoga ummeta u poslaničkom dobu i u dobu četverice pravovjernih halifa, cilj koji je ta povijest imala, utjecaj koji je imala civilizacijska kur'anska vizija, koja je nje-me preobrazila to blistavo razdoblje, te zadivnu tradiciju u hodu islamskog ummeta, u njenom neprocjenjivom naslijeđu koje je ostavila ta vizija i to doba da traje tokom vremena, te utjecaj sve-ga toga na povijest svjetske civilizacije (*fi tarih el-hadare el-insani-jje*) i pripravu te civilizacije za znanstvenu i univerzalnu epohu.

Također, dužnost nam je, istovremeno, da saznamo, u svje-tlu univerzalne kur'anske vizije, bit značenja i samu srž materi-jalističke civilizacije savremenog zapadnog čovjeka, te civilizacije koja se lišila religija i upute revelacije usljed razloga koji se tiču onoga do čega je dovela povijest te civilizacije i njeno vjersko naslijeđe, nakon što je poruka koju su slijedili istrošila svoju naročitu zadaću u narodu kojem je bila historijski upućena. Ta poruka je odgovarala uvjetima i civilizacijskoj epohi radi koje je i bila objavljena. Budući da su se te vjere – u svjetlu prelaska čovječanstva u novu, univerzalnu i znanstvenu etapu, te usljed

iskrivljenja koja su također zadesila te vjere – preobrazile u obrede koji su bliže mitološkim obredima, sve to je oslabilo utjecaj tih religija na narode Zapada i podstaklo kod najširih slojeva naroda Zapada marginaliziranje tih religija. Također, podstaklo ih je ka materijalističkom usmjerenju koje je obojilo savremenu civilizaciju Zapada svim svojstvima, ponašanjima i moralnim kodeksima koji su materiju ispraznili od duha (*el-halije min er-ruh*), a ti su moralni kodeksi, u biti, kodeksi džungle po rasizmu vrste i porijekla, trijumfu težnji/poriva razdora, trijumfu jakih i njihovog zavojevaštva, trijumfu iščeznuća svijesti o društvenom i moralnom uravnotežitelju (*el-vazi'*) u odnosima i ponašanju. Primjer u tome im je životinja koja je zemljana tvar koja posjeduje život, ali nema i duha.

U svjetlu ove duhovne univerzalne vizije o bratstvu i pravdi, te u svjetlu te univerzalne materijalističke vizije o rasizmu, međusobnom nasilju i neprijateljstvu – možemo saznati svojstva bića džungle u signalima/znacima moderne civilizacije i njenih materijalističkih usmjerenja, usprkos idealističkim naklapanjima kojima se zaogrću fasade ponašanja, politike i ljudski odnosi u društvima ove civilizacije i ustroju njenih država. A to je, u biti, znak i otjelovljenje dometa odstupanja od izgubljenog duhovnog uzora (*el-inhiraf 'an el-misal er-ruhi el-mefkud*) koji, od svih uzora skupa, ponajviše nastaje pod utjecajem smjerne naravi u dubinama čovjekove savjesti, tražeći i približavajući se istinski tom uzoru. To i jeste ono što čini sva poimanja ove civilizacije, trijumfalno praktično ponašanje njenih država, otjelovljenjem ponašanja džungle u dvojnosti ponašanja i politika, od čega trpi današnji svijet, uzduž i poprijeko, idući prema narodu, nacionalizmu, rasnoj superiornosti, te svojim egoističkim interesima s jedne strane, i rasnom prijeziru, agresivnosti i eksploatiranju, s druge strane, kao prema strancu, različitom i oprečnom. Ovo čini da to što ove države i njihove medijske trube razgllašavaju

slatkorječiv govor i uzornu/idealnu ćud – zapravo dolazi kroz obmane grabežljive zvijeri i makijavelističke igre i politike.

Tako, ono što vidimo od znakova savremene civilizacije i njenih odnosa jeste, zapravo, otjelovljenje zakona džungle i “poriva duše koja je sklona zlu”. Jer “nacionalizam” (*el-kavmijje*) i “državljanstvo” (*el-muvatane*) u svijesti ovih država i društava dolaze sa strane monolitnosti rase i porijekla u džungli, a što usljed opasnosti porozije bivstava ovih društava vodi ta društva ka rušenju i propasti. Jer, naime, “politike moći” jesu to što dolazi kroz poriv sukoba i međusobno nasilje među vrstama i lozama u džungli, gdje vlada zakon “argumenta sile”, gdje prebiva pravo da jači trga slabijega. U odnosima zakona džungle nema prostora za svrhu istine, pravde i nepristranosti u saradnji ljudi jednih s drugima, ne uzima se u obzir slijeđenje ćudorednosti ako su te ćudorednosti oprečne onom što se može postići silom, onim dobitcima i interesima što ih nalaže realno stanje u ponašanju i odnosima. Prema tome, ni ćudoređe, ni prava nemaju smisla niti mjesta u svijetu džungle, niti može potrajati ovakva civilizacija sa svojim uzajamnim nasiljem i agresivnošću, te sa dezintegracijom svojih društava i svojom neumjerenošću, jer ta društva svojim sukobima su “kao vatra koja jede samu sebe ako nema šta drugo da jede”. “I Mi smo u Zeburu, nakon Opomene, zapisali da će Zemlju doista naslijediti Moji dobri robovi! U tome je, zbilja, pouka za ljude koji budu Bogu robovali.”⁸⁰⁵ “Ti reci: ‘Putujte po Zemlji vi, pa vidite kakav je kraj bio onih koji su zločine činili!’”⁸⁰⁶ “Zašto oni ne putuju po Zemlji pa vide kakav je kraj bio onih koji su bili prije njih! Bili su od njih snagom jači, i na Zemlji su više tragova ostavili, pa ih je Bog kaznio zbog grijeha njihovih! Nije im bilo nikoga ko bi ih od Božije kazne mogao odbraniti.”⁸⁰⁷

⁸⁰⁵ El-Enbija', 105-106.

⁸⁰⁶ En-Neml, 69.

⁸⁰⁷ Kur'an, El-Mu'min/Gafir (XL), 21.

“Čim zavlada neki od njih, svom snagom se trudi da na Zemlji nered čini, usjeve i urod ništeći! A Bog nered ne voli.”⁸⁰⁸ “A da Bog ljude, jedne drugima ne savlađuje, Zemlja bi se uzneredila! Ali Bog je blagodarani za sve svjetove!”⁸⁰⁹

A kad je posrijedi intuitivna duhovnost duše koja samu sebe preispituje, ona je sama bit Nebeskih poslanica, koju izražava i Časni Kur'an – za kojeg se Bog obvezao da ga čuva i ne može ga zadesiti iskrivljenje – taj najljepši rijek/izraz. Naime, objavljene Nebeske poslanice stoje naspram materijalnih ili animalnih zemljanih poriva, spuštenih na stupanj pridržavanja moralnosti, vrijednosti istine i pravde u odnosima i saradnji. “Zar da ničice padnem onome koga si Ti stvorio od ilovače?!”⁸¹⁰ “Od čovjeka sam ja bolji!” – Iblis odgovori – “Ti mene od vatre stvori, a čovjeka od gline stvori!”⁸¹¹ “Zar ćeš na Zemlji postaviti onoga ko će na njoj nered činiti i krv prolijevati?!”⁸¹² Duhovnost je oprečna materijalnosti po tome što je duhovnost pridržavanje i izraz pravde i snošljivosti/tolerancije i moralne svrhovitosti. “O vjernici! Vi uvijek pravedni budite i radi Boga pravedno svjedočite, makar to bilo i na štetu vašu.”⁸¹³ “Zakletvu mi ni po koju cijenu nećemo prodati, makar posrijedi bio i rođak nekoji...”⁸¹⁴ “Nek vas mržnja prema nekom narodu ne navede pa da nepravedni budete. Vi pravedno postupajte, to je bogobožnosti bliže!”⁸¹⁵ “Bog vam ne zabranjuje da dobročinstvo činite i pravedni budete onima koji se protiv vas zbog vjere ne bore, niti vas iz staništa vaših izgone.”⁸¹⁶

---

⁸⁰⁸ El-Bekare, 205.

⁸⁰⁹ El-Bekare, 251.

⁸¹⁰ El-Isra', 61.

⁸¹¹ El-A'raf, 12.

⁸¹² El-Bekare, 30.

⁸¹³ En-Nisa', 135.

⁸¹⁴ El-Ma'ida, 106.

⁸¹⁵ El-Ma'ida, 8.

⁸¹⁶ El-Mumtehine, 8.

“Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte!”⁸¹⁷ “Od vas je kod Boga najplemenitiji onaj koji se Njega najviše boji!”⁸¹⁸ “A zatim smo vas, nakon njih, na Zemlji namjesnicima učinili da bismo vidjeli kako ćete vi raditi.”⁸¹⁹ “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži i udio svoj na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”⁸²⁰ “Zar da Mi postupamo s onima koji vjeruju i rade dobra djela kao s onima koji nered siju po Zemlji?! Zar da postupamo sa bogobojaznima kao sa razvratnicima?!”⁸²¹ “A one koji se budu radi Nas borili Mi ćemo zbilja Našim stazama naputiti! A Bog je doista sa dobročiniteljima!”⁸²²

Usprkos svemu što je ostvarila savremena materijalistička civilizacija, svojom privrženošću materijalnom, zakonitom/praktičnom, znanstvenom metodu, a što jeste jedna od kvalifikacija za čovjekovo namjesništvo (*huve ehad mu'ebhilat el-istihlaf*) i što objašnjava do čega su dovela otkrića materijalnog korištenja, ipak, usprkos lišenosti te civilizacije od upute Objave i rukovođenja njenim ciljevima, ti u naravi ljudskoj skroviti animalni i zemljani porivi savremenog čovjeka i njegove materijalističke civilizacije (strasti duše koja je sklona zlu) su u najvećoj potrebi za duhovnošću uzorne, savjesne, smjerne, čovjekove naravi (duše koja sama sebe preispituje), a to je druga kvalifikacija, uz aspekt nauke i zakonite/praktične spoznaje, za čovjekovo namjesništvo koje je vođeno Božanskim poslanicama kako bi se suprotstavilo onome od čega pati čovjek ove civilizacije: bolestima i opasnim

---

⁸¹⁷ El-Ma'ida, 2.

⁸¹⁸ El-Hudžurat, 13.

⁸¹⁹ Junus, 14.

⁸²⁰ El-Kasas, 77.

⁸²¹ Sad, 28.

⁸²² El-'Ankebut, 69.

društvenim i duhovnim pošastima (*afat*), koje izlažu ovog čovjeka, njegov svijet i njegovu civilizaciju najvećim vrstama pogibelji i propasti, te kako bi odgovorio na temeljna, univerzalna, egzistencijalna pitanja na koja savremeni, zapadni, agnostički čovjek nije u stanju dati odgovor u granicama svoje logike, svoga spoznajnog svoda i u granicama svojih mitomanskih, formalističkih, vjerskih književnosti koje se bave univerzalnim pitanjima svemira i ljudske egzistencije: o početku, kraju/cilju i sudbini. Usljed ovoga pošasti se gomilaju i razuzdanosti jedna drugu slijede.

Prema tome, ako se islam dobro shvati, ako se njegov diskurs valjano kazuje i izvrši dostatno pročišćenje njegove civilizacijske, univerzalne, kur'anske vizije od izopačenja, te izvrši pročišćenje metoda njegova mišljenja i poimanja od skretanja i mitomanija, i ako se poboljšaju metode odgoja mladih ljudi – u tome će savremeni materijalistički čovjek naći, bez ikakve sumnje, izbavljenje od sukobljavanja, međusobnih zavada i opasnosti koje prijete njegovoj egzistenciji. Naći će uputu i smjer ka kojem streme njegove duhovne čežnje i njegova smjerna narav, kako bi čovječanstvo zaimalo mir nakon straha i duševni spokoj, blagostanje i pravedno življenje.

Ova reformska zadaća jeste dužnost mislilaca i islamskih reformatora ako se ukrase objektivnošću, strpljivošću i hrabrošću kojima će pobijediti loše predznake kulture, zaostalost mišljenja i njegovu ukočenost, zahrđalost sistema i poroznost civilizacije.

CIVILIZACIJSKA UNIVERZALNA VIZIJA I ĆUDOREDNA POIMANJA ČOVJEČANSTVA

Ne griješimo kad slušamo o bogatstvu islama s područja čudorednih čovjekovih poimanjima o kojima govori Časni Kur'an, sunnet, Vjerovjesnički životopis, životopis drugova Božijeg Poslanika te dragocjena djela tradicije ummeta, kao i u savremenoj islamskoj književnosti. Također, jednako tako ne griješimo ni kad vidimo prazninu stvarnosti života, kao i da su odnosi u savremenim islamskim društvima bez utjecaja mnoštva tih čudorednih poimanja, usljed toga što mišljenjem ummeta vlada okoštalost u tradiciji, praksi i historijskoj primjeni, uz pasivnost i nebrigu koje vladaju sviješću savremenog muslimanskog čovjeka – sve to produbilo je ambis između poimanja ummeta i stvarnosti njegova života i njegovih odnosa, e da bi tako ummet postao pocijepan, zaostao, marginaliziran, izvan okvira toka povijesti savremenog čovjeka.

Jasno je da su vrijednosti i poimanja zapravo sredstva pokretanja univerzalne civilizacijske vizije bilo koje zajednice. Kad se izopači ta vizija, onda to paralizira djelotvornost tih vrijednosti i poimanja zato što su ta zajednica i njeni pripadnici izgubili pokretača, svrhu i cilj koga rađa univerzalna, opća vizija zajednica. Ta vizija podstiče zajednice da usvoje te vrijednosti i poimanja, da posegnu za njihovim nadahnućima i primjenom u svojim odnosima i saradnji. Vrijednosti i poimanja su poput dijelova

rastavljenoga stroja, bez obzira na dragocjenost tih dijelova oni ničemu ne služe dok se ne stave u okvir svoje cjeline (*fi itar kullijetihā*), kako bi postali dijelovi u djelatnoj cjelini, i kako bi cjelina postala takvom u djelatnim dijelovima. Pa, ukoliko i ima teorijsko poimanje nekakvoga stroja, ali koje u bivstvu i opipljivom, materijalnom zdanju ne utjelovljuje to da su dijelovi toga stroja ono što čini teorijsko poimanje djelatnom/praktičnom činjenicom, bez tih dijelova nema egzistencije toj mašini, niti tom poimanju, kao ni tom stihijnom, teorijskom nacrtu.

Stoga, promatranje tih vrijednosti, principa, poimanja i njihovih odnosa sa civilizacijskom univerzalnom vizijom ummeta, te njihovo usađivanje u svijest pripadnika/pojedinaca ummeta, kao i njihovo utjelovljivanje (*tedžsiduha*) u institucije, koje među sobom saraduju i koje među se sačinjavaju cjelinu, da bi učinile ummet živim, pozitivnim i djelatnim – to su nerazdvojne stvari koje moraju postojati (*la budde min tevafuriha*) i koje se moraju spojiti u cjelinu (*ve tekamuliha*) radi izgradnje civilizacijskih zajednica koje stvaraju civilizaciju i povijest.

Zato, nije dovoljno to što slavodobitno pjevamo, danonoćno, o principima, vrijednostima i poimanjima, ako iznova ne napravimo civilizacijsku univerzalnu kur'ansku viziju, i ako iz nje ne odstranimo izopačenja i potamnjenja koja su je snašla, te ako ne popravimo iskrivljenja – u svjetlu ovoga – onih obrazovnih, odgojnih i idejnih metoda, kako bismo na taj način usadili djelatna, temeljna, islamska svojstva u temelj svijesti i muslimansku ličnost, te ako ne podignemo društvene institucije koje utjelovljuju ovu viziju, ove vrijednosti i poimanja, – institucije koje će te vrijednosti i poimanja štiti i braniti kao stvarne, žive i impulsivne u stvarnosti života ummeta i njegovih ljudskih odnosa.

Bez ove jasnoće i ove cjelovitosti u viziji, zdanju i u pridržavanju obuhvatnog, zakonitog/praktičnog, znanstvenog islamskog metoda, koji počiva na cjelovitosti izvora islamske spoznaje

u Objavi, u naravi, zakonima i stvarnosti, te pridržavanja mjerila objektivnog, zakonitog/praktičnog i znanstvenog uma, nema nikakve koristi niti dobitka iz stihijnih i isparceliziranih napora koji ne dosežu do naravi civilizacijskog islamskog sistema, niti do zakona koji vladaju njegovom djelotvornošću u svojoj sredini i predstavljaju njene činioce koji su na djelu. A to nepoznavanje i idejni i znanstveni nemar bili su među najvažnijim uzrocima propasti napora reformatora u oživljavanju ummeta i njegovom preporađanju, usprkos brojnim pokušajima i protoku vijekova – stanje je još uvijek nepromijenjeno (*el-hal la jezalu huve el-hal*).

Moraju se izgraditi središta naučnog istraživanja i saradnje napora proučavatelja i mislilaca, e da se ummetu predoči ova cjelovita vizija naučnim i uvjerljivim diskursom, jasnim poimanjem, mora se zacrtati plan reforme stvarnosti da bi se pobudilo povjerenje u sadašnjost i da bi se obnovila nada u budućnost – sve to kako bi se ummet, njegovi mislioci, reformatori, obrazovani i kulturni ljudi i kadar ummeta, počevši od roditelja, odgajatelja i akademika – stavili pred svoje odgovornosti, izvršavanje svojih uloga, kako bi čovjek musliman te muslimanski kadar i ummet muslimanski ostvarili sebe, ispunili svoj polog i ponijeli odgovornost emaneta svoga izbora odazivajući se porivima svoje smjerne duše, svojih životnih potreba, graditeljskih civilizacijskih kreativnosti, odzivom svojim skrovitim, duhovnim, naravnim čežnjama u nepokolebljivosti svoje ljudske savjesti.

Iz prethodnoga nam je jasno da univerzalna, civilizacijska, kur'anska vizija jeste zbiljska vizija koja izražava stvarnost egzistencije i života kroz univerzalne zakone i ljudsku prirodu, tu prirodu ta vizija napućuje pravim smjerom. Također, jasno nam je da univerzalna, civilizacijska, kur'anska vizija o svemiru i o životu proizlazi iz pojma jedinosti Apsolutnoga Božanskoga Bića, te da iz načela monoteizma/jednoboštva proizlazi kur'anska vizija i prelazi u načelo jedinstva (*et-tevehhud*) i cjelovitosti u razu-

mijevanju odnosa svemira i života, gdje je bratstvo narav ljudska, te gdje svrhovitost, čudorednost i izgradnja znače ljudsku, društvenu i ponašateljsku odgovornost, kao i da je zdanje svemira, života i čovjeka jedinstvo u među se nadopunjujućoj različitosti i međusobno nadopunjujuća različitost u jedinstvu.

Također, iz ovoga što je prethodno kazano jasno nam je da bez razgovijetnosti univerzalne civilizacijske vizije bilo koje čovjekove skupine, nije moguće da ta skupina izgradi i razvija kulturu ili živu, djelatnu civilizaciju, jer će postati onakva kako nam pripovijeda povijest o drevnim narodima (*el-umem el-ba'ide*) koji su korodirali i propali, da su to bila društva čije se mišljenje izopacificilo i čija se civilizacijska vizija iskrivila. Usljed toga, ta su društva postala izgubljene vizije, cilja i svrhe, sa iskrivljenim sredstvima i oruđima, te je zato propalo njihovo društveno zdanje, ta su se društva prometnula u zajednice koje su izgubile graditeljsku civilizacijsku motiviranost i podsticajnost, nastavile su živjeti u očitim zlodjelima parazitskih elita da bi zajednica tako postala marginalizirana: ne razmišlja, ne trudi se, nije u stanju izvršiti zadaću niti darivati. Većina širokih masa naroda ummeta postale su u realnoj stvarnosti izdrobljena/usitnjena masa. Glavnina brige gospode i uživalačkog sloja ummeta između "faraona" (vlastodršci, kapitalisti i izvršna vlast), te između "klerika" (kulturnjaci koji drže pero, medijski magnati i publicisti), dakle glavnina njihove brige jeste raskoš (*el-bezh*), komfor (*et-teref*) i trošenje (*el-istihlak*), kao stoka su, "žive da bi žderali", štaviše i gori su. Tjelesna smrt donosi kraj pojedincima ummeta, a propast i civilizacijska smrt pogađa društveno bivanje ummeta ukoliko se ne probudi iz svoga drijemeža, ne nadvlada pošasti u svome bivstvovanju, ne počne iznova put svoje graditeljske, duhovne civilizacije.

"Koji su na Zemlji tlačili, i nered na njoj množili, pa je Gospodar tvoj spuštao na njih bič patnje, jer, Gospodar tvoj zbilja u

zasjedi je!”⁸²³ “...prema Božijem Običaju, koji je važio i prije! A u Običaju Božijemu nećeš naći preinake nikakve!”⁸²⁴

Univerzalna, graditeljska, civilizacijska vizija, koja počiva na temelju duhovne dobrote i zakonite, znanstvene objektivnosti, jeste temelj, baza, ishodište i nužni uvjet za bilo koju zajednicu i za bilo koju ljudsku i civilizacijsku skupinu, kako bi mogla da ostvari moć i smjernu, moralnu i graditeljsku reformsku/preporoditeljsku zadaću u natjecanju civilizacija (*sibak el-hadarat*), u podsticanju naroda, sve to jer univerzalna vizija predstavlja cilj, podsticaj i pokretača (*el-muharrik*) bez kojeg nemaju vrijednosti niti težine nikakva sredstva, niti instrumenti, ni pomagala za kojima poseže neka zajednica koja je korodirana, izlizana, zaostala, “zaplijenjena”, “opljačkana” i civilizacijski hladna zajednica, u kojoj nema života. Jer instrumenti i pomagala jesu samo sredstva za ostvarenje vizije, cilja i namjere, kada nestane vizije, cilja i namjere, kada nestane graditeljskog podsticaja, tada – ma koliko ih bilo mnogo na hrpi – od sredstava, pomagala ni instrumenata nema svrhe niti koristi. Jer upotrijebit će sredstvo samo onaj ko ima viziju koja mu sačinjava cilj i namjeru, uz nju će taj instrument biti sredstvom za ostvarenje te svrhe i njeno postizanje. U ovakvoj sličnoj situaciji mišljenje ummeta i njegova briga bivaju usredsređeni oko sljedećih pitanja: kako djelovati? Šta činiti? Kako ostvarivati? Kako napredovati? Kako kreirati? Kako se natjecati u dobru, blagostanju/preporodu i izgradnji? Pri ovome će ummet kreirati svoje instrumente i sredstva, stvarat će ih, razvijat će i koristit će ih, te će tek mali dio ummeta biti zanemaren i zapušten, onako kako je cijeli ummet zapušten danas, u usporedbi sa drugim zajednicama koje imaju svrhovitu motiviranost.

---

⁸²³ El-Fedžr, 11-14.

⁸²⁴ El-Feth, 23.

ŠTA JE IZA KUR'ANSKE VIZIJE, E DA NE BISMO SIJALI PO MORU

Saznali smo šta je ostvarila univerzalna, civilizacijska kur'anska vizija sa generacijom drugova (ashaba) Božijeg Poslanika, te kakve su postigli primjere i civilizacijsko podvižništvo na koje su kur'anska ishodišta ostavila najveći trag u obnovi svjetske civilizacije (*tedždid el-hadare el-insanije*), uzdizanju zadaće moralnoga, zakonitoga uma do širokih, visokih, ljudskih i znanstvenih horizonata s kojima je započela nova epoha saradnje sa zakonima svemira u korištenju i materijalnoj kreativnosti, te u svijesti o potrebi pridržavanja moralnih i duhovnih vrijednosti i ciljeva u potčinjavanju tih kosmičkih zakonitosti te u usmjeravanju civilizacijske putanje čovjeka.

Također, saznali smo da izbjegavanje vraćanja Kur'anu Časnome radi nadahnuća univerzalnom, islamskom, civilizacijskom vizijom objašnjava uzroke koji su pogodili civilizacijsku viziju ummeta, od pomračenja praksom primitivne vizije beduina, do ulaska u islamsku viziju nasljedstava israilijata, patvorina, mitomanija, idolopoklonske baštine, filozofskih snatrenja i pučke tradicije naroda (*šu'ubijje el-umem*) koji su obuhvaćeni pod zastavu islamskoga ummeta. To je neizostavno moralo skončati u povlačenju uloge islamskoga ummeta, u nepokretnosti njegova mišljenja, tlačenju njegova sistema, nedjelotvornosti njegovih institucija, širenju međusobna nasilja, korupciji mreže njegovih

odnosa i korodiranja, da bi nakon toga propala vlast i civilizacija, tvrđave srušene sa zemljom, ljudi poniženi, ummet marginaliziran a svetinje oskrnavljene.

Ako je cilj ponovno vraćanje zdravlja ummeta i vraćanje njegove vizije, svrhovitosti, čudorednosti i motiviranosti, onda se mora započeti sa revizijom naslijeđa ummeta i njegove putanje kroz jedan kritički, pronicljivi pogled, koji će uspostaviti razliku između valjanog i krivog, dobrog i pokvarenog. Ovome treba pristupiti prilježnom i naučnom objektivnošću te hrabrošću koju ne plaše loši “kulturni” predznaci, “proricanja”, ni “sindikalizam”, niti odlučnost tog kritičkog pogleda mogu osporiti neznanje, zastrašivanje, galama i prijevare. Kad taj objektivni znanstveni pogled zauzme svoje mjesto u čišćenju idejnoga, odgojnoga i društvenoga prostora od bolesti i izopačenja, tada je vrijeme za ulogu zasađivanja civilizacijske, društvene, objektivne, svjetske i univerzalne vizije, koja se oslanja na kur'ansku autoritativnost i nadahnjuje mudrošću poslaničkog životopisa i vjerovjesničke primjene i prakse (*es-sira ve et-tenzil en-nebevijje*), kako bi se uklonila idejna nepokretnost i društvena korodiranost, te kako bi se povratila motiviranost i obnovila izgradnja metoda i odgojnih, obrazovnih i znanstvenih pojmova koji usađuju i ukorjenjuju univerzalnu, civilizacijsku, kur'ansku viziju, u ljubavi prema Bogu, ljubavi prema spoznaji, ljubavi prema savršenstvu i spoznanju pojma namjesništva na Zemlji, njegovoj svrhovitosti i čudorednosti. Usađuju tu kur'ansku viziju i ukorjenjuju je, dakle, u sami temelj bivstva muslimanskog mladalačkog doba, i u dubine njihove univerzalne vizije, u njihovu ljudsku savjest, životne ciljeve, e da bi ih prenosili diskursom nauke (*hitab el-'ilm*), znanja i razuma, doličnim izvršenjem zadaće, rada i savršenstva, kroz ispravne odgojne postupke, ljubavlju, bodrenjem i prilježnošću, te kako bi se vratio sistem na temelju snage vjere i uvjerenja, namjesničke, odgovorne čudorednosti i ljudskog dostojanstva.

Kako da dijete odraste sa univerzalnom, civilizacijskom, kur'anskom vizijom? Kako da se izgradi islamski, znanstveni, odgojni, vjerski diskurs koji će procvasti smjernom, ćudorednom, jednobožačkom, čovječanskom naravi, koja voli Boga, i koja ostvaruje graditeljsko, smjerno, naravno jastvo, i ne potire ga te ne podstiče ga zastrašivanjem i superiornošću kako bi ono postalo sopstvo koje je negativno, sebično, samoljubivo i egocentrično.

Kako da se nadahnemo poslaničkim primjerom da dijete pronikne u svoje biće, njegov primjer i znamenje? Kako da vidimo Kur'an i poruku islama kako prožimaju sklopke sistema ummeta, i kako da vidimo ummet da kroz vrijeme i mjesto kao civilizacija dobra, pravde i mira hodi Zemljom? I kako da vidimo utjecaje ove civilizacije u vremenu i prostoru u stvarnosti života gradnje ummeta, u njegovim ljudskim odnosima? Kako da više ne gledamo da je "najbolja karijera" samo ona u bitkama, vojnim pohodima i upravljanjima borbenih vitezova, pa da tako programi obrazovanja i odgoja izraze istinu o poslaničkoj i kur'anskoj viziji i viziji ashaba? I kako su ashabi sami ostvarili ovu viziju u njihovoj sreći i nesreći, u njihovu izobilju, u odricanju i pohodima, u njihovim pogibijama i žrtvovanjima u izgradnji života i u odbrani ummeta, porodice i vjere, u odbrani prava, obraza i časti, bez mrlje u kapricima neprijateljstva, okrutnostima pohote i animalnih požuda?

"Znanje i spoznaja" su u prvome redu zanat mislilaca, učesnaka, akademika i kulturnih poslenika, zanat škola i učitelja. A kad je posrijedi odgoj (duh, savjest i smjerno vladanje), to dvoje je u prvome redu briga roditelja i odgajatelja (*muhimme el-validejn ve et-terbevijjin*), iako to ne negira ulogu odgajatelj ske pomoći učitelja, profesora, niti negira ulogu obrazovne pomoći porodice i očeva. Kao što to, također, ne negira utjecaj medija i društvene sredine na ovom polju, ali ne smijemo pobrkati ove uloge, zanemariti ili zapostaviti temelje i predmet odgovornosti,

što bi ograničilo ulogu obrazovnog, znanstvenog sistema ili odgojnog sistema.

Usprkos našem velikom uvažavanju uloge medija i njenog utjecaja, ipak, mediji u većini ostaju, u današnje vrijeme, službene i trgovačke ustanove koje su pod utjecajem interesa i centara moći, te roditelji nemaju veliki utjecaj na njih. Štaviše, možda veliki broj medija radi suprotno od onoga čemu streme roditelji u odgojnim ciljevima. Stoga, mi uvijek insistiramo na važnosti odgojne uloge porodice i njene moći da se suprotstavi negativnom utjecaju medija kad je izvršavanje uloge porodice kako treba. Često biva da uzvratno djeluje ono dijete čiji je odgoj dobar, koje se opire negativnom utjecaju medija kad je njemu izloženo, i smatra medije ružnim, negativnim sredstvima, za razliku od djeteta čiji odgoj nije dobar.

Naprimjer, dijete lošega odgoja kad vidi neki novi način izvršavanja nekoga zločina, kao što je, naprimjer, silovanje, to ga priprema za pogodnu priliku da počini isto takvo zločinstvo, ne zbog toga što su ga to sredstvo i način izvršenja na to podstakli, već zbog toga što ga loš odgoj podstiče da uradi isti takav zločin. Tako su mu to medijsko sredstvo i taj način izvršenja olakšali naumljeno djelo, ali mu medijsko sredstvo zasigurno nije stvorilo odbojnost u duši (spram tog gnusnog djela).

A kad je posrijedi dijete čiji je odgoj dobar, ono se obično ne prepušta takvoj stvari svjesno, jer ono u osnovi ne iščekuje zločin ili neprijateljstvo. Tako će postupiti ukoliko ga scena koju vidi i ne podstakne da je smatra ružnom. Ali može mu to što je vidjelo koristiti nekada na pozitivan način u drugoj sceni za koju se ukaže potreba da se upotrijebi isto takvo sredstvo ili način ponašanja za izvršenje koje je bolje, ili za izlazak iz nekog određenog škripca.

Naravno, velika izloženost djeteta bilo kojim programima, satelitskim kanalima, trgovačkim/reklamnim medijima, tenden-

cioznim, pokvarenim i bolesnim, ostavit će negativne utjecaje na mentalitet djeteta, na njegovu duhovnost i svijest. I to zato jer nedostaje uloga porodice i roditelja, i u prvom redu njihova nedostatnost.

Stoga, ne smije porodica da stoji skrštenih ruku i da prima prijekore sa medija kako je nesposobna da izvrši svoju odgojnu zadaću, jer porodica, a majka prije svih drugih, jeste ona koja usađuje temeljnu strukturu mentaliteta djeteta, usmjerava njegovu svijest. A mentalitet i svijest zajedno sačinjavaju dvogled kroz koji dijete gleda u svome životu na događaje, razumijeva ih i prevodi u poimanja i vrijednosti koje vladaju svim njegovim ponašanjima i ljudskim odnosima.

Zato je važno da ustvrdimo, i da spoznamo, da na polju snage, motiviranosti i graditeljske civilizacijske vizije dolazi prvo odgojna uloga porodice (*devr el-usre et-terbevi*), i to kroz njenu civilizacijsku svijest i njena pedagoška/odgajateljska poimanja koja usađuju podsticajnu i svjesnu snagu u temelj univerzalne vizije djeteta, i u temelj postanka njegove civilizacijske ljudske savjesti i intuicije. To znači da je dužnost mislilaca, pedagoga i reformatora da posvete najveću pažnju usmjerenjima, literaturi i institucijama koje se bave studijama o roditeljskoj, civilizacijskoj, znanstvenoj pedagogiji, njihovoj literaturi i pristupu njima svim raspoloživim sredstvima i načinima, posebno u epohi elektronskih medija koje je teško zabraniti i njima vladati u današnjem svijetu.

Što se tiče institucije obrazovanja i zadaće škole u zastarjelom poimanju naslijeđa ummeta i prakticiranja njegova spoznajnoga mišljenja te njegove iskrivljene univerzalne vizije, možemo reći da su takva nauka, spoznaja i život impotentni, pasivni, negativni i autoritarni. To je samo govor i ponavljanje, ne pozivaju praksi, ni ideji niti inicijativi, kao ni kritici, ni analizi, ni preciznosti, niti razvoju ili kreativnosti koja bi osposobila stasajuću generaciju na pionirstvo i istraživanje razvijenih navika života u

njihovim stanjima, mogućnostima i izazovima, na sistematičan način, korištenjem, preporođanjem i izgradnjom.

Kad se tiče obrazovnih institucija i uloge škole u našim zemljama – u većini njih i u suštini – dijete sjedi sklupčano na zemlji ili na stolici, diktira mu se lekcija, govori mu “gospodin” učitelj, ponavljaju mu “neznalice” studenti i djeca. To je nauka i lekcija koja je sva “govor” od strane učitelja i “govor” koji ponavlja učenik koji ispoljava skrušenu molbu učitelju. Sve je to “on kaže”, a i “ja kažem”, sve je to “kazano” u “kazanom”, “govor” u “govoru” po obrascu naše gospode i vođa, ili su pak, možda, naša gospoda i naše vođe po obrascu naših učitelja i naših učenika. Naime, obrazovanje i život u nas jeste “govor”, “brbljanje”, “priča u priči”, “bablje naklapanje”, “razonodna sijela”, “tribine o Antarinim drevnim podvizima”. U našoj stvarnosti nema, baš kao ni u našim školama, onoga što poziva radu i istraživanju, nema prakticanje, niti aktivna pokreta, ni truda. Tokom šesnaest godina (školovanja) jeste period utemeljenja izgradnje i duševnog, intuitivnog i naučnog rasta stasajuće generacije pripadnika ummeta. A što bešika zaljulja, to motika zakopa.

A kad je posrijedi obrazovanje kod kreativnih, preporodnih, učinkovitih i marljivih naroda, ono je čin, rad, kretanje i praksa u tvornicama i laboratorijama (*el-muhteberat*), u bibliotekama, u arenama, na takmičenjima, putovanjima, istraživačkim ekspedicijama, u obrascima, izložbama, dokumentima, prezentacijama i raspravama.

Ima tome dugi period kako je obrazovanje kod drugih mišljenje, kretanje i djelovanje, to jest život je kod njih “rad”, “izgradnja” i “kreativnost”, a obrazovanje je kod nas, ima tome dugi period, govor, ponavljanje (*terdid*), fraze beživotne i ukočene, većina tih fraza jesu uštirkana i retorska razmetanja riječima, koje obrću “gospoda vođe” i ponavljaju ih na uši “stada naroda”, ponavljaju ih glavešine naredbodavci (mali faraoni) na uši podanika

koji su smrvljeni, dresirani i dvolični, ponavljaju ih slične nezna-lice na uši učenika koji su “bijedni i ugnjeteni” i “zaglupljeni”. Izvinjavamo se ovdje onim učiteljima koji su i sami žrtve sistema obrazovanja u zemljama islamskog ummeta na razne načine: kroz školovanje, zapuštenost, tlačenje, služenje, životarenje i općenito kao članovi društva. To je stanje koje usađuje u dubine svijesti pripadnika ummeta poimanje da se život sastoji samo od fraza, aklamacija i naklapanja. Ovo duboko usađuje u razum ummeta duh nemoći, natražnjaštva, pasivnosti i negativnosti. Stoga nije čudo što je pojam/shvatanje života kod našeg ummeta “govor u govoru”, “snovi u snovima”, “želje u željama”, te “brbljanje”, “izlike” i “potvore”, nema potrebe iz njih (nakon njih) za djelom i dokazom. A što se tiče života kod drugih, to je djelovanje, istraživanje, ispitivanje, razvijanje, korištenje, preciznost i kreativnost. “O vjernici! Zašto govorite ono što ne činite? Mrsko je Bogu da govorite ono što ne činite!”⁸²⁵ Tako je čovjek kod njih postao snaga, moć, bogatstvo, a kod nas je čovjek postao nezaposlenost, siromaštvo, potreba i teret.

Ako je preporod i reforma obrazovnih programa i ponovno podizanje učitelja, naučno i odgojno, zadaća mislilaca i pedagoga, tada je realiziranje odgojno-obrazovne reforme dužnost reformatora, dužnost roditelja i dužnost ummeta. Ta dužnost ih pokreće da pokrenu državu (*li def' ed-devle*) i njene mogućnosti da se povрати osposobljavanje institucije obrazovanja, da se to učini sudbinskim prioritetom, sve dok reforma ne popuni prazninu u ovoj važnoj instituciji, dok ne stavi branu njenim nedostacima, kako bi obrazovanje, za naše nadolazeće generacije, na istinski način postalo znanjem, praksom, kreativnošću, izgradnjom i preciznošću, ali sa univerzalnom kur'anskom vizijom koja slijedi pravdu, savršenstvo, izgradnju, sigurnost i mir.

⁸²⁵ Es-Saff, 2-3.

Ako budu mislioci, reformatori i kulturni poslenici ozbiljni “u sijanju po kopnu” a ne “u sijanju po moru”, kako bi se ummet riješio svoje nesreće, povratio svoju snagu te graditeljsku, civilizacijsku i namjesničku motiviranost, tad oni moraju raditi strpljivo i ustrajno radi reforme kulture, njenoga pročišćenja i obnove. Usprkos svim lošim predznacima, treba da reformiraju “odgojne programe” (*islah menahidž et-terbijje*), da reformiraju “obrazovne programe” (*islah menahidž et-ta'lim*), da iznova vrata zdanje njihove univerzalne, civilizacijske kur'anske vizije koja ostvaruje smjerno, duhovno prirodno jastvo, i koja gradi graditeljsku, smjernu, zakonitu, praktičnu, znanstvenu, namjesničku i čudorednu motiviranost i podsticajnost (*ed-def'ijje*), kako bi stasala civilizacijska generacija koja će obnoviti obrazac mišljenja, obnoviti zdanje društvenih i političkih odnosa, e da bi ummet vratio svoju motiviranost i slobodu svoga kretanja, na osnovu moći, sposobnosti i odgovornosti.

Ako se kur'anskom univerzalnom civilizacijskom vizijom reformira “mišljenje”, ako se popravi “odgoj” i ako se reformira “obrazovanje”, tada će se popraviti muslimanski ummet, popraviti će se njegovi pojedinci, njegov društveni sistem, njegove institucije, a sa svim tim popraviti će se i svjetska civilizacija.

Kada se obogatimo mišljenjem, naukom, univerzitetom, tvornicom, školom, porodicom, roditeljskim odgojem, kada se obogatimo razživljavanjem naših gradova i sela bibliotekama, kad obogatimo naše jezike i kulture znanstvenim prijevodima, kad obogatimo naše institucije potrebnom opremom i naše tvornice sposobnostima nakon što budemo uklonili nepokretnost koja se pripela za naše mišljenje, za naše odnose, kad budemo pokrenuli naše društvo iz mnogih zahrđalosti koje su dovele do toga da je ummet izgubio sposobnosti vršenja zadaće i kreativnost, kad bude porodica, škola, radionica i fabrika mjesto pažnje i brige, to jest kada u našim zemljama čovjek bude mjesto

pažnje, podizanja i počasti – samo tada mi ćemo znati da smo prihvatili graditeljsku, kur'ansku, namjesničku viziju. Samo tada znat ćemo da su mislioci, vođe, reformatori, odgajatelji, kulturni poslenici, akademici, učitelji i očevi već ispunili svoju zadaću i svoje uloge, da su ih obavili savršeno, i da se točak civilizacije islama vratio u središte života koje pulsira. Tada će musliman biti dostojanstven, ummet će biti dostojanstven, usmjerit će se čovjek i usmjeriti civilizacija, uzdići će se bajrak dogovaranja, pravde, bratstva i mira, a rastupiti tmine natražnjaštva, nepravde tlačenja i zahrđalost korupcije.

Tek tada će, kad god ummetu bude zatrebalo bilo koje mjesto za više ljekara i inženjera, dolaziti mu oni u grupama i pojedinačno. A kad se radi o današnjem vremenu, naši fakulteti i naše obrazovne, odgojne, društvene i vjerske institucije isključivo vode svi oni naši ljudi koji ne ispunjavaju dužnost kako treba, i to u vrijeme kad preziremo svaku slavu podvižnika za koju mnijemo da pripada oblastima koje su profitne, ugledne i civilizacijske kao što je medicina i inženjerstvo. Tako nalazimo sebe na kraju puta usljed lošeg funkcioniranja našeg društvenoga sistema. Već smo izgubili specijaliste među pripadnicima našeg ummeta, među inženjerima i ljekarima, za čije je školovanje ummet potrošio desetine godina i ogromna sredstva. Oni napuštaju svoje zemlje i svoj ummet, premještaju se u najudaljenije zemlje u potrazi za ugodnijim životom i dostojnim poštovanjem.

A da mi štujemo mislioca, odgajatelja, učitelja, čovjeka nauke i javne službe, da poboljšamo njihovo školovanje i da time poboljšamo upravljanje našim društvom i našim ustanovama, tada ljekari, niti inženjeri ne bi odlazili, ne bi napuštali svoju zemlju i domovinu, a ako bi nam ih bilo potrebno i više, došli bi do njih, pa i više negoli tražimo i negoli nam ih treba.

Uza sve to, opet se ovdje vraćamo da bi ustvrdili da mi – u svim situacijama – ne umanjujemo značaj sredstava ni pomaga-

la, materijalnih ni duhovnih, u obrazovanju, obučavanju i školovanju, niti ih zanemarujemo. Ona su neodvojivi dio naravi, prirode i zakona, pripadna kur'anskoj, civilizacijskoj, životnoj, univerzalnoj viziji. Ali je važno ono što također tvrdimo: da ta sredstva i pomagala budu u marljivoj, radinoj, kvalificiranoj ruci, umno, duhovno, svjesno i idejno, da bi ta ruka izumljivala svoja sredstva te pomagala i kreirala ih, da bi ta ruka bila inovativna/revnosna u njihovu korištenju i razvijanju.

Došlo je vrijeme da svi uzmemo sebe, svoj život i svoju egzistenciju s onom ozbiljnošću kako je i dolično, da gradimo društvo ummeta perspektivom civilizacijske, univerzalne kur'anske vizije, da pročistimo našu kulturu, obnovimo njeno zdanje i podizanje naše djece savjesno, idejno, civilizacijski, graditeljski i dobro, Božijom voljom, e da bi svaki čovjek musliman mogao ostvariti sebe i smisao svoje egzistencije, te da bi njegova egzistencija bila u svim značenjima, mogućnostima i vidovima života jedna plodotvorna dopuna njemu samome, njegovoj porodici i njegovom ummetu.

Sve ovo je moguće, sve je u ruci mislioca i kulturnog poslenika, u ruci reformatora i odgajatelja, porodice i roditelja, to im je nadohvat ruku ako se budu trudili i tražili. A “ko traži – nađe” te “ko ide putem – stiže!”

NA KRAJU – KAKO DA KONSTRUIRAMO “ISLAMSKE DRUŠTVENE NAUKE” I OSTVARIMO “ISLAMSKU VIZIJU”?

Prije negoli privedemo kraju ovu studiju, važno je da predočimo, u zasebnoj formi, pitanje konstruiranja islamskih društvenih nauka, a kojima izvodimo islamsko mišljenje, koje ostvaruje islamsku viziju i njome se realizira, te da tako stavimo kraj raspravi i smetenosti koja se tiče suštine “islamizacije znanja” (*islamijje el-ma’rifè*) i načina kako je realizirati. Među najvažnije uzroke u zamagljivanju pitanja islamizacije znanja spada maglovitost postavljanja pitanja konstruiranja islamskih društvenih nauka, nejasnoća naravi njihova sadržaja, njihove važnosti, njihovog odnosa sa mišljenjem i islamskim naslijeđem, s jedne, i njihovog odnosa sa zapadnim društvenim naukama, s druge strane.

Stoga, ovo se pitanje mora postaviti u samim njegovim temeljima, na jasan i direktan način proučavateljima tradicionalnih studija s jedne, i proučavateljima zapadnih društvenih nauka, s druge strane, jer “islamizacija znanja” i “islamizacija društvenih nauka” jesu dvije strane jedne monete, i sve dok se ne objasni odnos između njih te između tradicionalnih islamskih nauka i društvenih nauka, neće iščeznuti halabuka, zabuna i govor gluhih o značenju islamizacije znanja, njene suštine i planu rada koji je potrebno provesti, niti će se postići rezultat, te će, stoga,

uloženi napori za napredak na ovom području biti ograničeni a nejasnoće će se množiti.

Da bi se otklonila ova nejasnoća, moramo početi sa definiranjem suštine islamskih tradicionalnih nauka, koje su skolastičke, još uvijek vladajuće i u opticaju u mišljenju islamskoga ummeta, u njegovoj su upotrebi i u programima njegovih studija. Potom, također, moramo definirati prirodu savremenih društvenih nauka u njihovoj suštini, njihovim studijama i ulozi u savremenom životu, da bismo poslije toga napokon pristupili definiranju naravi savremenih islamskih društvenih nauka u njihovoj zadaći, prirodi i ulozi u životu islamskoga ummeta u ovom vremenu, te kroz njihove idejne i metodološke odnose sa islamom, sa tradicijom, sa savremenim zapadnim društvenim naukama (*me'a el-'ulum el-idžtima'ijje el-garbijje el-mu'asire*), kroz izvore, misaoni sadržaj i kroz metod istraživanja i proučavanja.

Počinjemo sa pitanjem mišljenja i tradicionalnim islamskim klasičnim naukama po sadržaju, po ulozi i po naravi prisustva u stvarnosti islamskoga ummeta.

Jasno je da je fikhska (pravna) strana ona karakteristična nijansa koja vlada tim mišljenjem i njegovom recepcijom u stvarnosti ummeta, vlada saradnjom ummeta sa islamskom vjerom i mišljenjem.

Fikh u svojoj biti predstavlja pitanje prava/zakona, a njegova uloga u životu ljudskih društava jeste prijevod dogmi zajednica i njihovih nepromjenljivih načela te plod mišljenja i iskustva tih zajednica u oblike pravila i načela koja vladaju društvenim odnosima i uređuju ih. Iz njih nastaju zakoni, decizije/fetve i propisi koji su potrebni zajednicama da bi utvrdile i sredile/sistematizirale kretanje društva, odnose njegovih članova i ustanova.

Ako bismo cjelovitim i obuhvatnim pogledom pratili putanju islamskog mišljenja i njegove odnose sa fikhom i islamskim pravom, zapazili bismo da je islamski fikh, još od početka, kon-

tinuirao svoje mišljenje i svoj vjerovjesnički, kao i sadržaj iz doba prve četverice halifa, kao i njegovo ustrojstvo, bavljenje i njegovu primjenu, a što u svojoj biti predstavlja vjerovjesnički sunnet i primjenjivanja iz epohe vladavine ashaba nakon smrti Poslanika, s.a.v.s., za vrijeme hilafeta prve četverice halifa.

Sa propašću epohe prve četverice halifa i propašću doba vladavine ashaba, koje je u svojoj biti bilo nastavak vjerovjesničke epohe po svome mišljenju, primjenjivanjima, odnosima i ustrojevima, važne kreativne misaone napore (*idžtihadat*) uvjetovala je potreba za sučeljenje sa velikim promjenama koje je prouzročila Poslanikova, s.a.v.s., smrt, prestanak vremena Objave s jedne, a do promjena su dovela i osvajanja, s druge strane. Tu je i činjenica da su beduinska plemena prigrabila vlast i upravu države, te tome slična društvena, ekonomska i politička skretanja u doba Emevija (*'ala el-'ahd el-emevi*), kao i bespoštedne borbe koje su pratile to doba i u njemu školu "Sjajne Medine", a koje su svoju krajnju žestinu dostigle u osvajanju same "Sjajne Medine". Katastrofalni rezultat bio je izoliranje ljudi te Medinske škole od općih stvari ummeta. Upravo je tako islamsko mišljenje iz izoliranog "skolastičkog" doba započelo u džamijama, te u situacijama, saradnji i odnosima koji su bili pojedinačni i osobni, sa svim katastrofalnim civilizacijskim posljedicama, a formu toga smo već objasnili na drugim mjestima.⁸²⁶

Usljed činjenice što se narav toga doba, za dugo vremena, u svojoj biti nije promijenila od toga kakva je bila u vrijeme Vjerovjesnika i Prve četverice halifa, vjerovjesnički sunnet i praksa

⁸²⁶ Za upoznavanje pitanja/problema krize mišljenja i volje u putanji islamskoga ummeta vidi od ovog autora *Ezme el-'akl el-muslim* (Kriza muslimanskog uma), izdavač Međunarodni institut za islamsku misao, Herndon, Virginia, treće izdanje, 1994. godine. Također, vidi knjigu *Ezme el-irade ve el-vidždan el-muslim* (Kriza volje i svijesti muslimana), od istog autora, izdavač Dar el-fikr, Damask, treće izdanje, 2007. godine.

prve četverice halifa u svome su ustrojstvu i svojim “vremenskim i mjesnim” detaljima ostali dobar i uzoran izvor. Bio je to prvi izvor za to skolastičko islamsko mišljenje (*el-fikr el-islami el-medresi*), za koje smo primijetili da je njime, sa protokom vremena, sa učvršćivanjem skolastičke izoliranosti kod vjerskih učenjaka i tradicije, zavladała sklonost ka pretjerivanju (*el-mejl ila el-mubalega*) u zapisivanju tekstova sunneta, i onih valjanih a i onih slabih, s ciljem njihova korištenja u zaštiti političke i idejne/misao nemoći, pribjegavanjem “vladavini svetosti” i pretjerivanjem u diskursu “zastrašivanja” (*hitab et-terhib*).

Sa protokom vremena, pogoršavanjem izolacije te sa političkom i idejnom nemoći ova se stvar okončala tako što su proučavatelji pravnih nauka završili u ukočenosti/apatiji (*el-džumud*), u preživljavanju doslovnjačkih pravila, načela i propisa koji se oslanjaju na mišljenje, na stvarnost, primjenu i prakticiranje odnosa od kojih više većina njih ne postoji u stvarnosti zaostalih islamskih društava. Upravo to je ono što vidimo danas na najjasniji način u stvarnosti ummeta i savremenih islamskih društava s obzirom na narav ovog vremena, njegov spoznajni svod, mogućnosti i izazove sa kojima se suočava.

A ovo znači da su mnogi ovi zakoni, odredbe, načela, propisi i fetve u svojoj primijenjenoj formi povezani sa davnim vremenima, prilikama, mišljenjem (a to nisu principi i načela), sa stvarnošću, mogućnostima i izazovima koji su mimo stvarnosti ovog današnjeg vremena, njegovih mogućnosti i izazova. To jest ta tradicija – usprkos tome što su je nekada predstavljali uzvišeni principi, vrijednosti i poimanja u stvarnosti vremena njihove primjene, mogućnosti i izazova – ipak, većina ovih zakona i fikhskih mišljenja postali su danas takvi da predstavljaju mišljenje i historijsku stvarnost koja ne egzistira, te su stoga to zakoni, primjene, propisi i historijski odnosi koji nemaju veze sa stvarnošću ummeta, niti sa mogućnostima njegova vremena i njegovih izazova.

Veoma je važno da spoznamo značaj toga da potraju konstante ove univerzalne vizije, njenih načela i ispravnih vrijednosti, jer je ummet danas – više negoli u bilo kojem prošlom dobu – u prijekoju potrebi za ovom vizijom, e da bi ona porodila vlastito mišljenje i odnose te usmjerila svoju putanju u stvarnosti vremena ummeta i oluja njegovih izazova.

Znamenje objave te vizije, “vjerovjesnička” primjenjivanja, kao i ona od prve četverice pravovjernih halifa, u svjetlu njenih vremenskih i mjesnih okolnosti – sve to dolazi kao riznica, iskustvo, lekcije, pouke i spoznajna znamenja koja donose korist od najveće vrijednosti, kao i naučnu važnost, zarad usmjerenja savremenih znanstvenih napora, te porađanja mišljenja i savremenih ustrojstava koja odgovaraju potrebama ummeta, izgradnji njegovih odnosa i nužno potrebnih djelotvornih institucija, zarad suprotstavljanja izazovima svijeta i vremena ummeta, u svjetlu njegovih mogućnosti i spoznajnih svodova.

Kad su posrijedi savremene zapadne društvene nauke i njihov odnos spram pitanja islamizacije znanja, a što je pitanje islamskih društvenih nauka, to se pitanje tiče sadržaja kao što je to i pitanje koje se tiče metoda. A ako razdvojimo ova dva pitanja (sadržaj i metod) jedno od drugoga, vizija postaje jasna a i saradnja sa njom plodonosna i lahka.

Radi razjašnjenja ove stvari, a prije negoli izložimo sve to, važno je da prvo objasnimo značaj društvenih nauka na polju spoznaje i društvenih odnosa.

Da bi se sasvim spoznala važnost društvenih nauka, moramo utvrditi i znati sa stanovišta počela, da se zadaća, te spoznajna i društvena uloga društvenih nauka razlikuju od zadaće zakona, fikha, propisa i fetvi, zato što je zadaća društvenih nauka veća i obimnija od njih, a i zbog toga jer je zadaća društvenih nauka u svojoj biti proučavanje društva u svjetlu njegove civilizacijske vizije, bila ona duhovna ili materijalna, te u svjetlu stvarnosti

temperamenata ljudske naravi, i u granicama njenih ljudskih i materijalnih mogućnosti te civilizacijskih izazova njenoga doba.

Ovo znači da je zadaća društvenih nauka, u bilo kojem društvu, porađanje društvenog mišljenja na različitim društvenim, ekonomskim i političkim područjima, pojedinačnim, zajedničkim i institucionalnim.

Ovo još znači da je zadaća islamskih društvenih nauka zapravo u procesu stvaranja društvenog mišljenja. Ona time prikrbljuje islamsku misaonu građu na kojoj počiva fikh, zakon, studije te fikhsko-pravna istraživanja, sa ekscerptiranjem pravila i načela koja sistematiziraju pravne odnose i institucionalne strukture u društvu. Odnosno, zadaća fikha i zakona je, u prvome redu, *formalna zadaća*, dok je zadaća društvenih nauka, u prvome redu, *idejna zadaća*. Te se dvije zadaće nadopunjuju, baš kakono se nadopunjuju krila ptice, u službi putanje ummeta, izgradnji njegova bivstva i njegove civilizacije.

Pitanje koje se ovdje pomalja glasi: gdje se susreću savremene zapadne društvene nauke sa pitanjem islamizacije znanja i izgradnjom islamskih društvenih nauka? I na koji način?

Ovdje dolazi do izražaja uloga lučenja između zapadnog mišljenja koje je nastalo iz istraživanja i društvenog proučavanja, i između metodologije tih društvenih nauka, kako bismo vidjeli da izgradnja društvenih nauka nije nikakva nova stvar, njeni putevi su lahki, a problem te izgradnje je pitanje vremena i zgusnutog znanstvenog istraživanja koje će se koristiti iskustvom te tradicije i velikim dijelom njenih postignuća, u mjeri u kojoj se koristi iz metodologije zapadnih društvenih nauka i njenih postignuća. K tome, napori izgradnje društvenih nauka lakši su, podesniji i brži negoli što mislimo, uzmemo li u obzir vjerovanje (*el-iman*), pouzdanje, ozbiljnost i potrebnu izdržljivost.

Znamo da je idejni sadržaj (*el-muhteva el-fikri*) zapadnih društvenih nauka pod utjecajem dvaju aspekata: Prvi je aspekt

onaj ideološki predstavljen u zapadnoj univerzalnoj viziji/ zapadnom pogledu na svijet, koji je u svojoj biti, i preovlađujućoj karakteristici koja na njega utječe, materijalistički ideološki pogled i vizija, pa time zapadni narodi više nisu pod utjecajem svojih religija, pod utjecajem koji bi imao neku težinu na stvarnost njihova pogleda, njihove saradnje i društvenih odnosa, nego su, zapravo, agnostici (*la edrijjun*).

Što se tiče objektivne (tematske) strane u ovim zapadnim društvenim naukama, ona je predstavljena u metodologiji proučavanja čovjekove prirode i čudi, te se stoga bavi spoznajom kako čovjekova priroda utječe na svoju stvarnost, načinom podlaganja te prirode i duhovne snage radi ostvarenja ciljeva ove vizije, te principa, poimanja i vrijednosti koje ona izražava, kao i toga čime se koristi: mogućnostima, kreiranjem sredstava, rješenja i institucija te suočenja sa izazovima.

Odatle, korištenje ovim objektivnim i tematskim aspektom, te mnogim izumima sredstava, sistema i institucija, može biti korisno (i nama muslimanima). Jer, naime, kako kažu: nema nikakve potrebe iznova izmišljati električnu energiju u mnogim stvarima.

Pitanje je i ovo: da li mi u korištenju pojma istraživanja prirode te društvenih propisa i zakona, štaviše i onih materijalnih, ovisimo o Zapadu, da li uvozimo nešto strano našoj civilizacijskoj, univerzalnoj viziji?

Mi sada znamo da ovaj stav nije ispravan, znamo da je islam upravo i došao da obnovi ljudske civilizacije koje su bile u doba kad se islam pojavio, to bijahu ili one civilizacije koje su ispunile svoju ulogu i dostigle granicu slabosti, starosti, kvarenja i oseke u darivanju/prinošenju, takav je bio slučaj sa perzijskom civilizacijom, ili su pak te civilizacije stvarno propale i skrajčile, kakav je bio slučaj sa grčkom civilizacijom.

Islam je došao sa zorom novoga doba (*fedžr 'ahd džedid*) koja je otvarala univerzalne i znanstvene horizonte, jer podstiče na znanje, mišljenje, istraživanje, proučavanje, svjetovanje, pouku i promatranje.

Sa islamskom civilizacijom započeo je osvit znanstvenog istraživanja i proučavanja pravila i zakona. Barbarski Zapad u to vrijeme nije još poznao značenje zakonitosti i znanstvenosti osim posredstvom islama, iz islamskih učilišta, te kroz svoje doticaje sa ummetom islama, kroz studiranje na islamskim učilištima i univerzitetima i posredstvom prevođenja nauka i spoznaja iz njih.

Zapadne društvene nauke bile su samo kontinuiranje duhovnosti/mentaliteta studija o propisima i univerzalnim zakonima u materijalnom svijetu, da bi se protegle poslije na proučavanje ljudske društvene prirode, upoznavanje sa njenim tajnama i na stvaranje društvenog mišljenja posredstvom proučavanja, na različitim područjima tih odnosa ljudske prirode, izgradnje institucija, stvaranja pravnog mišljenja nužnog za upravljanje stvarima svojih društava u skladu sa vizijom svojih civilizacija, svojim materijalnim poimanjima, zbog kojih svijet još uvijek trpi sve do danas, zbog duplih vrijednosti i dvostrukih standarda koji su proizveli muke kolonijalizma, nasilje, neprijateljstvo i vještinu u kreiranju sredstava rata i razaranja.

Bilo je očekivati da muslimani, prije nego drugi, imaju pionirsko vodstvo na područjima znanstvenih proučavanja čovjekove naravi, propisa i božanskih zakonitosti u stvaranju. Ali rana posrtanja koja su zadesila putanju ummeta povećala su svoje utjecaje i lišila čovječanstvo za mnogo vjekova upute Objave i islama u nauci i univerzalnosti, koja ostvaruje viziju pravde, bratstva, praštanja, slobode, solidarnosti, sigurnosti i mira.

Islamska univerzalna vizija i islamska Objava jeste vizija koja izražava smjernu čovjekovu narav, i usmjerava je. Tom se vizijom

ostvaruje jastvo i smjerna čovjekova narav, onako kako ju je Bog stvorio i izveo u bivstvovanje (*ebde'aha*). U njoj nema prostora za sukob između Objave i Prirode (*et-te'arud bejne el-vahj ve el-fitre*), s tim što – kada ovo kažem – ne podstičem na to da smjernu čovjekovu narav treba razumijevati, pokretati i napućivati odvojeno od islama.

Sve što je prethodno rečeno znači da je dužnost muslimana studenta, proučavatelja i istraživača da naprosto poduzmu četiri stvari:

1. Da se očiste od bolesti *taklida* (slijepog oponašanja neproduktivnih autoriteta) i sljedbeništva, da se oboružaju kreativnom, kritičkom, znanstvenom, analitičkom i sveobuhvatnom umnošću.
2. Da se osposobe u poznavanju civilizacijske, univerzalne, kur'anske vizije, njenih vrijednosti, poimanja, načela i konstanti.
3. Da se osposobe u poznavanju znanstvenoga metoda za proučavanje univerzalne i čovjekove prirode, za proučavanje stvarnosti, njenih moći, mogućnosti u vremenu i mjestu.
4. Da se okoriste islamskim naslijeđem, da se koriste objektivnim, savremenim, znanstvenim prinosima, kako bi njima nastavili istraživanje horizonata tajni duše, svemira, kako bi kreirali sredstva i puteve za omogućavanje čovjeku da se uspne pomoću svoga svijeta i da ostvari "lijep život" na oba svijeta.

Dakle, vidimo da islamizacija znanja i izgradnja islamskih društvenih nauka jeste rađanje savremenog islamskog društvenog mišljenja, kreiranje sredstava i pomagala koja grade život, društvo, njegove odnose i institucije, na temelju civilizacijske, kur'anske, univerzalne vizije. Islamizacija znanja je, dakle, stvar koja se ne razlikuje od onoga što poduzimaju svi učenjaci i istra-

živači, na različitim poljima znanja, i sve što trebamo jeste razotkrivanje (*tedžlije*) civilizacijske, kur'anske, univerzalne vizije, ponovno proniknuće u naša poimanja i u naše obrazovne i odgojne postupke, ponovnu izgradnju naših društvenih i obrazovnih institucija, naših odgojnih poimanja, te da se kvalificiramo nužno potrebnim stvarima za univerzalno, društveno, islamsko, znanstveno istraživanje, e da bismo postali ljudi koji pripadaju darivanju, kreiranju, natjecanju i civilizacijskom podvižništvu.

Polazeći od ovog ishodišta, veliki je dio znanstvene produkcije i znanstvenih koraka koje je već poduzeo Međunarodni institut za islamsku misao. Tu produkciju akademsko osoblje na polju metodoloških, društvenih, islamskih studija, te također i znanstveni istraživački centri i univerziteti, treba da praktično istraže, primijene i razviju, kako bi pokrenuli točak ozbiljnoga rada na polju islamskoga mišljenja, kako bi se moglo krenuti u služenje onome što je bitno, vizionarski, sa konstantama, vrijednostima i poimanjima, a ne formalno i sa dekorativnim dodacima.

Potrebno je izdavati knjige i izvore na polju islamske metodologije i njenih znanstvenih izvora, posvetiti pažnju praktičnim pedagoškim programima akademskog osoblja i kulturnih poslenika na ovom području.

Potrebno je graditi ideju dvostruke specijalizacije između islamskih studija i društvenih nauka, ta gradnja jeste početni korak koji je vrlo važan za stvaranje savremenog muslimanskog uma i za stvaranje savremenog akademskog i kulturnog muslimanskog osoblja. To je korak kojeg je usvojio Međunarodni institut za islamsku misao u programima islamskih studija i društvenih studija na Međunarodnom univerzitetu u Maleziji, koji je polučio vidljiv uspjeh vrijedan da se proširi i razvije.

Međunarodni institut za islamsku misao u svojim programima za naredne godine odlučuje se da uloži više truda na polju spisateljstva i vježbanja akademskog osoblja na području meto-

dologije islamskih društvenih nauka, kao i razjašnjenju pitanja islamske vizije na bitan, sažet i koristan način koji je otvoren prema stvarnosti života i njegovim izazovima u vremenu i mjestu, i nada se da će naći znanstvenu potporu na ovim područjima od strane mislilaca, akademika, reformatora, te od institucija univerzitetskog obrazovanja i centara naučnog istraživanja.

Plan Međunarodnog instituta za razvoj programa visokog obrazovanja

Najvažnije što je doprinio Međunarodni institut za islamsku misao u reformi programa visokog obrazovanja na primjeru Islamskoga univerziteta u Maleziji jeste uspostava sistema glavne (*et-tehassus er-re'is*) i sporedne specijalizacije (*et-tehassus el-fer'i*) na Fakultetu za znanja islamske objave i humanističkih nauka, gdje su kursevi islamskih studija jedna od dvije specijalizacije, čime to donosi svršeniku, kad završi sporednu specijalizaciju – a to je rok studiranja jednu dodatnu godinu (30 do 40 časova) – dva bakalaureat stupnja: jedan iz islamskih studija, a drugi iz jedne od društvenih ili humanističkih nauka.

Ovaj sistem je ostvario veliki uspjeh i doprinio je u školovanju jedne vrste svršenika koji su više predani, zreliji, više razumijevaju i spoznaju civilizacijsku islamsku viziju i civilizacijsku ulogu ummeta u putanji svjetske civilizacije, kao što su, također, naučno sposobniji na područjima svojih specijalizacija.

U cilju upotpunjenja ovih aktivnosti, i još zrelijeg pristupa istima, okončan je i opći nacrt budućeg plana za program univerzitetskog studija. Podijeljeno je i zaduženje jednoj odabranoj skupini između dobrih profesora specijalističkih islamskih studija za donošenje detalja ovoga plana i razradu njegove naučne građe.

Kičma ovoga plana jeste jedan sustav (program) koji je opći u islamskim studijama i sastoji se od dva dijela:

Prvi dio traje oko trideset akademskih sati, nudi ono što musliman treba znati o svojoj vjeri: vjerske dogme, načela, vrijednosti, poimanja, ciljeve i obrede što (sve skupa) izgrađuje univerzalnu viziju studenta te srž njegova svrhovitog, ćudorednog i vrijednosnog formiranja.

Ovaj dio nužno mora izučavati svaki univerzitetski student kao sporednu specijalizaciju (*tehassus fer' i*) na području humanističkih, društvenih ili vjerskih studija.

Drugi dio iz ovoga kursa (programa) je onaj koji također traje oko trideset akademskih sati, njime se želi postići opće znanje povijesti ummeta, Poslanikova životopisa (*es-sira*), civilizacije i vjerskih nauka.

Uz ovaj opći kurs iz islamskih studija bit će i dvije vrste kurseva, to su kursevi iz humanističkih i društvenih nauka, s jedne, i drugi kursevi koji su specijalistički u vjerskim naukama, a to su: specijalizacija iz fikha i zakona (Šerijata), specijalizacija iz vjerovanja i filozofije (nauka *usuli-dina*), specijalizacija iz nauke hadisa, specijalizacija iz nauke tefsira, specijalizacija iz nauke sire (Poslanikova životopisa), specijalizacija iz arapske gramatike i specijalizacija iz nauke stilistike/retorike.

Važno je ovdje ukazati i na program (kurikulum) čiji je cilj studiranje pojmovnog, analitičkog i kritičkog mišljenja, univerzalne vizije i savremene zapadne materijalističke civilizacije, te dimenzija njezinih odnosa i utjecaja na islamski ummet, a to jeste ono što određuje fiksirani parcijalni dio studija na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji, i naziva se "okcidentalnim studijama" (*ed-dirasat el-istigrabijje*), a može se nazvati i "studijama zapadnog mišljenja i civilizacije". Ovaj program ima za cilj pribaviti stručnjake za razumijevanje zapadne civilizaci-

je, te stoga kontinuirati se djelotvorno sa pozitivnim stranama Zapada, kao i otkloniti njegove negativnosti, kao što osigurava i kurseve koji s ovog aspekta podupiru ostatak specijalizacija, a nadamo se da se ovaj parcijalni program razvije u cjelovitu specijalizaciju, jer je naš kadar u nasušnoj potrebi za njom.

Tako se, dakle, program studija za svakog studenta sastoji od dvije specijalizacije, gdje prvi odsjek od njih biva prvi dio islamskih studija (ona sama kičma), što treba da bude neodvojivi dio programa za svakog studenta ma kakva tom studentu bila druga specijalizacija, iz ma koje nauke, društvene, humanističke, pravne, ekonomske ili vjerske, bila mu ona glavna ili ona sporedna. To znači da se program studenta za stupanj bakalaureata odvija kako slijedi:

Trideset sati prvi dio islamskih studija plus 60 sati glavne specijalizacije plus 30 sati pomoćnih predmeta, to iznosi 120 do 130 sati stupnja za bakalaureat iz jedne vjerske, humanističke ili društvene nauke.

Šezdeset sati kurs islamskih studija plus 30 sati sporedna/popratna specijalizacija plus 30 sati pomoćnih predmeta, sve to iznosi 120 do 130 sati stupnja bakalaureata islamskih studija.

Šezdeset sati islamskih studija plus 30 sati specijalizacije iz pedagogije plus 30 sati pomoćnih predmeta, sve to iznosi 120 do 130 sati stupnja bakalaureata iz islamskih studija, tj. “studij izučavanja islamske vjere, godina prva i druga”.

I tako, kad student završi i sporednu/popratnu specijalizaciju postat će i specijalizant glavne specijalizacije. Svršenik postaje nosilac dva stupnja bakalaureata, jednog iz islamskih studija, a drugog iz druge specijalizacije.

Također, treba napomenuti da postoji oko 30 sati koji su pomoćni predmeti za glavnu specijalizaciju čije trajanje broji 60 sati, da bi broj sati za pohađanje stupnja bakalaureata u bilo kojoj

specijalizaciji bio 120 do 130 akademskih sati, a za oba stupnja bakalaureata, onaj iz islamskih studija iznosi 150 – 170 sati.

Šezdeset sati glavna specijalizacija plus 30 sati sporedna specijalizacija (pomoćni predmeti), sve to iznosi 120 do 130 sati (za stupanj bakalaureata).

Sto dvadeset sati (bakalaureat) plus 30 sati (upotpunjenje sporedne specijalizacije), sve to iznosi 150 do 170 sati (za stupanj bakalaureata).

Važno je napomenuti da je za veliki broj predmeta dovoljno za jedan studijski period dva akademska sata (sedmično), a ne tri akademska sata, da bi se pokrila suština predmeta, posebno u drugom dijelu nastavnog programa iz oblasti islamskih studija.

Važno je da pomoćni predmeti pokriju vjerske studijske specijalizacije najširih društvenih aspekata koji pomažu proširenju horizonta studenta i shvatanju naravnih, društvenih i duhovnih aspekata koji se odnose na područja koje on studira, te sa praktičnim i stvarnim uvidom. Važno je, isto, da među pomoćnim studijskim predmetima budu tri uvodna i opća za tri društvena, duhovna i studijska područja, te da budu dodatno uz to stalni predmeti “porodica i roditeljstvo” i “kreativno mišljenje i rješavanje problema” među univerzitetskim predmetima koji se obavezno traže od svih studenata i studentica.

Ako bude moguće da predmet “postanak civilizacija i njihova propast” bude u sklopu obaveznih univerzitetskih predmeta za studente vjerskih nauka, kao i humanističkih i društvenih nauka, to će biti dobra stvar, jer islam je vjera iz regiona koji je kolijevka brojnih civilizacija što ih je taj region naslijedio. To područje karakteriziraju svi uzroci i tradicije tih civilizacija, pozitivni i negativni, koji su bacali, i još bacaju svoje sjenke na civilizacijski personalitet naroda ummeta, te stoga ova historija i civilizacijsko naslijeđe (*el-irs el-hadari*) su kroz općeznanstvene zasade prisutni u svijesti intelektualaca i vođstva islamskoga ummeta.

Nadamo se da će se tokom 2008. godine okončati svi detalji vezani za plan ovih kurseva (programa) i studijskih predmeta koji ih sačinjavaju, te da će se tim planom okoristiti programi visokoga univerzitetskog obrazovanja u islamskim zemljama, radi pregnuća na osvježavanju svojih sadašnjih programa, s Božijom pomoći.

A posrijedi je i to kako razložiti savremene humanističke i društvene nauke, te kako se poslužiti naučnim činjenicama i stvarnim mogućnostima u službi civilizacijske, univerzalne kur'anske vizije na područjima društvenih nauka, kao i tehničkih, prirodnih i humanističkih nauka, sa islamskog gledišta (*min manzur islami*), te u službi civilizacijske, islamske duhovne vizije? Ovo je plod čitave mase naučnih istraživanja, profesora i centara koji su počeli davati ploda na ovim brojnim područjima, te koji su, također, utirali svoj put u postizanju akademskih metodoloških radova od strane naučničkih grupa u sklopu programa Međunarodnog instituta za islamsku misao, s ciljem ostvarenja integracije i islamizacije znanja.

Kad se radi o tehničkim i prirodnim naukama, lijepo je zbog dužine njihovih studijskih programa i njihove težine, kao što je, naprimjer, medicina, da te nauke imaju program koji obuhvata cijeli prvi dio iz programa islamskih studija, sa jednim pregledom civilizacijskih aspekata ummeta i njegove misije, a posebno onoga što se odnosi na područje proučavanja svakog studenta, u obliku pomoćnih predmeta, što ostavlja onom studentu koji to želi da još više studira islamsko znanje, sa vjerskog i civilizacijskog aspekta. Stoga, to što je urađeno na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji, jeste stupanj magistra i stupanj doktora na poljima islamskih studija, za svakog svršenika i iz bilo koje naučne specijalizacije, u bilo kojem sporednom odjelu znanja, nakon što se svršenik osposobi u onom što mu je potrebno iz studijskih predmeta koje karakteriziraju prethodno spomenuti

zahtjevi, prema njegovoj metodološkoj i naučnoj potrebi. A u bilo kojem slučaju, proučavatelj tehničkih i prirodnih nauka može da studira kurs islamskih studija kao drugu specijalizaciju.

Gibak plan

Na kraju, važno je ovdje spomenuti da ovaj plan nosi u svojim fasciklama široku gipkost da udovolji različitim univerzitet-skim planovima i potrebama različitih specijalizacija. Tako, 60 časova jeste najniža granica za bilo koju glavnu specijalizaciju, time se pruža 30 do 40 časova za podršku studijskom programu, tako se time može u granicama 20 časova pomoćnih predavanja dodati povećanju časova bilo koje glavne specijalizacije, kako bi broj njenih sati bio 60 do 80, a to je najviša granica za bilo koju specijalizaciju. A preostalih 10 do 30 časova namijenjeno je posebno za univerzitetske zahtjeve i druga pomoćna predavanja.

Dakle, ovaj plan se može prilagoditi i s njime postupati sa gipkoćom dovoljnom da se udovolji potrebama različitih studijskih programa da bi proizveli svršenika i univerzitetski kadar koji je cjelovitog, nužno potrebnog, civilizacijskog, intuicijskog i naučnog sklopa, kako bi se povećao kvalitet života sljedbenika ummeta i njegova liderskog i naučnog kadra, e da bi ummet mogao ostvariti graditeljsku, reformatorsku i civilizacijsku misiju islama, s Božijom privolom.

Kako mi vidimo, dužnost ovakvih kapaciteta jeste jasna i lahka, nema prostora u njoj za smetenost i nejasnoću, a ako je dobra namjera preporoda i reforme ostvarit će se i nadanja, ako Bog da.

RIJEČ NA KRAJU

Važno je na završetku ove knjige da skrenem pažnju braći i sestrama, profesorima univerzitetskim, kadru specijalističkih istraživanja i univerzitetskim i izvanuniverzitetskim naučnoistraživačkim subjektima, na to da mnoge knjige mnogih autora i mislilaca obuhvataju mnoge ove pojmove i tehničke termine, koji se bave mnogim bitnim pitanjima i koji zacrtavaju puteve te nude ključeve za rješavanje tih pitanja. Ako umovi specijalista i njihova pera ne prihvate ova poimanja i ovu terminologiju, ako ne podupru njihova sredstva, načine njihova provođenja i njihovom primjenu u životnoj praksi povezanoj s njima, e da postanu tako programima, sistemima te životnim, kulturnim i znanstvenim sredstvima pripadnika ummeta u njihovim različitim grupacijama, tada će ova poimanja i ova terminologija ostati književne zbirke, poetske strofe i slovo na papiru, neće imati nikakva utjecaja niti će iz njih biti ploda u stvarnosti života društva, sistema i njihove prakse.

Radi toga, molim da se sjedine naponi mislilaca, reformatora, akademika i specijalista da ponude ummetu vizije, programe, vodič za rad i životnu praksu kojima će ummet obnoviti svoje mišljenje, svoje programe i institucije, poroditi svoje snage, staviti u pogon svoje moći, osloboditi svoje kreativnosti. U protivnom, stanje ummeta će ostati ruševno u vrtlogu idejne lijenosti, slijedenja, slijepog oponašanja stanja ummeta koje se

vidi u njegovim potonjim/dekadentnim stoljećima (*fi 'usuriha el-mute'ehhire*).

Ja sam uložio ovaj trud da se omogući primjena nekih pojmovnih pitanja na stvarnost nekih stanja ummeta i da se ponude praktične i idejne alternative (*el-beda'il el-fikrijje ve el-'amelijje*), pa ipak, to ne znači drugo doli samo obrazac onoga šta treba prionuti činiti, proširivati ga i njime stići do područja akademskih specijalizacija u njihovoj formi i stvarnim, praktičnim detaljima, na svakom pojedinom području života.

A poslovice kaže: "Tek ujutro ljudi hvale noćno putovanje!"

Bog pomaže, na Njega se treba osloniti. On je Zaštitnik divan, i divan Pomagač.

Naša konačna molitva je: zahvalnost pripada Bogu, Gospodar suvjetova.

Dodatak prvi

JEDNADŽBE REFORME

Sada je neophodno da navedemo osnovne poente kako bismo se podsjetili na najvažnija pitanja koja su tretirana u ovoj knjizi, s tim da te poente ne mogu zamijeniti pomno čitanje ovog istraživanja. (Poente navodimo) radi spoznaje sadržaja koga potrebuje savremeni reformski napor za ostvarenje sopstva, za aktiviranje smjerne ljudske volje, za stvaranje čovjeka, civiliziranog i namjesnički usmjerenog (*el-istihlaf*), koji ostvaruje svoje jastvo, vraća svoju motiviranost i pravi dobar izbor. U tome smislu, možemo predstaviti glavne poente u obliku šest jednadžbi, i to na sljedeći način:

1. Ispravan idejni metod zahtijeva da ima sljedeće:
Objava + zakoni i priroda + razum (naučna logika) + vrijeme i mjesto = islamska spoznaja koja je znanstvena, vodi pravom napatku, to je ispravan idejni metod.
2. Pozitivan/aktivan, svjestan odgoj zahtijeva da postoji sljedeće:
Ljubav + podsticanje + sloboda + disciplina = ljudske osobine koje su svjesne i savjesne, aktivne, snažne, dje-latne, graditeljske.
3. Volja, smjerna, graditeljska, namjesnička (*istihlafijje*), potrebuje da ima sljedeće:

Civilizacijska univerzalna opća vizija + monoteistička vjernička uvjerenja = čovjek koji je namjesnički (*isti-hlaf*), čudoredan, civiliziran, kreativan, Bogu predan (*muslim*).

4. Graditeljska, civilizacijska, kur'anska univerzalna vizija (vizija ashaba, drugova Božijeg Poslanika) zahtijeva da ima sljedeće:

Ispravan idejni program + aktivna svijest + smjerna graditeljska volja = ostvarenje smjernoga, duhovnoga jastva.

5. Sredstvo promjene zahtijeva da ima sljedeće:

Mislilac + odgajatelj + reformator + djelatna univerzalna vizija = promjena koja je istinska, civilizacijska, mirna.

6. Ispravna/valjana društvena izgradnja, zahtijeva da ima sljedeće:

Vizija, aktivna, graditeljska, smjerna + metod i ispravna ideja + ispravan odgojni metod + sistem i djelotvorne društvene institucije + ekonomska i društvena pravda = društvo koje je civilizacijsko, graditeljsko, moćno, aktivno, (društvo) koje je dinamično, kreativno, duhovno, koje nije rasističko niti ga je zahvatila korozija.

Temeljni stub za izgradnju/zdanje islamske civilizacije

Univerzalna vizija, koja je monoteistička, namjesnička, graditeljska, duhovna i smjerna.

Idejni metod, koji je svrhovit, znanstven, djelatn i smjeren (škola i mediji).

Odgajanje koje je savjesno, aktivno, smjerno (porodica).

Društveno zdanje koje je ljudsko, institucionalno, djelatno i smjerno (država).

Društvo bratstva, sklada, pravde, slobode i mira (*ummet*).
Civilizacija čovjeka nauke, univerzalnosti, pravednih odno-
sa, međusobne samilosti, slobode i mira.

**Ovdje počinjemo znati i djelovati:
potrebne stvari za civilizacijsku izgradnju**

Civilizacija čovjeka nauke, univerzalnosti, pravednih odno-
sa, međusobne samilosti, slobode i mira.

Društvo bratstva, ljudskoga sklada, pravde, slobode i mira
(*ummet*).

Društveno zdanje koje je ljudsko, institucionalno, djelatno
i smjerno (država).

Odgajanje koje je savjesno, aktivno, smjerno (porodica).

Idejni metod, koji je svrhovit (zakonit/praktičan), znan-
stven, ćudoredan i smjeran (škola i mediji).

Univerzalna vizija, koja je monoteistička, namjesnička, gra-
diteljska, duhovna i smjerna (vjerovanje koje je motivirajuće i
pokretačko).

Odavde počinjemo da znademo i da činimo.

Dodatak drugi

VJEROVANJE IZMEĐU RAZUMA I ČUDA

Uvod

Povod za uvrštavanje ove rasprave da bude dijelom lektire (*kira'et*) o pitanju univerzalne kur'anske civilizacijske vizije jeste taj što ona predstavlja predložak za preliminarnu infrastrukturu ove vizije kao univerzalne duhovne vizije, koja se tiče cjelokupnosti postojanja i cjelokupnosti ljudskoga života i njegovih odnosa te uzajamnih utjecaja na ovu Zemlju, zato što nema autentičnosti (*hudždžijje*) nijedna istinska univerzalna vizija u životu, i nakon života, ukoliko ta vizija ne proističe od Stvoritelja svemira. Jer, naime, spoznaja cjelokupnosti egzistencije u samom startu jeste spoznaja onoga što je ponad svoda ljudske logike.

Ova rasprava ima za cilj razjašnjenje racionalnog i teorijskog temelja vjerovanja, te cjelokupnosti egzistencije koja ga slijedi. To je ono što sačinjava temelj na kojemu počiva univerzalna islamska vizija, a taj temelj bio je svjetlost vodilja ovom autoru, svjesno ili nesvjesno, još od doba njegova djetinjstva, te tokom njegove životne karijere, vodilja za njegovo vjerovanje, za njegovu opću, univerzalnu islamsku viziju, za smisao njegova života u materijalnom i duhovnom svijetu (*fi 'alem el-madde ve er-ruh*).

A sve što želi ovaj autor jeste da ova rasprava bude pomoć u učvršćivanju neoborivog, istinskog temelja kod čitatelja, kako je

bio slučaj i kod ovog autora, u raskrivanju smisla njegova života, njegove univerzalne vizije na monoteističkoj, namjesničkoj (*isti-blafi*), reformskoj i smjernoj osnovi, s Božijom pomoći.

Ono što me podstaklo da pišem ovu raspravu i da se vratim njenoj problematici prizivajući sjećanja iz djetinjstva i mladosti, kad sam bio u srednjoškolskim klupama, jeste što sam svratio svoj pogled u svome studiju na problem islamske znanstvene metodologije. Naime, usprkos učenosti mišljenja Imama Ibn Hazma el-Endelusija i disciplini (*indibat*) njegova naukovnog mišljenja, ipak je on odstupio od svoga racionalnog, naukovnog metoda kad se suočio sa problemom vjerovanja i autentičnosti Objave, da bi potražio pribježište u prihvatanju čudesa (*el-havarik*).

A kako sam se bio već suočio sa istim problemom vjerovanja i istine Objave u dobu dječastva, bio sam isti kakvi su i drugi ljudi u toj etapi života, zapazio sam da je moje mišljenje već prihvatilo naučni razumski metod spram vjerovanja i univerzalne vizije, čuda nisu imala baš nikakve važnosti u pogledu vjerovanja i vizije, a što me je navelo prije nekoliko godina da napišem ovu raspravu⁸²⁷, kao dopunu metoda Imama Ibn Hazma, i kao upotpunjenje njegove metodološke i naučne vizije.

Racionalni argument ima prednost u autentičnosti Objave

Poznato je da se Imam Ibn Hazm ubraja u najistaknutije naukovne ličnosti (*eš-šahsijjat el-ilmijje*) koje proučavatelji islamskog mišljenja i povijesti ne mogu pobrkati s drugima. Njegovo se mišljenje odlikuje time da je ono naukovno, metodsko i

⁸²⁷ "Razmišljanja o zahirizmu Ibn Hazma i nenadmašnosti Muhammedova poslanstva", *Medželle et-redždid*, Islamski univerzitet u Maleziji, druga godina, broj treći, str. 167-172.

disciplinirano, pridržava se razuma, stvarnosti i osjetila krajnje odvažno i jasno, a odbacuje prihvatiti opsjene, fantazmagorije i nagađanja ma kakvu odoru ili idejna i vjerska stanja da na se obuku. Jasno je da racionalnost Ibn Hazmove metodičnosti i naukovnosti jeste i sama jedan od najvažnijih uzroka u idejnoj povijesti ummeta tokom potonjih vijekova, koja je doprinijela da se umanji Ibn Hazmova važnost, da se odbaci njegov naukovni metod. Razlog ovom (umanjivanju racionalnosti Ibn Hazma) nalazi se u poremećaju kojem se priklonilo mišljenje ummeta, te usljed izoliranosti mislilaca i učenjaka ummeta od stvarnosti i života.

Ono što plijeni pažnju jeste da Ibn Hazmovo pridržavanje “isključivo vanjskog teksta islamske Objave” (*zahiru nass el-vahj el-islami vahdehu*) u šerijatskim normama, bez dodavanja ili oduzimanja, predstavlja prirodni produžetak njegove naukovne metodologije koja se pridržava razuma, osjetila i iskustva. Prema tome, ono što proizlazi iz Onostranog i što se objavljuje od Boga, ne pripada čovječanstvu – prema metodi Ibn Hazma – da tome bilo šta dodaje ili od njega oduzima! Prema Ibn Hazmu, uloga razuma je da to Objavljeno spozna onakvim kakvo ono jeste, bez dodavanja ili umanjivanja, jer postupiti suprotno tome vodi diviniziranju razuma (*ila te'lih el-'akl*) ili do njegova anuliranja kad se pobrka Ovaj sa Onim svijetom, bez argumenta ili jasnog racionalnog oslonca. Ibn Hazma su njegov razum, znanje, učenje i naukovna metodologija naveli na to da razumije Objavu i njene tekstove bez uvećanja ili umanjenja, to je ono što mu je omogućilo da razumije Šerijat i njegove propise na način koji je primorao protivnike njegova metoda, prije negoli njegove poklonike, da poštuju njegovo razmišljanje i mišljenje, da ga smatraju šerijatskim naukovnim autoritetom ka kojem još uvijek žedno hrle proučavatelji znanja i spoznaje sve do danas.

A zanemarivanje protagonista racionalne naukovne metodologije od strane većine učenjaka ummeta tokom stoljeća de-

kadence ubraja se u najvažniji fenomen od kojeg pati mišljenje ummeta u kasnijoj povijesti, to mišljenje zadesila je apatija, isušila ga je pocijepanost islamske spoznaje (*temezzuk el-ma'riife el-islamijje*) i povlačenje u osamu muslimana od kulture i znanja u okrilje džamija i medresa. Ovo zanemarivanje i umanjivanje značaja protagonista racionalne naukovne metodologije i slabljenje počasti spram njih ne ograničava se samo na Ibn Hazma. Štaviše, zapažamo kako se takav negatorski stav (*el-mevkif es-selbi*) proteže spram većine zagovornika racionalne i naukovne metodologije, do većine protagonista kreativnog mišljenja, kao što je Imam Ibn Tejmijje koji je na se navukao neprijateljstvo velike većine učenjaka i obrazovanih ljudi, žigosali su ga kao onoga koji je otpao od vjere (*el-murevvik 'an ed-din*), i kao što je bio Ibn Haldun, čije mišljenje je zanemarivala većina učenjaka i obrazovanih ljudi. Ovaj metod mišljenja ostao je potrpan i zapostavljen dok zapadni naučnici među protagonistima naučne metodologije nisu otkrili njegovu školu i posvetili joj značaj i pažnju kakvu i zaslužuje. Ovakvih primjera ljudi čije je mišljenje zanemareno a metod odbačen ima mnogo.

Ko razmisli o životu ovih rijetkih genija u poznijoj povijesti mišljenja ummeta, od vremena zatvaranja vrata idžtihada (*munzu iglak bab el-idžtihad*) nakon četvrtog stoljeća po Hidžri, uočava da su ovakva neočekivana mišljenja (Ibn Hazma, Ibn Halduna...) bila posljedica naukovnog života koji se po svojoj naravi i putanji razlikuje od načina vladajućeg, skolastičkog mišljenja kojeg je karakterizirala spoznajna iscjepkanost i izolacija učenjaka od života i stvarnosti. Ibn Tejmijje, Ibn Hazm, Ibn Haldun i njima slični, nisu bili učenjaci i pravnici samo unutar zidova učilišta već su bili ljudi iskustva, studiranja i društvene, životne i političke prakse, koja je kod njih obrazovala cjelovitu, naukovnu i racionalnu spoznaju te učinila da njihovo znanje ide ukorak sa njihovim djelom, praksom i naučavanjem, čime oni sarađuju ne-

pokolebljivo sa stvarnošću života i životnim promjenama koje su im bile savremenikom. Stoga je glavnina njihovih ideja i kreativnog mišljenja – u svjetlu stoljeća njihova vremena i mjesta – bila samonikla i oštroomna.

Usprkos dosljednosti Ibn Hazmova naukovnog i strogog metoda u njegovu ophođenju sa Onostranim i sa Pojavnim svijetom, on se suočio sa jednim zamršenim problemom u svome istraživanju o suštini racionalnog dokaza u prihvatanju načela Objave kao izvora za spoznaju, za razjašnjavanje biti Objave i biti šerijata, te prihvatanja toga racionalnog dokaza i njegova pridržavanja.

S obzirom na to da se Ibn Hazmov metod pridržava razuma i Pojavnoga svijeta, a ne prihvata tvrdnje gnostičkih i ezoterijskih fantazmagorija i snatrenja, on je morao da pronađe racionalni, naukovni i metodski argument (*ed-deliil*) kao osnovu i temelj na koji se oslanja u svome prihvatanju Objave (Onostranog) i njegova pridržavanja na racionalan način.

Prihvatanje mjerodavnosti Onostranog nije moguće postići racionalno osim prihvatanjem autentičnosti Poslanika, s.a.v.s., i autentičnosti Poslanstva. Ovdje zapažamo da je Ibn Hazm razdijeljen između svoga racionalnog naukovnog metoda koji se isključivo pridržava razuma, osjetila i iskustva kao zakonitog i istinskog izvora za spoznaju, između svoga vjerskog i duhovnog osjećanja, zatim između svoje racionalne spoznaje o veličini Poslanja islama i nužnosti tog poslanja u uređenju ljudskoga života i njegova pravilnog vođenja, te između nužnosti spajanja Onostranog i Pojavnog u značenju njihove egzistencije.

Iz tog razloga, Ibn Hazm je morao pronaći ovaj racionalni argument koji je u skladu sa prirodom njegova mišljenja i metoda, i koji predstavlja racionalnu i strogu spojnicu između Onostranog i Pojavnog, bez zapadanja u idolatriju gnostičkih fantazmagorija i snatrenja.

A da bi Ibn Hazm našao svoj argument kojeg će se pridržavati, čime ne bi mogao na isti način prihvatiti tvrdnje o gnostičkom komuniciranju sa svijetom Onostranosti, morao se okrenuti životu Poslanika, s.a.v.s., da bi u njemu našao svoj dokaz i oslonac za svoju racionalnu, naukovnu i metodološku istinu, koje se (Poslanik) pridržavao u svome mišljenju i poslovima. Jer istinitost Poslanika, s.a.v.s., mora se podudarati sa živim argumentom koji se pridržava razuma prihvatanjem i pokornošću. Zato je Ibn Hazmovo istraživanje o nadnaravnosti u životu Poslanikovu, s.a.v.s., onaj racionalni, naukovni i metodički temelj za prihvatanje Poslanstva i pokoravanje njemu u Pojavnome svijetu, on njegovim prihvatanjem upotpunjuje racionalnu sponu (*er-rabt el-akli*) između Onostranog i Pojavnog svijeta. Ovo racionalno metodičko polazište jeste, nužno, jedino valjano polazište kod Ibn Hazma i to je njegov racionalni naukovni metod u prihvatanju pitanja Onostranog i pokoravanja njima.

Ali koji je to vid nadnaravnosti (*el-i'džaz*) u životu Poslanika, s.a.v.s., koji Ibn Hazm može ponuditi, kojem može potčiniti razum, a da uz to ne ostane prostora za raspravu, sumnju i prijepor?

Usprikos valjanosti Ibn Hazmova metoda i ugladenosti njegova pribježišnog pravca, ipak je žalosno da je Ibn Hazm izgubio svoj pravac i nije uspio u deriviranju valjanih sudova iz premisa koje je uspostavio i pridržavao ih se. Naime, nadnaravno (*el-i'džaz*) kojem se zaputio Ibn Hazm okončalo se u stavu o nadnaravnom materijalnih čuda te u vezi s njima u pričama o čudima (*kisas el-mu'džizat*) koje se pripisuju Poslaniku, s.a.v.s. Ali ova čuda (*el-havarik*), premda u njih vjernici vjeruju i s lahkocom ih prihvataju, ipak mogu da pobude naukovnu i racionalnu raspravu o valjanosti predajnog lanca i predanja, te pretjerivanja prenosilaca (*mubalega er-ruvat*), obmani osjetila i mnogo toga drugog što može dovesti do rasprave i svađa oko predaja (*sened*)

i njihova sadržaja (*metn*), tako da se stvar kod mnogih ljudi završila stavom o tome da se obligatnost vjerovanja u ova čuda ograničava samo na one koji su tim čudima prisustvovali (*'ala man hadare hazihi el-havarik fekat*), i koji su ih vidjeli, a ne i na druge ljude. A ako ih prihvataju neki ljudi, to slijedi kroz spremnost prihvatanja tvrdnji poput ovih o čudima, te kroz ljubav, poštovanje i divljenje prema Donosiocu poslanstva (Muhammedu, s.a.v.s.), ili kroz ljubav i poštovanje spram ljudi nauke i spoznaje koji prihvataju ova čuda, ili ih, pak, prihvataju iz straha, strahoštolja, potrage za korišću ili mirom. A to se ne slaže sa naukovnim i racionalnim metodom Ibn Hazma.

Sebe smatram da sam na način Ibn Hazma okrenut prema pridržavanju strogoga naukovnog i racionalnog metoda, gdje sam se i sam suočio sa tim istim pitanjem još od malih nogu, kad sam bio u srednjoškolskim klupama u prebivalištu Časne Mekke, u susjedstvu Svete Božije kuće, kad se otvara svijest pubertetije nekako u tim godinama o smislu egzistencije, odnosu Onostranog i Pojavnog, te onim što to prati: suočenje sa smetenošću pubertetetske duše u izboru puta koji treba slijediti, te vjerovanja koje treba vjerovati i pridržavati ga se u ovoj važnoj životnoj dionici.

Budući da sam propuzao bogatom porodičnom bibliotekom, topla, prisna, porodična sredina kod mene je povećala naučno usmjerenje još od tog ranoga životnoga doba, moje se naučno razmišljanje usmjerilo na spontan način, a u vezi sa ovom problematikom, i na sam život Poslanikov, s.a.v.s., u tom životu ja sam pronašao izgubljenu sponu u koju se mora vjerovati kad se radi o prenošenju vijesti (predanja) o Svijetu onostranosti, mora se prihvatiti svetost Poslanstva i pridržavati se nje, a bez toga argumenta i njegova pridržavanja, racionalno gledano, nema prostora za ovo pridržavanje, premda to ne sprečava divljenje i poštovanje svega onoga što već tvrde "pretendenti na nabožna

Poslanstva”, ako u njihovom mišljenju ima nešto što zaslužuje divljenje i poštovanje.

Protivno Ibn Hazmovu načinu, ja se nisam usmjerio ka ovom istraživanju o dokazu i izgubljenoj sponi o čudima koja se pripisuju Poslaniku (s.a.v.s.), s tim što ne poričem mogućnost njihova dešavanja, nego se moje mišljenje usmjerilo prema Poslanikovoju, s.a.v.s., osobi, zato što znadem da nije moguće da racionalni čovjek dosegne spoznaju biti egzistencije i onoga što je iza egzistencije, kao što također znadem da ne mogu govoriti o onome što je ponad svijeta Pojavnosti: o Bogu, te o pitanju o biti Poslanika i Poslanstva. Stoga sam se morao, racionalno (*el-‘akl*), zaputiti proučavanju nadnaravnog, dokaza i izgubljene spone u samom životu Poslanika, s.a.v.s., na temelju pobuda razuma i prirode, i bez potrebe da se to dvoje nadilazi, da se ustaje protiv njih, ili da ih se potire pribjegavanjem materijalnim čudima i nadilaženjem kosmičkih zakona. Uspjelo mi je da u tom ranom dobu dođem do naučnog i racionalnog dokaza za istinitost Poslanika i Poslanstva bez potrebe za nužnošću prihvatanja čuda da bi se prihvatila istinitost Poslanika i Poslanstva. A to je ono što me podstaknulo da pišem ovu korektivnu raspravu radi upotpunjenja metodološkog, racionalnog i naučnog svjetla, te da popunimo važnu pukotinu u ovom naučnom dobu (*fi haza el-‘asr el-‘ilmi*) kako bi se povratila univerzalna, duhovna, čovječanska vizija u sučeljenju spram materijalističke, animalne vizije, kako bi vrijedila “sila argumenta/istine”, a ne “argument sile”.

Od tog ranog doba smatrao sam da je istinitost Konačnog poslanstva (*er-risale el-hatime*) nužno afirmirati na racionalan i naučan način koji obavezuje pokoljenja jedna iza drugih na vjeronanje u njegovu istinitost, i to tako da svaka sljedeća generacija vjeruje u njegovu istinitost jednako čvrsto kao i savremenici Poslanstva i drugova Poslanikovih, s.a.v.s. Zato, bilo je neophodno da se poimanje nadnaravnosti Poslanika, s.a.v.s., uspostavi na te-

melju načela razuma i zakona za koje je Poslanikovo poslanstvo i došlo da bi ih poštovalo (*elleti dža'et risaletuhu bi ihtiramih*), i sa zahtjevom da ih se pridržava. Dakle, potpora poslanstva Poslanika, s.a.v.s., u biti nije imala potrebe, u svjetlu ovakvog poimanja i metoda, da ovisi o kakvim događajima ili raznolikim čudotvornim zbudovima koji nadilaze razum i osjetila, i koji ne obavezuju naučnog istraživača na zakone i pravila.

Budući da se uže istinitosti Poslanstva, u svjetlu ovog metoda, mora vezivati za osobu Poslanika, s.a.v.s., bilo je potrebno na samom početku pogledati životopis Poslanikov, s.a.v.s., i u njegov život, po različitim dijelovima, kao i sabranim cjelinama, te taj život usporediti sa životom čovječanstva i njegovom naravi, da bi se vidjelo, s racionalne strane, kako je pošlo za rukom ovom čovjeku da dostavi svijetu Poslanstvo o Onostranom, i privoli ih da u Poslanstvo povjeruju.

Poruka islama je došla u takvom povijesnom ozračju, kakvom, kako to tvrde historičari, nije bilo premca u drugim vjerama i poslanstvima. Historija nam je zapamtila tekst Poslanstva islama, životopis Poslanikov, s.a.v.s., također. Historija i tekst Časnoga Kur'ana, objasnili su nam da je Muhammed, s.a.v.s., bio čovjek, živio je život čovjeka, pojedinosti njegova života bile su prave ljudske. Prema tome, nije valjano da nadnaravnost njegova poslanstva i dokaz njegove istinitosti iziđu izvan ljudske naravi kojoj se upućuje ovaj (kur'anski) diskurs, a koji će staviti čovječanstvo na put svjetske i naukovne epohe. Ali gdje je to nadnaravnost u životu ovoga "čovjeka"? I gdje je to odsječan dokaz za to da je on istiniti poslanik, koji dostavlja smjernu poruku koju razumski treba slijediti i koja proishodi iz svijeta Onostranosti?

U Muhammedovom poslanstvu (tj. Kur'anu) prisutna su dva temeljna uvjeta da bi se moglo smatrati da je ono Božanska poruka. Prvi od dva uvjeta jeste uvjet verifikacije (*šart et-tevsik*). Naime, Muhammedovo poslanstvo (tj. Kur'an) – jedino

kod njega – imalo je potpunu verifikaciju, a takvo što ne nahodi se u temeljnim dokumentima koje imamo u drugim vjerama. Kur'an je zapisan u doba Poslanika, s.a.v.s., još uvijek sve prenosi usmeno od strane specijalističkih recitatora kontinuiranim i vjerodostojnim predanjima koja sežu sve do Poslanika, s.a.v.s., kao što se i obligatno traži da se nešto iz Časnog Kur'ana recitira u pet dnevnih namaza u životu svakog muslimana, kao što i većina muslimana dobrovoljno uče Kur'an, pamte ga i podučavaju Kur'anu, bogoštiju po njemu i traže njime blagoslov cijeloga života. To mu daje takvu dokumentiranost/pouzdanost koja je neusporediva sa bilo kojom dokumentiranošću/pouzdanošću bilo kojeg historijskog dokumenta. Za divljenje je to da se ova jedinstvena neusporedivost pouzdanosti ostvaruje u nepismenoj zajednici koja u naukama, spoznajama, filozofijama i kulturama nije imala status niti utjecaj.

Također, ova poruka (Kur'an) donosi drugi uvjet, a to je uvjet dobrote (*šart el-hajrijje*). Časni Kur'an također podstiče, bez ikakve sumnje, na dobro i na krepno djelo u životu na Ovom svijetu, u protivnom ne bi bilo mjesta da ga se smatra temeljnom, svetom poslanicom od Stvoritelja svemira i života. Možda riječi Božije (veličanstven i uzvišen neka je On): “Bog zapovijeda pravdu i dobročinstvo i potpomaganje bližnjega, a zabranjuje razvrat, i ono što je ružno, i tlačenje! Da biste se opomenuli, Bog vas svjetuje!”⁸²⁸ – jesu od onih ajeta koji sabiru ono što objašnjava narav Kur'anske Poruke i njen cilj u životu čovjeka muslimana.

Ako su pouzdanost i cilj dobra ona dva nužna uvjeta da bi bila Božanska poslanica, to je samo po sebi nedovoljno da se spriječi rasprava o temi porijekla/početka knjige dokumenta, koja podstiče na dobro, da, eto, potječe od čovjeka koji “svojata-

⁸²⁸ En-Nahl, 90.

njem” Poslanstva želi dati važnost svome djelovanju i zaogrnuti ga u svetost. Stoga, mora biti treći uvjet koji počiva na nekom vidu racionalne i naučne nadnaravnosti kao odsječan argument da je Muhammed, s.a.v.s., istinski poslanik koji dostavlja Poruku koja dolazi od Boga (svijeta Onostranosti), da bi tako istinska Božanska poslanica obavezivala da joj se ljudi pokoravaju.

Odatle dolazi važnost vraćanja pozornosti na ličnost Poslanika, s.a.v.s., na racionalan način (*akl*), i proučavanje njegova života i pojedinosti toga života, da bi se potražio odsječni argument iz njih samih o istinitosti Poslanika i istinitosti njegova poslanstva. Ovo pogotovo zato jer mi nismo u stanju stupiti u vezu sa Bogom (veličanstven i uzvišen je On) na izravan način, u potrazi za znanjem o suštini zadaće Poslanika, s.a.v.s., i Poslanstva, a kamoli da šta znademo o onome mimo toga. Međutim samo Poslanstvo je racionalno i naučno (dosežno), počelo je sa “*Ikre*” (Uči! Čitaj!), došlo je sa Knjigom, podstaklo je nauku, mišljenje, potragu za argumentom i dokazom, prionulo je sa razumijevanjem zakona i uzroka – što je stvar koja potvrđuje, još jednom, nužnost proučavanja životopisa Poslanikova, s.a.v.s., putanje njegova života, osobina njegove ličnosti, pojedinosti njegova razvoja (*mufredat tekvinih*), da bi se time znale sposobnosti nosioca Poslanstva, racionalni dokaz njegove istinitosti u dostavljanju ovog Poslanstva.

A da uposlamo razum i nauku i da se udubimo u pojedinosti života Poslanikova, s.a.v.s., i u pojedinosti njegovih sposobnosti i osobina, ne bi nam trebalo dokaza, jer bismo našli da te pojedinosti – ma kakva bila veličina svake pojedinosti ponaosobice – neće spriječiti raspravu o mogućnosti da se okarakterizira jednom tom karakteristikom neki drugi čovjek. Ipak, ako se pomno udubimo u život Poslanika, s.a.v.s., u sve njegove različite aspekte, bit će nam jasno da se nadnaravnost (*el-i'džaz*) u svojoj biti ne skriva samo u veličini svake te posebne karakteristike, već je naj-

važnije to da se skriva u skupnosti svih tih uzvišenih osobina, te praksi i postignućima povezanim sa njima, sve to u ličnosti jednoga čovjeka i na način koji je potpun. Dakle, aspekt *i'džaza* nije nužno u ljudskom aspektu bilo koje osobine Poslanika, s.a.v.s., već u skupnosti svih tih osobina, u sistemu njihova pomaljanja u životu jednoga čovjeka između ljudi te, nesumnjivo, u okolnostima njegova posebnoga života i okolnostima osobina njegova civilizacijskoga društva u tome dobu.

Ljepota ove nadnaravnosti, ljepota njene naučne i racionalne pronicljivosti, to, naime, da nadnaravnost nije izvela Poslanika, s.a.v.s., iz njegove ljudske naravi, njeno prihvatanje nije dovelo do poništavanja razuma i ljudske logike, niti to dopušta ili sprečava da se Poruka uputi čovječanstvu, te da im Poruka govori posredstvom njihove naravi i čudi, posredstvom kontinuiranja (naravnih) zakona koji su kod njih, dakle, ta racionalna, naučna i ljudska nadnaravnost jeste ona spojnica povezivanja (*halka el-vasl*) između svijeta Onostranosti i svijeta Pojavnosti, ona je odsječni racionalni naučni dokaz za istinitost Poslanika, s.a.v.s., i autentičnosti Poslanstva.

Da bismo objasnili šta mislimo pod univerzalnom, racionalnom, naučnom i ljudskom nadnaravnosti u životu Poslanika, s.a.v.s., moramo poduzeti jedno brzo putovanje u *Siru* njegova, s.a.v.s., života, kako bismo pratili njegove glavne osobine i događaje njegova života, sastavili ih jedne s drugima i mogli tako vidjeti kako sve to skupa predstavlja aspekt racionalne, naučne i ljudske nadnaravnosti u životu Muhammedovu, s.a.v.s., i njegovom Poslanstvu, bez ikakve potrebe za čudima koja nekada nisu ni u skladu sa ishodištima Poslanstva, niti sa naravi naučne, univerzalne, civilizacijske i ljudske epohe koju to Poslanstvo izražava i vodi.

Muhammed, s.a.v.s., rodio se i odrastao kao siročić i običan čovjek u okrilju svoga djeda Abdulmuttaliba, potom nakon dje-

da mu u okrilju svoga amidže Ebu Taliba, u Dolini Ibrahimovoj, sušnoj, u kojoj ništa ne raste, u pustinji zemalja Arabljana. Otac mu je umro prije nego se Muhammed, s.a.v.s., rodio, majka mu je umrla kad je imao šest godina, premda je odrastao kao siročić koje gubi oca i majku, on nije bio lišen Božije blagodati, ljubavi majčinske, njene nježnosti i saosjećajnosti u doba ranoga djetinjstva u kojem je bio u najvećoj ljudskoj potrebi za majčinom ljubavi, koju ne može mladome priskrbiti druga priroda osim majčine, što je milost Božija spram njega. Muhammed, Božiji poslanik, s.a.v.s., prošao je kroz različite etape života, da je u njima imao kakve ljudske zahtjeve, uvjerenja, požude i aspiracije ne bi ih kao čovjek mogao sakrivati ili njihovo postojanje tajiti, tokom četrdeset godina svoga života, a da ništa od njih ne pokaže na životnom putu i onom što mu je njegov život pružio, a to su znanje, mudrost, sposobnosti vodstva i nenadmašnog podvižništva u svemu što mu bijaše izazov, sve to sa očitim uspjehom, nakon što je ponio Poslanstvo i prevalio četrdesetu godinu.

Život Muhammedov, s.a.v.s., kao djeteta, dječaka, mladića, čovjeka stasale muževnosti, ostarjele osobe, oca i muža do četrdesete godine, kad mu je dostavljena Objava i Poslanstvo, sve to je u skladu sa istinitošću, povjerenjem, blagošću i lijepom ćudi, te je to i podstaklo jednu ženu iz plemstva njegova naroda i njegovih pametnih ljudi, a to je gospođa Hatidža, kćerka Huvejlidova, Bog njome bio zadovoljan, da mu povjeri svoj imetak i da se uda za njega, uvažavajući sa svoje strane njegove plemenite osobine.

Prvo što svraća pozornost jeste da je ovaj čovjek, kad dostiže doba zrelosti u četrdesetoj godini, a to je doba u kojem se smiruju bure nemara kod ljudi i gase mnoge uspaljenosti u onih u kojih je emocija i požuda bila uspaljena, zato što je to doba (od četrdeset godina) vrijeme kad počinje savladavanje tvrdoglavosti azginastih uvjerenja i njihovo zauzdavanje. Nalazimo da se Muhammed, s.a.v.s., u ovom dobu, na način neuobičajen za čovje-

ka, predstavlja da ima Božansku poruku, smjernu i važnu, koju donosi svome narodu iz svijeta Onostranosti za čovjeka, u Poruci poziva svoj narod i čovječanstvo nakon njega monoteizmu, bratstvu, pravdi, razmišljanju, plemenitoj čudi, traženju znanja, boljitku, praštanju i slobodi vjere (*hurrijje el-akide*), iskorjenjivanju nasilja, tlačenja, zuluma, korupcije i obijesti.

Narod njegov, čuvari Kabe i štovatelji idola, dočekali su ga sa zaprepaštenjem i negiranjem usljed veličine Božanskog govora, važnosti misije i veličanstvenih posljedica (do kojih dovodi islam) po vjerovanja na koja su sviknuti, po način njihova života i ružnu praksu i njihove međuljudske odnose. Začudno je da ovaj čovjek obavezuje svoj narod na dokaz o istinitosti svojih tvrdnji, podsjećajući ih na svoju istinoljubivost tokom svoga života sa njima. Kako da ih onda on – uz sve to, tokom ovog perioda, još od rođenja – slaže nakon svega što je bilo, ili da ih slaže o ovoj uzvišenoj stvari (Objave)? Da li je bilo moguće da Muhammed, s.a.v.s., ili bilo koji drugi čovjek, sebe obaveže na šutnju, prigušenije sposobnosti, potiranje uvjerenja i žudnji tokom cijeloga svoga života i u svim njegovim etapama? Da li je mogao on, ili bilo ko drugi osim njega, sebe obavezati na svojstvo istinoljubivosti, od rođenja do dobi od četrdeset godina života, dok obavlja poslove, te da skriva laž, e da bi ljude obavezao u četrdesetoj da povjeruju u njegove laži i izmišljotine? Nijedan čovjek ne bi mogao, time što se obavezivao na istinoljubivost i povjerenje, da pokriva svoju tajnu o sposobnostima i postignućima za dane koji će mu se ukazati, i da te sposobnosti ne sazna niko do dobi četrdesete godine, da nije stasao i bio istinski pripremljen pažnjom Božijom, kad za cijelo to vrijeme nije bio opisivan nijednom od tih poslaničkih sposobnosti i žudnji, nije uživao nijedno iskustvo ni praksu koje bi ga mogle pripremiti na sposobnosti i zapanjujuća postignuća što će mu se vremenom ukazati. Budući da je Poslanik bio čist od svega toga, tada su svojstva povjerenja, istinoljubivosti i isprav-

nosti postala i sama temeljnim svojstvima koja se traže za svakog poslanika koji dostavlja poruku.

Dakle, nalazimo da je ova vrsta sposobnosti, koja je pokujlala u njegovom životu nakon četrdesete godine života, iako je pojedinačno svako svojstvo u biti ljudsko, ipak, ona sva zajedno i skupno, u harmoniji kojom su od njega pojavila, te sa snagom koju su dokazala, napose u toj rudimentarnoj sredini, u životu jednog jednostavnog čovjeka – takva vrsta sposobnosti jeste nadnaravnost (*el-i'džaz*) koja potrebuje razum i njime ne izlazi iz svoje naravi i čudi.

Racionalno gledano, zadivno je, nadnaravno i zapanjujuće to da ovaj blagi, istinoljubivi i pouzdani čovjek ustane čvrsto, odlučno i pozivom na preporod, čovjek koji je nepismen u zabačenom kraju svijeta, od nepismene majke beduinke, gdje nije bilo filozofije, učilišta, ni biblioteka, bez prethodnih općih ili rukovodnih iskustava, da bi pokazao tečan, zadivan i smjieran govor tako kako ga nije poznavala rječitost Arapa (*fesaha el-'Arab*), da bi ustrajno krenuo riješenošću mladića u svoju misiju, usprkos neprijatnostima i mukama koje će snaći njega i njegove drugove tokom vremena. Štaviše, ovo uznemiravanje i otpor njegova naroda Kurejša, pridržavanje kipova i negiranje njegova poslanstva, povećavalo je kod njega, kao i kod njegovih sljedbenika, upornost da poziva vjeri i strpljivo podnošenje uznemiravanja u vrijeme kad nije izgledalo da će se njegovim drugovima i sljedbenicima ukazati svijetla nada, niti se činilo da će se tmine noći ovog mučenja rastupiti. A zaprepaštenje se i povećava zato što će, nakon trinaest godina upornog pozivanja dobru, uz strpljenje bez klonuća, doći čas odlaska, poziv je bio iscrpio svoje mogućnosti, da bi iznenada povjerovala plemena El-Evsa i El-Hazredža između stanovnika Jesriba, bez ikakva prethodnog očekivanja, i da bi se ugovorom obavezali na vodstvo Poslanika, s.a.v.s., i na pomoć Poslanstva koje on nosi.

Zadivljujuće je da je Muhammed, Božiji poslanik, s.a.v.s. – onaj čiji životopis i stasanje znademo, sa izvanrednom snagom i uspjehom kome nema ravna – stvarno zasnovao, i to za samo deset godina, državu ummeta pravde, snošljivosti, bratstva, dobroćinstva i slobode vjerovanja, u kojoj vlada sa savršenstvom, u kojoj sudi po pravdi, presuđuje i raspoređuje poslovima po mudrosti, podiže sistem, vodi pobjedonosne odbrambene vojске, njegovim jezikom teče dobar, rječit, nadnaravan govor kao mudrost, uputa i sreća.

Zar ne bi bila najčudnija stvar da nekome padne na pamet da jedan čovjek može imati sve ove mogućnosti, sposobnosti i žudnje, i još u takvoj sredini, a da ne oda ništa od toga tokom svoga djetinjstva, mladosti i muževnoga doba, niti u bilo kojoj prilici svoga života, kao muž i otac, sve do četrdesete godine života? Kao i da u svome životu, svojoj sredini i životnim iskustvima bude bez onoga ko će mu ta iskustva izgrađivati, skrbiti nad njima i unapređivati ih? Da li je uistinu u mogućnosti nekog čovjeka da isplanira nešto takvo i u ovakvoj prefinjenoj mjeri, tokom četrdeset godina otkad ga je rodila majka, a da on ne pokaže i ne oda ništa od svojih sposobnosti i svojih žudnji? K tome, kako to da ti nezreli beduinski Arapi, sa malo znanja i iskustva, ako čak nisu bili sasvim bez znanja i iskustva, da se suprotstaviše vođama, vladarima, svećenicima, plemenima i svim gospodarima, da bi ih nadvladali u mudrosti, administraciji, politici, ratovima, vojnama i okršajima, da bi njegov Poziv i država njegovih ljudi i drugova na kraju srušila imperije zuluma i nasilja u zemljama veličanstvenih civilizacija prostranih krajeva u državi perzijske civilizacije i zemljama države civilizacije Bizanta, da bi se proširilo svjetlo njegova Poslanstva tokom stoljeća u sve krajeve Zemlje, bez obzira na razlike u ljudima, jezicima i bojama kože?

Način kojim se otvorila snaga Muhammedova, s.a.v.s., svojstva, sposobnosti, pojedinačno i skupno, tokom šezdeset i

tri godine, sve to jeste istinsko čudo (*el-mu'džize el-hakikijje*) u potporu istinitosti poslanstva Muhammedova, s.a.v.s., i njegove autentičnosti, u kojeg su povjerovali iznimni ljudi njegova naroda i dokazali svoju odličnost i sposobnost na stranicama povijesti (*'ala safha et-tarih*), upoznali su Muhammeda i o njemu stekli iskustvo oni koji su najbolji iz sinova njegova naroda, koji su mu bili suparnici po godinama i sredini, još od doba djetinjstva, slijedili su ga i vjerovali u njega u situaciji kada se – tokom trinaest godina muka i trpljenja – niko nije nadao iz toga nikakvoj ugodi ni koristi. Kako onda da neko dođe, nakon dugih vijekova i stoljeća, kojima su dodati aspekti nadnaravnosti Časnoga Kur'ana koje znademo, pa da tvrdi da je on od drugova Božijeg Poslanika sposobniji pronicljivošću i uvidom, te da, eto, on zna nešto o Muhammedu, s.a.v.s., što oni nisu znali, te da sudi o onome što su oni zanemarili!!!

Život Muhammedov, s.a.v.s., način njegova razvoja, otvaranje njegovih sposobnosti i moći, postupkom kakvim je završen, jeste stvar kroz koju svaki učen, nepristran i pametan čovjek vidi aspekt nenadmašivosti (*el-i'džaz*), iako svako od nas neće ponekada naći začudnost u svakoj pojedinosti Muhammedova, s.a.v.s., života, usprkos tome što su čak mnogi aspekti tih pojedinosti dragocjeni, nenadmašni i izvrsni, ali je nevjerovatno čudo ta pravilnost i neprekidnost svih ovih pojedinosti u životu jednog čovjeka u toj situaciji, tokom šezdeset i tri godine.

Izgradnja ljudskog života nalikuje izgradnji piramide. Ona počinje sa široke osnovice odgoja, obrazovanja, instruiranja, uvježbavanja, iskustva i prakse, da bi se okončala u vrhu sposobnosti i vještine u ovoj ili onoj oblasti iz područja života, bilo da bude trijumfalni vođa, ili čovjek državnik i vješt političar, ili čovjek književnik, pjesnik, retoričar i utjecajno pero, ili čovjek nauke i istraživanja, ustrajni izumitelj. Kad je posrijedi život Muhammedov, s.a.v.s., on se odvijao obratnim smjerom, primjer mu

je obrnuta piramida (*el-herem el-maklub*) koja počinje sa oštre i tijesne osnovice, da bi završila u vrhu koji je prostran i širok, u svakoj strani života: vodstvu, mudrosti, politici, rječitosti, sa te osnovice propupavaju vođe, mudraci, učenjaci, stilisti. Možda najprikladniji primjer u opisu Poslanikova učinka nije obrnuta piramida, nego ga treba opisati sa čaškama cvijeta plodnoga koji se otvara svojom ljepotom, mirisom i plodovima sa zelenoga stabla, bujnoga i vitkoga, pa biva znakom od najzadivnijih znakova Boga veličanstvenoga!

Poslanstvo koje – ukoliko se valjano primi i razumije – unosi mir u dušu, širi bratstvo i samilost među ljudima, poziva pravdi, istini, dobru, znanju i miru – to poslanstvo je nadnaravno (*mu'džize*), smjerno, autentičnoga teksta, dolazi od istinoljubivoga, pouzdanoga, oštroumnoga u svojoj ćudi, nenadmašnog u svome razvoju i svojim sposobnostima, nenadmašnog po Nenadmašnoj Knjizi (Kur'anu) koja mu je objavljena. Poslanstvo mora biti poslanstvo istine, koje je objavljeno, u čiju istinu pametan čovjek mora odsječno povjerovati, to poslanstvo mora biti poslanstvo od Boga, Stvoritelja, iz Ničega Izvoditelja, Jednoga i Jedinoga, Darovatelja oblika, to poslanstvo čovječanstvu donosi Njegov Poslanik, istinoljubivi i pouzdani, donosi ga kao poslanstvo koje obavezuje, u kojem se cjelovito upotpunjuju Svijet onostranog i Svijet pojavnosti, poslanstvom se očituje značenje egzistencije i cilj smjerne naravi.

Spoznaju ovog aspekta u *i'džazu* (nenadmašnosti) poslanstva Muhammedova, s.a.v.s., aspekta koji usklađuje stanja naravi i ćudi čovjeka, preče je obaviti metodom naučnog i pronicljivog razuma, kako je to učinio i Ibn Hazm. Ova spoznaja je potrebnija danas muslimanskom umu na njegovom putu prema znanstvenome metodi i oslobađanju od ograničenja snatrenja, gnostičkih rasprava, zastranjenja i opsjena.

Ovakva naučna i praktična kontempliranja još od rane mladosti učvrstila su moje vjerovanje u ovu vjeru kao sveto poslanje, učinila su me muslimanom po izboru, a ne po rođenju, roditeljskom identitetu ili mjestu boravka, kao što su učvrstila moje mišljenje na putu nauke, metoda zakona i razuma, i zaštitila su to mišljenje – s Božijom blagodat – od nečisti mitomanije, fantazmagorija i opsjena. Stoga, kad god sam se suočio – u vezi s poslanstvom islama – sa kakvom sumnjom, ona je kod mene samo bila problem koji potrebuje metodski, naučni uvid za spoznaju aspekta islama i istine o ovome, a nije se uopće radilo o skepsi koja poziva dvojbi, ustuknuću i kolebanju.

U svjetlu toga, moj se metod proučavanja bilo čega i bilo koje sumnje sastojao od dvije strane. Prva je, spoznati prirodu problema, a druga, uzimati partikularije teksta Objave u svjetlu cjeline teksta Objave i njegovih ciljeva (*fi dav' kullijjatihi ve mekasidihi*). Bez tog metoda, po mome mišljenju, nastaje samo brbljanje i klaparanje, kojeg se trebamo kloniti, staviti mu branu kroz izgradnju metoda naše nauke, našeg obrazovanja, stvaranje našeg naučnog i rukovodnog kadra. Time se sastaju/spajaju metodi naše nauke i našeg obrazovanja, u svim njihovim vidovima, spoznavanjem biti vjere, njene vizije, ciljeva, principa, vrijednosti i poimanja, sa naučnim spoznavanjem univerzalnih prirodnih zakona na različitim fizikalnim i ljudskim područjima, da bi se porodila nauka, spoznaja i istinska, djelatna, civilizacijska praksa, koja ostvaruje viziju islama i njegove ciljeve te stavlja u djelovanje njegove principe, poimanja i vrijednosti u stvarnost života diljem vremena i mjesta.

Neka Bog nagradi Ibn Hazma dobrom, jer me podstaknuo da se udubim u njegov metod dopunjujući ga, bez umanjivanja njegove veličanstvene naukovne vrijednosti, da bih sudjelovao i iznio viziju i iskustvo kroz koje sam prošao u mladosti, i kroz koje mora proći – svjesno ili nesvjesno – svaki pubertetlija u

svojoj smetenosti i prirodnom traganju za odnosom Pojavnosti sa Onostranim, o početku života čovjekova na licu ove Zemlje, o njegovoj sudbini, sudbini njegova života i egzistencije, nakon što ga zarove u utrobu ove zemlje iz koje je, iz njezine gline, izraslo njegovo tijelo, i stasalo njegovo stablo iz njenog tla. Ova vizija i ovaj metod bili su mi najbolja pomoć u ovom što mi je proteklo od života, jer je to predstavljalo u mom životu pogled i živo iskustvo za koje se nadam da će u njemu biti neke koristi i poziva za razmišljanje, kontempliranje i shvatanje života s potrebnom ozbiljnošću, da će biti stvar koja će obogatiti život naše omladine koji su zalog našeg ummeta i zalog čovječanstva, radi upute čovječanstva na put istine, civilizacije bratstva, gradnje i čovjekova ispravnog korištenja svemira, ka razumijevanju i ispravnom vladanju koje ostvaruje smisao života i jastva, sa svim njegovim odgovornostima, potvrđivanjima i lijepim uživanjima, bez neumjerenosti i pretjerivanja.

Ja se nadam da će mladi ljudi i čitatelji u životopisu ovoga velikoga čovjeka (Ibn Hazma), i svih onih naših davnih genija nalik njemu, naći popudbinu koja će njihovo mišljenje postaviti na put racionalnog, naučnog metoda, ispravnog i u vjeri postojanog, da bi ostvarili cilj namjesništva, cjelinu Objave i prirode, da im to bude vodič za njihov život, uputa za njihovu izgradnju, obodrenje za dobro, prijegor i darivanje na putu njihova života, ako Bog da.

Bogu pripada zahvala i zasluga, on je Naputitelj na Pravi put. Naša posljednja molba je: neka je hvala Bogu, Gospodaru svjetova!

Dr. Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman
Rijad, 09. 08. 2008./08. 08. 1429. po H.

Dodatak treći

LITERATURA

Dopunjavajući napomenu o literaturi, te radi dodatnog pojašnjenja problema koji je dotaklo ovo istraživanje, čitateljstvo može konsultirati sljedeće knjige i studije ovoga autora:

1. أَزْمَةُ الْعَقْلِ الْمُسْلِمِ (*Kriza muslimanskog uma*), djelo izišlo u serijalu posvećenom islamskoj metodologiji, *Ed-Dar el-'alemijje li el-kitab el-islami* i Međunarodni institut za islamsku misao, drugo izdanje, 1414. po Hidžri, 1994. po Isau, a.s. Ovo djelo ima i druga izdanja.⁸²⁹
2. أَزْمَةُ الْإِرَادَةِ وَالْوَجْدَانِ الْمُسْلِمِ: الْبُعْدُ الْغَائِبُ فِي مَشْرُوعِ إِصْلَاحِ الْأُمَّةِ (*Kriza muslimanske volje i svijesti: zanemarena dimenzija u planu reforme ummeta*), Dar el-fikr, Damask, 1428/2004. godine.
3. الْعُنْفُ وَإِدَارَةُ الصُّرَاعِ السِّيَاسِيِّ فِي الْفِكْرِ الْإِسْلَامِيِّ بَيْنَ الْمَبْدَأِ وَالْخِيَارِ (*Nasilje i upravljanje političkim sukobom u islamskom mišljenju između načela i izbora*), Međunarodni institut za islamsku misao u Vašingtonu i Dar es-salam u Kairu, 1423/2002. godine.

⁸²⁹ Ovo djelo prevedeno je i na bosanski jezik: Abdulhamid A. Ebu Sulejman, *Kriza muslimanskog mišljenja*, prevela: Sabina Berberović, Sarajevo, El-Kalem, 2004.

4. الْإِنْسَانُ بَيْنَ شَرِيْعَتَيْنِ (*Čovjek između dva zakona*), Međunarodni institut za islamsku misao u Vašingtonu i Dar es-salam u Kairu, 2005. godine.
5. الْإِصْلَاحُ الْإِسْلَامِيُّ الْمُعَاصِرُ (*Savremena islamska reforma*), Međunarodni institut za islamsku misao u Vašingtonu i Dar es-salam u Kairu, 1427/2006. godine.
6. (“Problematika autokratije i korupcije u islamskom mišljenju i povijesti”), *Medželle el-muslim el-mu‘asir*, broj 122., Kairo, 1427/2006. godine.

Kratka biografija dr. Abdulhamida Ahmeda Muhammeda Ebu Sulejmana

- Rođen u Mekki Mukerremi 1355/1936. godine.
- U Mekki pohađao osnovnu i srednju školu, maturirao u Školi za obuku diplomata 1374/1955. godine.
- Godine 1378/1959. diplomirao trgovinu (bakalaureat) na Odsjeku za političke nauke Trgovinskog fakulteta na Kairskom univerzitetu.
- Godine 1381/1963. magistrirao iz oblasti političkih nauka na Trgovinskom fakultetu Kairskog univerziteta.
- Godine 1393/1973. doktorirao iz međunarodnih odnosa na Univerzitetu Pensilvanija u Filadelfiji, Sjedinjene Američke Države.
- Radio kao sekretar zasjedanja Vrhovnog vijeća za planiranje u Kraljevini Saudijskoj Arabiji, potom bio član u Vijeću za nastavu na Fakultetu za administrativne/upravne nauke (ranije Trgovinski fakultet) na Univerzitetu Kralja Sauda u Rijadu (ranije Rijadski univerzitet) i kao predsjednik Odsjeka za političke nauke na istom fakultetu.
- Jedan je od osnivača Generalnog sekretarijata Svjetskoga foruma islamske omladine u Rijadu, Kraljevina Saudijska Arabija, prvi je predsjednik i osnivač Međunarodnog instituta za

islamsku misao, bivši generalni direktor Međunarodnog instituta za islamsku misao, također predsjednik utemeljitelj Zavoda za razvoj djece, osnivač je i bivši predsjednik Asocijacije muslimanskih naučnika društvenih nauka u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi, osnivač je i bivši predsjednik Američkog časopisa za islamske društvene nauke.

- Osnivač je i rektor Međunarodnog islamskog univerziteta u Maleziji, 1988 – 1999. godine.

- Predsjednik je Međunarodnog instituta za islamsku misao, 1419/1999. godine.

- Vlasnik je i generalni direktor Ureda Dar Manar, koji se bavi odgojnim i obrazovnim savjetovanjem (Rijad, 1424/2003).

- Napisao brojne knjige, studije te naučne i kulturne rasprave koje se – sa islamskog stanovišta – bave promjenom i kreativnim i reformatorskim aspektima za Muslimansku zajednicu (ummet) na polju vjerovanja i islamske civilizacijske vizije, na polju mišljenja, metode i kulture, te odgoja i muslimanske svijesti.

- Među njegovim djelima su:

1. *Ekonomska teorija islama: filozofija i savremena sredstva* (1960. godine),
2. *Islamska teorija međunarodnih odnosa: novi pravci u mišljenju i islamskoj metodologiji* (1973.),
3. *Kriza muslimanskog uma* (1986.),
4. *Islamizacija znanja: pravac i postignuća* (1986.), u koautorstvu,
5. *Nasilje i upravljanje političkim sukobom u islamskom mišljenju između načela i izbora: islamski pogled* (2002.),
6. *Problem udaranja žene kao sredstvo za rješavanje bračnih razmirica* (2003.),
7. *Kriza volje i svijesti muslimana* (2004.),

8. *Islamska reforma: stalno i promjenljivo, iskustvo Islamskog univerziteta* (2004.),
9. *Islam između dva zakona* (2005.).

Profesor Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman smatra se jednim od najboljih živućih poznavalaca savremenih odgojnih i obrazovnih problema muslimanskih društava.

Pogovor

ISLAMSKA STVARNOST
IZMEĐU ASHABA I BEDUINA

Osvrt na djelo Abdulhamida Ahmeda Ebu Sulejmana, *Kur'anska univerzalna civilizacijska vizija (Er-Ru' je el-kevnijje el-hadarijje el-kur'anijje)*, izdanje Međunarodnog instituta za islamsko mišljenje (IIIT), Herndon, Virdžinija, 2008.

Prije nešto više od godine dana Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman je objavio zanimljivu i na mnogim stranicama provokativnu knjigu, *Kur'anska univerzalna civilizacijska vizija (Er-Ru' je el-kevnijje el-hadarijje el-kur'anijje)*. Djelo se pojavilo u izdanju Međunarodnog instituta za islamsko mišljenje (*El-Ma'hed el-'alemi li el-fikr el-islami*) u Herndonu, Virdžinija, Sjedinjene Američke Države, i po svojim glavnim porukama knjiga je jedan svjež pokušaj da se ponudi ne samo novo tumačenje skoro petnaest stoljeća duge povijesti islama i muslimanskih naroda već se ovim tumačenjem žele naznačiti mogući projekti izlaska iz današnje krize muslimanskih koncepcija u politici, ekonomiji, muslimanskim (dez)integracijama i institucijama. Djelo *Kur'anska univerzalna civilizacijska vizija* je po svemu obnoviteljske naravi, slijedi i razvija reformatorske koncepcije koje su začete tokom prvih go-

dina *muslimanske moderne* od kraja devetnaestog stoljeća. Osim toga, autor na originalan način daje svoju deskripciju dinamike islamske povijesti te ocjenjuje uzroke muslimanske dekadence.

Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman je poznat našoj javnosti kao muslimanski mislilac “kritičkog usmjerenja”, a njegova knjiga *Ezme el-'akl el-muslim (Krizna muslimanskog uma)* prevedena je i objavljena u izdavačkoj kući Islamske zajednice, El-Kalem. Podsjetimo se, ukratko, na najvažnije biografske i bio-bibliografske dionice profesora Abdulhamida Ahmeda Ebu Sulejmana.

Plodan autor, utemeljitelj instituta i univerziteta

Prof. dr. Abdulhamid (Ahmed Muhammed) Ebu Sulejman rođen je u Mekki Mukerremi 1355/1936. godine. U rodnom gradu je pohađao osnovnu i srednju školu, a maturirao je u Školi za obuku diplomata 1374/1955. godine.

Godine 1378/1959. diplomirao je trgovinu na Odsjeku za političke nauke Trgovinskog fakulteta na Kairskom univerzitetu. Potom je 1381/1963. godine magistrirao iz oblasti političkih nauka na Trgovinskom fakultetu Kairskog univerziteta, a 1393/1973. godine doktorirao je iz međunarodnih odnosa na Univerzitetu Pensilvanija u Filadelfiji, Sjedinjene Američke Države.

Radio je kao sekretar zasjedanja Vrhovnog vijeća za planiranje u Kraljevini Saudijskoj Arabiji, potom je bio član u Vijeću za nastavu na Fakultetu za administrativne/upravne nauke (ranije Trgovinski fakultet) na Univerzitetu Kralja Sauda u Rijadu (ranije Rijadski univerzitet), također je radio i kao predsjednik Odsjeka za političke nauke na istom fakultetu.

Osnivač je Udruženja muslimanskih studenata u SAD-u i Kanadi.

Jedan je od osnivača Generalnog sekretarijata Svjetskoga foruma islamske omladine u Rijadu, Kraljevina Saudijska Arabija, prvi je predsjednik i osnivač Međunarodnog instituta za islamsko mišljenje, bivši generalni direktor Međunarodnog instituta za islamsko mišljenje, također predsjednik utemeljitelj Zavoda za razvoj djece, osnivač je i bivši predsjednik Asocijacije muslimanskih naučnika društvenih nauka u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi, osnivač je i bivši predsjednik Američkog časopisa za islamske društvene nauke (AMSS).

U periodu 1988 – 1999. godine osnivač je i rektor Međunarodnog islamskog univerziteta (IIU) u Kuala Lumpuru, Malezija.

Također, predsjednik je Međunarodnog instituta za islamsko mišljenje (IIIT), 1419/1999. godine. Vlasnik je i generalni direktor Ureda Daru Manar, koji se bavi odgojnim i obrazovnim savjetovanjem (Rijad, 1424/2003.).

Napisao je brojne knjige, studije i naučne i kulturne rasprave koje se – sa islamskog stanovišta – bave promjenom te kreativnim i reformatorskim aspektima za Muslimansku zajednicu (ummet) na polju vjerovanja i islamske civilizacijske vizije, na polju mišljenja, metodologije i kulture, te odgoja i muslimanske svijesti.

Među njegovim djelima su: *Ekonomska teorija islama: filozofija i savremena sredstva* (1960. godine), *Islamska teorija međunarodnih odnosa: novi pravci u mišljenju i islamskoj metodologiji* (1973.), *Kriza muslimanskog uma* (1986.), a u koautorstvu je objavio djelo *Islamizacija znanja: pravac i postignuća* (1986.). Objavio je potom djela: *Nasilje i upravljanje političkim sukobom u islamskom mišljenju između načela i izbora: islamski pogled* (2002.), *Problem udaranja žene kao sredstvo za rješavanje bračnih razmirica!* (2003.), *Kriza volje i svijesti muslimana* (2004.), *Islamska reforma: stalno i promjenljivo, iskustvo Islamskog univerziteta* (2004.), *Čovjek između dva zakona* (2005.) itd.

Povijest islama u sukobu plemenskog i civilizacijskog

Kad čitamo Ebu Sulejmanovu *Kur'ansku univerzalnu civilizacijsku viziju* naslućujemo daleki eho Ibn Haldunovih pokušaja da odgonetne obrazac ili obrasce prema kojima se odvija povijest islama, da objasni uspone i padove u društvenim organizmima islama. Ebu Sulejman neskriveno i teorijski decidirano tvrdi da je svijet islama doživljavao dekadencu kad god je njime ovladao duh ili žar (*hamijje*) beduin(stv)a (*el-e'rab*).

Zapravo, beduinske snage, koje još nisu bile privedene civilizaciji, pa ni civilizaciji islama, često su nadvladavale i podjarmljivale kulturu i civilizaciju ashaba (*el-ashab*). Razumije se da Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman kroz analiziranje ovih dviju nasuprotnih strana, *el-e'rab* i *el-ashab*, ne želi ponuditi samo svoje viđenje prvih decenija ranoga islama, već on te dvije sile vidi kroz svoje ukupno teorijsko čitanje povijesti islama.

Važno je da na ovom mjestu kažemo da je Ebu Sulejmanovo djelo *Kur'anska univerzalna civilizacijska vizija* (*Er-Ru'je el-kevnijje el-hadarijje el-kur'anijje*) u svojoj preliminarnoj rukopisnoj varijanti nosilo drugačiji naslov, naime *Bejne el-ashab ve el-e'rab*, *Er-Ru'je el-kevnijje el-hadarijje el-kur'anijje* (*Između ashaba i beduina, Kur'anska univerzalna civilizacijska vizija*). Prvotno smo se pod tim naslovom upoznali sa glavnim sadržajima ove njegove knjige. Međutim, kad se djelo definitivno pojavilo iz štampe, nosilo je naslov *Kur'anska univerzalna civilizacijska vizija*.

Prema Abdulhamidu Ahmedu Ebu Sulejmanu, Božiji poslanik Muhammed, a.s., dostavljanjem kur'anske objave i svojom poslaničkom misijom, prevodio je beduine (*el-e'rab*) u svoje drugove (*el-ashab*), u islamski civilizirane generacije, ljude univerzalne vjere i kulture. *Epoha ashaba* značila je nadilaženje i oslobađanje od plemenskog, etničkog, rasnog. Autor smatra da je period prve četverice halifa na Pravom putu (*El-Hulefa' er-rašidun*) bio

period ashaba u islamskoj povijesti. Ta četverica halifa su bili birani i izabrani na republikanski način, nisu ih nasljeđivali sinovi, primogenitura je bila nepoznata ranome islamu.

Autor se potom bavi dolaskom beduinskog duha sa stupanjem Emevija na vlast (661. godine), te ustvrđuje kako je ova dinastija sve do 750. godine reafirmirala beduinski žar (*hamije el-e'rab*). Autor na negativan način ocjenjuje emevijsko potiskivanje i eliminiranje duha ashaba, smatra da je ponovno oživljavanje arapskih plemenskih tradicija umnogome naštetilo civilizacijskom i kulturnom afirmiranju islama. Štaviše, za Emevija je u samoj vojsci došlo do beduinske prevage (*galebe el-kaba'il el-'arebije min el-e'rab 'ala džejš el-umme el-islamije*), tvrdi autor na 31. stranici. Tad je, prema Ebu Sulejmanu, došlo do velike civilizacijske i kulturne stagnacije islamskog ummeta, jer je sa scene definitivno nestalo duha ashaba.

Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman daje impresivne analize prvih stoljeća islama, tvrdi da je islam svojim univerzalnim učenjima o Bogu potiskivao (bolje kazati: nadilazio) arabljansku (i bilo koju drugu) plemensku lojalnost, te afirmirao pojmove i shvatanja o univerzalnom čovječanstvu. Ashabi su afirmirali "viziju svijeta" (*ru'je el-'alem*), ta je vizija dovodila do pozitivnog i kreativnog "ostvarenja", do "realiziranja" čovjekove osobnosti i jastva (*tahkik ez-zat*). Taj proces ostvarenja čovjekova sopstva u doba ashaba ne odvija se kroz odanost plemenu ili narodu, već kroz odanost univerzalnoj ideji. Autor se poziva na kur'anski ajet⁸³⁰: "Ali, oni koji vjeruju, Boga još više vole!" Kad islam razvija *hubb* ili *ljubav prema Bogu* to znači da se tom ljubavi *nadilazi* ljubav ili odanost ili lojalnost prema krvnom, beduinskom, lokalnom, partikularnom, plemenskom, barbarskom.

---

⁸³⁰ El-Bekare, 165.

Prema ovom autoru, islam je uvijek trebalo da bude taj glas koji opominje na univerzalno, da promovira univerzalne vrijednosti. Međutim stupanjem mnogobrojnih arabljanskih plemena u islam nije se mogla izbrisati džahilijjska tradicija u cjelini (*'adem mahv el-asar el-džabilijje bi el-kamil*). Autor smatra da se sličan proces odigravao i u kasnijim etapama islamske povijesti, kad su u njegovo okrilje stupali Perzijanci, Turci, afrički narodi itd. Svi su oni unosili bivša civilizacijska naslijeđa (*mevrusat el-hadarat es-salife*), pa je dijelom i zbog toga došlo do "potamnjenja univerzalne islamske vizije" (*gabš er-ru'je el-kevnijje el-islamijje*) i do njenoga izopačenja (*teševvuhuha*).

Vjera, stalno i promjenljivo

Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman pokazuje da je kur'anska univerzalna civilizacijska vizija po sebi kreativna, stvaralačka i graditeljska (*i'marijje*). Tokom povijesti islama ona dolazi uvijek naspram statičnog, plemenskog, lokalnog, partikularnog.

Na ovom mjestu autor se upušta u objašnjenje stalnih (*es-sabit*) i promjenljivih (*el-mutegajjir*) aspekata vjere, života, povijesti. Praktički, autor se bavi pitanjima "mjesta" (*el-mekan*) i "vremena" (*ez-zeman*), ili onog konkretnog u čemu se očituju sva islamska učenja i principi.

U ovom osvrtu na Ebu Sulejmanovu knjigu ukazujemo tek na neke njegove glavne teze.

Po svemu je jasno da Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman povezuje univerzalnost islama za Kur'an i njegove planove. U temeljna načela (*mebadi'*) univerzalne kur'anske vizije autor ubraja monoteizam (*et-tevhid*), čovjekovo namjesništvo na Zemlji (*el-istihlaf*), pravdu i umjerenost (*el-'adl ve el-i'tidal*), slobodu (*el-hurrije*), odgovornost (*el-mes'ulijje*), svrhovitost/ciljnost (*el-*

ga'ijje), moralnost/etičnost (*el-ahlakijje*), demokratičnost/dogovaranje (*eš-šura*), univerzalnost (*el-'alemijje*), mir (*es-selam*) itd.

Autor tvrdi da su svi ovi temeljni principi kur'anske univerzalne civilizacijske vizije bili ili osujećeni ili napadnuti, ili su pak bili uvijek izloženi opasnosti, napose onda kad god prevagnu *el-e'rab* nad *el-ashab*, ili beduini nad ashabima. Posve je jasno da su za autora te dvije riječi (*el-e'rab* i *el-ashab*) sada, u njegovoj terminologiji i teoriji, postali termini, pa i svojevrzne metafore za dvije nadmećuće povijesne sile koje se bore za prevlast nad islamskom stvarnošću. Prema autoru, beduine (*el-e'rab*) ne treba razumijevati ekološki, kao stanovnike pustinje (dakle, nisu se javljali samo u Arabiji ili pustinjama Sahare, srednje Azije, iranskim visoravnima, dubinama Indije itd.), već se termin *el-e'rab* treba razumijevati kulturalno i povijesno. Kao negativna sila, beduinstvo se javljalo posvuda kad je jenjavala snaga kur'anske univerzalne civilizacijske vizije. Kao što primitivni narodi vole toteme i talismane, tako i dekadentni muslimani, svedeni na razinu džahilijetskog beduina, i sam Kur'an nastoje reducirati na totem, na talisman! Na str. 48. Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman tvrdi da u epohama beduinske prevage "Kur'an postaje knjiga zarad čudotvornog berićeta, i tada nestaje svježeg mišljenja..." (*jusbihu el-Kur'an el-Kerim li et-teberruk... fe jen'adimu el-idžtihad*). Ovdje vidimo daleki reformski utjecaj Muhammeda Abduhua na našega autora. U svakom poglavlju ove knjige autor Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman se snažno zalaže za okončanje "površnog gledanja na Kur'an" (*inba'en-nazre es-sathijje ila el-Kur'an*), kako sam kaže na str. 64.

S druge strane, protagonisti islamske kulturne i civilizacijske univerzalnosti, u ovoj knjizi od Ebu Sulejmana nazvani *el-ashab*, sami su sebi osiguravali prostor u epohama procvata velikih gradova, otvorenih društava, prosperitetnih ekonomija. Autor ističe da je ta slavna civilizacija bila naravna posljedica čitanja Kur'ana kroz njegove "univerzalije" (*kullijjat el-Kur'an el-Kerim*).

Veoma je zanimljivo da autor ove knjige na hadis gleda kao na glavno sredstvo odgoja beduina. Hadiska poruka i diskurs (*el-hitab en-nebevi*) uvjetovani su svojim slušateljstvom i recipijentima, stav je Abdulhamida Ahmeda Ebu Sulejmana.

On ističe da su se imami i osnivači pravnih škola, napose Malik i Ebu Hanifa u ophođenju sa hadisom uvijek služili njegovom konkretizacijom u skladu sa mišljenjem stanovnika Medine. Naime, stanovnici Medine znali su okolnosti u kojima su izrečeni pojedini hadisi (*ez-zurufelleti saderet 'anha*).

Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman, na čisto fenomenološkom planu, uočava da je praksa sabiranja hadisa u vrijeme posljednjeg od velikih osnivača pravnih škola, imama Ahmeda ibn Hanbela (umro 855.), bila uvjetovana veoma kompliciranom političkom situacijom. Hadis (*hadis*) je korišten u svrhu političke ili sektaške promidžbe, te su se tako multiplicirala mnoga predanja. Nije bilo želje da se tekst hadisa saobražava i ocjenjuje sa poimanjima i kriterijima samoga Kur'ana (*nakd el-metn ve dabtuhu bi mefahim el-Kur'an ve mekajisih*), veli autor na 52. stranici.

Afirmiranje univerzalnosti Kur'ana

Ova knjiga Abdulhamida Ahmeda Ebu Sulejmana je u cjelini svjež primjer još jedne intelektualne podrške *idžtihadu* ili kreativnom muslimanskom umnom naporu na ponovnom, konstruktivnom i rekonstruktivnom, čitanju kur'anske univerzalnosti u kontekstu našeg vremena i mjesta.

Umjesto poricanja i ukidanja čovjekova sopstva (*ilga' ez-zat*) autor se zalaže za afirmiranje i ostvarenje toga sopstva (*tabkik ez-zat*). To će se postići afirmiranjem univerzalnosti Kur'ana. Cijelo Ebu Sulejmanovo djelo je prožeto reformističkim duhom, a posebno su važni odjeljci koji se bave reformom muslimanskog obrazovanja te obrazovnih metodologija i programa.

Nesumnjivo je ovo knjiga koja na intelektualan način afirmira Kur'an kao izvor univerzalne, konstruktivne/graditeljske, duhovne i plemenite vizije (*ke masdar li er-ru'je el-kevnijje el-i'marijje er-ruhijje el-hajjire*). Muslimani i muslimanski narodi bez afirmiranja te vizije nisu u stanju reformirati svoj položaj u svijetu, poruka je autora ove knjige.

“Ja” i “drugi” u današnjim čitanjima Kur'ana

Djelo *Kur'anska univerzalna civilizacijska vizija* Abdulhamida Ahmeda Ebu Sulejmana značajno je i po mnogim svježim i istovremeno mudro angažiranim tematiziranjima današnjih muslimanskih zapitanosti i dilema na planu lokalnih društava, ali i muslimanskog participiranja u svome planetarnom zajedništvu i u zajedništvu s drugima, u svjetskim procesima.

Njegovi odgovori su uravnoteženi, i ta uravnoteženost proizlazi iz njegova umijeća kontekstualiziranja islama i Kur'ana u današnjem svijetu globalizacije i, često nasilnog potiskivanja uravnoteženih tradicionalnih svjetova islama.

Kad god se poziva na Kur'an, a to čini veoma često, profesor Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman odaje svoju vjernost arapskoj i općenito islamskoj tradiciji. U svojoj knjizi on navodi kur'anske ajete, u pregrštima. Učini nam se, posve rijetko, da je naš autor podlegao onom stereotipnom metodu posezanja za kur'anskim ajetima po obrascu *ukivanja muslimana u zvijezde*: muslimani su solidarni, jer se u Kur'anu kaže: “*U dobročinstvu vi se pomažite...*” Ili: muslimani su uvijek pažljivi prema roditeljima jer se u Kur'anu kaže: “*Ne recite roditeljima ni uh!*”

Ali, Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman je daleko od takve trivijalizacije časnog kur'anskog teksta. On je itekako svjestan da su muslimani jedno, a da je danas kur'anska poruka često dale-

ko od njihovih djela. Uostalom, razbuđivanje muslimana novim, kontekstualiziranim čitanjem i prihvatanjem Kur'ana jedan je od razloga zašto piše ovu knjigu.

Kako smo već vidjeli, profesor dr. Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman je čovjek velikog internacionalnog sveučilišnog iskustva, skoro deset godina je kao rektor rukovodio velikim projektom Međunarodnog Islamskog univerziteta (International Islamic University) u Kuala Lumpuru. Taj univerzitet, kao i druge institucije koje je Ebu Sulejman osnovao i danas uspješno rade i razvijaju se.

Uspjeh njegovih projekata govori o uspjehu njegovih ideja, i umijeću valjanog kontekstualiziranja poruka islama i Kur'ana danas. U profesorovoj knjizi koju ovdje prikazujemo i komentiramo ima jedno poglavlje koje se izravno tiče muslimanskog uključivanja u svjetsku današnjicu i kreiranje te današnjice. Kako danas biti "ja"? I kako danas biti "drugi"? Šta je identitet, ili šta su identiteti koji su pri nama, i koji ne stješnjuju nikoga "drugoga"? Kako na ta pitanja dati odgovore iz Kur'ana, iz kur'anske univerzalne i civilizacijske vizije? I kako da ti odgovori budu, i neko vrijeme potraju, kao široki put za muslimansku djelotvornost dobra i sudjelovanje u projektima dobra za rješavanje kompliciranih problema današnjeg svijeta?

Ebu Sulejman smatra da kur'anska univerzalna civilizacijska vizija na svakog čovjeka gleda kao na "jedinstvo općeljudskog" (*vahde el-kull el-insani*), a što se može prevesti i kao "jedinka općečovječanskog". O "jedinstvu općečovječanskog" on govori na str. 71. ove svoje knjige. Po kur'anskom diskursu (*el-hitab el-kur'ani*), muško ili žensko (*zeker ev unsa*), crni ili bijeli (*esved ev ebjed*), vjernik ili nevjernik (*mu'min ev gajru mu'min*) – svi oni su čovjek/ljudi (*fe hum džemi'an insan*)! On skoro zanosno govori da se "kroz vizuru univerzalne kur'anske vizije" (*fi menzur er-ru'je el-kur'anijje el-kevnijje*) jasno vidi da su svi ljudi jedno bivstvo (*kijan vahid*), jedan entitet!

U modernističkom i reformatorskom islamskom mišljenju o ovome je tokom XX stoljeća najsnažnije progovorio Mahmud Šeltut (1893 – 1963.), rektor slavnoga univerziteta El-Azhar.

Šeltut tvrdi da se, na temelju Kur'ana, može govoriti o “čovječanskom ili općčovječanskom bratstvu” (*el-uhuvve el-insanijje*), bez obzira na vjersko opredjeljenje ljudi, na njihove političke, filozofske i naukovne svjetonazore.

Ova Ebu Sulejmanova knjiga nam svjedoči da je on ili pod utjecajem integrativnih čitanja Kur'ana kakva vidimo u djelima Mahmuda Šeltuta, ili je, pak, pod utjecajem takve literature koja se u Kairu i Egiptu promovirala i promovira i danas.

Ebu Sulejman (str. 71.) insistira na tome da se kroz savremena čitanja Kur'ana uvidi da Božija objava posvjedočuje da su svi “ljudi stvoreni kao jednaka/ravnopravna braća” (*huliku ihve sevasijje*), unutar jedne “velike čovječanske porodice” (*fi el-usre el-insanijje el-kubra*).

Ebu Sulejman na temelju svoga čitanja Kur'ana tvrdi da smo “ja” i “drugi” muškarci ili žene, da smo pojedinci (*efrad*) ili ljudske zajednice (*unas*), i svi pripadamo jednoj duši, jednoj biti (*nefs vahide*).

Također, “ja” i “drugi” pripadamo “narodima i plemenima” (*šu'ub ve kaba'il*). U, preko i posredovanjem ovih mnogobrojnih pripadništava, čovječanstvo ostvaruje svoje *jedinstvo* (*vahde*), ali i svoju raznolikost (*tenevvu'*). Legitimno je težiti i jednome i drugome, dobro je usklađivati i pomiri(va)ti ta pripadništva, intencija je iza koje stoji Ebu Sulejman.

Na mnogim stranicama, i u doista impresivnom broju pasaja svoje knjige, Ebu Sulejman se suprotstavlja ideološkom niveleranju te političkom i fundamentalističkom brisanju i ukidanju ljudskih razlika. On smatra da sa stranica Kur'ana odjekuje i da se razliježe Božanska svemoć kroz stvaranje ne samo razno-

likog (a ravnopravnog!) čovječanstva već se Božansko stvaranje eminentno očituje kroz stvaranje razlika uopće. Tako je, prema njemu, čovječanstvo različito u svojim bojama (*elvan*) i jezicima (*elsine*). K tome, čovječanstvo u cjelini, na ravni “*ja*” i “*drugi*” razlikuje se po sposobnostima (*kuderat*) i moćima (*takat*), i sve te razlike dinamiziraju čovječanstvo, čine ga pokretnijim, dražesnim, treperavim!

Mnogo je ulomaka ovoga djela Ebu Sulejman posvetio onim čovječanskim sastavnicama, načelima, principima, ukratko, onim što je *zajedničko*, a *posebno*, s jedne strane, kao i onom što je *posebno*, a *zajedničko*, s druge strane.

Na str. 73. Ebu Sulejman govori o kur'anskom legitimiranju “različitosti u jedinstvu” (*tenevvu' fi vahde*) i o “jedinstvu u različitosti” (*vahde fi tenevvu'*), niko nema monopol na samo jednu stranu tog dinamičnog odnosa. U tom pogledu, profesor Ebu Sulejman naglašava da je taj dinamični odnos šansa za “saradnju u dobročinstvu i bogobojznosti” (*te'avun 'ala el-birr ve et-takva*).

U takvoj saradnji, posredstvom koje Ebu Sulejman insistira na ljudskom zajedništvu i sudjelovanju sa “drugim” (*džema'a el-ahar el-insani*), svakom je zajamčeno, bez obzira bio “*ja*” ili “*drugi*”, život i pravo na njega (*dima'uhu*), imetak i privatno vlasništvo (*emvaluhu*), sloboda/čast i dostojanstvo (*e'raduhu*). Na ovim mjestima Ebu Sulejman stavlja akcenat na ljudsko bratstvo (*el-ihā' el-insani*).

Iz kur'anske činjenice da je Bog stvoritelj i da stvara sve: sve ljude, sve univerzume, sve biljke, sve životinje, sve životne sredine, autor Ebu Sulejman izvodi zaključak da taj “*drugi*” može biti ne samo ljudsko biće (*insan*) već se trebamo učiti da taj “*drugi*” jeste u svome punom integritetu i animalni svijet “*životinje*” (*hajvan*), kao i “*životna sredina*” (*bi'e*), flora i fauna.

Usredsređenost na međumuslimanske dezintegrativne procese

Osim općih mjesta, kojima Ebu Sulejman stavlja do znanja da, po kur'anskoj univerzalnoj viziji, u participiranju u onom što jeste čovječanstvo niko od ljudi ne smije biti spriječen, diskriminiran ili marginaliziran, jer osnova je "čovjek" a njegova su akcidentalna određenja uvijek mnoga, stječe se dojam da Ebu Sulejman posebno izdvaja kur'ansko načelo pravde (*el-'adl*). Muslimanu pravda i njene vrijednosti trebaju biti glavno, temeljno opredjeljujuće načelo u njegovom odnosu prema sebi i prema drugome (*kijem el-'adl tahkumu tesarrufatihu nahve nefsihi ve nahve el-aharin*).

Nakon čitanja ključnih dionica ove knjige, opći je dojam da Ebu Sulejmana zabrinjavaju međumuslimanski sukobi, trvenja i mnogoliki dezintegrativni procesi. Kao da mnogi muslimani danas, u zabrinjavajućem broju, nisu u stanju čitati Kur'an kroz otvorene horizonte i pozitivne uklone, a kamoli da u njemu, na svakoj stranici, vide kur'ansku univerzalnu civilizacijsku viziju o kojoj on govori s mnogo uma, ali i s mnogo ljubavi, elana i obodrenja.

Upravo takvim prezrenim stanjem mnogih dijelova muslimanskog čovječanstva, posebno prezrenom praksom koja je izvan bilo kakve valjane kontekstualizacije Kur'ana u današnjem vremenu, profesor Ebu Sulejman ilustrira prevlast primitivnog ili beduinskog nad civilizacijskim ili ashabskim elementima u muslimanskoj savremenosti.

Sa zadovoljstvom treba kazati da su ti dijelovi Ebu Sulejmanove knjige najuspješniji i najatraktivniji. U ponovnom otkriću i, posebno je važno, u savremenom aktualiziranju ove njegove dihotomije *Beduini (el-e'rab) versus Ashabi (el-ashab)* Ebu Sulejman je originalni mislilac.

Iz načela Božanske egzistencije i jednakosti kojom Bog dariva ljude, bezuvjetno i unapredno, Ebu Sulejman utvrđuje da pravda (*el-'adl*) u (među)ljudskim odnosima mora biti glavno načelo.

On strogo odbacuje sintagmu *kanun el-gab* ili zakon džungle. Do "*kanun el-gab*" dolazi se onda kad se opovrgne zakon Pravde (*el-'adl*) i kad jači ravna svim razlikama u društvu. Također, profesor Ebu Sulejman strogo odbacuje načelo *el-hakk li el-kuvve* (argument sile). Pravda ne smije biti na strani sile, na strani moći! Niti uzurpirana od silnika! Opredjeljenje muslimana mora biti suprotno, naime za *el-kuvve li el-hakk* (sila argumenta), ili, pak, moć i sila treba da budu na strani istine i pravde!

Tvrđi da pravda ne smije biti suspendirana, jer ona je, historijski gledano, najveći društveni princip koji je afirmirao islam. Na više od pet mjesta u svojoj knjizi Ebu Sulejman tumači ne samo značenje već i mogućnosti koje proizlaze iz blagotvornog principa *el-kuvve li el-hakk* ili "sila/snaga argumenta", sila/snaga razuma, pravde, zakonitosti.

Ebu Sulejmanovi razlozi *afirmiranja načela pravde* su posve jasni: aktuelni muslimanski svijet su odavno zahvatili strašni dezintegrativni procesi iznutra, kao i juriši njemu tuđih ideologija izvana. U takvom stanju je kod velikog broja muslimana prisutan reduktivan odnos prema tumačenju poruke i zadaće islama i Kur'ana. Rekli bismo da tako jača *robustno islamstvo*, u kojem se islam i muslimane betonski odjeljuje od svijeta, s jedne strane, i od svoje provjerene tradicije, s druge. A kroz odjeljivanje muslimana od njihove tradicije serviraju im se introvertirane fundamentalističke ideologije, koje ih – ma koliko njihovi izumitelji tvrdili da su "islamske" – iznutra koče, reduciraju i osujećuju svako njihovo svježe mišljenje.

Profesor Ebu Sulejman nije za *robustno islamstvo* kao put u tumačenju islama, ni Kur'ana. On na 80. stranici ove knjige

tvrdi da čovjek nije prosta sastojina (*terkib jesir*), baš naprotiv, ljudsko jastvo (*ez-zat el-insaniije*) je složeno bivstvo (*bel hije kijan murekkeb*). Ljudsko jastvo ostvaruje “mnoštvo pripadništava” (*mute‘addide el-intima‘at*). Islam je uvijek kontekstualiziran sredinom, kao što je i određena sredina kontekstualizirana islamom. To je uvijek dinamičan odnos.

Na ovom mjestu on poručuje, prije svega muslimanima, da je kur'anska univerzalna civilizacijska vizija, zapravo, vizija “svjetskoga mira” (*es-selam el-‘alemi*). Jedno cijelo poglavlje ove njegove knjige (str. 93-108.) nosi naslov “Kur'anska univerzalna vizija je vizija svjetskoga mira” (*Er-Ru‘je el-kur‘aniije el-kevnijje hije ru‘je es-selam el-‘alemi*). Domalo kasnije, o tome ćemo reći nešto šire.

Ali diskurs zastrašivanja (*el-hitab et-terhibi*), koji proizvode neki muslimani kad govore o islamu i Kur'anu, pomućuje kur'ansku univerzalnu viziju. Beduini (*el-‘rab*) prikazuju Kur'an grubim, njegovu poruku prikazuju kao šablonsku (*el-impla‘i*), partikularističku (*et-tedžzi‘i*).

Tako se, nažalost, gubi ono ophođenje s Kur'anom koje su imali Drugovi (*el-ashab*) Božijeg Poslanika, a.s., potamnjuje se naukovno usmjerenje i zrelost (*er-rušd el-‘ilmi*) islama, zrelost za koju profesor Ebu Sulejman tvrdi da je “društvena” (*el-idžtima‘i*) i “poduzetna svježim mišljenjem” (*el-idžtihadi*).

Pasivno beduina i aktivno ashaba

Da bi objasnio današnje stanje muslimanskog svijeta, Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman na nekoliko mjesta u ovoj knjizi nudi metaforu “mašine čiji su dijelovi rasklopljeni” (*el-mekine el-mufekkeke*). Pa, iako svi ti dijelovi mogu sami po sebi biti ispravni, ipak, ti su dijelovi posve beskorisni jer nisu uzglobljeni

u predviđenu cjelinu, cjelinu koja im daje smisao i svrhu. Muslimani su u doba svoje dekadence izgubili viziju cjeline svijeta, pa time i kur'ansku univerzalnu civilizacijsku viziju, poruka je našeg autora.

Ebu Sulejmanova metafora o "rasklopljenoj mašini" odnosi se, posve jasno, na muslimanski ummet danas. Ali i na muslimansko nesistematično bavljenje islamom i Kur'anom.

Nije muslimanski svijet i ummet nepobožan, tvrdi Ebu Sulejman. To je itekako pobožan svijet, koji drži do svoje vjere! Muslimanski ummet uvažava i poštuje načela svoje vjere i tradicije (*takdiruha ve i'zazuha li 'aka'idiha ve turasiha*).

Ali, avaj, bez kur'anske univerzalne vizije i bez aktivnih univerzalnih načela (*kullijjat idžabijje*), i sa često pasivističkim (*tevekkulijje*) odnosom prema islamu, muslimani su učinili da vrijednosti islama budu, pojedinačno, nalik dijelovima one "rasklopljene mašine" (*kijem el-islam edevat mufekkeke*).

Naime, iako se muslimanski ummet pridržava islamskih vrijednosti i revnuje ih (*'ala er-ragm min te'alluk el-umme biha ve takdiriha leha*), usljed pasivnog razumijevanja islama i Kur'ana (*fehmi selbi*), sve te vrijednosti islama – iako su validne i žive – nisu prisutne u živoj stvarnosti ummeta (*fe (i)n-teha el-emr bi ha-zihi el-kijem fi vaki' el-umme*) tokom mnogih vijekova dekadence, kao ni danas.

Drugim riječima, Ebu Sulejman tvrdi da je od ukupnoga islamskoga zdanja živ samo onaj obredni dio (nabožno recitiranje Kur'ana – *tilave(t)*, hutbe petkom – *hutab el-džum'a*, vjerske proslave, skupovi i recitali – *el-mehafil ve et-tedžemmu'at ve el-edebijjat ed-dinijje*).

Na ovom mjestu iznova vidimo da se veliki utjecaj Muhammeda 'Abduhua (1849 – 1905.) izlijeva na profesora Ebu Sulejmana. Muhammed 'Abduhu je, svojevremeno, postavio pitanje

opsega kur'anske društvene djelotvornosti, napose na moralnoj ravni, u periodu slabljenja halifata, kad kur'ansko zdanje nije više pomognuto državnim sistemima. Muhammed 'Abduhu je ukazivao na to da je svaki musliman dužan razumijevati Kur'an prema svojim mogućnostima, a Ebu Sulejman to ponavlja (str. 100.) u sljedećoj varijanti: *Ve kullu insan je' huzu min el-islam ve kijemih i ve te'alimih i bi kadri takatih i* (Svaki musliman uzima iz islama, njegovih vrijednosti i učenja prema svojoj mogućnosti.)

Ovim Ebu Sulejman želi da tumačenje islama i Kur'ana izuzme iz tradicionalističkih ulemanskih monopola, da ih stavi u žižu života i potreba čovjeka iz života. Time, praktički, želi da danas islamsku tradiciju stvara i osvježava što veći broj ljudi.

Vidjet ćemo na stranicama koje slijede da je Ebu Sulejman unutar one plejade savremenih muslimanskih mislilaca koji na Kur'an gledaju kao na vrelo. Vrelo uvijek vrije svježom vodom.

Principi univerzalne kur'anske vizije

Prema djelu *Univerzalna kur'anska civilizacijska vizija*, profesora Abdulhamida Ahmeda Ebu Sulejmana, postoji četrnaest principa univerzalne kur'anske vizije. To su sljedeći principi:

1. *Tevhid* (monoteizam, Božija jedinost).
2. *Istihlaf* (čovjekovo namjesništvo na Zemlji).
3. *El-'Adl ve el-i'tidal* (pravda i umjerenost).
4. *El-Hurrije* (sloboda).
5. *El-Mes'ulijje* (odgovornost).
6. *El-Ga'ijje* (svrhovitost).
7. *El-Ahlakijje* (moralnost).
8. *Eš-Šura* (dogovaranje/savjetovanje).
9. *El-Hurrije ve eš-šura* (sloboda i dogovaranje).

10. *Eš-Šumulijje el-'ilmijje es-sunenijje* (zakonita znanstvena obuhvatnost).
11. *El-'Alemijje* (univerzalnost).
12. *Es-Selam* (mir).
13. *El-Islah ve el-i'mar* (Blagostanje i izgradnja).
14. *El-Džemal, hakika ev vehm* (ljepota: činjenica ili uobrazilja).

Profesor Ebu Sulejman naglašava da je važno da “spoznamo univerzalne postavke (*kullijjat*) kur'anske vizije”, jer, tvrdi on, “ako razumijemo njene civilizacijske i univerzalne dimenzije, moći ćemo samo tada ostvariti ispravnu spoznaju načela ove vizije, njena poimanja i vrijednosti.” On smatra da su ova načela zapravo sredstva (*el-vesa'il*) i temeljna polazišta (*el-muntalekat el-esasijje*), nužna za otjelovljenje te vizije. K tome, smatra profesor Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman, ova načela, vrijednosti i poimanja jesu sredstva (*el-edevat*) koja “utvrđuju program mišljenja muslimanskog ummeta i čovjeka muslimana, i prenose ga (program) u živu, opipljivu stvarnost”, to je “program koji usmjerava civilizacijski pravac društva i podržava ga moću, voljom i snagom koje tom pravcu daju djelotvornost, učinkovitost, rast i razvoj, omogućuju ummetu da ostvari svoje ciljeve (*min tahkik mekasidih*a), da izumi svoja sredstva, napredna, djelatna u skladu sa promjenama stanja i okolnosti, mogućnosti i izazova, te pod okriljem/krovom razvijenih i obuhvatnih nauka i znanja”.

Načelo monoteizma

Kao i mnogi istaknuti muslimanski mislioci u drugoj polovini XX stoljeća te u prvoj deceniji XXI stoljeća, i ovaj autor smatra da prvo od ovih načela, “koje je temelj svim drugim načelima, jeste načelo monoteizma (*mebde' et-tevhid*), zato što je to

kur'ansko prirodno načelo temelj iz kojeg izvire pojam sistema egzistencije (*mefhum nizam el-vudžud*), ovim se načelom i temeljnim pojmom, uz načelo čovjekova namjesništva na Zemlji koje se uređuje načelom monoteizma, objašnjavaju dimenzije univerzalnog, znanstvenog, moralnog, svrhovitog ljudskoga života, i značenje njihova postojanja”.

Ako je ljudska duša jedna, a jeste, onda iz toga slijedi da je i stvoritelj te duše jedan i jedini, a to je Bog. To je polazište profesora Ebu Sulejmana.

Naime, on objašnjava da je monoteizam u svojoj biti temeljno načelo u univerzalnoj kur'anskoj viziji jer je to “smjerni, prirodni, univerzalni odgovor duhovnoj dimenziji čovjeka u shvatanju svoga sopstva od početka do kraja”. Monoteizam se u ovakvom kontekstu smatra “krovom/svodom ljudske logike u shvatanju dimenzija života, egzistencije, metafizike i onostranosti”, tvrdi ovaj profesor.

Jedinost Stvoritelja, Njegova moć, neusporedivost i savršenstvo (*kudretuhu ve teferruduhu ve kemaluhu*) te zadivno sveobuhvatno stvaranje objašnjava i određuje narav stvaranja kao jedinki i vrsta, kao uzajamnost i sveobuhvatnost, te objašnjava oblikovanje sistema stvaranja, određuje njegovu svrhovitost i čudorednost (*ablakijje*), dodaje ovaj autor.

Posve je jasno da profesor Ebu Sulejman objašnjenje monoteizma u islamu traži u kosmološkim tipovima mišljenja, koji tumače prirodu i njene vidljive dokaze “u prilog principa monoteizma (*mebde' et-tevhid*) u jedinstvu Stvoritelja te u izvođenju stvaranja i njegovom sveobuhvatnom jedinstvu”. To praktički znači da se monoteizmom “potvrđuje i razjašnjava jedinstvo ovog sveobuhvatnog postojanja i njegovo sistematično, uzročno-posljedično, sređeno zdanje, te moralna i kreativna svrhovitost”.

Ali svemir ili kosmos po sebi sačinjava vanjske horizonte ljudskog spoznanja. Ovaj autor ističe i one “nutarnje horizonte”, to

jest ljudsku dušu, svijest, savjest, intuiciju i srce, te njima tumači “naravne nutarnje sklonosti čovjeka za vrijednostima dobra, istine, pravde, bratstva, solidarnosti, milosti i mira, bez kojih se ne može voditi pravi život i egzistencija, niti bez njih ima svrhe divni i izvanredni sistem života, od atoma do Mliječnoga puta. Bez dobra, istine, pravde, bratstva, solidarnosti, milosti i mira smisao života (*mefhum el-hajat*) nema svrhu”. On u svojoj knjizi veoma često spominje da iz ideje monoteizma dolazimo do spoznanja o blagotvornom redu, o smislu života i egzistencije, te da život i egzistencija ne smiju “poprimiti smisao anarhije (*mefhum el-fev-da*) i uzaludnosti, stihijnosti, nasumičnosti (*el-'abesijje*), koji ne može prihvatiti stvarnost poretka divnoga svemira, niti osjećanje Prirode, niti logiku mjerila zdravoga razuma”.

Posredstvom kur'anskog načela monoteizma lakše se shvaća “prefinjenost sačinstva kosmosa i savršenstvo njegova sistema”, također, time se doznaje da zadivni svjetovi oko nas “potrebuju uzročno-posljedično i cjelokupno jedinstvo stvorenja (*vahde haza el-halk*)”.

Na ovom mjestu u svome djelu profesor Ebu Sulejman govori o *svrhovitom determinizmu stvaranja* i njegovoj čudorednosti kao “činjenici bez koje ne može biti prave vizije, niti logike. Bez te vizije nastaje anarhija u kojoj se razumski ne može valjano shvatiti egzistencija i sistem koje vidimo”. On insistira na tome da nam *kosmološki ajeti Kur'ana nude jednu blagodetnu sliku prirode oko nas*, ti ajeti “pojednostavljuju dimenzije Prirode i objašnjavaju njena značenja i svrhe, i stavljaju ih u samu srž čovjekove svijesti, kako bi usmjerili njegov hod i slobodan izbor, kako bi naputili čovjeka metodima ispravne univerzalne predanosti, da bi ostvario uzvišene duhovne ciljeve svoje prirode koje ona potrebuje u udovoljavanju čovjekovih kreativnih, materijalnih i životnih potreba”.

Na ovom mjestu autor ističe da nas monoteizam brani “od nihilističkih, materijalističkih, anarhičnih i mitoloških opsjena i meteži”.

Jer, naime, iz načela *tevhida* slijedi “sveobuhvatna jedinstvo stvaranja”, a to je “temelj na kojem islamska vizija gradi značenje života i zadivnoga svemira. Na temelju ovog glavnog principa izdvajaju se i proishode načela ove vizije i njena poimanja o svrhovitosti egzistencije i njene čudorednosti, o namjesništvu čovjekovom i počasti koja mu je data kroz moć da ravna stvarima, te kroz moć da bira i da slobodno donosi odluku, te iz svega što proizlazi iz kreativne i duhovne odgovornosti čovjeka (*mes'ulijje el-insan*) kako bi ostvario lijep život koji ostvaruje ‘sopstvo čovjeka’ i udovoljava njegovim potrebama, slaže se sa njegovom ispravnom naravi, uznosi ga na stupnjeve vrijednosti duha (*fi me'aridž kijem er-ruh*) u činjenju dobra, traženju istine, primjeni pravde, razvijanju bratstva i solidarnosti, tvorenju kreativnosti i ljubavi prema miru (*hubb es-selam*)”.

Profesor Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman insistira na “mogućnostima nauke o zakonitostima svemira (*el-'ilm es-suneni*)”, tvrdi da nauka raskriva čovjeku “veličinu stvaranja svemira” u mnogim dimenzijama: na površini Zemlje, u morskim dubinama, na horizontima svemira i zapanjujućim i prostranim kretanjima sfera, u prefinjenosti ustroja svemira, njegovoj cjelovitosti, srazu njegova stvaranja i njegovih zakona... Sve to pomaže čovjeku da spozna dimenzije “materijalnog bitka” i njegovo područje, te dimenzije metafizičkog (izamaterijalnog) bitka”.

Profesor Ebu Sulejman tvrdi da stavci Kur'ana koji govore o prizorima kosmosa i o monoteizmu “vjerniku i znanstveniku povećavaju predanost *kako bi on svoj ovozemni život i njegovu prirodnu, od Boga mu datu namjesničku, moralnu, kreativnu i smjernu zadaću prihvatio ozbiljno*, te kako bi na taj način čovjek musliman ostvario svoje sopstvo i svoju sreću. I kako bi bio sobom za-

dovoljan na ovom svijetu, a i kako bi njegova kreposna i smjerna duša bila zadovoljna sudbinom koja slijedi nakon ovog života”.

Čovjekovo namjesništvo na Zemlji (*el-istihlaf*)

Princip/načelo čovjekova namjesništva na Zemlji je, prema ovom autoru, utemeljen u ajetu: “I kada Gospodar tvoj reče melekim: ‘Na Zemlji ću, doista, Ja postaviti namjesnika!’”⁸³¹ Autor tvrdi da se namjesništvo nalazi “u čovjekovoj iskonskoj prirodi”, ono je potpuni “izraz čovjekove naravi (*ta'bir 'an tabi'a el-insan*), i svojstava i moći koja je Bog prirodno dao čovjeku, i ona ga čine pojedincem, društvom i vrstom koja koristi svijest (*el-va'j*), spoznaju (*el-idrak*) i duh (*er-ruh*) koji su mjesto ispravne prirode s kojom je spojena čovjekova savjest, koristi dušu koja se preispituje, koristi težnju za stjecanjem znanja i stjecanjem spoznaje”.

Taj iznimni položaj čovjeka u kosmosu jeste “ono što je učinilo čovjeka namjesnikom (*el-halife*) čime se odlikuje nad svim stvorenjima/bićima na ovome svijetu, svojom moći da ravna stvarima (*bi kudretihi 'ala et-tesarruf*), da koristi svemir oko sebe u udovoljavanju svojih potreba, u otjelovljenju svoje vizije, izbora, načela i vrijednosti te svojih poimanja”. Ovaj autor na više mjesta spominje *da sama materija nema nikakve važnosti ukoliko ne otjelovljuje vrijednosti i ispravna načela*. Također, načela, vrijednosti i vizija nemaju nikakve važnosti ukoliko se ne otjelovljuju u materiji.

Prema tome, tvrdi on, “načelo čovjekova namjesništva na Zemlji, koje označava čovjekovu moć da upravlja u svome svijetu kako bi izrazio svoju volju i udovoljio svojim potrebama”, *donosi svojevrstu počast čovjeku ovim središnjim mjestom*, jer ga odlikuje među svim drugim bićima”.

⁸³¹ El-Bekare, 30.

Na ovom se mjestu u svome djelu profesor Ebu Sulejman dotiče veoma važnog mjesta u savremenom islamskom mišljenju, naime činjenice da “namjesništvo zadužuje čovjeka”, a sa njim, tim zaduženjem, idu ruku pod ruku, mnoge sposobnosti čovjeka, “od prava na slobodu (*min hakk el-hurrijje*), do prava na izbor u donošenju životnih odluka, te dužnosti i odgovornosti koje iz toga nužno slijede, sve to slobodnom čovjeku stavlja u polog njegovo ponašanje, korištenje svoje moći i sposobnosti u namjesnikovanju svemirom (*fi hilafe el-kevn*)”. Kao i veliki broj muslimanskih reformatora u XX stoljeću, i Ebu Sulejman smatra da “namjesništvo čovjekovo, time što sa sobom nosi užitak slobodnog ravnjanja (*et-tesarruf*) i odgovornost izbora, jeste i bit čovjekovoga života i njegov cilj u čestitome poslu, u kreativnosti”. Iz kur'anskih stavaka o čovjekovom namjesništvu na Zemlji ti su reformatori izvodili ideju islamskog *idžtihada* ili *kreativnog promišljanja nove i konstruktivne uloge muslimana u svijetu*.

Pravda i umjerenost (*el-'adl ve el-i'tidal*)

Pravda i umjerenost jesu treći opći princip univerzalne kur'anske vizije. Putanja Ebu Sulejmanova zaključivanja ide ovim redoslijedom: ako je monoteizam onaj temelj i ishodište univerzalne kur'anske vizije, sa svime šta znači monoteizam (*et-tevhid*): svrhovitost, moralnost, sistematičnost, sveobuhvatnost i usklađenost, te ako čovjekovo namjesništvo na Zemlji znači moć da se upravlja/raspoređuje čovjekovo ovosvjetsko i materijalno korištenje svemira, sa svime što iz toga slijedi: odgovornost da se nosi polog/emanet upravljanja, *tada je cilj pravde – a ona je suprotnost nasilju i tlačenju* – u svim vidovima čovjekova upravljanja u životu, sama srž onog obuhvatnog i ljudskog, smjernog i uzajamnog djelovanja.

Takvo djelovanje odvija se, prema profesoru Ebu Sulejmanu, na mnogim planovima: duhovnom, materijalnom, društvenom, ekonomskom i političkom.

Ne samo u ovoj svojoj knjizi već i u svim svojim mnogobrojnim djelima, profesor Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman insistira na pravdi (*el-'adl*).

On tvrdi da “bez pravde, a time i umjerenosti, sve druge dimenzije čovjekove egzistencije i ispunjavanje namjesništva na Zemlji postaju ispražnjene od značenja i svrhe”. Prema njegovom mišljenju, pravda je to što sadržaju ljudskoga ponašanja/ravnanja “daje ispravno i umjerenost/smjerno značenje i što ostvaruje njegovu svrhovitost i moralnost”. Na temelju navođenja velikog broja stavaka Kur'ana, ovaj autor tvrdi sljedeće: upravo je pravda bila ono prvo što je naredeno čovjeku (*kane el-'adl evvele ma ju' meru bihi el-insan*), jer “pravda je sama srž značenja života i temelj napućivanja/usmjerenja čovjekove naravi (*ka'ide teršid el-fitre*), a i stoga što Bog pravdom čisti Svoje Biće od nasilja”.

Kao prosvijećeni savremeni muslimanski mislilac i kao pristalica reforme i blagostanja (*islah*), profesor Ebu Sulejman tvrdi da “niko drugi čovjeku ne čini nasilje doli čovjek sam sebi, tako što dere ustranu i potčinjava svoju volju nečemu drugome a ne Bogu Veličanstvenome i Pravednome”.

Insistiranje na pravdi ima i dodatne motive. Autor tvrdi: “Zato što su srž značenja života i njegova dobrota i sreća povezano sa pravdom, Bog napućuje čovjeka kako bi ostvario svoje skladno sopstvo zalaganjem za pravdu i za umjerenost u svemu, čak spram sebe i protiv sebe. Pravda se ne smije negirati ni prema kome, pa bio taj i neprijatelj.”

Pravda je za svakoga, pravda nije privilegija elite ili nekog sloja ili klase. Pravda je za sve, ali se i traži od svih i svakoga. Na ovom mjestu autor Ebu Sulejman se zapravo *zalaže za sveobuhvatnost pravde*. On tvrdi:

“Časni Kur'an predočava sveobuhvatnost pravde u svakoj pojedinoj stvari života, radilo se o pojedincu i društvu (*ferd ve džema'a*), uključujući u to i stvari koje se tiču društvene pravde i svega što ona zahtijeva: međusobnu samilost i solidarnost, i to daje najljepšim i najpotpunijim opisom, i to sljedećim riječima Uzvišenog: 'Ti upitaj: 'Čije je ono što je na nebesima i na Zemlji?' I ti odgovori: 'Božije!'⁸³² 'I dajte im iz imetka Božijega iz kojega je On vama dao!'⁸³³ 'I u imecima njihovim za prosjaka i obespravljenoga dio jedan bi!'⁸³⁴ 'I u čijim se imecima određeno pravo nahodi za prosjaka i za onoga koji se stidi da prosi.'⁸³⁵”

Ovo djelo je izvanredan primjer (islamskog) teorijskog povezivanja pravde i umjerenosti. Autor o tome ovako razmišlja: “Ako je pravda sama srž i sama bit, onda je umjerenost dokaz za to, jer nepostojanje umjerenosti (*'adem el-i'tidal*), a što jeste pretjerivanje u stvarima, dovodi do pokvarenosti duše (*el-fesad fi en-nufus*), kvarenja sredine i okoline. Prema tome, zato je to nasilje (*zulm*) i lišavanje pravde od njezina sadržaja (*mudžafat li el-'adl*). Dakle, nema pravde bez umjerenosti, i sve u čemu vlada pravda u tome obligatno sa pravdom vlada i umjerenost! Gdje god je raširena umjerenost, sa tom umjerenošću vlada i pravda, i vlada milost i solidarnost.”

U svojoj knjizi Ebu Sulejman se više puta poziva na ajete: “O sinovi Ademovi, nagizdajte se kad god namaz obavljate. Jedite i pijte, ali ne pretjerujte! Doista Bog ne voli one koji pretjeruju.”⁸³⁶, “...i oni koji, kad dijele, ne pretjeruju niti škrtare, već između toga dvoga postupe...”⁸³⁷ “Daj bližnjemu pravo njegovo, i siromahu, i

⁸³² El-En'am, 12.

⁸³³ Eš-Šu'ara', 33.

⁸³⁴ Ez-Zari'at, 19.

⁸³⁵ El-Hakka, 24 -25.

⁸³⁶ El-A'raf, 31.

⁸³⁷ El-Furkan, 67.

putniku, ali nemoj rasipnički rasipati, jer, zbilja su rasipnici braća šejtanska, a šejtan je nezahvalan spram svoga Gospodara.”⁸³⁸

Impozantna su razmišljanja profesora Ebu Sulejmana kad daje analize pošasti nacionalizma i ekstremizma, kao učenja i ideologija koje zanemaruju pravdu i umjerenost. On se u tom kontekstu poziva na sljedeća četiri hadiska predanja:

– Od Va‘ila ibn el-Eska’a prenosi se da je rekao: “O Božiji Poslaniče, šta je *‘asabijja* (plemenska ostrašćenost)?” Pa je Božiji Poslanik, s.a.v.s., odgovorio: “*‘Asabijja* je da pomogneš svoj narod da čini zulum!”

– Od Džabira ibn Abdillaha se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Čuvajte se nasilja, jer nasilje će biti tmina na Sudnjem Danu. Čuvajte se sebičnosti/tvrdičluka, jer tvrdičluk je uništio one prije vas koje je naveo na prolijevanje svoje krvi i na kidanje rodbinskih veza.”

– Od Enesa se prenosi da je Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao: “Imaju tri stvari koje upropaštavaju, i tri stvari koje spašavaju! One koje upropaštavaju su: pridržavati se tvrdičluka, slijediti strasti i diviti se samome sebi!” A onda je rekao: “A tri stvari koje spašavaju su: bojati se Boga i tajno i javno, umjerenost u siromaštvu i bogatstvu, i pravednost u srdžbi i zadovoljstvu.”

– Od Enesa, r.a., prenosi se da je rekao: “Božiji Poslanik, s.a.v.s., rekao je: ‘Pomozi svoga brata, bio nasilnik ili ugnjetavani (činio mu se zulum ili on činio zulum)!’ Pa je neko upitao: ‘O Božiji Poslaniče, pomoći ću ga kao ugnjetavanog, a kada vidim da je nasilnik – kako da mu pomognem?!’ Pa je Božiji Poslanik kazao: ‘Obuzdaš ga ili spriječiš da čini nasilje! Eto, tako ćeš mu pomoći!’”

⁸³⁸ El-Isra‘, 26-27.

Sloboda (*el-hurrijje*)

Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman nije usamljen među muslimanskim misliocima ovog vremena kad tvrdi da “čovjekovo namjesništvo na Zemlji prati nekoliko sposobnosti koje čovjeka odlikuju nad drugim bićima oko njega, čine ga društvenim, civilizacijskim i nadmoćnim bićem nad ostalim bićima (*‘ala sivahu min el-ka’inat*).” On posebno izdvaja i na više mjesta u svojim djelima pokazuje tu čovjekovu moć “da raspoređuje, da se koristi svojom okolinom (*teshir ma havlehu*): resursima i snagama, sve to kako bi udovoljio svojim raznolikim i sve većim potrebama koje rastu sa rastom ljudske vrste i potomstva, a rastu i čovjekove sposobnosti koje su ga odlikovale i počastile da bude biće koje je posebno po svojim naučnim, zakonitim, praktičnim i kreativnim moćima”. U nekoliko navrata on ukazuje da čovjek ima takav položaj “da bi došao do dobara svemira, njegovih mogućnosti i korišćenja”. Poziva se na ajete Kur’ana: “A sinove Ademove Mi smo zbilja odlikovali, i po kopnu i po moru smo ih raznijeli i ljepotama opskrbili, i nad mnogima koje smo stvorili vrednotu im veliku darovali.”⁸³⁹

Mnoštvo je i drugih čovjekovih odlika, koje tom biću podjeljuju poseban položaj u svijetu.

Naprimjer, “čovjek se odlikuje duhom/dušom i savješću”, tvrdi profesor Ebu Sulejman, također, “čovjek se odlikuje znanjem (*bi el-‘ilm*) i stjecanjem spoznaje (*taleb el-ma’rife*), te time što ta spoznaja daje čovjeku moći i sposobnosti”. Na ovom mjestu u svojim ogledima naš autor se poziva na simboličke i imaginativne nadarenosti čovjeka, a u tu svrhu veoma često navodi sljedeći ajet: “I pouči On (Bog) Adema imenima stvari svih, a potom ih melecima predoči i zapovjedi: ‘Kažite Mi imena nji-

---

⁸³⁹ El-Isra’, 70.

hova, ako istinu govorite!' 'Slavljen nek' si!' – povikaše meleki. 'Nemamo drugoga znanja osim onog kome si nas poučio Ti! Ti si, zbilja, znalac i mudar!' 'O Ademe!' – reče On – 'obavijesti ih ti o imenima njihovim!' I kad ih Adem obavijesti o imenima njihovim, On reče: 'Zar vam nisam rekao da Ja doista znam tajnu nebesa i Zemlje, i da znam doista ono što na javu iznosite i ono što skrovitim držite?!'⁸⁴⁰

U više prilika Ebu Sulejman ponavlja da "ovakav status i namjesničke sposobnosti koje odlikuju čovjeka mimo drugih bića jesu, zapravo, božanski izraz počasti Ljudskoga Bića". Naravno, tvrdi on, te počasti istovremeno zadužuju čovjeka *odgovornošću namjesništva i upravljanja/ravnanja*. Čovjek potrebuje, shodno svemu, pravo na slobodu upravljanja/ravnanja i na opunomoćenje da to čini, sve u granicama svojih moći i sposobnosti. Time je sloboda vršenja ono čovjekovo pravo na slobodan izraz svoje volje i svojih zadovoljenja u granicama svojih moći, sposobnosti i svojih okolnosti, kako kao pojedinac tako i u društvu. "Bog nijednog čovjeka ne zadužuje iznad mogućnosti njegove."⁸⁴¹ "Bog nikoga ne zadužuje osim prema onom koliko mu dao je!"⁸⁴² Sloboda je ograničena mnogobrojnim odgovornostima, tako da *nije dobro da iko prekoračuje to svoje namjesničko pravo (el-hakk el-istihlafi)* u njegovim pojedinačnim i kolektivnim dimenzijama, jer ova počast (bivanja halifom na Zemlji) biva samo uz pridržavanje ljudskih prava u izboru dobra, u slobodi, s namjerom da se omogući čovjeku da, na kraju krajeva, ponese namjesničke odgovornosti i brigu.

Profesor Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman objašnjava da postoje dvije vrste slobode:

---

⁸⁴⁰ El-Bekare, 31-33.

⁸⁴¹ El-Bekare, 286.

⁸⁴² Et-Talak, 7.

Prva vrsta ovih dviju sloboda, tvrdi on, *jeste osobna sloboda, sloboda savjesti koja se tiče uvjerenja pojedinca (iktina' el-ferd)* u njegovom vjerovanju i njegovom pogledu na univerzum. "Ta sloboda je pravo, niko nije ovlašćen da čovjeku diktira njegovu viziju i osobno uvjerenje, osim on sam, niti iko ima pravo da se miješa – nepozvan – u ovom pitanju."

Druga vrsta slobode jeste "sloboda ponašanja/ravnanja unutar društvenog prostora i društvenih ljudskih odnosa, razmjene potreba/interesa". Naravno, *ni ova vrsta slobode nije bez ograničenja*, i ona "ima uzajamne granice među članovima društva, a te granice uspostavlja savjetodavno tijelo (*eš-šura*, skupština, legalne institucije) toga društva, čime bilo koji član u društvu ostvaruje smjerne/valjane ciljeve bez ikakvih zapreka, ali bez toga da se sloboda prometne u društvenu anarhiju (*min duni en tetehavvele el-hurrije ila fevda idžtima' ije*), koja bi dopustila nevaljala *ponašanja koja nanose štetu interesima drugih pojedinaca, ili općim interesima društva*, izravno ili posredno, na kratak ili na dulji rok, uz želju da se ništa od toga ne dogodi kao izraz diktata ličnih interesa..."

Profesor Ebu Sulejman, na tragu muslimanskih klasika, *upozorava da se uživanje slobode ne smije prometnuti u anarhiju*, jer bi time "dotično društvo upalo u zamke tlačenja i korupcije, i do uzdizanja slojeva vlastodržaca i bogataša, njihove svite i sljedbenika".

Čovjek, muškarac ili žena, svoju slobodu uživa u ljudskom društvu. Stoga, tvrdi ovaj profesor, "u epohi ponovne izgradnje ummeta i usmjerenja ljudske civilizacije, potrebno je da spoznamo u ovoj važnoj etapi ljudske povijesti, da čovjek pojedinac nema egzistencije čisto kao pojedinac, zato što je čovjek po svojoj naravi, i u temelju svoga bića, društveno stvorenje, to jest 'društvo'".

Prema Ebu Sulejmanovim čitanjima Kur'ana, dolazi se do zaključka da "čovjek ne može na valjan način postojati, niti ostvariti svoje jastvo osim u zajednici. Stoga, zajednica i zajednica, kao smisao osnove postojanja i prirode, zajednica koja sačinjava bešiku postojanja/egzistencije pojedinca (*mehd vudžud el-ferd*), i okvir njegova kretanja i slobode..."

Sloboda pri čovjeku oslobađa mnoge kreativne snage. Na nekoliko mjesta profesor Ebu Sulejman *zagovara da se te pozitivne i oslobodene snage iskoriste za "natjecanje civilizacija (sibak el-hadarat)", a ne za rat, sukobe, trvenja.*

Odgovornost (*el-mes'ulije*)

Razumljivo je da ovaj autor nakon dionice koju je posvetio slobodi raspravlja o ljudskoj odgovornosti. On podvlači da "čovjek svojom smjernom, spontanom, jednobožačkom i duhovnom naravi, te od Boga mu datim namjesničkim (*istihlafije*) i spoznajnim naučnim moćima, te time što svojom smjernom prirodom spoznaje svrhovitost svemira (*ga'ijje el-kevn*) i stvaranje Egzistencije, te što u svijesti i srcu potvrđuje dobru moralnost" – svime time čovjek, dakle, biva vođen ka tome da razumom i prirodom, u granicama svojih moći i datih mu izbora, "uživa slobodu odlučivanja (*hurrijje el-karar*) u sposobnostima i mogućnostima koje ima, te da na njega padaju ove odluke i izbori; ako odabere dobro, bit će dobro (*in hajren fe hajrun*), a ako odabere zlo, i bit će zlo (*ve in šerren fe šerrun*)".

Obredi vjere, zdanje vjerovanja u Boga, svjetovi i univerzumi vjere, sve je to, na neki način, podučavanje čovjeka odgovornosti.

Na istaknutim poentama u ovoj svojoj knjizi Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman *ukazuje da čin slobode u sebi sadrži i čin odgovornosti.*

Skoro da nema ništa u ljudskom životu što bi, kao posljedica čovjekova čina slobode, bilo neutralno.

Svrhovitost (*el-ga'ijje*)

Čovjek kao vremenito biće na stranicama svoga trajanja, ali i na stranicama prolaznosti ovoga svijeta, očitava mnogobrojne i mnogolike znakove svrhovitosti.

Prema profesoru Ebu Sulejmanu, “svrhovitost je jedan nužan princip (*mebde' lazim*), skrovit u divoti zadivnoga sistema egzistencije, u divoti “jedinosti” Stvoritelja (*vahdanijje el-halik*), u jedinstvenosti egzistencije, njenoj savršenosti/cjelovitosti, te u nemogućnosti da postojanje bude zaludu i da bude nasumično/slučajno. To je opipljiva stvar po smjernoj prirodi u vanjskom aspektu stvaranja svemira i njegovoj cjelovitosti.”

Na stranicama svoje knjige koju je posvetio univerzalnoj kur'anskoj viziji, ovaj profesor *visokim stilom, koji skoro odjekuje poput mnogobrojnih himni*, ukazuje da je “čovjek po svojoj jedinstvenoj (jedbnoškoj) naravi, po svome namjesničkom položaju, po moćima pronicanja, znanja i spoznaje koje mu je Bog podario, koje su njegova odlika i počast mimo drugih bića i svjetova (*'ala sivahu min el-hala'ik*), koji se odlikuje snagom raspoređivanja i upravljanja, slobodom izbora i odgovornostima, te posredstvom toga što čovjek vidi i iskušava u zadivnom sistemu svemira (*min bedi' nizam el-kevn*) oko sebe, iz svega toga čovjek – svojom smjernom, svjesnom i duhovnom naravi – saznaje nužnost svrhovitosti ovog začudnog postojanja za koje nije moguće zamisliti, smjernom naravi, da egzistira bez Stvoritelja, koji je Moćan, Mudar, savršenih svojstava, koji simbolizira drugu dimenziju, drugu logiku, onu ponad čovjekova poimanja (*min vera' tesavvur el-insan*), moći njegova znanja i predodžbe te njegove ljudske logike”.

Pri tome se poziva na ajete Kur'ana: "Ništa i niko nije kao On! On sve čuje i vidi sve!"⁸⁴³

"Pa, Ja se kunem onim što vi vidite i onim što vi ne vidite."⁸⁴⁴

"Mi nismo nebo i Zemlju i ono što je između njih stvorili da bismo se igrali! Da smo htjeli igrati se Mi, igrali bismo se onako kako nama dolikuje! Ali Mi toga nismo činitelji."⁸⁴⁵ "Zar ste mislili da smo Mi vas zaludu stvorili i da se Nama nećete vratiti?"⁸⁴⁶

Čovjek je *predisponiran da u svijetu raskriva svrhovitost*, sugeriira nam Ebu Sulejman.

Čovjek to čini i radi "spontanitetom svoje smjerne prirode, o kojoj Kur'an govori kao o "duši koja sama sebe preispituje/kori", spozna je nužnost svrhovitosti Postojanja, te odgovornosti koje iz toga proistječu, kao i iz ugone kreativnosti, predanosti i namjesništva koje su skrivite u stvaranju svemira, njegovoj ljepoti, ustrojstvu, prefinjenosti njegova sistema, cjelovitosti i sistematičnosti njegovih zakona".

Zahtjev vjere u Boga je posve logičan, iz spoznanja svrhovitosti života i postojanja potrebno je napraviti dodatni korak, naime, "nužno je ponijeti sve te odgovornosti i uživati te plodove i ljepote *iz saradnje sa životom i svemirom (et-te'amul me'a el-hajjat ve el-kevn)*, te udovoljiti naravi da stječe znanje i spoznaju o sistemu ovoga svemira i njegovih zakona, i smjernu kreativnost u skladu sa ljepotama i divotama svemira".

Profesor Abdulhamid Ahmed Ebu Sulejman razbuđuje nartarnju svijest svojih čitatelja o tome *da svrhovitost čovjekova nadilazi čovjekovu tjelesnost i fizičku narav njegove egzistencije*. Na

⁸⁴³ Eš-Šura, 11.

⁸⁴⁴ El-Hakka, 38-39.

⁸⁴⁵ El-Enbija', 16-17.

⁸⁴⁶ El-Mu'minun, 115.

jednom mjestu u svojoj knjizi on kaže: “Kako je surov život, kako je golema njegova ništavnost, ukoliko život ne bude nešto više od zaloga hrane, nešto više od uživanja i animalnih sukoba koji vode čovjeka do smrti – da bi postao tjelesni i smrdljivi lijes koji se zakopa i zagrne u prašinu. Snatrenje je sve ono što se rekne poslije ništavilске odsutnosti, prašine u grotlu prašine, da, eto, razum i savjest nemaju smisla, niti da ima smisla izbor i odgovornost, ni moć kreativnosti – ukoliko je smrt kraj, nestanak i ništavilo.”

Cilj Ebu Sulejmanovih kontemplacija je nedvojbeno jasan. Čovjeka treba razbuditi u njegovoj odgovornosti i moći ravnanja, u njegovoj kreativnosti i moralnosti, gdje vlada “sila argumenta”, gdje “prebivaju vrijednosti boljitka/blagostanja/preporoda, dobroćinstva, kreativnosti i graditeljstva”.

Također, čovjeka treba razbuditi u spoznaji da njegov život “premašuje smrt tjelesnoga lijesa”, da dostiže duhovni i vječni život “u kojem čovjek ubire plodove svega što je ostvario, što je podario, kreirao i izgradio, e da bi tako dobroćiniteljima i dobri-ma (*li el-muslimin ve es-salihin*) smrt postala plodom i nagradom za svako djelo i prinos što ih je čovjek pripravio”.

Razbuđivanje čovjeka na tim planovima više svijesti i odgovornosti ima jedan posve jasan cilj: Ostvarenje dobrog sopstva i jastva, materijalno i duhovno. Također, tu se kao cilj pomalja i “svjesna potraga u temelju bića čovjekova, da dozna šta jeste cilj zla, štete i korupcije, te šta je to, jednako tako, pokuđeno i prezreno, po naravi i savjesti, u temelju bića čovjekova”.

Nije razumno ni pravedno, ni po savjesti, ni religiji, a ni prirodi – tvrdi ovaj profesor – da smrt čovjekova bude nestanak i tjelesni i duhovni kraj, bez polaganja računa i bez nagrade i kazne. Pa neka se opomenu koji se opominju, nek uzmu pouku koji uzimaju pouku, nek se razbude nemarni i neka trudbenici rade za dobro, istinu i pravdu, poručuje on. “Okreni lice svoje

ti, kao vjernik pravi, čistoj vjeri, Božijoj prirodi, prema kojoj On ljude stvori! – Nema promjene u Božijemu stvaranju! To je prava vjera, ali većina ljudi ne zna.”⁸⁴⁷

Glas vjere nikad nije prestao *opominjati čovjeka da uzme i da zaima svijest o svrhovitosti i višim oblicima finaliteta u ljudskim djelima*, obilježenim odgovornošću. Jer nema na ovoj Zemlji nijednog čovjekova koraka koji je zaludu. Stoga Ebu Sulejman raspravlja i o moralnosti.

Moralnost (*el-ahlakije*)

Na jednom mjestu u svojoj knjizi Univerzalna kur'anska vizija, profesor Ebu Sulejman kaže: “Prirodna spoznaja (*el-idrak el-fitri*) kod čovjeka o Stvoritelju, o Njegovoj moći, veličini, neusporedivosti, jedinstvi, o savršenosti Njegova djela (*bi itkan sun'ih*), uzvišenosti Njegova Položaja i jedinstvi, jedinstva Njegova stvaranja, te to što u savjesti čovjeka, po naravi mu, ostavlja traga o skrovitim, uzvišenim, duhovnim vrijednostima u njegovoj smjernoj prirodi, savjesti i duši koja samu sebe preispituje, sve to doprinosi da čovjek spoznaje da ovaj svemir mora imati Stvoritelja (*la budde en jekune li haza el-kevn halik*), te da svemir i stvaranje moraju imati cilj, te da je nemoguće da je svemir – koji je skoro beskrajn u različitim dimenzijama svoje zadivljujuće egzistencije – stvoren zaludu, te da mora biti stvoren zarad moralnih, uzvišenih i dobrih ciljeva. Ovo čovjekovo naravno, duhovno, smjerno osjećanje jeste sami temelj vjerskog i moralnog osjećanja u prirodi čovjeka, u njegovim duhovnim, spontanim pitanjima i istraživanjima još otkad otvori svoje oči kao dijete i pogleda na svoje postojanje, i na svemir oko sebe. To je ono o

⁸⁴⁷ Er-Rum, 30.

čemu mu kur'anska vizija daje odgovore i što mu izražava, i što mu stavlja u samu srž ljudske spoznaje na njegovom životnome putu, e da bi ga uputila i usmjerila kako bi je čovjek ciljno usvojio u svojoj potrazi i trudu (*fi talebihi ve sa' jihī*), da bi je učinio svojom svrhom i svojim dobrim, čestitim, naravnim, duhovnim ciljem u pregnućima svoga života, da bi njome ostvario svoje sopstvo, udovoljio svojim potrebama i njome se u svome bivstvu uzdigao, uz nju našao smirenje, s njome se usrećio u svojim kreativnim i graditeljskim osjećanjima i pogledima.”

Dakako, prema ovom profesoru, cilj svih tih čovjekovih razbuđenih pogleda u dubine nebeskog plavetnila jeste u tome da promatra i odlučuje svjesno, znanjem i odgovornošću (*bi va' j ve 'ilm ve mes'ulijje*) – koji to od dva puta slijediti? I koju od dvije strane željeti? Koji od dva pravca tražiti? Da li onaj ka boljitku i izgradnji? Ili onaj ka tlačenju i korupciji? A sudbina je pravedna, jer “ako se odabere dobro – i bit će dobro, a ako se odabere zlo – onda će i biti zlo!”

Svoje kontemplacije profesor Ebu Sulejman ilustrira sljedećim ajetima Kur'ana: “Bog njima nije učinio nepravde! Nego su sami sebi nepravdu učinili!”⁸⁴⁸ “Doista, u stvaranju nebesa i Zemlje, i u izmjeni noći i dana znaci su za ljude pametne. Za one koji Boga spominju i stojeći, i sjedeći, i na stranama svojim ležeći, i koji razmišljaju o stvaranju nebesa i Zemlje: ‘Gospodaru naš! Ovo nisi zaludu stvorio Ti! Slavljen nek’ Si! Sačuvaj nas kazne u Vatri!’”⁸⁴⁹

“Bog nijednog čovjeka ne zadužuje iznad mogućnosti njegove, njemu je u korist što dobra stekne, protiv njega je zlo što ga stekne!”⁸⁵⁰ “I onim što ti je Bog dao Onaj svijet traži i udio svoj

⁸⁴⁸ El-‘Ankebut, 40.

⁸⁴⁹ Alu ‘Imran, 190-191.

⁸⁵⁰ El-Bekare, 286.

na Svijetu ovom ne zaboravi, i kao što je Bog tebi dobro učinio – i ti dobro čini, i nemoj nereda činiti na Zemlji! Bog doista one koji nered čine ne voli!”⁸⁵¹ “I nikoga Mi nismo kaznili dok ne bismo poslanika poslali...”⁸⁵²

Moralna odgovornost jeste nužni preduvjet za temelj smjerne prirode čovjeka i pripravljenost čovjekova namjesništva na Zemlji (*istihlaf*).

Također, univerzalna kur'anska vizija uspostavlja moralnu odgovornost “u samu srž ljudske spoznaje, ni radi čega drugog osim da pravilno usmjeri odgovornost čovjekovih izbora/odabiranja (*meš'ulijje hijere el-insan*), te ciljeve stremljenja čovjekova života, kako bi ostvario narav svoga duhovnoga sopstva i smjerno značenje svoga ovosvjetskoga života, kao ljudsko biće, osoba, pojedinac koji se ne odvaja od članstva u bivstvu ljudskog, civilizacijskog i graditeljskog društva”.

To čovjek ostvaruje odgovornim i pravilnim trudom da gradi, da uživa ugodan život, *da ovaplotti svoje dostojanstvo na Ovom svijetu* i u svijetu vječnosti (*fi 'alem el-ebedijje*) i konačnoga povratka (*el-me'ad*).

Prema profesoru Ebu Sulejmanu, u mjeri u kojoj čovjek, kao pojedinac i u društvu, stječe počast namjesništvom i slobodom, uz nju nosi i emanet odgovornosti ponašanja i ravnjanja u svemiru, emanetu koji je uspostavljen – kako o tome govori “Zapisano” (*el-mestur*) i kako je to otjelovljeno u onom “Vidljivom” (*el-menzur*) – na načelima i vrijednostima monoteizma/tawhida i moralne svrhovitosti, kako bi čovjek, značenjem svoje egzistencije i ciljem svoga postojanja, bio namjesnik na Zemlji.

Iz toga po čovjeka slijede odgovornosti, da bude činilac boljitka/blagostanja i izgradnje, “da ostvari sebe” udovoljenjem svojih

⁸⁵¹ El-Kasas, 77.

⁸⁵² El-Isra', 15.

potreba sredstvima i načinima koji su graditeljski i dobri, koje prožima pravda, dobročinstvo i mir. Time čovjekovim ponašanjem vlada svjetlo duha i snaga svijesti (duša koja se samopreispituje) u tome da je “argument na strani Istine”, a to je suprotno onom čemu stremlje materijalna animalnost tijela (duša koja je sklona zlu) u udovoljavanju svojih potreba za vojevanjem, uzajamnim nasiljem i agresijom, gdje vrijedi da je “argument na strani sile”. Profesor se u svojoj knjizi poziva na kur’anski ajet: “Mi smo doista Polog ponudili nebesima, i Zemlji, i planinama, pa su odbili da ga ponesu i od njega se sustegli bijahu, a čovjek Polog ponese, doista je čovjek nepravedan spram sebe i neznalica velika.”⁸⁵³

Kako *sloboda treba imati svoje uzuse, pravila, zakone, norme i institucije*, to je razlog što se Ebu Sulejman veoma često bavi principom *eš-šure* u Kur’anu.

Dogovaranje/savjetovanje (*eš-šura*)

Tako on kaže: “Ako smo spoznali da je čovjek, prema univerzalnoj kur’anskoj civilizacijskoj viziji, stvoren namjesnikom na Zemlji (*halifeten fi el-erd*), da bi izvršio zadaću izgradnje na Zemlji (“Na Zemlji ću, doista, Ja postaviti namjesnika!”⁸⁵⁴, onda trebamo znati da je čovjeku dato osposobljujuće znanje da gradi i potčinjava, darovana mu je sloboda i sposobnost izbora, data mu je smjerna duhovna narav (*el-fitre er-ruhijje es-sevijje*) kojom priziva u sebi i svojoj svijesti svrhovitost i ciljnost dobre svrhe, boljitka/blagostanja i izgradnje.”

Ebu Sulejman dobro uočava da je institucija *eš-šura* čovjekova kolektivna dužnost. On kaže:

⁸⁵³ El-Ahzab, 72.

⁸⁵⁴ El-Bekare, 30.

Pitanje je: zašto namjesništvo (čovjekovo na Zemlji), prije negoli je ustanovljeno kao pojednična dužnost, nije bilo dužnost čovjeka kao vrste, zajednice i pokoljenja jednih za drugima?

Odgovor je sljedeći: dužnost namjesništva, premda je to odgovornost svake ljudske jedinice (*meš'ulijje kulli ferd insani*), istovremeno je zajednička društvena dužnost koja se vezuje za vrstu i za društvo, proteže se preko pojedinaca na društva i na pokoljenja. To slobodi i ljudskoj odgovornosti daje značajne dimenzije (*eb'ad muhimme*). Naime, ta *odgovornost je ciljna, ona stremi boljitku/blagostanju i izgradnji, a ne neredu i stvaranju nereda*. Ni sloboda nije zaludna i razularena (*gavga'ijje*), sloboda – iako otvara prostor uvjerenja i izbor onoga čemu naginje pojedinačna želja i lični izbor – na kraju krajeva jeste pojedinačna sloboda koja ne nasrće na pravo drugih pojedinaca, ne nanosi im neugodnosti, kao što ona, također, ne nasrće ni na pravo zajednice u izgradnji društva i u čuvanju prava zajednice na boljitak/blagostanje i izgradnju. Nema prostora za egzistenciju pojedinca, ni za njegovu namjesničku zadaću, bez egzistencije zajednice i njene društvene zadaće, zaključuje na više mjesta Ebu Sulejman.

Eš-šura (dogovaranje) je, prema tome, *vitalna institucija čovjekova društvenog opstanka*. Jer “zajednici pripada da propiše pravila (...) zarad zaštite egzistencije zajednice (*fi himaje vudžudiha*) i njenih graditeljskih i konstruktivnih ciljeva, izravnih i neizravnih, na trenutačni i kraći, kao i na dulji rok, te zarad zaštite prava društva, i prava nastupajućih pokoljenja i njihovih interesa”. U tom je pogledu karakterističan ajet: “Neka među vama jedna zajednica bude koja će dobru pozivati, čestitost i poštenje naređivati, a zlo zabranjivati! Eto, takvi su oni koji će uspjeti!”⁸⁵⁵

Ebu Sulejman tvrdi da “ovdje stupa na scenu uloga savjetovanja/dogovaranja (*devr eš-šura*) koja ne podliježe ličnim ka-

⁸⁵⁵ Alu 'Imran, 104.

pricama (*el-ehva*), niti interesima pojedinaca iz krugova vlasti, uprave i izvršnog aparata u različitim oblicima, već se provodi dogovaranjem zajednice u cilju zaštite zakonitih prava pojedinaca i zajednice...”

Sloboda i *eš-šura*: nužni uvjet za opstanak civilizacija

U ovom svome djelu profesor Ebu Sulejman tvrdi da je institucija slobode veoma važna uz instituciju *eš-šura*.

On tvrdi da “tlačenja, nasilja i nereda nema sa slobodom i *eš-šurum* (dogovaranjem)”.

Prema tome, kaže on, “pravda se rađa slobodom i savjetovanjem, a sloboda i savjetovanje ne mogu egzistirati bez pravde (*la jumkinu en tudžede min duni el-‘adl*)”.

Doista, na više mjesta u svojoj knjizi Ebu Sulejman uvjerljivo i principijelno ističe da je “od najveće važnosti to da muslimanski ummet spozna nerazdvojivost /nerastavljivost/ između slobode i dogovaranja/savjetovanja, te između uspostavljanja civilizacija i njihova iščezavanja, jer je muslimanski ummet – koji je sada u epohi preporoda i vraćanja civilizacijske kreposti – u prijekoj potrebi da spozna smisao ove nerazdvojivosti (*ma’na haza et-telazum*), način njezina utjecaja na narode, kako se oni razvijaju i kako natražnjuju, te da spozna kako da se to mislioci (*el-mufekkirun*), vodstvo (*el-kade*) i reformatori (*el-muslimun*) bave svojom stvarnošću/okolnostima, kako da rade na obnavljanju osposobljenosti ummeta da iznova stekne svoje mjesto, misiju i jedinstvenu, graditeljsku, smjernu i civilizacijsku putanju”.

U vezi s prethodnim konstantama kur’anske vizije, profesor Ebu Sulejman smatra da je od vitalne važnosti insistiranje na zakonima, njihovoj primjeni, ali i na nauci i njenim rješenjima.

Zakonita i praktična znanstvena cjelovitost

Čovjek je biće obdareno mnoštvom darova. Svijest, razum, razmišljanje, ispravna narav, prostranstva dosežna “u našim dušama i u svemiru oko nas”, potom činjenica da “čovjek uživa moćima raspolaganja i namjesništva, te počastima iz namjesništva”, zatim “sloboda odlučivanja koja iz toga proizlazi, potom polog odgovornosti – sve to nalaže čovjeku, racionalno i naravski, da se odazove svojoj ispravnoj duhovnoj naravi u njenoj spoznaji i prirodnom vjerovanju u jedinstvo Stvoritelja (*bi vahdanijje el-halik*)”. Iz jedinstva Stvoritelja (*vahdanijje el-halik*) proizlazi “jedinostvenost stvorenja (*tevhidijje el-halk*), njegova cjelovitost, svrhovitost i moralnost, i naravnost...” tvrdi ovaj autor.

Zadovoljstvo je priznati da je Ebu Sulejman ovim dvjema sintagmama, naime, prvom koja glasi: *jedinstvo Stvoritelja (vahdanijje el-halik)* i drugom: *jedinostvenost stvorenja (tevhidijje el-halk)*, pokazao da je jedan od najvažnijih holističkih mislilaca savremenog islama. Iz Božijeg stvaranja proishodi i jedinstvo svih stvorenja. Savremeni čovjek mašine i obezduhovljenih sistema u opasnosti je da izgubi ovo osjećanje o jedinstvenosti svih svjetova!

On u svim svojim djelima, a napisao je brojna, insistira na naučnim razumijevanjima, poziva da se čovjek koristi “svim sredstvima znanja/nauke i objektivno raspoložive spoznaje koja se razgranava prema okolnostima i temi. Sve to jeste nužni uvjet u traženju ispravnoga i valjanoga spo/znanja (*el-ma'rifē es-sahihā*), e da bi spoznaja sa stanovišta objektivnosti i uzročnosti bila vjerodostojna i ispravna”. Ebu Sulejman hvali mnoge muslimanske mislioce koji su bili otvoreni spram objektivnih spoznaja nauke. Jer nema pravog “spo/znanja bez sredstava razuma i njegove logike za postizanje spoznanja, i njegova definiranja mjerilom razuma – a to je ono što je postigao slavni učenjak, trijumfalni znalac, sudac i pravnik Ibn Haldun, koji je utvrdio da bez

tog sredstva razuma ne nastaje drugo osim mitomanije, magije i anarhije, iskrivljava se jedinstvena, jedinosna univerzalna vizija i skončava odgovornost”.

Ebu Sulejman je uvjeren u sljedeće: “Bez obuhvatne, zakonite, objektivne, naučne i racionalne saradnje, u ovoj naprednoj epohi (*fi hazihi el-merhale el-mutekaddime*) koju je ostvario razvoj čovječanstva i pripremio je, ova bi stvarnost – kako se to vidi i osjeća – bila jedan svijet iz anarhije i razularenosti, zaostalosti, patvorenosti i magije”.

Tu vidimo razloge zašto ovaj autor insistira na valjanom odnosu “između Objave (Teksta – *El-Mestur*), prirode i zakona (Prizora – *El-Menzur*) i Razuma (*El-Akl*), u kojoj su priroda i zakoni tema Objave o kojima govori, a aksiomi Razuma su organon i sredstvo koje pomaže čovjeku da spozna pitanja Objave, način kako Objava usmjerava čovjeka kako bi mogao ostvariti najveći stupanj ispravne, pozitivne, graditeljske saradnje sa zakučastim i skrovitim stvarima smjerne ljudske naravi i univerzalnih Božanskih zakona i pravila”.

Kao reformatorski i prosvjetiteljski mislilac, Ebu Sulejman ima jedno svoje specifično posmatranje islamske povijesti. On u njenim prostranstvima *detektira iskrivljenje i zastranu sa izvornih intencija*. On kaže: “Da se putanja metoda muslimanskog uma (*mesar menhedž el-‘akl el-muslim*) nije iskrivila utjecajem legendi, mitoloških snatrenja, grčkog formalizma (u logici) i gnostičkog ezoterizma, muslimani bi bili prvi, vodeći graditelji prije mnogo stoljeća sve do otkrivanja društvenih nauka.”

Ebu Sulejman je “za ispravljanje civilizacijske, reformske i naučne putanje islamskog ummeta danas”, on traži da to uspravljanje i ispravljanje treba biti “daleko od bajki, legendi, magije, israilijata, formalnih logika i gnoza”, kaže da je “dužnost muslimana: kulturnih ljudi, istraživača, mislilaca, reformatora, da iznova povrate obuhvatne, zakonite, naravne naučnosti i njene

metode, te da krenu uputom, na čvrstom i stamenom koraku, iz univerzalne, civilizacijske, kur'anske vizije”.

Tvrđnje koje je upravo izrekao jesu podesan uvod u temu kojom se Ebu Sulejman često bavi, a to je univerzalnost islama i Kur'ana.

Univerzalnost (*el-'alemijje*)

On prvo definira *univerzalnost kao epohu čovječanstva u kojoj su se sjedinile sve etape stvaranja čovjeka*, da bi obrazovale – kako on kaže – koncentrične krugove od rodbinstva do pripadništva, od pojedinca do porodice, od susjedstva do šire rodbine, od plemena do naroda, te potom jezika, rase i vrste da bi sve to završilo stablom najvećeg koncentričnog kruga – a to je čovjek i čovječanstvo.

Također, prema ovom autoru, “univerzalnost jeste izdanak zrelosti civilizacije čovjeka i njegovih znanstvenih sposobnosti”, također, univerzalnost je do sada “uklonila mnoge prepreke vremena i mjesta” itd. On tvrdi da je veoma važna “praktična i legitimna znanstvenost”, smatra da je ta vrsta znanosti ostvarila univerzalnost, te da u takvoj znanosti “nema mjesta za praznovjerje, magiju i naklapanje (*tahrif*)”.

Ebu Sulejman polazi od teze da su prije islama sve vjere bile poruke određenim narodima, u osamljenosti (izoliranosti) prvotnih etapa čovjeka i njihovih mjesnih i vremenskih zapreka i prostora”. Tvrdi da su se ljudi oslanjali na čuda, ona su “u tim etapama bila sredstvo tih vjera za te narode”.

Kad je posrijedi islam, tvrdi Ebu Sulejman, ta vjera je došla kao poruka čovjeku kao “svijetu i Sinovima Ademovim”. On opetovano izjavljuje u svojim djelima da je diskurs islama bio univerzalni diskurs cijelome čovječanstvu, sredstvo mu je legalna i praktična znanost, dokaz islama i njegova poruka bila je

“Knjiga” i “Ikre’/Uči/Čitaj!”, cilj mu je “Pravda” i “Mir”, jer bez pravde nema univerzalnosti niti mira. A uz pravdu, nauku, univerzalnost i mir nema mjesta magiji, niti rasizmu, ni raskolništvu, ni neprijateljstvu. Štaviše, islam je poziv bratstvu, slobodi, pravdi, nauci, sigurnosti i miru.

Prema Ebu Sulejmanu, *univerzalnost i mir se razlikuju od globalizacije, dominacije i eksploatacije.*

Univerzalnost znači – prema ovom autoru – uspostavljanje veza, bratimljenje, međusobna samilost, pravedna razmjena koristi (*tebadul ‘adil li el-menafi*), mir među sinovima čovjeka (čovječanstva), *znači sve suprotno globalizaciji, koja označava zaposjedanje, dominaciju, zavojevanje, eksploataciju, pohotu, svjetske ratove svih vrsta, pa, ako hoćete, globalizacija je uistinu općelmasovno uništenje (demar šamil), ratovi: kulturni, ekonomski, vojni, “globalistički”, opći, to je “globalistički” sistem koji je kolonijalistički, monopolistički i tlačiteljski (dža’ir).*

Univerzalnost poziva miru, za razliku od globalizacije koja često poziva sukobima i dominaciji. Tu je glavni razlog zašto Ebu Sulejman u glavne konstante kur’anskog pogleda na svijet uvrštava mir ili *es-selam*.

Mir (*es-selam*)

Ovaj autor ističe da je po “univerzalnoj, kur’anskoj, civilizacijskoj viziji, cilj časnog i samilosnog mira zapravo princip i primordijalno načelo za princip pravde, i za integritet čovjeka unutar ljudskih odnosa”. Po kur’anskoj viziji, mir se mora ostvarivati kao “jedinstvo u raznolikosti i raznolikost u jedinstvu, te da je bivstvo čovječanstva jedno bivstvo sastavljeno u koncentričnim krugovima, počevši od pojedinca te protežući se čak do opće čovječanske loze (*es-sulale el-insanije*)”.

Mir je, prema profesoru Ebu Sulejmanu, “jedan od najvažnijih načela islamskoga mišljenja. Njegovi su uzusi otvoreni prema daljnjim podjelama i detaljiziranju, a što podaruje još pravila za metod islamskog naučnog istraživanja kako bi ostvario svoje svrhe i svoje dobre, graditeljske i civilizacijske ciljeve koji ostvaruju smjernu, moralnu, svrhovitu, čovjekovu ličnost, i od nje ne odstupaju”.

Reforma i izgradnja

Ebu Sulejman ne krije na stranicama svoje knjige da je veoma tužan zbog letargije koja vlada u mnogim dijelovima islamskog svijeta.

On, naravno, odbacuje svaku pomisao da je za takvo što kriv islam.

Naprotiv, tvrdi da su “trud i korištenje u iskonskoj naravi u čovjeku e da bi udovoljio potrebama života i opstanka, to je plod namjesništva na Zemlji (*semere el-istihlaf fi el-erd*)”, a sam *pojam namjesništva ili istihlafa je temeljna odrednica čovjekova pologa na Zemlji*.

Ali ovaj naš autor ističe da reformu, blagostanje i boljitak neke civilizacije uvijek osujećuje činjenica “da čovjeka razdiru dvije sile u njegovome životu i trudu. Jedna sila jeste ona *zemljana, materijalna, animalna težnja* ka razdiranju i udovoljavanju potreba nasilno (*bi ‘anve el-kuvve*)”. Tada u čovjeku prevagu odnose animalne snage, tada ćudoredni plan koji se nalazi u čovjeku ne odvrća dušu “koja je sklona zlu” od težnji da se odazove udovoljavanju svojih potreba “prijegavanjem sili (*el-lugu’ ila el-kuvve*), nasilju, zulumu i agresiji”.

Druga sila u čovjeku, tvrdi profesor Ebu Sulejman, jeste ona koja “ostvaruje težnju u smjernoj ljudskoj duši koja jeste duhov-

no, smjerno, naravno i savjesno osjećanje, koje gura/podstiče čovjeka da se pridržava vrijednosti istine, pravde, milosti, te da se tim osjećanjem okrene od zuluma, neprijateljstva i nepravde”.

Čovjekova misija na Zemlji je čudoredna i namjesnička, islam čovjeka “zadužuje odgovornošću za to što mu je darovana moć raspolaganja (*kudre et-tesarruf*) i sloboda izbora (*hurrije el-hijar*), iz koje slijedi odgovornost truda, korištenja i plemenite izgradnje (*el-i'mar el-hajjir*), na osnovama moralnosti koja se pridržava vrijednosti pravde i koja stremlji ka reformi/blagostanju, a okreće se od težnji zuluma, neprijateljstva i pokvarenosti”.

Reforma, blagostanje i boljitak nastaju kao proizvod ljudskoga duha. Naš autor podsjeća da “objava u svome opisu prirode potvrđuje središnji položaj vrijednosti duha, svijesti/intuicije i morala, te moć znanja i spoznaje svega što je u vezi sa životom, bićima i tajnama njihove skrovitosti i zakona koji su na raspolaganju da se koriste i da ih se potčini za potrebe čovjeka, te darove za čovjekovu kreativnost i izgradnju na Zemlji, te, također, da bi čovjek potvrdio vrijednost rada, preciznosti i izgradnje, te njihove ljudske uloge u ostvarenju vrijednosti namjesništva (*kijem el-istihlaf*) i njegovih ciljeva koji su bit smisla čovjekova života i ostvarenja njegova jastva”.

Čovjek se dokazuje “na područjima životnih i graditeljskih poslova”, ti su poslovi “upravo ono sredstvo Namjesnika (*el-halife*) koji je počastvovan da otjelotvori vrijednosti ljepote (*kijem el-džemal*), korištenja, te graditeljske i čudoredne kreativnosti u svijetu materije (*fi 'alem el-madde*)”, tvrdi Ebu Sulejman, te dodaje da se čovječanstvo treba da uzdigne materijom u svijet duha (*fi 'alem er-ruh*) posredstvom njenog otjelovljavanja u vrijednosti i u smjerne, uzvišene, čudoredne i duhovne svrhe u graditeljskom i kreativnom trudu čovječanstva na Ovom svijetu, zato što su, kako on kaže, posljedice povezane sa dobrotom ciljeva (*bi hajrije el-mekasid*) i sa znanstvenošću sredstava (*bi 'ilmije el-vesa'il*).

Ljepota: stvarnost ili opsjena?

Proučavanje estetičkih pristupa Kur'anu je, u usporedbi sa drugim pristupima, umnogome bilo zapostavljeno tokom XX stoljeća.

Profesor Ebu Sulejman je u mnogim svojim djelima podsjetio da su muslimani neopravdano zanemarili proučavanje velikog broja stranica Kur'ana koje afirmiraju ljepotu i suočenje sa ljepotom Boga, čovjeka, prirode, kosmosa.

Ebu Sulejman je autor koji estetičkim studijama Kur'ana i islama prilazi na način nesumnjive afirmacije. On *tvrdi da je potrebno govoriti o vrijednosti ljepote (kime el-džemal) u univerzalnoj civilizacijskoj kur'anskoj viziji*, jer vrijednost ljepote jeste univerzalna vrijednost (*kime kevnijje*), raširena u zadivnosti "pojavnog/vidljivog" svemira (*fi ibda' el-kevn el-menzur*), njegovom savršenstvu i naravnim/prirodnim osjećanjima. Također, prema Ebu Sulejmanu, ljepota je "naravna potreba ljudske duše, njenih radoznalosti i uživanja u svim područjima života i materijalnog i apstraktnog postojanja".

Naravno, Ebu Sulejman otkriva razloge *zašto su muslimani uglavnom (i uveliko) zanemarili estetske aspekte koje je Kur'an razbudio u islamskoj civilizaciji*. On smatra da je vladavina diskursa "potiranja sebe" (koja se pravdala navodnim islamskim razlozima) – a koja je potrajala duge periode vremena – ugasila diskurs "ostvarenja sebe" u duši čovjeka muslimana.

Autor dodaje da je diskurs "potiranja sebe" u duši muslimana postupno ugasio osjećanje uživanja ljepote stvaranja, izgradnje, savršenosti, skladnosti, cjelovitosti i uređenosti, te on više – kako kaže Ebu Sulejman – ne uživa u uzvišenosti i pouzdanju u stvaranje mnogih ljepota i njihovih savršenosti, štaviše počeo se "zbog ljepote sukobljavati sa svojom prirodom", koja kradomice uhvati ponešto od uživanja u ljepoti, ali to čini osjećanjem koje

opterećuje (čovjeka muslimana) da, eto na taj način, sluša grijeha i đunahe!!!

Profesor Ebu Sulejman tvrdi da takvo oklijevanje spram istinske ljepote kod muslimana “povećava sljepilo svijesti/intuicije, i u duši slabi osjećanje razlike između pogrešnog i ispravnog, rekreacije i ludila”.

Prevaga beduinskog i ruralnog u mnogim epohama povijesti islama dovela je do potiskivanja estetskih komuniciranja sa izvorima islama. Ebu Sulejman o tome kaže: “Tako je muslimanski čovjek propustio spoznati mnoga značenja ljepote i njenih vrijednosti u tekstovima civilizacijske kur'anske vizije i vjeronavjesticiteljskog sunneta, koji izražavaju estetičke dimenzije (*el-eb'ad el-džemalije*) u postojanju kroz načine, izraze, forme te mnoge i brojne stilske opise u prikazivanju živih bića i onog što ona nose: divote stvaranja, sklada i ljepote u milodraganju sluha, vida i srca/intuicije.”

Ebu Sulejman ima u vidu da je zanemarivanje estetičkih studija o Kur'anu u izravnoj vezi sa raznovrsnim “ideologiziranim proučavanjima Kur'ana”. Ideologizirana proučavanja Kur'ana su tokom druge polovine XIX i tokom XX stoljeća doživjela plimu, sve na račun pristupa Kur'anu kao knjizi vjere, *knjizi razbuđivanja čovječanstva za najdubljim tajnama ljepote univerzuma*.

Ljepota je integralni dio vjere, tvrdi Ebu Sulejman, i dodaje da Božiji Poslanik, s.a.v.s., oporučuje rekreiranje duša, jer duše kad se “opterete” radom, njima bude “dosadno”.

Čak nalazimo da je Poslanik, s.a.v.s. – kad su neke ensarije htjele proslaviti svadbu, a neki ashabi se usprotivili tome – obuzdao te ashabe uvažavajući potrebu duše za nekom vrstom “rekreacije i zabave slušanjem ljepote pjesme i rasonode”.

U odjeljku koji je posvetio ljepoti i Kur'anu kao izvoru ljepote, Ebu Sulejman navodi, između ostalih, i sljedeće ajete:

“A sinove Ademove Mi smo zbilja odlikovali, i po kopnu i po moru smo ih raznijeli i ljepotama opskrbili, i nad mnogima koje smo stvorili vrednotu im veliku darovali!”⁸⁵⁶

“Jedite iz ljepota kojima smo vas opskrbili i u tome nemojte granicu prelaziti.”⁸⁵⁷

“A On je Taj Koji vinograde stvara, one nadstvođene i nenadstvođene, i palme, i plodove, i usjeve ukusa različitog, i masline, i šipke, i slične i različite.”⁸⁵⁸

“A na Zemlji ima krajolika što u susjedstvu se nalaze, i vrtova groždem zasadenih, i usjeva i palmi, onih sličnih i različitih, koji se istom vodom napajaju! Neke smo učinili slasnijim od drugih.”⁸⁵⁹

Recimo na kraju da je ova knjiga profesora Abdulhamida Ahmeda Ebu Sulejmana jedan odvažan i smion intelektualan korak u današnjim čitanjima Kur'ana. Ovo djelo nas vraća na ponovna razmatranja neprolaznih vrijednosti Kur'ana. Autoru ovog predgovora i prevodiocu bila je čast da se nekoliko mjeseci intenzivno družio sa mislima ovog važnog muslimanskog autora, našeg savremenika.

Prof. dr. Enes Karić

---

⁸⁵⁶ El-Isra', 70.

⁸⁵⁷ Ta-Ha, 81.

⁸⁵⁸ El-En'am, 141.

⁸⁵⁹ Er-Ra'd, 4.

Sadržaj

Predgovor bosanskom izdanju.....	7
Uvod.....	19
Univerzalna kur'anska civilizacijska vizija	35
Univerzalna kur'anska civilizacijska vizija – temeljno ishodište za reformu.....	35
Kako je deformirana opća univerzalna islamska vizija?....	41
Sukob razuma i tradicije: uobrazilja ili činjenica?	55
Islamska vizija između ashaba i beduina	73
Šta je univerzalna kur'anska civilizacijska vizija?.....	85
Univerzalna kur'anska vizija i odnos “ja” – “drugi”	110
Univerzalna kur'anska vizija je vizija svjetskog mira.....	146
Stalno i promjenljivo: vrijeme i mjesto	165
Realistički idealizam	170
Principi univerzalne kur'anske vizije.....	179
Monoteizam (<i>tevhid</i>).....	180
Čovjekovo namjesništvo na Zemlji (<i>el-istihlaf</i>)	188
Pravda i umjerenost	190
Sloboda (<i>el-hurrije</i>)	198
Odgovornost (<i>el-mes'ulijje</i>)	206
Svrhovitost (<i>el-ga'ijje</i>).....	207
Moralnost (<i>el-ablakijje</i>)	211
Dogovaranje/savjetovanje (<i>eš-šura</i>)	215

Sloboda i eš-šura: nužni uvjet za opstanak civilizacija.....	220
Zakonita i praktična znanstvena cjelovitost.....	232
Univerzalnost (<i>el-'alamijje</i>).....	253
Mir (<i>es-selam</i>)	261
Reforma (<i>el-islam</i>) i izgradnja (<i>el-i'mar</i>)	264
Ljepota: stvarnost ili opsjena?.....	270
Univerzalna kur'anska vizija – temelj, ishodište i poticaj za reformu i izgradnju.....	281
Civilizacijska univerzalna vizija i čudoredna poimanja čovječanstva.....	287
Šta je iza kur'anske vizije, e da ne bismo sijali po moru	292
Na kraju – kako da konstruiramo “islamske društvene nauke” i ostvarimo “islamsku viziju”?	302
Plan Međunarodnog instituta za razvoj programa visokog obrazovanja.....	312
Gibak plan.....	317
Riječ na kraju	318
Dodatak prvi: Jednadžbe reforme.....	320
Temeljni stub za izgradnju/zdanje islamske civilizacije	321
Ovdje počinjemo znati i djelovati: potrebne stvari za civilizacijsku izgradnju.....	322
Dodatak drugi: Vjerovanje između razuma i čuda	323
Uvod	323
Racionalni argument ima prednost u autentičnosti Objave	324
Dodatak treći: Literatura	343
Kratka biografija dr. Abdulhamida Ahmeda Muhammeda Ebu Sulejmana	345
Pogovor: Islamska stvarnost između ashaba i beduina.....	349
Plodan autor, utemeljitelj instituta i univerziteta.....	350

Povijest islama u sukobu	
plemenskog i civilizacijskog	352
Vjera, stalno i promjenljivo	354
Afirmiranje univerzalnosti Kur'ana	356
“Ja” i “drugi” u današnjim čitanjima Kur'ana.....	357
Usredsređenost na međumuslimanske	
dezintegrativne procese	361
Pasivno beduina i aktivno ashaba.....	363
Principi univerzalne kur'anske vizije.....	365
Načelo monoteizma	366
Čovjekovo namjesništvo na Zemlji (<i>el-istihlaf</i>)	370
Pravda i umjerenost (<i>el-'adl ve el-i'tidal</i>)	371
Sloboda (<i>el-hurrijje</i>)	375
Odgovornost (<i>el-mes'ulijje</i>)	378
Svrhovitost (<i>el-ga'ijje</i>).....	379
Moralnost (<i>el-ahlakijje</i>).....	382
Dogovaranje/savjetovanje (<i>eš-šura</i>)	385
Sloboda i <i>eš-šura</i> :	
nužni uvjet za opstanak civilizacija.....	387
Zakonita i praktična znanstvena cjelovitost.....	388
Univerzalnost (<i>el-'alemijje</i>)	390
Mir (<i>es-selam</i>)	391
Reforma i izgradnja	392
Ljepota: stvarnost ili opsjena?.....	394

biblioteka posebna izdanja

ISBN 978-9958-23-271-8

9 789958 232718

القلم
elKalem

IZDAVAČKI CENTAR RIJASETA
ISLAMSKJE ZAJEDNICE U BIH

 CNS
CENTAR ZA NAPREDNE STUDIJE

ISBN 978-9958-23-271-8

Štampano u Bosni i Hercegovini • TARIKDESIGN 2010.